

T.C. İSTANBUL ESENYURT UNIVERSITY
&
OMSK STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

**The First International Symposium
on Security and Strategic Studies:**

**Scientific, Technological
and Economic
Cooperation Between**

TURKEY and RUSSIA

DATE:

02-03 MAY 2019

VENUE:

T.C. İSTANBUL
ESENYURT UNIVERSITY
ESENYURT CAMPUS

T.C. İSTANBUL ESENYURT UNIVERSITY
Faculty of Business and
Management Sciences

nssrc.esenyurt.edu.tr

www.esenyurt.edu.tr

@iesuniversitesi f@iesuedu @iesuniversitesi

444 9 123

Doğan Araslı Bulvarı No:79
Esenyurt/İSTANBUL

**Birinci Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Sempozyumu: Türkiye-Rusya
Arasında Bilimsel, Teknolojik ve Ekonomik İşbirliği**
(İSTANBUL, 2-3 Mayıs, 2019)

**The First International Symposium on Security and Strategic Studies: Scientific,
Technological and Economic Cooperation Between Turkey and Russia**
(İSTANBUL, 2-3 May, 2019)

Editor

Prof. Dr. Özlem Arzu Azer

Scientific Committee (Bilim Kurulu)

Prof. Dr. Sait YILMAZ (Esenyurt University)	Prof. Dr. Ömer Önder ARI (Esenyurt University)
Prof. Dr. Mithat BAYDUR (Üsküdar University)	Prof. Dr. Mitat ÇELİKPALA (Kadir Has University)
Prof. Dr. Hasan KÖNİ (Kültür University)	Prof. Dr. M.Abdulhaluk ÇAY (Istanbul Aydın University)
Prof. Dr. Yaşar ONAY (İstanbul University)	Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK (Gazi University)
Prof. Dr. M. Seyfettin EROL (Gazi University)	Prof. Dr. Yelda DEMİRAĞ (Başkent University)
Prof. Dr. Sedat AYBAR (Istanbul Aydın University)	Prof. Dr. Özlem Arzu AZER (Esenyurt University)
Doç. Dr. Muzaffer ERTÜRK (Nişantaşı University)	Doç. Dr. Ali ASKER (Karabük University)
Doç. Dr. Barış DOSTER (Marmara University)	Doç. Dr. Zafer ACAR (Okan University)
Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer ÜREKLİ (Beykent University)	Dr. Öğr. Üyesi Emrah KONURALP (İğdır University)
Dr. Öğr. Üyesi Erol ÜLGEN (Yeni Yüzyıl University)	Dr. Öğr. Üyesi Hüdayi SAYIN (Yeni Yüzyıl University)

Kongre Komitesi

Prof. Dr. Sait YILMAZ
Araş. Gör. Yasemin ÜLKER
Araş. Gör. Hakan Eren ŞENGELEN
Araş. Gör. Atakan YILMAZ

Prof. Dr. Özlem Arzu AZER
Araş. Gör. Elif Nur EKEN
Araş. Gör. Bumin Çağatay AKSU
Araş. Gör. Ali Emre ELDEM

Copyright © 2019 by iksad publishing house. All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law. Institution Of Economic Development And Social

Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220) TURKEY

TR: +903426060675 - USA: +1 631 685 0853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com, kongreiksad@gmail.com

www.iksad.net, www.iksad.org.tr, www.iksadkongre.org

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2019©

ISBN: 978-605-7695-88-8

October / 2019

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	3
PREFACE	4
İstanbul Esenyurt Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı Orhan ÖZYURT 'un Konuşması.....	5
İstanbul Esenyurt Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sudi APAK 'ın Konuşması	6
Rusya Federasyonu İstanbul Başkonsolos Yardımcısı- MÜSTEŞAR DMİTRY EVDOKİMOV 'un Konuşması.....	7
Anahtar Konuşmacı PROF. DR. MİTAT ÇELİKPALA 'nın Konuşması.....	10
Rusya'nın Yeni Jeopolitik Strateji Arayış Dönemi ASEMNAUŞABAYEVA HEKİMOĞLU	14
Avrasya Bağlamında Sovyet Sonrası Rusya-Türkiye İlişkileri: Ekonomik Faktörler, Eylemler Ve Perspektifler ALEXANDER DRUZHİNİN- AYDIN İBRAHİMOV- MUSTAFA MUTLUER	22
Rusya Federasyonunda Ombudsmanlık Kurumunun Yapısı ve İşleyişi ALİ ASKER- YASİN KAÇAR	32
Türk Vergi Hukuku Pratiğinde Türkiye İle Rusya Federasyonu Arasındaki Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması: DOĞAN GÖKBEL	42
Göç, İnsan Ticareti, Göçmen Kaçakçılığı Ve Sayısal Bir Değerlendirme FİLİZ TEPECİK	52
Türkiye-Rusya Güvenlik İşbirliğinde Güven Sorunu Ve Terörle Mücadele: Alınan Dersler ERHAN CANİKOĞLU	71
From the Past to the Present, Labor and Industry 4.0 in Industrial Transformation GÜLŞEN ÇETİN AYDIN- SERPİL AYTAÇ	78
Türkiye Ekonomisinde İşbirliğine Kurumsal Yaklaşım Çerçevesinde Rusya ve Türkiye Arasındaki Ekonomik İşbirliğinin Evrimi & Gelecekte İşbirliği Yapılacak Potansiyel Yeni Ekonomik Alanlar İBRAHİM BORA ORAN	83
Ülkedışı Politikalarda Siber Güvenlik Algısı: ABD, Rusya ve İran Örneği NAZRİN ALİZADA	92
Örgütsel Erdemliliğin Örgütsel Özdeşleşmeye Etkisinde Personel Güçlendirmenin Aracı Rolü ÖZER TAPAN-SERDAR BOZKURT	104
The Place of States in Science Diplomacy SABRİ AYDIN	112
FOTOĞRAF GALERİSİ	116

ÖNSÖZ

Tarih boyunca yaklaşık bin yıldır birbirine çok yakın bir coğrafyada birlikte yaşayan Türk ve Rus ulusları genellikle aralarındaki jeopolitik çekişme ve savaşlar ile öne çıksa da artık her alanda artan dostça ilişkiler ile adlarını duyurmaktadırlar. Nitekim bugün Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu, 21. Yüzyılın ilk çeyreğinde pek çok işbirliği ve barış projesine imza atmaktadır. Bunların başında enerji alanındaki artan işbirliği yanında Suriye’de devam eden krize birlikte çözüm bulma ve inisiyatif alma gayreti gelmektedir.

Türk-Rus ilişkileri artık bir güvenlik ilişkisi olmaktan başta ekonomi olmak üzere yeni ve daha zengin bir kapsam kazanmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye ve Rusya arasındaki daha çok tarihten beri süregelen sorunların tamamen bittiğini ve karşılıklı güvenin sağlandığını söylemek için henüz erkendir. İşte hem bu tür güvenlik endişelerine akılcı çözümler bulmak, iki ülke ilişkilerini daha da ileri seviyeye taşıyacak projeksiyonlar geliştirmek için özellikle akademik seviyede bilim adamlarımızın gayretleri elzemdir.

Bu sempozyumun amacı da Türk-Rus ilişkilerinde birbirimizi daha iyi anlamamızı ve işbirliğini artırmak için gerekli kurumsal ilişkilere katkıda bulunmaktadır. Türkiye ve Rusya Federasyonu’nun kurumsal olarak bilim, teknoloji ve ekonomi alanında ilişkilerini derinleştirilmesi iki ülke kadar Orta Asya coğrafyası ve Batı ile ilişkilerine de önemli katkılar sağlayacaktır. Gidilecek uzun bir yol vardır ve eğer başarılı olursak, koca Asya kıtasındaki bu güvenlik ve işbirliği ortamından bütün ülkeler kazanacaktır.

Bu sempozyum ile Esenyurt Üniversitesi iki ülke ilişkilerinin derinleşmesi yönünde önemli bir adım atmakta, üniversiteler arasında öncü rol oynamaktadır. Bu sempozyumu gelecek yıllarda yenileri izleyecek ve kurumsal ilişkilere üniversite yanında iş dünyası ve diğer sektörler de eklenecektir. Sempozyum sonunda yayınladığımız bu bildiri kitabı ile bu alana önemli bir referans kazandıracağımızı düşünüyoruz. Ayrıca üniversiteler bünyesinde Türk-Rus Araştırma Enstitüleri kurulması da en büyük dileğimizdir.

Sempozyumumuza toplam 26, ortak bildiriler ile birlikte 32 kişi katıldı. Katılımcılar 5 farklı ülkedendir. Türkiye dışında Azerbaycan, Rusya, Ukrayna, İran ve ABD katılımcı ülkeler arasındadır. Sempozyum hazırlıklarında çok değerli katkıları olan;

Her zaman yakın desteğini gördüğümüz bize bu huzurlu ve kaliteli çalışma ortamını sağlayan Sayın Mütevelli Heyeti Başkanımız Orhan Özyurt’a,

Desteklerini hep yanımızda hissettiğimiz Sayın Rektörümüz Prof.Dr.Sudi Apak’a,

Sempozyum hazırlıklarımızda işbirliği yaptığımız Türk-Rus İşadamı Konseyi Başkanı Sayın Erdoğan Özpolat’a,

Başta Dekan Yardımcım Prof.Dr. Özlem Arzu Azer olmak üzere tüm İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi personeline,

Üniversitemiz akademik ve idari personeline,

Çok teşekkür ederim.

Onların çabaları ve katkıları ile kongremiz bu zengin programa ve yüksek katılım düzeyine ulaştı.

Prof. Dr. Sait Yılmaz

Dekan

Sempozyum Düzenleme Komitesi Başkanı

PREFACE

As neighbours for almost one thousand year, Turks and Russians have come to the forefront with the geopolitical strife and wars between them. But today they are increasingly known for their friendly relations in every field. Indeed, today the Republic of Turkey and the Russian Federation, in the first quarter of the 21st century initiated several cooperation and peaceful projects. In addition to the increasing cooperation in the field of energy, the most important of these is the efforts to find a solution and initiative together with the ongoing crisis in Syria.

Turkish-Russian relations are now gaining a new and richer scope from being a security relationship, especially the economy. However, it is too early to say that Turkey and the ongoing problem since much history between Russia and the mutual trust that is provided completely finished. The efforts of our scientists at the academic level are essential to find rational solutions to such security concerns and to develop projections to further the relations between the two countries.

Turkish-Russian relations are now gaining a new and richer scope from being a security relationship, especially the economy. However, it is too early to say that Turkey and the ongoing problem since much history between Russia and the mutual trust that is provided completely finished. The efforts of our scientists at the academic level are essential to find rational solutions to such security concerns and to develop projections to further the relations between the two countries.

The aim of this symposium is to contribute to the institutional relations needed to improve our understanding of each other and to increase cooperation in Turkish-Russian relations. Turkey and the Russian Federation as a corporate science, technology and deepening of relations in the economic field, the two countries of Central Asia and will also make an important contribution to relations with the West. There is a long way to go, and if we succeed, all countries will gain from this security and cooperation environment on the whole Asian continent.

With this symposium, Esenyurt University takes an important step towards deepening the relations between the two countries and plays a leading role among the universities. This symposium will be followed by new ones in the coming years and corporate and business sectors as well as universities will be added to the institutional relations. At the end of the symposium, we think that we will give an important reference to this field with this publication. We also wish to establish Turkish-Russian Research Institutes within the universities.

A total of 26 people and 32 people participated in the symposium. The participants are from 5 different countries. Apart from Turkey, Azerbaijan, Russia, Ukraine, Iran and the US are among the participating countries. There are many valuable contributions to this Symposium preparations;

To the Chairman of the Board of Trustees Orhan Özyurt, who provided us with this peaceful and high quality work environment,

To our Rector Prof. Dr.Sudi Apak, whose support we always feel at our side,

To the President of the Turkish-Russian Businessman Council, Mr. Erdoğan Özpolat, whom we cooperated in the preparations of the symposium,

First Deputy Dean Prof. Dr. Özlem Arzu Azer and all faculty members of the Faculty of Business and Management Sciences, academic and administrative staff of the University,

Thank you so much.

With their efforts and contributions, our congress reached this rich program and high level of participation.

Prof. Dr. Sait Yılmaz

Dean

Chair of Symposium Organizing Committee

İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Mütevelli Heyet Başkanı
Orhan ÖZYURT'un Konuşması
Esenyurt Üniversitesi, 2 Mayıs 2019

Öncelikle, sempozyumumuzun ülkemize, katılan ülkelere, akademisyenlere hayırlı olmasını diliyorum. Biraz önce hocam konuşurken aklımdan şu geçti; biz 78 kuşağıyız, ben İstanbul İktisat Fakültesi mezunuyum. Bizim öğrencilik yıllarımızda bizlere, yani 1968-1978 yılları döneminde, en büyük tehlike olarak Komünizm gösterildi. Bu tehlikenin de Rusya'dan geleceği işlendi.

O zaman o genç aklımızla şunu düşünüyordum; bir yanda kapı komşumuz Rusya diğer tarafta NATO ile bağlandığımız Avrupa ve Amerika. Niye bu düşmanlık veya niye bu aramızda bu kadar sert bir sınır? Bu yaşıma geldiğimde o zamanki düşüncelerim ne kadar doğru olduğunu görüyorum. Dünyadaki liderlik ya da menfaat çatışmalarından dolayı 70'li yıllarda iki kutuplu bir dünya vardı.

Rahmetli Turan Yazgan hocam ve Nevzat hocam bize hep Ortadoğu ve Rusya'daki Türk Cumhuriyetlerini anlatırdı. O zaman derdim ki hakikaten Rusya'da bu kadar Türk veya Türk Cumhuriyeti var mı? Varsa bizim ilişkilerimiz niye bu kadar bozuk?

Aklımızda hep bir şey vardı; yani inancımız gereği de “komşusu aç yatarken, tok yatan bizden değildir”. Düşünün ki mahallenizde başınıza bir şey geldiğinde sizin ilk yanınıza koşacak olan kapı komşunuzdur. Her ne kadar yani bu ilişkiler bozulmak istense de bugünkü gelinen noktada inşallah çok daha ileri gider, bölgemizde çok daha etkin çok daha güzel işbirliği içerisinde oluruz.

Bir tarafta Rusya bir tarafta Amerika. Şimdi biraz daha globalleşmeyle birlikte herhalde biraz daha yakınlaşma oldu ve iyi de oldu tahmin ediyorum. Rusya ile hiç görüşemezken hiç irtibat kurulamazken şu anda çok iyi bir işbirliği içerisindeyiz.

Tabii ki Dünya'daki aktörlerin de içinde bulunduğu bir barış ve çalışma ortamında Ortadoğu'da diğer güçlü ülkelerle birlikte ortak bir yol bulunarak dünya huzura erer. Bütün temennimiz bu.

Herhalde akademisyen hocalarımızın da bu konudaki fikirleri veya yönlendirmeleri ile inşallah dünyamız huzurlu, özellikle de bölgemizde huzurlu bir çözüm bulunur. Ve Ortadoğu bizim coğrafyamızda bir çözüm bulunmazsa Dünya'nın huzuru olacağını sanmıyorum. Dünya'da huzur olabilmesi için bizim coğrafyamızın önce huzurlu olması lazım. İnşallah çalışmalarımızla buna bir katkı sağlarız. Hep birlikte Dünya'da bir huzur olur, bunu diliyorum. İnşallah buna bir katkımız olur.

Teşekkür ediyorum.

İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Rektörü
Prof. Dr. Sudi APAK

Esenyurt Üniversitesi, 2 Mayıs 2019

İstanbul Esenyurt Üniversitesi, sadece öğrencilerini gelecekteki hayatlarına ve iş dünyasına hazırlayan kaliteli bir eğitim verme yanında, bir araştırma ve geliştirme kurumu olarak iş dünyası ve toplumla iç içe olma vizyonu çerçevesinde pek çok proje ve bilimsel akademik faaliyete imza atmaktadır. Bu kapsamda, sadece ulusal seviyede değil, uluslararası seviyede de Türk üniversiteleri içinde öncü bir rol edinmeyi hedef edindik.

Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki ilişkiler son 30 yılda hemen her alanda önemli bir gelişme göstermekte, iki ülke arasındaki işbirliği çalışmaları özellikle enerji, ticaret ve turizm alanında önemli bir gelecek vaat etmektedir. İstanbul Esenyurt Üniversitesi olarak söz konusu alanlarda iki ülke arasında her yıl düzenli olarak gerçekleştirmeye planladığımız sempozyumumuzun bu yıl ilkini gerçekleştirdik.

Sempozyuma katılan yerli ve misafir konuşmacılar değerli görüş ve çalışmaları ile iki ülkeyi ilgilendiren konular ile ilgili literatüre önemli katkılar sağladılar. Elinizdeki bu bildiri kitabının gelecekte pek çok benzer çalışmaya referans teşkil edeceğine inanıyorum. Bu tür sempozyumlarımız iki ülke ilişkilerine ve iletişimine kurumsal platform oluşturacağı açıktır.

Bu vesile ile sempozyumu düzenleyen başta Dekan Prof. Dr.Sait Yılmaz olmak üzere İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültemizin değerli öğretim üyelerine, sempozyuma katılan ve bir şekilde destek veren herkese teşekkür ederim.

Rusya Federasyonu İstanbul Başkonsolosu
Yardımcısı – Müsteşar
Dmitry EVDOKİMOV'un konuşması

Esenyurt Üniversitesi, 2 Mayıs 2019

Sayın Esenyurt Üniversitesi Başkanı Orhan Özyurt,
Sayın Dekan Prof. Dr. Sait Yılmaz,
Saygıdeğer katılımcılar,
Değerli konuklar,

Esenyurt Üniversitesi yönetimine ve sempozyumun organizasyonunda emeği geçen herkese teşekkür etmek istiyorum. İki gün sürecek 'Rus-Türk ilişkileri' konulu toplantıya değerli görüşleriyle katkı yapacak konuşmacılara ve katılımcılara şükranlarımı sunarım.

Rusya ve Rus-Türk ilişkilerine akademi çevreleri tarafından gösterilen ilginin kendiliğinden besleniyor olması çok sevindiricidir. Başkonsolosluğumuz, ikili ilişkilerimize adanan böyle kapsamlı bir toplantıya davetiye aldığı zaman çok memnun kaldı ve bu davetiyeyi büyük bir memnuniyetle kabul etti. Maalesef, Başkonsolosum, İstanbul'da Rusya'dan gelen bir sürü heyetin bulunduğundan dolayı sempozyuma şahsen gelemedi. O yüzden hepimize derin saygılarını ve hürmetlerini iletmemi istedi ve iyi söyleşileri diledi.

Sempozyumun konusuna geçerek Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin son yıllarda ileriye dönük önemli bir gelişme sağladığını kaydetmek isterim. Ticaret ve ekonomiden enerjiye, askeri-tekniik işbirliğinden kültürel ve insani diyaloga birçok alanda pozitif dinamikler görülmektedir. İki ülke arasındaki bölgesel işbirliği çerçevesinde, Suriye'de durumun stabilize edilmesine ve ülke içi ihtilafın çözülmesine yönelik harcanan ortak çabalarının olumlu sonuçlarını ayrıca vurgulamakta fayda var.

İkili ilişkilerdeki canlılık ve yükseliş, yoğun olan ve karşılıklı güvene dayanan siyasi diyalogun sayesinde mümkün olmaktadır. İki ülkemizin önünde duran ortak hedeflerin tamamlanması ve özellikle de meydana gelebilen güçlüklerin aşılmasına, Rusya Devlet Başkanı ile Türkiye Cumhurbaşkanı arasındaki düzenli temaslar yardımcı oluyor. Bu temasların karşılıklı saygıya ve yapıcı yaklaşımlara dayanması da çok önemli. Zaten başarının sırrınının bu olduğunu söyleyebiliriz.

Son üç yıldaki ikili görüşme trafiği, 2015'te yaşadığımız krizin öncesindeki rekorları kırmıştır. Sadece ülkelerimizin başkanları, 2018'de 7 baş başa ve 18 telefon görüşmesini gerçekleştirdiler. Bu yılın ilk üç ayında ise artık 3 yüz yüze ve 4 telefon görüşmesi yapıldı. Dışişleri, savunma, ekonomi, enerji ve diğer kilit bakanlıklarının yönetimleri düzeyindeki temaslar da, aynı sıklıkta yapılmaktadır. Aynı zamanda da bu temasların ayırıcı niteliği, sadece dış tarafı ve yüksek trafiği değil – hep özlü nitelikte ve sonuç odaklıdır. İkili görüşmelerin odağında Rusya ve Türkiye'nin milli çıkarlarıyla birlikte ortak bölgemizin barışı, güvenliği, huzuru ve istikrarı bulunmaktadır.

Ticaret ve ekonomi alanlarında da yüksek dinamikler var. 2018 yılında Rusya ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi bir önceki yıla kıyasla %15,7 artarak 25,5 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye, Rusya'nın dış ticari ortakları arasında 6. sıraya çıktı. Böylece, ikili ticaret hacminin artmaya devam ederek 2013 yılında ulaşılan rekor seviyeye kademeli olarak yeniden çıkmaktadır. Bu gelişme oldukça memnuniyet vericidir. Ülkelerimizin hükümetleri, ekonomi ve ticaret işbirliğinin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi yollarını incelemektedir. Eminiz ki ortak çabalarımız, ticari ve ekonomik göstergeler bakımından bizi yeni rekorlara getirecektir.

Türk müteahhitleri Rusya pazarında aktif bir şekilde çalışmaya devam etmektedirler. Onların tarafından bugüne kadar toplam değeri 70 milyar doların üzerinde 2000'e yakın proje hayata geçirilmiştir. Türk inşaat firmaları, Rusya'da 2014 Dünya Kış Olimpiyatları ve 2018 Dünya Futbol Şampiyonası için bir sürü altyapı projeleri başarıyla yerine getirdiler.

İki ülke arasındaki karşılıklı yatırımlar 20 milyar dolar düzeyinde bulunmaktadır.

Son yıllarda Türkiye'ye gelen Rus turist sayısı belirgin bir şekilde artmıştır. 2017'de ulaşılan 4,7 milyonluk rekor 2018 yılında 6 milyonla yenilenmiştir. Rus turistler, Türkiye'ye giden yabancı turistlerin yüzde 15'ini oluşturuyorlar. Aynı zamanda Rus turistlerinin Türkiye'ye ilgisi sadece geleneksel Antalya plaj tatiliyle sınırlı kalmıyor. Türkiye'yi ziyaret eden vatandaşlarımızın arasında ülkenizin zengin kültür ve medeniyet mirasını seven, Türk tarih ve halk kültürünü araştıran çok insan var. Tabii, bunda Rusya'da son yıllarda çok seyredilen Osmanlı İmparatorluğu'nu anlatan Türk sineması ve özellikle de dizilerin önemli bir payı olabilir. En azından böyle de söylüyorlar. Ama bence, bu ana neden değil. Sadece İstanbul'u geçen yıl 600 000 Rus ziyaret etti.

İki ülkemiz arasındaki kültür, turizm, eğitim, bilim işbirliğimizin gelişimine bu yıl gerçekleştirilen Rusya-Türkiye Karşılıklı Kültür ve Turizm Yılı'nın bir ivme kazandırması beklenmektedir. Çapraz Yılı 8 Nisan'da Moskova'da Bolşoy Tiyatrosu'nda Türk yapımı 'Truva' operasının gösterisiyle açıldı. Rus mediasındaki yorumlara göre ve bu muhteşem gösteriyi seyretme fırsatı yakalayan meslektaşlarımızın benimle paylaştıkları izlenimlere göre Türk yönetmenler ve sanatçılar, 'Truva' gösterisiyle, Türk modern opera ve tiyatro sanatının gerçekten yüksek seviyesini net ve parlak bir şekilde gösterdiler.

Ayrıca enerji alanında geliştirilen Rus-Türk işbirliği üzerinde de durmak istiyorum. Bu işbirliğinin gerçekten de stratejik mahiyet taşıdığını söylersek abartmış olmayız. Rusya, Türkiye'nin en büyük ve en sağlam doğalgaz tedarikçisidir. Geçtiğimiz yıl Rusya, Türkiye'ye 24 milyar metre küp gaz ihraç etti. Bu miktar, Türkiye'nin ihtiyaçlarının neredeyse yarısını karşılamaktadır.

Yine bu süreçte Türkiye, Rusya'nın güvenilir bir ortak olduğunu gördü. 1987 yılında enerji alanında başlayan işbirliği süresince Rusya bir kez bile güvenilirliği'nin sorgulanmasına yol açabilecek bir harekette bulunmadı. Günümüz Rus-Türk ilişkilerinin yakın geçmişte yaşanan en zor dönemde bile bizim ülkemiz, Mavi Akım ve Balkanlar'dan gelen hat üzerinden gaz tedarikini istikrarlı bir şekilde yapmaya devam etti. Söz konusu kritik günlerde Rusya gaz tedariki konusundaki devletlerarası anlaşmaların maddelerini yerine getirdi. Enerji alanında aşama aşama ve başarılı bir şekilde gelişen Rus-Türk işbirliği, Rusya'yı enerji güvenliği alanında tehdit olarak göstermeye çalışan bazı küresel aktörlerin provokasyonlarına sağlam temellere dayanan iyi bir cevaptır.

Türk Akımı adlı yeni doğalgaz boru hattının hayata geçirilmesi de Türkiye'nin Rusya'dan aldığı doğalgaz miktarını arttıracak ve böylece, Türkiye'nin kalkınan ekonomisi için gereken koşullar sağlayacaktır. Bu günlerde Türkiye topraklarında deniz altı borularıyla karadan geçecek olan borular birbirine bağlandı. Bu yıl sonuna kadar Türk Akımı boru hattının faaliyete geçeceğini planlıyoruz.

Enerji alanında geliştirilen bir başka proje ise Rusya'nın Türkiye'de Akkuyu Nükleer Santrali'nin inşasıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yıl dönümünün kutlanacağı 2023 yılında santralin ilk blokunun hayata geçirilmesi planlanmaktadır.

Siz uzmanlara enerji alanında geliştirilen adı geçen önemli projelere yalnızca ekonomik açıdan değil, daha geniş perspektiften bakmanızı teklif ediyorum. Rus tarafı, Mavi Akım, Türk Akımı, Akkuyu gibi projeleri hayata geçirerek yalnızca bu projelere değil, Rus-Türk ikili münasebetlerine de yatırım yapmış olacaktır. Rusya bunu güney komşusunun siyasi ve ekonomik istikrarından ve Rus-Türk münasebetlerinin gelecekte de sağlam bir şekilde gelişmeye devam edeceğinden emin olduğu için yapmaktadır. Bu kadar stratejik projelerin hayata geçirilmesi, söz konusu yaklaşım ve en önemlisi de karşılıklı güven olmadan mümkün olamazdı.

Aynı yaklaşım, Türkiye'ye S 400 füze kalkan sistemlerinin teslimatı projesi için de geçerlidir. İlk füzelerin teslimatı bu yaz beklenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'ne başka modern Rus askerî teknolojilerin satışı da gündemdedir. Türkiye'nin kendi millî savunma sanayisini geliştirmesiyle birlikte – ki son yıllarda bu yönde gözle görülür başarılar elde edilmektedir – Rus askerî teknolojilerini satın alması, bizim güney komşumuzun savunma gücünü daha da arttıracaktır.

Rusya ile Türkiye arasında karşılıklı saygı çerçevesinde geliştirilen başarılı işbirliği, bölgenin de çıkarına olduğu gibi önemli olumlu sonuçlar da vermektedir. Suriye'deki işbirliği, buna en büyük örneği oluşturmaktadır. Rusya ve Türkiye'nin İran ile birlikte Astana formatı çerçevesinde attıkları sorumluluk yüklü adımlar, Suriye'deki durumun nispeten iyileşmesini sağladı, Suriye'de uzun vadeli istikrarın kurulması için bir temel oluşturdu, Suriye iç siyasi sürecin ilerlemesi için şartlar yarattı.

Kendi konuşmamda yapmaya çalıştığım günümüz Rus-Türk münasebetlerinin kısa özeti, günümüzde bizim ülkelerimiz arasında sağlam şartlarda çok yönlü işbirliğinin geliştirildiğini göstermektedir. Bu işbirliğinin özellikle potansiyeli de göz önünde bulundurularak bundan sonra da geliştirilmeye devam edilmesi, yalnızca Rusya ve Türkiye halklarının değil, bizim ortak bölgemizin de çıkarıdır.

Dikkatiniz ve sabırlarınız için teşekkür ederim.

TÜRK- RUS İLİŞKİLERİNE GENEL BAKIŞ

Prof.Dr.Mitat Çelikpala
Kadir Has Üniversitesi
mitat@khas.edu.tr

Teşekkürler, günaydın hepinize.

Ben de Sayın Dekanım Sait hocanın nezdinde sempozyumu organize eden, bunun için çalışan tüm meslektaşlarımı kutluyorum. Sizlere de iyi bir diliyorum.

Türk-Rus ilişkileri bizlerin son dönemde özellikle sadece Türkiye’de bu konuda çalışan akademisyenlerin değil iş dünyasından tutun bu anlamda Türk-Rus ilişkilerinin yakın çevresine ne türde etkiler yarattığını ve bunların sonuçlarının ne olacağını değerlendiren, düşünen siyasetçi, gazeteci, akademisyen, diplomat herkesin çok önemseydiği ve yakından takip etmeye çalıştığı bir süreç. Bu süreç içerisinde bu konunun nedense ülkemizde çok az ele alındığı, değerlendirildiği, ayrıntılarının çok dikkatli biçimde üzerinde durulmadığını söylemek mümkün. Son dönemdeki yakın ortağımız Rusya’da da benzer bir eğilimin olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle Türkiye’de belki Rusya’da ortaklaşa bizim bu konuyu birçok seferinde ve birçok yerde değişik boyutlarıyla ele almamız bir zorunluluk. Umuyorum bu toplantı bu zorunluluğun dikkate getirilmesi ve bu çerçevede daha yoğun değerlendirmelerin yapılmasını sağlayacak bir takım oturumların tartışmaların önünü açacaktır. Bu çerçevede hem Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin gelecekte daha sağlıklı bir zemine oturması hem de iki tarafın birlikte hareket ederek daha parlak geleceğe doğru yakın çevresinde bir takım olumlu değişikliklere de yol açarak ilerleyebileceğini düşünen ekiptenim.

Uzunca bir süreden beri ben de bu konuda çalışıyorum. Salonda da sempozyum sırasında sunum yapacak meslektaşlarım da var. Onlar da bu konuda kafalarını yoruyorlar. Rus dostumuz ve diğer meslektaşlarımız da bu konuyu kapsamlı biçimde ele alıyorlar. Özellikle ekonomik ticari ilişkilerden siyasi ilişkilere, bölgesel olarak Kafkasya’dan Avrasya’nın geneline, Ortadoğu’ya, insan haklarından turizme kadar birçok konunun ele alınacağı bir sempozyumdayız. Dolayısıyla bu konuların her birinin ayrıntısına girmeden genel olarak Türk-Rus ilişkilerinin bir fotoğrafını çekmek istiyorum kısaca sizleri çok üzmeden, biraz da sempozyuma alt yapı hazırlayacağını düşünerek. Ve sonrasında da acaba ne olabilirle ilgili belki bir iki kısa notla gelecekle ilgili birkaç öneriyle hem meslektaşlarıma hem bu konuda çalışanlara belki bir ışık tutabilirim diye düşünüyorum.

Biz genel olarak baktığımızda 1492’ye atıfla Türk-Rus ilişkilerinin 500 yıllık tarihinden bahsediyoruz. Bu tarih tabii özellikle Moskova Knezliği’nin Osmanlı devletinin elçi vasıtasıyla ilk defa ilişkiye geçtiği tarihi ifade ediyor. Bu 500 yıllık tarihte iyi kötü Sayın Mütevelli Heyet Başkanımızın da belirttiği gibi zaman zaman olumsuz ideolojik boyutların da olduğu uzun kopuklukların yaşandığı bir tarihsel süreç karşımızda var. Fakat bu tarihsel süreçte geriye dönüp modern dönemin gelişmelerine baktığımızda o son 30 yılın ilişkilerinin Türkiye ve Rusya’yı daha önceki dönemlerden çok farklı bir zemine ve ilişki seviyesine taşıdığını söylemek mümkün. Bu son 30 yıl ama ne yazık ki diğer taraftan aynı 500 yıllık tarihin genelinde olduğu gibi çok istikrarlı, tek düze ve doğru bir yöne hareket eden bir ilişkiler seviyesinde ilerlemedi, çok dalgalanma çok istikrarsızlık yaşadık. Ama tarafların en büyük başarısı bardağın dolu tarafına bakmaktır diye düşünüyorum. Hem Türk tarafı hem Rus tarafı olumsuz gelişmeleri bir kenara koyarak son 30 yılda bardağın dolu tarafına odaklanarak iyi ve daha önceki dönemlerle kıyaslanamayacak yakınlıkta ilişkiler kurmayı başardılar. Mesele önümüzdeki dönemde bu ilişkilerin hem yakın çevremize hem küresel gelişmelere nasıl katkı sağlayabilir bir hal alacağını tartışmak ve bu çerçevede bunları şekillendirmek.

Neden büyük bir istikrarsızlık ikili ilişkilere hakim oldu? Bunun birkaç sebebi var. Bunlardan bir tanesi muhtemelen iki aktörün de küresel gelişmelere bakışındaki zaman zaman farklılaşan yaklaşımları oldu. Her iki aktör küresel sistemde hem bölgesel gelişmelerde hem bölgelerini çok hızlı biçimde etkileyebilecek büyük aktörler ama Rusya bir yandan da uzunca bir süreden beri büyük küresel bir aktör. Ve bu küresel rolü ile sadece yakın çevresini ve bölgesini

değil, dünya politikalarını etkileyen bir aktör.

Biz tabi Türkiye'den okuduğumuzda, baktığımızda Rusya'yı bir Batılı, Avrupalı bir Karadeniz gücü olarak düşünüyoruz ve onunla işbirliği kuruyoruz ama Rusya haritasını aklınıza getirirseniz çok geniş bir coğrafyadan bahsettiğimizin farkına varacaksınız. Yani Çin'den Japonya'ya, uzak denizlerden kuzey denizine, Karadeniz'den Balkanlar'a, oradan Doğu Avrupa'ya, Kafkaslara ve Orta Asya'ya çok geniş bir coğrafyada politika yapan politika üreten bir büyük gücün bahsediyoruz. Bu büyük gücün Türkiye gibi daha gelişen, büyüyen Dünya'nın ilk 20 ekonomisi arasında yer alan bir aktörle ilişkilerinin özellikle yakın çevresine doğrudan yansımaları var. Bu güç asimetrisi aslında Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkileri zaman zaman sarsan etkileyen ana faktörlerden bir tanesi. İstikrarsızlıkla karşılaşmamızın ana sebeplerinden bir tanesi.

Bir kere sürekli olarak ilişkilere ve gelişmelere jeopolitik ve tarihsel mirasın etkileri üzerinden bakma alışkanlığımız var. Hem Rusya'da bu böyle hem bizde. Dolayısıyla bu ne yaratıyor? Zaman zaman jeopolitik anlaşmazlıklar, tarihsel mirasın hem karar alıcıların hem bu konuda düşünen ve yazarların düşünce sistematığının arkasındaki etkileri, faktörleri nedeniyle zaman zaman birbirimize güvenmediğimiz, zaman zaman politikalarımızla uzlaşmadığımız ve zaman zaman da bu uzlaşmazlıkların sorunlar yarattığı dönemlerle karşı karşıya kalıyoruz. Bunu yaratırken tabi bu stratejik meselelere cevap aramada en büyük meseleler, belki Sait hoca giriş konuşmasında buna değindi; "En önemli eksikliğimiz ilişkilerin istenilen düzeyde kurumsallaşamamış olması muhtemelen". Liderler seviyesinde siyasi aktörler seviyesinde kurulan ilişkiler Sayın Başkonsolos da bunu belirtti; bu geçtiğimiz yıl neredeyse telefon görüşmeleri ve yüz yüze görüşmeleri baş başa getirdiğinizde 20'nin üzerine çıkıyor.

Yani liderler bazı aylar iki defa görüşmüşler belki üç defa görüşmüşler. Üçlü toplantılarla Astana gibi örneklerle ya da G-20 toplantıları ya da G-8 toplantılarının yansımaları bölgesel değişiklikler anlamında bir takım ufak tefek görüşmeleri de kattığımızda aslında liderler seviyesinde görüşme ve konuşma anlamında bir sorunumuz yok. Fakat bu ikili ilişkilerin iki devlet arasındaki kalıcı ve kurumsal ilişkilere çevrilmesi konusunda bir takım sorunlarımızın olduğu doğru.

2010'dan itibaren iki ülkenin bunun farkında olarak kurdukları yüksek düzeyli istişare konseyi var. Bunun altında siyasi, ekonomik ve kültürel alt gruplar, diplomatik gruplar sürekli bir araya geliyorlar. Fakat bunun toplumsal seviyeye yansımaları ve bir takım sonuçlar alması her zaman istenilen gibi olmuyor ki bunun en güzel örneklerinden bir tanesi 2015'te yaşadığımız büyük sarsılma. Eğer kurumsal ilişkiler beklenen seviyeye ulaşırsa, taraflar belki bunun önüne geçmede daha etkin olabilirlerdi. Dolayısıyla bu kurumsallaşmanın sağlanması en büyük önceliklerden bir tanesi olarak gözüküyor. İki tarafın ilişkilerini belirleyen şey iki tarafın da aslında birer Avrasya gücü olarak öne çıkmakla birlikte Avrupalı kimliklerini, Avrasyalı ya da Asyalı kimliklerinin önünde tutmalarından da kaynaklanıyor. Her iki aktörün de Türkiye ve Rusya'nın elbette Avrupa ile ilişkileri ve Avrupa'ya bakış açıları birebir aynı değil, çıkar ve beklentileri de farklılaşıyor. Fakat her halükarda iki aktörün de Batı dünyasıyla ilişkileri ikili ilişkilerini şu ya da bu şekilde etkiliyor.

Türkiye bugün farkında olduğumuz Sayın Başkonsolosun da değindiği S400 ya da savunma sistemlerinin geliştirilmesi gibi konularda bir takım farklı adımlar atıyor olsa da bunun etkileriyle boğuşuyor olsa da hala bir NATO üyesi ülke. Avrupa Birliği ile çok büyük sorunlar yaşıyor olsak da, tam üyelik konusunda beklenen adımları muhataplarımızdan görmüyor olsak da Türkiye hala Avrupa Birliği üyeliği yolunda mücadele eden bir aktör görünümünde. Rusya bu anlamda biraz daha farklı bir profil çiziyor ve bu profildeki tutarlılıklarının ve beklentilerinin Türk-Rus ilişkilerine de yansımalarıyla ilgili bir takım beklentileri var. Böyle baktığımızda tabi bu farklılıklar ya da farklılaşmalar Karadeniz'den Kafkasya'ya, Orta Doğu'dan Doğu Akdeniz'e zaman zaman Balkanlar'dan Doğu Avrupa'ya Türkiye ve Rusya'nın farklı gündemlerle ve farklı bakış açılarıyla bir araya geldikleri ya da karşılaştıkları durumlar yaratıyor.

Acaba iki aktör son 30 yılda başaramadıkları çerçeveyi önümüzdeki dönemde başarabilecekler mi? Neyi kastediyorum? Bölgesel sorunların çözümüne, iki tarafın çıkarlarına da hizmet edebilecek bir takım bölgesel çözüm önerileriyle gelebilecekler mi? Şu ana kadar hala bu konuda büyük bir sınırimız ve sorunumuz var. Taraflar bu konuda çok büyük adımlar atamıyorlar. Elbette son dönemde özellikle Suriye odaklı olarak gelişmelere baktığımızda ki

farkındasınız Suriye meselesi Türk-Rus ilişkilerindeki büyük kırılmaya da sebep oldu. Yeniden yakınlaşmayı da başlatan ana aktör-faktör haline geldi. Örneğin Karadeniz'deki gelişmeler konusunda Karadeniz'in güvenliği, Montro anlaşması ya da Karadeniz'de bir bölgesel işbirliği zemini yaratan dışarıdan aktörlerin sahaya girmemesi konusunda benzer çıkarlarımız olmakla birlikte Karadeniz coğrafyasının yeniden güvenli bir alan olarak şekillendirilmesinde ortak hareket edebilecek miyiz? Mesela bu soru işareti. Rusya ile Ukrayna arasındaki Rusya ile Gürcistan arasındaki ilişkiler ya da sorunların çözülmesi, Türkiye ile Rusya'nın Karadeniz'deki yetkinliğinin yeniden canlanması anlamında önemli ama mesela bunu taraflar gerçekleştirebilecekler mi? Bu büyük bir gündem konusu ki sempozyumda bununla ilgili sunumlar ve tartışmalar olacak, ilgilenenler bu konuyu takip edebilirler.

İki taraf eğer kendi bölgelerinde işbirliği içerisinde bir düzen kurmak konusunda başarılı olamazlarsa küresel politikalarda nasıl işbirliği yapacaklar? Bu diğer bir genel sorun. Çünkü biz Türkiye'nin Batı dünyasıyla müttefikimiz Amerika Birleşik Devletleri ile ciddi sorunlar yaşadığımız bir dönemden geçiyoruz. Bu dönemler karar alıcıları çok temel ve kökten kararlar alma yönünde zorluyor. Önümüzdeki yaz ayları muhtemelen çok daha sıcak aylar olarak karşımıza çıkacak. Zorlu ekonomik koşullarla boğuşuyoruz.

Rusya uzunca bir süredir yaptırım altında. Dolayısıyla bu yaptırım altındaki Rusya da ekonomik ticari ilişkilerini batı dünyası ile yeniden gözden geçirirken Türkiye ile ikili ilişkileri nasıl ele alacak, muhtemelen önümüzdeki dönemde ikili işbirliğinin ana başlıklarından bir tanesi de bu olacak. Ve bu çerçevede 2008 Rusya Gürcistan savaşı sonrasında oluşan Kırım'daki gelişmeleri de dikkate aldığımızda Suriye'de yaşananlara baktığımızda dikkat ederseniz bu konuların tamamı hem Rusya'nın hem Türkiye'nin yakın çevresinde yaşanıyor. Zaman zaman bu konulara farklı perspektiflerden yaklaşıyoruz. Acaba ilişkileri kurumsallaştırırsak ya da kurumsallaştırmayı becerirsek ortak bir perspektifle çözüm üretebilir miyiz? Biz bu çerçevede, ilişkilerin hızlı biçimde yürütülmesi daha vizyoner daha kalıcı bir çerçevenin yakalanması konusunda dikkatli olmak zorundayız. Sayın Cumhurbaşkanı ilişkilerin normalleşmesinden sonra hatırlarsanız demişti ki; ikili ilişkilerimizi kıskananlar var. Acaba bu kıskananların kıskanma noktasından öteye geçememesini sağlayacak bir Türk-Rus ilişkileri mümkün olacak mı? Bu çerçevede nasıl yürüyeceğiz?

Şimdi burada birkaç başlığa değinip konuşmamı bitireceğim müsaade ederseniz. Bunlardan bir tanesi, Sayın Başkonsolos da belirtti; ekonomik ticari ilişkiler. İki tarafın bardağın dolu tarafına bakmasını sağlayan en önemli şey ekonomik ve ticari ilişkiler oldu. Ve ekonomik ve ticari ilişkilerin ana eksenini, itici gücü de enerji odaklı ilişkilerimiz oldu. Bu anlamda Türkiye enerji odaklı baktığımızda ilişkilere kalıcı, güvenilir bir ortak buldu kendisine. Rusya hiçbir zaman bu anlamda enerji alanındaki tedarikçi rolünü Türkiye'de sorgulattırarak, büyük bir sorun yaratacak adım atmadı. Hatta tam tersine, İran gibi ekonomik ticari ilişkilerimizi sürdürdüğümüz enerji bağlantımız olan bir takım ortaklarımızdaki aksamaların boşluklarını dolduran aktör olarak her zaman destek oldu. Tabi buna tek taraflı da bakmamak gerekiyor.

Sayın Başkonsolos 25-26 milyar dolarlık bir ticaret hacminden bahsetti. 2007-2008'de 38 milyar dolara kadar çıktı. 38 milyar dolar çok büyük bir rakam. Yani 38 milyar dolar Rusya için Rusya'nın Almanya ile yaptığı ticarete eşit bir rakam. Yani bu Türkiye'nin Rus ekonomisi ve ticareti içerisindeki rolüne işaret ediyor. Dolayısıyla ikili ilişkilere bu çerçeveden bakmak gerekiyor. Bu nedenle Türkiye'nin son 10 yılında ekonomik ticari süreçleri yürüten büyük iş adamları Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkilerin sarsılmamasını önemseyen isimler olarak öne çıkıyorlar. Hem Türkiye'yi hem Rusya'yı birer lobici gibi çalışarak barıştırmaya çalıştılar. Fakat burada da bir dengesizlik var. Bu dengesizliğin de dikkatlice ele alınması gerekiyor. Yani 38 milyar doların içinde ya da 27-28'in içerisinde Türkiye'nin hazinesine giren 7-8 milyar dolardır. İkili tarafların bu görüşmelerde ekonomik ilişkileri, hele önümüzdeki dönemde 100 milyar dolar gibi büyük bir ticaret hacmiyle hareket ediyorlarsa nasıl dengeli bir ilişki kuracakları konusunda daha dikkatli çalışmaları gerekiyor.

Belki bu sempozyum ya da benzerleri bu çerçevede, ticari ekonomik ilişkilerin nasıl renklendirilip boyutlandırılabilirliğine dair bir takım ipuçları taraflara ve karar alıcılara verebilir diye düşünüyorum. Bu pozitif ilişkilerin nükleer enerji işbirliği ile birlikte daha da boyutlandığı bir sürece doğru gidiyoruz. Acaba bu çok boyutluluk güvenlik ve siyasi ilişkiler olduğu kadar kültürel alanda işbirliğine de nasıl katkı sağlayacak? Örneğin çok sayıda Rus, Türkiye'yi

rahatlıkla ziyaret ediyor. Mesela kısa bir süreliğine de olsa vizeleri kaldırma konusunda taraflar anlaşmıştı. Şimdi Rus tarafı vize uygulaması, özellikle uçak düşürme olayından sonra yaptırımların bir ayağı olarak gelmişti ve devam ediyor. Mesela bunun yeniden kaldırılması farklı bir perspektif yaratabilir. Özellikle Güney'deki bölgelerle, Rusya'nın federal bölgeleri ile ya da alt bölgeleri ile Türkiye'nin ekonomik ticari ilişkilerinin canlandırmasının sağlanması Türkiye'nin sahada daha görünür olmasını sağlayabilir mi, ekonomik ticari ilişkileri bu halde daha da renkli hale getirebilir mi? Bu da başlıklardan bir tanesi olacak, tabii tarafların yeniden bölgesel alandaki gelişmelere nasıl bakacakları konusu.

Türkiye için Kafkasya demek Azerbaycan demek. Azerbaycan topraklarının %20'si hala işgal altında olan bir ülke. Bizim açımızdan bakıldığında tek millet iki devlet ilişkilerimizi yürütüyoruz. Ermenistan ile ilişkilerimiz hala sıkıntılı ve Rusya ile burada farklı pozisyonlardayız. Acaba bu çözüm alanı olarak önceliği Kafkasya'da iki tarafın işbirliği buradaki anlaşmazlıkların çözümü yönünde bizi bir adım öteye götürebilir mi? Hem Azerbaycan'ı mutlu edecek hem Ermenistan'ı daha istikrarlı ve kalıcı hem de dünyaya daha pozitif bakabilen bir aktöre çevirebilecek mi? Bu önemli.

Türkiye-Rusya ilişkileri Gürcistan'ın normalleşmesini sağlayabilecek mi? Bu konular bence önümüzdeki dönemde çok konuşulması çok düşünülmesi gereken konu başlıkları. Ama önemsendiğim şey; ikili ilişkilerin siyasi ilişkiler ekonomik ticari ilişkilerden çıkıp bölgesel ve küresel vizyona sahip daha iyi sonuçlar yaratabilecek hem Türk tarafını hem Rus tarafını daha mutlu edebilecek, bölgeyi daha istikrarlı bir bölgeye çevirebilecek karaktere dönüşüp ya da kavuşup kavuşamayacağı meselesi. Bu da muhtemelen önümüzdeki dönemdeki küresel gelişmelerle kendisini gösterecek. Yani Avrupa Atlantik dünyasındaki güvenlik gelişmelerinden bağımsız bir Türk-Rus ilişkilerinden bahsetmek konuşmak belki maalesef demek lazım, mümkün olmayacak. Bu da kısa vadede kendisini gösterecek ama Türkiye ve Rusya'nın işbirliği yaptığı anda ve dönemlerde yakın çevresine nasıl yapıcı ve dönüştürücü iki aktöre dönüştüğünü gördüğümüz örneklerimiz de var. Dolayısıyla bu örneklerin artırılması ve bunun daha da öteye doğru taşınması, siyasi ekonomik ilişkilerin canlandırılması ve bu çerçevede bahsettiğimiz kurumsal yapılanmaların yeniden harekete geçirilme ötesinde muhtemelen üniversitelere, medyaya düşen görevlerden bir tanesi.

Umuyorum bu türde konferans ve toplantıların sayısı artar, bu çalışmayı yapan akademisyenlere hem Türk devleti hem Rus devleti daha fazla destek yardımıda bulunabilir, daha fazla sayıda alan çalışması yapabilir hale gelebiliriz, daha büyük çalışmalarla da bu ilişkilerin bölgesel sonrasında da küresel sonuçlar yaratan yapıcı ilişkilere dönüşebilmesini sağlayabiliriz diye umuyorum. Hepinize dikkatiniz için teşekkür ediyorum.

RUSYA'NIN YENİ JEOPOLİTİK STRATEJİ ARAYIŞ DÖNEMİ

Prof. Dr. Asem NAUŞABAYEVA HEKİMOĞLU

Bitlis Eren Üniversitesi
anausabayeva@beu.edu.tr

ÖZET

İki kutuplu dünya sisteminin dağılması uluslararası ilişkiler alanında yeni düzen oluşturdu. Rusya Federasyonu da egemenliğinin ilanından itibaren, gelişen yeni dünya konjonktüründe kendi yerini belirleme çabalarına girişti. Bu amaçla Moskova dış politika stratejilerinde yeni hedefler belirledi. Ülkenin iki kıta arasında bulunduğu coğrafik konumu da dikkate alınarak jeopolitik siyaset arayışına girildi. Çünkü coğrafi olarak topraklara sahip olan eski Sovyetler Birliğinin çökmesi, geniş alanda jeopolitik kargaşa yaratmıştı.

Uluslararası politikadaki gelişmeler devletlerin çıkarları gereği, dış politik stratejilerinde değişikliklere, farklı tercihler yapmaya yönlendirmektedir. Sovyetler sonrası dönemin ilk yıllarında Rusya Federasyonu'nun jeopolitik strateji önceliklerinin daha çok Batı'ya entegre eğilimi gösterirken ikibinli yıllardan sonra oluşan uluslararası güç dengesindeki gerçekler, Rusya Federasyonunun daha önce benimsediği jeopolitik hedeflerinin yeniden gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya koydu. Özellikle Moskova yönetiminin Ukrayna ve Suriye siyasetindeki tercihleri, Batı devletlerinin Rusya Federasyonuna karşı sert tutum sergilemesi ile neticelendi ve Kremlin'in yeni jeopolitik yönelimler belirleme konusunu gündeme getirdi. Bugünkü uluslararası siyasi alanda tek kaldığını savunan Moskova'nın, jeopolitik strateji tercihlerini sadece Batı ya da Avrasya ekseninde geliştirmek yerine, Büyük Avrasya olarak tanımlanan coğrafi alana doğru işbirliği arayışına girmesi olasılığının doğduğu öne sürülmektedir.

Anahtar kelimeler: Rusya Federasyonu, Rusya jeopolitiği, Büyük Avrasya.

ABSTRACT

The disintegration of the bipolar world system created a new order in the field of international relations. Since the proclamation of sovereignty of the Russian Federation, the new world began to work to determine its place in the conjuncture. To this end, Moscow has set new targets in its foreign policy strategies. Taking into consideration the geographical location of the country between the two continents, a search was made for geopolitical politics. Because the collapse of the former Soviet Union, which had geographically lands, had created geopolitical turmoil on a large scale.

Developments in international politics lead to changes in foreign policy strategies and to make different choices due to the interests of states. In the early years of the post-Soviet period, the Russian Federation's geopolitical strategy priorities tended to be more integrated into the West, while the realities in the balance of international power that emerged after the twentieth years revealed the need to revise the previously adopted geopolitical objectives of the Russian Federation. In particular, the preferences of the Moscow administration in Ukrainian and Syrian politics resulted in the Western states' stance towards the Russian Federation and brought the issue of the Kremlin to determine new geopolitical orientations. It is argued that Moscow, arguing that it is the only one in today's international political arena, may seek to cooperate towards the geographical area defined as Greater Eurasia instead of developing its geopolitical strategy preferences only on the axis of West or Eurasia.

Keywords: Russian Federation, Russian geopolitics, Greater Eurasia.

GİRİŞ

Coğrafik değişim süreci bir afet olmadıkça uzun zamanda meydana gelebilecek bir olgudur. Fakat bulunduğu coğrafya üzerinde var olan bir devletin siyasetindeki öncelikleri, sınırları genellikle coğrafik değişikliklere göre nispetten daha hızlı bir değişim göstermektedir. Bir devletin egemenliği altındaki coğrafyanın uluslararası siyasetteki önemi, aynı zamanda bu devletin sahip

olduğu gücü, bu devletin kısa ve uzun vadedeki jeopolitik amaçlarını belirlemede etkin olmaktadır. Kendinde bu özelliklerin varlığına inanan bir devlet, çevresindeki devletlere karşı yayılcı ya da işbirlikçi siyaset yürütme potansiyeli taşımaktadır.

Tarihi süreç içerisinde güç merkezi olma tecrübesine sahip olan devletler tekrardan dünya gücü ya da etki merkezi olma gayretlerini her zaman istemişlerdir. Eski etkin gücüne kavuşmak için de çeşitli stratejiler yürütmüşler, ancak yitirilmiş egemen gücü geri edinmek bir devletin başarılı sosyal, siyasi, ekonomik ve askeri yönetimine bağlı olmaktadır. Sosyalist sistemin dağılması sonrası, bağımsızlık yıllarının ilk dönemlerinde Rusya Federasyonu yönetimi, oluşan jeopolitik kargaşa ortamında varlığını Amerika ve Avrupa Birliği sistemine dahil olarak koruyacağına inanmıştır. Fakat yönetimdeki Batıcılık sevgisi fazla uzun sürmeden, yerini Rus jeopolitik teorisinde çok zaman öncesinde de var olan Avrasyacılık siyasetine doğru yeniden yönelmeye başladı. (Nauşabayeva, 2007, 74) Bu çerçevede eski Sovyetler Birliği topraklarında egemenlik bayrağını kaldıran yeni devletlerle birlikte ve Asya kıtasında ekonomik güç olarak yükselmeye başlayan Çin devletinin de dahil olduğu ortaklık örgütleri oluşturdular. Ancak Avrasya alanında kurulan işbirliği örgütlerinin çoğunluğunda Rusya Federasyonu istediği etki gücünü elde edemedi. Çünkü ekonomik sermaye bakımından hızla gelişen ve bölgesel güce dönüşmeye başlayan Çin ve egemenlik süreçlerinin ilk etaplarını/dönemlerini tamamlayan eski Sovyetler Birliği devletleri artık birer bağımsız siyasi aktör olarak oluşmuşlardı.

Ancak 2014 yılı sonrası gelişen uluslararası arenadaki süreçte, Moskova'nın son birkaç sene içerisinde büyük devlet statüsünü geri kazanmayı başardığını göstermektedir. Bu değişim Rusya'yı yeni jeopolitik strateji arayışlarına sevk edecektir. Büyük devlet, esasında bir askeri-siyasi tanım olmakla birlikte, günümüzde ise, bir devletin dış baskılara dayanıklı, kendi başına siyasi yön belirleyen, ihtiyaç duyulduğunda da başka devletin yardımı olmadan kendi topraklarını koruyabilen ülke anlamına gelmektedir (Trenin, 2019-a). Bugünkü Rusya'nın bir büyük devlet tanımına uygunluğu, Moskova yönetiminin Ukrayna ve Suriye'deki siyasetinden kaynaklandığı aşikârdır. ABD ve diğer Batı devletlerinin karşı tavırlarına bakmaksızın Kremlin'in tercih ettiği bu siyaseti, ülke için ambargolar sürecini başlatmıştır. Ancak eski süper güç şöhretine özlem duygusu ağır basmış ve yeni stratejik taktikler aranmaya başlanmıştır. Üstelik uluslararası alanda Washington'un etkin güç konumu Moskova'nın gururunun daima okşamıştır ve uzun zamandır var olan Amerika hegemonyasını zayıflatacak bir güç merkezi oluşturma düşüncesini benimsemiştir. Uluslararası ilişkiler alanında çok merkezli dünya sistemini benimsenmesi Moskova yönetiminin uzun vadeli müttefik arayış içerirse girmesini zorunlu kılmıştır. Bu tercih doğrultusunda yer kürenin en büyük kıtası olan Avrasya merkezli oluşuma geri dönüş stratejisine yönelmesi beklenmektedir. Jeopolitik olarak bir eksen olan Avrasya'yı etki altına alan gücün dünyada ekonomik verimli olan üç güçten ikisini kontrol edeceği (Brezezinski, 2017, 52) savı doğrultusunda Rusya Federasyonunun yeni jeopolitik yönünün, Büyük Avrasya olarak tanımlanan coğrafyadaki devletlerle yeni iş birliklere girişecektir. Üstelik Avrasya kıtasında oluşacak bir koalisyonun ortaya çıkması Amerika'nın bölgedeki üstünlüğünü zedeleyeceği tedirginliği (Brezezinski, 2017, 142) ve günümüzdeki Rusya ile Amerika arasındaki sert ilişki durumu göz önünde bulundurmak gerekirse, Moskova yönetiminin atacağı yeni jeopolitik Büyük Avrasya hamlesi Rusya hükümeti tarafından istenen bir strateji olacaktır.

RUSYA FEDERASYONU'NUN JEOPOLİTİK DURUMU

Asya ve Avrupa kıtasının ortasında bulunan Rusya Federasyonu için, 2014 yılı bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü bu tarihten sonra Moskova'nın dış politika ve jeo-strateji öncelikleri önemli ölçüde değişti. Batı devletleri ve Amerika ile karşı karşıya gelindi ve eski Birlik topraklarında oluşan egemen devletler ile de Rusya'nın arzu ettiği ilişkiler sağlanamadı. Eski Sovyet topraklarındaki bazı devletler ile ilişkiler dostane olmaz iken, bazıları ile de ilişkiler faydacı ölçüde gelişti. Bunların aksine Çin ile olan ilişkilerdeki ilerleme daha çok Pekin lehine geliştiği izlenimi vermiştir. Bu tabloda görünen o ki, Rusya artık yakın çevredeki müttefiklerini ve Batıdaki stratejik ortaklarını kaybetmiş, jeopolitik açıdan tek kalmıştır. Böylece Rusya'nın yeni jeopolitik amaçlar belirleyerek işbirliği arayışlarına yöneleceği beklenmektedir.

21. yüzyılın üçüncü on yıllık diliminde, Rusya'nın ne siyasi Batının, ne de siyasi Asya'nın bir parçası olmayacağı düşünülmektedir. Üstelik eski jeopolitik ve ideolojik "ailesini" kaybetmiş fakat dünya siyasi haritadasın da geniş sınırlara sahip olan bir devlet konumundadır.

Moskova ve Kiev arasındaki silahlı müdahale ile sonuçlanan ilişkiler Rusya ve Amerika arasındaki hibrit/melez savaşı başlatmış oldu. Özellikle Kırımın ilhaki, Donbass'ın egemenliğini ilan etmesi uzun yıllar rekabet halindeki bu iki devletin ilişkilerini git gide derinleşen gergin hale getirmektedir. Rusya Federasyonu Dış ve Savunma Politikası Konseyi Üyesi Dimitri Trenin'in görüşüne göre bu dostane olamayan durum uzun dönem sürecek gibidir. Çünkü bu duruma ileriki yıllarda devletlerde beklenen seçimler sonrasında değişecek yüksek yönetiminde etki edemeyeceği vurgulamaktadır. (Trenin, 2019-b). Çünkü artık iki ülke arasındaki ilişkilerde, Rusya ve ABD yönetimlerinin uluslararası arenada bir birlerinin koyduğu kurallara itaat etme döneminin geçmişte kaldığı söz konusu olmaktadır.

Avrupa Birliği ile Rusya Federasyonu arasındaki yol ayrımı, siyasi değerlerin farklılıklarından kaynaklanan anlaşmazlık üzerine, Ukrayna olaylarından önce gündeme gelmiştir. Bu yüzden 2010 yıllarında Kremlin'in, "Lizbon'dan Vladivastok'a kadar uzanan Büyük Avrupa" (Petrov, 2010) yapılanması girişimi sekteye uğramıştır. Bu yenilgi üzerine daha önceleri Mihail Gorbaçev tarafından ortaya atılan "Ortak Avrupa evi" konsepti de aktüelliğini kesin olarak kaybetmiştir. Asya devletlerinin teknolojik olarak gelişmesi, Moskova açısından daha önceleri AB'nin ülkenin modernizasyonu için belirlenen tek kaynak rolünü ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca Moskova, Avrupa Birliğinin uluslararası ilişkiler alanında bağımsız bir stratejik oyuncu olarak yer almaması siyasi işbirliği değerini de düşürmekte olduğunu savunmaktadır.

Ukrayna Cumhuriyeti ve aynı zamanda biraz farklı şartlarda olsa da Beyaz Rusya'nın, Moskova'dan birçok yönden uzaklaşmaya başlaması, yakın gelecekte aynı kökleri taşıyan bu devletlerin birleşmesini imkânsız kılmıştır (Bıkov, 2015, 163). Bu da Rusya devletçiliğinin tarihi çekirdeğinin dağılmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Kuruluşunun başında, eski Sovyet devletlerini yeni ekonomik sisteme geçiş sürecinde kolaylık sağlayacağı maksadında kurulan Avrasya Ekonomik İşbirliği Örgütü de, örgüt üyeleri arasındaki bazı anlaşmazlıkların kalıcılığı üzerine Avrasya coğrafyasında bir güç merkezi oluşturamamıştır. Böylece Rusya Federasyonu tarihi süreç içerisindeki Rusya İmparatorluğu ve SSCB döneminde aktüel görülen "Küçük Avrasya" oluşumunu kaybetmiş sayılmaktadır. Ancak Küçük Avrasya olarak tanımlanan coğrafyadaki devletlerarasındaki işbirliği hatta kısmi bütünleşme bu devletlerin birçoğu için ekonomik bir gereklilik olmuştur (Brezieznski, 2017, 153).

Toparlamak gerekirse günümüzdeki Rusya, jeopolitik bakımdan müttefikleri olmadan tek kalmaktadır. Fakat Rusya Federasyonu coğrafi konumu gereği Portekiz'den Çukotka'ya kadar uzanan tek kıta üzerinde egemenliği olan, Avrasya'nın kuzeyindeki geniş topraklara sahip bir ülkedir. Ayrıca Rusya'nın komşularında olan Çin'in jeo-ekonomik ve siyasi olarak batı yönüne doğru ilerleme siyaseti yürütmesi Asya ve Batı arasındaki sınırların silinmesine sebebiyet vermektedir. Teknolojik gelişmeler bağlı olarak bölgesel devletlerarasında çeşitli ekonomik ve kültürel ilişkilerin gelişmesi de ortak bir kıta alanı sağlamaktadır. İşte Rusya Federasyonunun yeni jeopolitik yönelimi olacak bu jeopolitik alana Büyük Avrasya denilmektedir. Rusya Büyük Avrasya coğrafyasının merkezinde değildir fakat aynı zamanda kenar devlet de değildir. Bulunduğu coğrafik konumu Rusya Federasyonunu, batıda Avrupa Birliği devletleri ile, doğuda Çin ve Japonya ile, güneyinde de Türkiye ve İran devletleri ile direkt ya da yakın komşu konumuna getirmektedir.

Büyük Avrasya coğrafyasında Rusya, ne "Doğunun batısı" ne de "Batının doğusu" olmayıp kendine özgü tutumu olan ve aynı zamanda kendi içine kapanmayan bir devlet olacağı beklenmektedir. Kremlin yönetiminin Batı yönündeki dış siyasetindeki olumsuzluklarına rağmen bu devletlerle ilişkilerini kopartılmaması ve ayrılığı sancılı olan en büyük komşusu konumundaki Ukrayna devleti ile de gelecekte ilişkilerinin düzeltilmesi gerektiği açıktır (Trenin, 2019-a.). Bu durumda ileriki dönemlerde uygulanmasının beklendiği Büyük Avrasya siyasetindeki Rusya'nın esas tercihlerinin nasıl olacağına değinmek gerekecektir.

RUSYA FEDERASYONUNUN BÜYÜK AVRASYA STRATEJİSİNDEKİ ESAS YÖNLERİ/TERCİHLERİ

Rusya Federasyonu'nun geniş toprak sınırlarına ve uluslararası alanda serbest siyaset yürütebilme yeteneğine rağmen, ekonomik gelişme bağlamında ve demokratik yönetim açısından Batılı devletlerin gerisindedir. İç siyaset bağlamında mevcut olan bu eksiklikler Moskova yönetiminin uluslararası alanda yüksek statüye sahip olma rolünü engellemektedir. İç siyasetteki yetersizliği ortadan kaldırmak için ilk başta Rusya'nın siyasi rejiminin yeniden yapılandırılması ve yeni Rus siyasi ulusunun oluşturulması gerekmektedir.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen Rusya'ya, Büyük Avrasya alanında etkinliğini güçlendirmek için esas amaçlar belirlemektedir. Bunların ilki bölgede önemli oyuncu konumundaki Çin ve Avrupa Birliği devletlerinin etkisi altında kalmamak, ayrıca ABD'nin de dünyadaki etki gücünü hesaba katarak çok yönlü ilişkileri geliştirmek olacaktır. Asya ile Yakın ve Uzak Doğu devletleri ile de, dengeli, akılcı siyaset yürütmesi gerektiği beklenmektedir.

Belirlenen amaçlar doğrultusunda Rusya Federasyonunun hali hazırda uluslararası alanda bulunan, başta Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyindeki daimi üyeliği ve diğer çeşitli fonksiyondaki küresel ve bölgesel uluslararası örgütlerdeki söz sahibi konumu etkin olacaktır. Ayrıca ülkenin caydırıcı nükleer silahlara sahip olması, askeri sanayi alanındaki önemli başarılarının mevcudiyeti, zengin enerji ve diğer doğal kaynak potansiyeli ve nihayet stratejik ulaşım altyapısına sahip olması Rusya'nın, Büyük Avrasya coğrafyasında hedeflediği amaçlara ulaşabilecek araçlar arasındadır. Böylece Rusya dış politikasından belirleyici ilkeleri sıralamak gerekirse; öncelikle Rusya Federasyonu uluslararası alanda kendi ulusal çıkarlarını korumak maksadında uygulayacağı siyaseti, diğer devlet ve bölgelere empoze etmeyecek, uluslararası ilişkilerdeki "daimi dost ya da daimi düşman yoktur" kaidesini benimseyerek daimi müttefiklikten ve daimi düşmanlıktan kaçınacaktır. Geçmişte her hangi bir uluslararası ilişkiler aktörünün Rusya devleti ile ilişkilerinin nasıl geliştiğine bakmaksızın, devlet sistemi ve ideolojik tercihlerinin farklılıkların dikkate almaksızın, uluslararası ilişkiler alanında önemli oyuncu unsurlarla işbirliği geliştirmek önceliği olacaktır (Trenin, 2019-a.).

Rusya'nın Büyük Avrasya jeopolitik stratejisinde ulaşılmak istenen tercihler, Moskova yönetiminin Suriye uyuşmazlığını çözmek maksadında yürüttüğü siyasete pratik olarak uygulanmış izlenimini vermektedir. Jeopolitik amaçlara ulaşmak için Rusya'nın Büyük Avrasya bölgesindeki devletlerle ilişkili olarak belirledikleri siyaset şemaları vardır.

RUSYA FEDERASYONUNUN BÜYÜK AVRASYA YÖNELİMİNDEKİ BAZI DEVLETLERE DAİR STRATEJİLERİ

Daimi hareket halinde olan uluslararası ilişkiler alanı, aktörlerin dönem sürecindeki güç ve yeteneklerinin kullanımına göre şekillenmektedir. Üstelik bir devletin güç ve yeteneğinin ortaya çıkmasında, iyi kullanılmasında etkin olan o devletin karar vericileri tarafından seçilen akılcı stratejik planları olmaktadır. Rusya Federasyonunun Büyük Avrasya siyasetindeki önemli bölgesel devletlerin biri Çin Halk Cumhuriyetidir. Son yıllarda ABD ve Rusya arasındaki ilişkilerdeki gerginlik, Amerikan yönetimine Donald Trump'ın gelmesi ile birlikte daha da sertleşmiştir ve aynı zamanda Batılı devletlerin de Moskova'dan uzaklaştığı bu dönemde, Rusya'nın Çin'in güdümündeki bir ülke haline gelmemesi önemli unsur olmaktadır. Moskova yönetimi bu amaç doğrultusunda Pekin'i, Rusya ile ileriki dönemde oluşabilecek çeşitli ortaklıklara sevk edecektir. Ancak Çin'in kurulacak ortaklıklarda hegemon/üstün bir devlet olması yerine, bir büyük devlet rolünde kalmasını sağlayacak olan da Rusya olacaktır. Bu bağlamda siyasi işbirliği yönündeki ortaklık kurumuna örnek, Şangay İşbirliği Örgütüdür. Bu örgütün Asya kıtasındaki güvenlik konuları ile ilgilenen danışma kuruluna dönüşmesi Kremlin'in çıkarına uygun olacaktır. Diğer üye devletlere göre Rusya'nın diplomatik, askeri ve istihbarat tecrübelerinin varlığı, Moskova'ya bu örgütte önemli rolü üstlenmesine yardımcı olabilmektedir.

Ekonomik alanda alternatif örnek bir kurum ise, Avrasya Ekonomik İşbirliği Örgütüdür. Rusya bu çerçevede Çin ve örgüt arasında daimi faaliyette olabilecek bir güncel fikir alışverişini

sağlayacak forumun/toplantının oluşmasını destekleyebilir. Güvenlik ve ekonomik ilişkiler konuları Rusya-Hindistan-Çin (RİK) grubu diyalogu kapsamında görüşülebileceği belirtilmektedir (Trenin, 2019-a). Ayrıca Moskova ve Pekin arasındaki ikili ilişkilerin gelişmesi konusundaki dikkat çeken unsurlardan biri de, bu iki stratejik ortak olarak görülen devletlerin, aralarındaki ikili ilişkileri sıkı işbirliği konumuna getirmeme ilkesinin varlığı olmaktadır. Çünkü hem Rusya hem Çin'in küresel güç olma arzusu, uzun vadedeki stratejilerinin çakışmasına neden olabilecektir (Devyatov, 2002, 202). Bu iki devlet arasındaki stratejik ortaklıklar, bu dönemin siyasi gerekliklerinden kaynaklanan bir durumdur. Çünkü bu işbirlikçilik her ne kadar açık olarak Amerika ya da Batı devletlerine karşı bir ittifak görünümünde olmasa da, dengeleyici güç merkezi potansiyelini taşımaktadır. İleride hegemon güç merkezin zayıflaması durumunda, o dönemki güç ağırlıklarına Rusya ve Çin ortaklıklarını sonlandırabilir. Şu an için bir küresel etkili güç karşısında imkânlarını birleştirmektedir.(Nauşabayeva, 2007, 243) Dolayısıyla Rusya, Pekin'e yönelik siyasetinde dengelilik ilkesini korumazsa terazinin Pekin yönüne ağır banması ihtimali yüksektir. Moskova'nın Çin'e karşı siyasetindeki dengenin sağlanması için diğer bölgesel aktörlerle, Doğu Asya'da, Japonya ve Güney Kore, Güney Asya'da da Hindistan ile sergilenecek olan aktif siyasete bağlı olacaktır. Dahası Almanya ve genel olarak tüm Avrupa Birliği, ABD ile de ilişkilerin işbirlikçi haline gelmesine bağlıdır.

Rusya'nın Büyük Avrasya'daki siyasi stratejisi çok yönlü işbirliği doğrultusunda gelişmelidir. Bu gerçekler doğrultusunda Moskova'nın Batı devletlerine karşı sergileyeceği tutumunu gözden geçirmesi gerekecektir. Avrupa Birliği bir siyasi aktör olarak, Çin ve ABD kadar etkin stratejik bir oyuncu değildir. AB devletleri, Moskova için bir ekonomik ve teknolojik ortak olma potansiyelini taşımaktadır. Bu ortaklığın gerçekleşmesindeki anahtar, Moskova'nın hali hazırda Ukrayna'nın hukuki toprak sınırlarına ilişkin (Donbas, Kırım ve Sevastopol'un bugünkü statülerinin durumu) siyasetinin değişmesi olmaktadır. Ayrıca jeopolitik açıdan Ukrayna'nın, Kremlin etkisi altından çıkması, Rusya'nın daha fazla Asya'ya doğru kaymasına neden olabileceği ve Kiev olmadan sadece Moskova gücüne dayanmış Büyük Avrasya varlığı Rusya'yı daha az Avrupalı ve daha çok Asyalı yapacağı tezlerini de (Brezezinski, 2017, 133) dikkate alınması gerekirse, Rusya Büyük Avrasya siyasetini etkinleştirmek için mümkün olduğu makul süre içinde Ukrayna devletine yönelik siyasetini revize etmesi gerekecektir.

Sosyalist blokunun yıkılması sonrası NATO'nun genişleme konusu uzun zamandır Rusya için bir tehlike unsuru olarak kabul edilmesine rağmen, olası tehlikenin ciddi boyutlarının da ne olacağı açıkça belirtilmemektedir. Üstelik AB'nin genişlemesinin de Moskova için herhangi bir tehlike konusu olmadığı meselesi, son zamanlarda Rusya akademisyenlerinin yazılarına konu olmaktadır (Trenin, 2019-b). Amerika'nın nükleer caydırıcı güç etkinliği Rusya'yı aynı zamanda Avrupa için esas güvenlik garantörü konumuna getirmektedir. Rusya'nın ABD ve Batı devletleri ile ilişkilerindeki güvenlik siyaseti daha çok açıklık, karşılıklı güven ve uyumsuzlukların engellenmesi kapsamında devam etmesi düzleminde gelişeceği vurgulanmaktadır.

Amerika'nın bir diğer müttefiki ve Rusya'ya komşu ülke Japonya'dır. Tokyo Moskova'ya karşı Batının ekonomik yaptırımını desteklemekle birlikte, iki ülke arasındaki sınır sorununu çözmeye peşindedir. Üstelik Tokyo kendisine karşı oluşması muhtemel Rus-Çin cephesinin ortaya çıkmasını engellemek gayesini de taşımaktadır. Rusya'nın Japonya'ya yönelik stratejisi, özellikle Moskova'nın doğu bölgelerinin modernizasyonu için bir kaynak haline gelmesi önem arz etmektedir. Ticari bakımdan da ülkelerin karşılıklı açılımları ilişkilerin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bu kapsamda Rusya'nın Uzak Doğu'daki yabancı yatırımcıların teşvik etmek maksadında düzenli gerçekleştirdiği uluslararası Doğu Ekonomik Forumu'nun faaliyetleri de Avrasya bölgesindeki işbirliklerine ön ayak olmaktadır (Karaganov, Bordaçev, 2019, 225).

Rusya Federasyonu, Çin, Avrupa Birliği devletleri ve Japonya ile ortak sınırları mevcut olup Hindistan devleti ile sınır paylaşımı bulunmamaktadır. Fakat bu devlet ile Rusya'nın uzun, zamana dayanan sorunsuz ortaklıkları vardır. Yetmiş yıllık süreyi aşkın iyi ilişkilerle devam ettirilen siyasi geçmişmişse sahiptirler (Nauşabayeva, 2007, 242). Ayrıca Moskova ile Delhi, Avrasya kıtasında oluşacak güç dengesi konusunda ortak görüşü paylaşmaktadırlar. Gelişmelerle birlikte ekonomik

yönüne ağırlık verilmeye başlayan Hindistan askeri gücünü de arttırarak, dış politikasını faalleştirmekte ve Büyük Avrasya bölgesinde etkin devletlerin biri olma rolünü taşımaktadır. Teknolojik ve uygun iş gücü alanında iş birliğini geliştirmeyi planlayan Rusya'nın Hindistan'a yönelik önemli strateji amaçlarının biri de, halen yeterince istenilen seviyeye ulaşmayan, Rusya-Hindistan-Çin (RİK) ortaklığıdır. RİK kapsamında geliştirilecek işbirliğinin, bölgesel uyuşmazlıkların çözümü ve Asya'nın güvenlik politikalarında etkin olmasını sağlamaktır. Son yıllarda Hindistan'ın dış siyasetindeki değişiklik ülkenin Avrasya coğrafyasına yöneldiğini göstermektedir, bu da Rusya ile yeni çeşitli işbirliği alanları oluşturacağı izlenimini vermektedir. (Baru Sanjaya, 2019). Fakat aynı zamanda Moskova, Hindistan devletinin dış politikadaki çok yönlü strateji yürütme tercihini de dikkate alarak, ikili ilişkilerin daha da derinleştirilmesine önem vermektedir.

Rusya Federasyonu'nun, Güney ve Kuzey Kore devletlerine yönelik işbirliği konuları ekonomik ortaklık bakımından önem arz etmesiyle birlikte, Kuzey Kore'nin nükleer silahlara sahip olma gerçeği de ABD'ye karşı caydırıcı güç aracı olmaktadır. Kuzey Kore'nin nükleer silahlardan arındırma siyasetinde Rusya üçüncü taraf olarak kalmayı tercih etmektedir. Moskova'nın Kore yarımadasındaki dış politik eğilimlerinin esas amaçlarının biri de Rusya Federasyonu'nun Uzak Doğu bölge toprakları sınırlarına yakın coğrafyada olası askeri uyuşmazlığın ortaya çıkmasını önlemek olmaktadır. Belirlenen amaca ulaşmak için de Kore yarımadasındaki devletlerle daimi ilişkilerde bulunması kaçınılmazdır.

Orta Asya ve Kafkasya devletleri Rusya Federasyonunun yakın komşularıdır. Jeopolitik strateji bağlamında bu devletlerin Rusya dış politikasındaki önemi yere sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Bölgedeki bazı devletler ile Moskova, güvenlik ve ekonomi alanında oluşturulan uluslararası örgütler kapsamında işbirliğini sürdürmektedir. Terörle mücadele, bölgesel güvenlik, ortak gümrük ve ekonomik işbirlikleri Bağımsız Devletler Topluluğu başta olmak üzere Avrasya Ekonomik İşbirliği, Ortak Kolektif Güvenlik Anlaşması, Avrasya Gümrük Birliği, Şangay İşbirliği Örgütleri çerçevesinde gelişmektedir. Orta Asya bölgesinde Kazakistan devletinin Rusya Federasyonu ile uzun sınırları paylaşması, toprak genişliği ve hatırı sayılır doğal kaynak rezervlerine sahip olma durumundan dolayı Moskova'nın önemli bölgesel stratejik ortağı konumundadır. Tacikistan ve Kırgızistan devletleri ekonomik ve güvenlik açısından Rusya ile sıkı işbirliğine mecburdurlar. Özbekistan devletinin Şevket Mirziyoyev ile değişmeye başlayan iç ve dış siyasetindeki hareketlilik, Taşkent yönetiminin bundan sonraki dönemlerde Avrasya coğrafyasındaki işbirliği konularına kayıtsız kalmayacağı izlenimini taşımaktadır. Türkmenistan Cumhuriyetinin dış politikadaki tarafsızlık stratejisi, topraklarındaki Çin şirketlerinin yatırımlarına engel olmadığı gibi, muhtemel Büyük Avrasya entegrasyonuna destek vermesi olasılığını da taşımaktadır.

Kafkasya bölgesi Rusya Federasyonunun güvenliği açısından Orta Asya devletleri kadar önem arz etmektedir. Bölgedeki çözümüne kavuşmamış uyuşmazlıkların mevcudiyeti bu devletler arasındaki ilişkilerin düzelmesi konusunda arabulucu devlet rolünü Rusya, kendisine yüklemektedir. Azerbaycan ve Ermenistan sorununda, Moskova iki devlet ile de ilişkilerini faal olarak sürdürmektedir. Gürcistan Cumhuriyeti ile Abhazya ve Günay Osetya bölgeleri aralarındaki anlaşmazlıkta Moskova, muhtar cumhuriyetler tarafında yer almaktadır. Gürcistan Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında yaşanan savaşa rağmen, Moskova'nın Tiflis'e yönelik stratejilerinde siyasi olmayan ilişkilere başvura bileceği vurgulanmaktadır.

Tarihi değerlere sahip olan Türkiye ve İran devletleri bölgesel önemli etki konumuna sahip birer ülkedir (Brezezinski, 2017, 188). Rusya Federasyonu bu devletlerle kendi çıkarı gereği işbirliği geliştirme taraftarı olmakla birlikte, bazı özel konularda müttefik konumuna da tercih etmektedir. Ancak farklı stratejik çıkarılara sahip olan bu devletlerle Rusya arasında müttefiklik durumu, Suriye örneğinde olduğu gibi uzun vadeli olmamaktadır. İran'ın Şangay İşbirliği Örgütüne üye olmasını sağlamak Moskova'nın esas çıkarlarından biridir. Ayrıca Şangay İşbirliği Örgütünde gözlemci konumunda olan NATO üyesi, Türkiye'nin de mümkün olduğunca bu örgüte dâhil edilmeye çalışılması Moskova yönetiminin tercihleri arasındadır.

Orta Doğu ülkelerine yönelik izlenecek siyaset kapsamında, Moskova'nın İsrail ile gelişecek ilişkilerinin kesinlikle bir birine örtüşen amaçlar çerçevesinde olması gerektiği vurgulanırken, Arap devletlerine ilişkin izleyeceği stratejideki esas amacının da, bu devletlerde cereyan etme ihtimali olan dini ekstremizm ve terörizmin önünü almak ve Rusya topraklarına yaklaşmasını önlemek olmaktadır. Ayrıca küresel ısınma süreci Rusya Federasyonu için yeni bir kuzey jeopolitik alan meydana getirmektedir. Bu "yeni alan" Moskova yönetimini Batı devletleri olarak tanımlanan ABD, Kanada, Danimarka, Norveç, Finlandiya, İsveç ve İzlanda devletleri ile işbirliği alanı oluşturmaktadır. Bu devletlerin çoğunluğunun NATO üyesi devletler olmasına karşın Rusya'nın Arktika'daki siyasi amacı bu bölgenin silahlardan arındırılmış bir bölge olmasını sağlamak olmaktadır. Üstelik bu bölgenin Rusya ile Amerika ve Batı devletleri için yeni ortaklık alanı olması arzusunda vardır. Ayrıca Arktika/Kuzey Kutbu yönelimi Çin, Japonya, Güney Kore ve Hindistan devletlerinin de ilgilerini çekmektedir. Asya ve Avrupa arasındaki alternatif ticari yol olarak Kuzey deniz yolu projesinin işler hale gelmesi Rusya'nın Kuzey Doğu ve Sibirya bölgelerinin gelişmesine katkı sağlayacağı stratejik amaçlarından biri olabilir.

SONUÇ

Rusya Federasyonunun uluslararası alandaki durumu son yıllarda temel değişikliklere uğramıştır. Rusya'nın dünyadaki yeri ve rolünün nasıl belirleneceği, küresel ve bölgesel aktörler ve yakın komşularıyla ilişkilerinin nasıl gelişeceği konusu Rus yöneticilerle birlikte ülke aydınlarının da ilgi odağı olmaya devam etmektedir. Özellikle Moskova'nın dış politikasındaki önemli öncelikli görev ve amaçların hangileri olacağının netleştirilmesi gerekecektir. Rusya bundan sonra yürüteceği dış politik stratejilerini, ülkenin gelişmesini sağlayacak şartlar yaratmak için kullanmalı mı? ya da dünya düzenini değiştirmek için siyaset üretmeli mi? sorularının cevabını belirlemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Görünen o ki tahminen Rusya Federasyonu bu iki eğilimi de birlikte yürütmeye devam edecektir. Çünkü Kremlinin tarihten günümüze kadar izlediği iç ve dış politikadaki eylemleri, hem ülkenin -özellikle merkez- güçlenmesi ve Rusya'nın bir bölgesel ya da küresel alanda söz sahibi olması yönünde olmuştur. Suriye'deki Moskova'nın başarılı siyaseti Rus kamuoyu tarafından gururla karşılanmış ve iki kutuplu uluslararası sistem sonrası kaybolan statüsünün geri kazanıldığından bahsedilmiştir. Bu durum geçmiş dönemdeki süper güç şöhreti gibi olmasa da, yirmi yedi yıl aradan sonra Rusya'nın uluslararası siyasette söz sahibi olmayı elde edilmesi, Moskova'nın toparlandığının göstergesi olarak kabul edilebilir. Dünya siyasetinde söz sahibi olmayı arzulamak, dünyada istemediği durumlara müdahale etmek arzusunun olabileceği anlamına da gelmektedir.

Rusya Federasyonunun gelecek uluslararası alandaki konumu nasıl olmalı şeklindeki önemli sorulara cevap vermek için ülkenin dış siyasetteki önceliklerini iyice analiz edilmesi gerekir. Çünkü küresel nitelikteki aktör olarak bilinmeye devam eden Amerika ile yaşanan gerginlik durumundan maksimum faydayla çıkması için Kremlinin akılcı kararlar alması gerekmektedir.

Cepheleşen durumun çatışmaya dönüşmesini önlemek, daha sonra da tehlikeli rekabeti ortadan kaldıracak ilişkileri geliştirmek ve bu durumu dostane ortama dönüştürmek için seyreden tüm değişimlerin kapsamlı olarak analiz edilmesi önem taşımaktadır. Dış siyaset kararları tüm dünya devletlerinde olduğu gibi az saydaki etkililer tarafından alınmaktadır. Fakat alınan karar sonuçlarının geniş kitleyi ilgilendirdiğinden dolayı, aydınlar tarafından durum değerlendirmeleri önem arz etmektedir.

Rusya'nın Batı ve ABD tarafından izlenen yaptırımlara maruz kalması ve bu durumun avantajlı olarak sonuçlanması için Moskova çeşitli dış siyasi stratejiler kullanacaklardır. Bunlardan biri de ülkenin bölgesel ve uluslararası alandaki konumunu pekiştirecek olan alternatif siyasi yön ise jeopolitik siyasettir. Rusya'nın rasyonel kararlarla takip edeceği Büyük Avrasya stratejisindeki öncelik çok yönlü komşuluk ilişkilerini güçlendirerek çeşitlendirmek, aktif uluslararası ilişkiler oyuncularıyla pragmatik siyasi diyalog sağlamak ve dış siyasetindeki bağımsızlığını korumak olacaktır. Uluslararası siyasi alanda müstakil kararlar alabilmesi,

Rusya'nın iç siyasetine ilişkin ekonomik, sosyal vb. durumunu güçlendirecek reformlar yapması gerekecektir.

KAYNAKÇA

Baru Sanjaya, (Sep. 2019) *Dalni Vastok v zerkale Azii: vzglayd iz İndii*, No.110,

“Valday”, Moskova, <http://ru.valdaiclub.com/a/valdai-papers/dalni-vastok-z-zerkale-azii-vzglayd-iz-indii>

Bikov O.N., (2015), *Geopolitiçeski status Rosii*, 2 Kitap, IIMO RAN, Moskova .

Brezezinski Zibigniew, (2017), *Büyük Satranç Tahtası*, İnkılap, İstanbul.

Devyatov Andrey, (2002), *Kitay i Rossiya ve dvatsat pervom veke*, Algoritim, Moskova.

Karaganov S.A., Bordaçevt.V, (Apr.04,2019), “*K Velikomu okeanu; hronik povoraota na Vastok*”, Valday klübü bidireli, Doğu Ekonomik Forumu, Moskova, “<http://ru.valdaiclub.com/a/valdai-papers/dalniy-vostok-v-zerkale-azii-vzglayd/>

Nauşabayeva Hekimoğlu Asem, (2017) *Rusya'nın Dış Politikası I*, Ankara, Vadi Yayınları.

Petrov Vitali, (26.11.2010), “*Ot Lissabona do Vladivastoka*” *Rosiskaya Gazeta*”, <https://rg.ru/2010/11/26/putin.html>

Trenin Dmitry, (Aug. 27, 2019-a), “*20 Years of Vladimir Putin: How Russian Foreign Policy Has Changed .*” <https://www.themoscowtimes.com/2019/08/27/20-years-of-vladimir-putin-how-russian-foreign-policy-has-changed-a67043>

Trenin Dmitry (Feb. 11, 2019-b), “*Konturnaya karta Rossiskoy geopolitiki: vazmojnaya strategiya V Bolşoy Evrope*” <https://www.carnegie.ru/2019/02/11/ru-pub-78328>

AVRASYA BAĞLAMINDA SOVYET SONRASI RUSYA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ: EKONOMİK FAKTÖRLER, EYLEMLER VE PERSPEKTİFLER

Alexander DRUZHININ

Rusya Federasyonu Güney Federal Üniversitesi Kuzey Kafkasya Sosyal ve Ekonomik
Problemleri Araştırma Enstitüsü Müdürü, Immanuel Kant Baltık Federal Üniversitesi
Araştırmacı Profesör
alexdr9@mail.ru

Aydın İBRAHİMOV

Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
aibrahimov@bk.ru

Mustafa MUTLUER

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü
mustafa.mutluer@ege.edu.tr

ÖZET

Çok çeşitli ve çok farklı boyutları olan ve uzun bir geçmişe sahip Türk –Rus işbirliği, son yirmi beş yıl içerisinde büyük bir evrim yaşamıştır. Söz konusu bu yeni dönem, karmaşık iç değişimler yaşayan, çok kutuplu ve hızla değişen dünyada kendi yerini arayan, belli bir dereceye kadar iki devleti birbirine yakınlaştıran çeşitli jeopolitik ve jeoekonomik eylemlerle kendini göstermektedir. Bu çalışmada Türk-Rus ilişkilerinin son 20-25 yıllık dönemi irdelenmiş, bu kapsamda da Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkilerin ana etapları/aşamaları belirlenerek bu aşamaların temel dinamikleri ortaya konulmuştur. Özellikle Türk-Rus ilişkilerinde son yıllarda yaşanan türbülanslı dönemin ardından giderek gelişen olumlu atmosferin geleceğine dikkat çekilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrasya'nın geleceği, Türkiye Cumhuriyeti-Rusya Federasyonu ikili ilişkileri, Uluslararası ilişkiler, Siyasi Coğrafya, Jeopolitik

POST-SOVIET RUSSIA-TURKEY RELATIONS IN THE CONTEXT OF EURASIA: ECONOMIC FACTORS, ACTIONS AND PERSPECTIVES

ABSTRACT

The Turkish - Russian cooperation, which has a long and diverse history and has a wide range of dimensions, has undergone a great evolution over the last twenty-five years. This new era is characterized by a variety of geopolitical and geoeconomic actions that bring together two states to a certain extent, seeking their place in a multi-polar and rapidly changing world with complex internal changes. In this study, the Turkish-Russian relations have been discussed in the last 20-25 years, and within this context, the main stages of relations between the Republic of Turkey and the Russian Federation were determined and the fundamental dynamics of these stages were presented. In particular, attention is being drawn in the future of developing positive atmosphere for the Turkish-Russian relations in the recent years after the turbulent period.

Keywords: The Future of Eurasia, Turkey-Russian Federation Bilateral Relations, International Relations, Political geography, Geopolitics

GİRİŞ

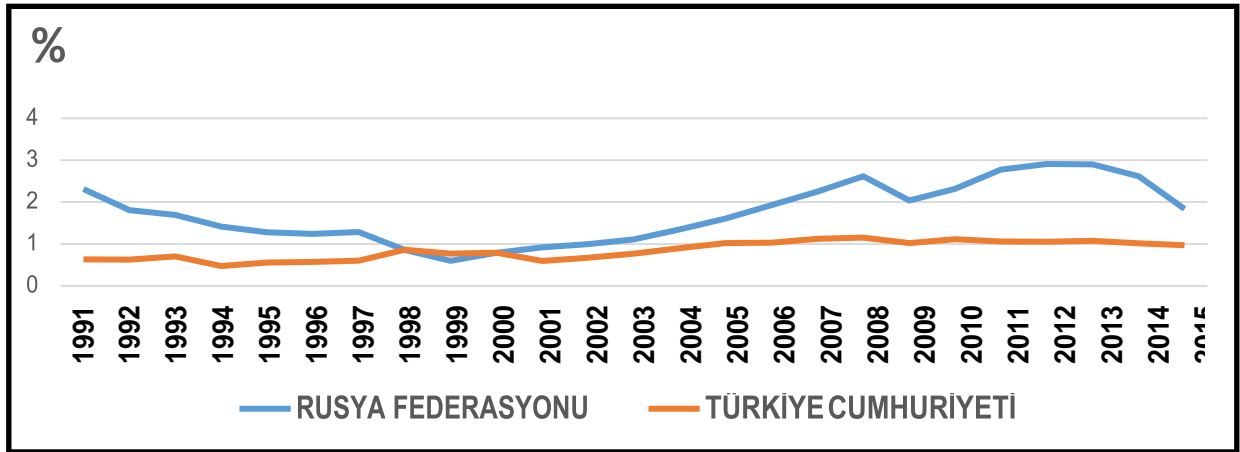
Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkiler, Avrasya’da rekabetten çok stratejik işbirliğine yönelik bir değişim göstermektedir. Konunun temelinde ve ortaya çıkışında, karşılıklı ekonomik çıkarlar ve esas olarak da ilişkilerin ticari boyutu yer almaktadır. Türk-Rus jeostrateji diyalogunda egemenlik oluşturan, hâlihazır trendlere etki gösteren ilişkilerin ekonomik boyutu, oldukça hassastır ve bölgedeki küresel çıkarların kesişmesinden etkilenmektedir. Rusya’da (Дергачёв, 2010; Дружинин, 2016; Егоров, 2004; Стегний, 2015; Ульченко, 2014) ve Türkiye’de (Аккая, 2008; Башкани, 2016; Давутоглу, 2010; Ибрагимов, 2017; Ыылмаз, 2017; Туран, 2011) bilim adamları genel olarak iki devlet arasında oluşan ilişkilerin gelişim tarzını bu temeller üzerinde görmekte ve değerlendirmelerini bu çerçevede yapmaktadırlar. Aşağıda öncelikle Türk-Rus ilişkilerinde yaşanan dönüşümün temel dinamikleri farklı ana aşamalar çerçevesinde ortaya konulacak, daha sonra ise Türk-Rus ilişkilerinin geleceği üzerinde değerlendirmeler yapılacaktır.

SOVYET SONRASI DÖNEMDE RUS-TÜRK İLİŞKİLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ: ANA AŞAMALAR VE ÖZELLİKLERİ

Yaklaşık son yüzyıl barış içinde şekillenen Türk –Rus işbirliği, bir dizi çıkışlar ve inişlerle şekillenen bir süreç izlemiştir. Söz konusu ilişkiler, bütünüyle ve özellikle de son yirmi beş yıl içinde Avrasya’da jeopolitik ve jeoekonomik bakımdan dengeleyici bir rol olarak karakterize edilmektedir.

1991 yılına doğru Türkiye ekonomisi, ulusal gelir açısından (Domestik Product) Sovyet ekonomisinin yaklaşık beş kat gerisindeydi. Aynı şekilde iki devletin nüfus korelasyonu da benzer bir durum sergilemekteydi. SSCB’nin dağılmasıyla birlikte, Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti’nin jeostratejik konumu birbirine yakınlaşmakla kalmamış, aynı zamanda Türkiye için Sovyet sonrası mekânını da açmıştır. Başka bir ifadeyle, yüz yıllarca süren Türk Dünyası özlemi (Çeçen, 1998) sona ermiş, böylece yeni Avrasya jeoekonomik ve jeopolitik açılımının kurulmasına neden olmuştur. Nihayet mevcut ekonomik ve demografik verilere göre de 21 y.y. ortalarında Rusya ve Türkiye arasında göreceli eşitlik sağlanacağı tahmin edilmektedir.

1990’lı yıllar boyunca, dünya ekonomisi içinde Rusya’nın payı daima düşmüş, buna karşılık Türkiye’nin durumu ise tüm döngüsel dalgalanmalara karşın 1990-2000 yılları arasında genel olarak yükseliş göstermiştir ve sonuçta 1998-2000 yılları arasında Rusya Federasyonunun üretim hacmini (resmi döviz kuruna göre) geçmiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Rusya'nın ve Türkiye'nin Dünya GSMH içindeki yeri (%)

Kaynak: Dünya Bankası (<http://www5.worldbank.org/eca/russian/data/>)

Figure 1. Russia's and Turkey's place in world GDP (%)

Source: World Bank (<http://www5.worldbank.org/eca/russian/data/>)

Türkiye aktif bir şekilde; Karadeniz İşbirliği Teşkilatında kısmen Rusya'nın desteğiyle ve fakat olayların çoğunda tek başına kendi jeoekonomik etkisinin potansiyelini büyütüştür. Yeni bağımsız devletler ile birlikte ve özellikle de Türk Cumhuriyetleri ile işbirliği bu büyümenin şeklini ve alt yapısını belirlemiştir.

Sovyet sonrası dönüşüm döneminde, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki gelişme farkı Türkiye'nin lehine keskin bir şekilde artmıştır. Yurtiçi gayri safi milli hâsıla verilerine göre, söz konusu gösterge rakamı 1990 yılından 2000 yılına doğru 3/1'den, 6/1'e yükselmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Türkiye, Rusya ve Yeni Bağımsız Türk Cumhuriyetlerin YİGSMH (resmi döviz kurlarına göre) karşılaştırılması (YİGSMH Türkiye = 100)

Table 1. GDPs of Turkey, Russia and the Newly Independent Turcic Republics (according to the official exchange rate) compared to (GDP of Turkey = 100)

	1990	2000	2008	2013	2015	2017
Türkiye	100	100	100	100	100	100
Rusya	345	96	217	235	159	185
Azerbaycan	6	2	6	8	6	5
Kazakistan	18	7	17	25	21	19
Kırgızistan	2	1	1	1	1	0,8
Türkmenistan	2	1	2	4	4	4,4
Özbekistan	9	5	4	6	8	5,8

Kaynak: Dünya Bankası (<http://www5.worldbank.org/eca/russian/data/>)

Source: World Bank (<http://www5.worldbank.org/eca/russian/data/>)

Sovyet sonrası dönemde Rus-Türk ilişkilerinin birinci aşaması: Bavul ticareti

Avrupa devletleri tarafında sürekli olarak dışlanan Türkiye'nin jeopolitik ve jeoekonomik aktivitesi (Дружиловский, 2005) o dönemde, batı merkezli küreselleşen dünyaya entegrasyonu hedefleyen, eski gücünü giderek kaybeden ve jeopolitik depresyonda bulunan Rusya tarafından genel olarak tepki çekmemekteydi. Söz konusu görelî ihtilafsız ortamda, ikili ekonomik ilişkilerin odak noktası **bavul ticareti** olmuştu. 1990'lı yılların ortalarında bavul ticareti yapanlar her yıl Türkiye'de yaklaşık 3-4 milyar dolarlık (Мельниченко vd., 1997) alış veriş yapmaktaydılar ve bu Rus ithalatının %6-8'ini oluşturmaktaydı.

Sovyet sonrası dönemde Rus-Türk ilişkilerindeki bavul ticareti ile karakterize edilen birinci aşama, 1991-1997 yılları arası dönemdir ve görelî olarak sağlam temelli ve uzun vadeli olmuştur.

Sovyet sonrası dönemde Rus-Türk ilişkilerinin ikinci aşaması: Enerji işbirlikleri

1997 sonrasındaki yıllarda her iki ülkede yaşanan ekonomik krizler (Rusya-1998, Türkiye-2000) ve bu krizlere bağlı olarak yaşanan siyasi değişimler (2000 yılında Vladimir Putin'in Rusya'da ve 2002'de Recep Tayyip Erdoğan'ın Türkiye'de iktidara gelmesi) sonrasında Mavi Akım boru hattının devreye sokması (1997-2003) ilişkilere yeni bir boyut kazandırmıştır. Enerji alanında genişleyen Türk-Rus işbirliği ülkelerin hem jeopolitik, hem de jeoekonomik bakımdan ikili ilişkilerde anahtar konu olmuştur (Стегний, 2015 ve Давутоглу (Davutoğlu), 2010). Genel olarak 1998-2003 yılları arasında yaşanan, çağdaş Rus tarihinde ilk defa, Rusya'nın, Türkiye ile işbirliğinde temel olarak iç ve dış koşulların değişimi görülmekte olup bu yeni durum tarafımızca Sovyet sonrası Türk-Rus ilişkilerin evriminde bir tür ikinci aşama olarak değerlendirilmektedir.

Bu tür gelişmelerin arkasında, bavul ticareti krizi (2004 yılından itibaren), enerji kaynaklarında görülen fiyat yükselmesi eğilimleri, Kuzey Kafkasya'da askeri-siyasi durumun dengelenmesi ve Türkiye tarafından yürütülen ve Türk Dünyasını kapsama altına alan "Avrasya'ya entegre olma projesi"nin farklı bir boyuta evrilmesi yatmaktadır (Çeçen, 1998).

Sovyet sonrası dönemde Rus-Türk ilişkilerinin üçüncü aşaması: Türk-Rus dış ticaret işbirliği

2002-2008 yılları arasında her iki ülkede ve küresel ortamda gözlenen ekonomik kalkınma göstergeleri, genişleyen Türk-Rus dış ticaret işbirliğine bağlıdır. 2001-2008 yılları arasında iki ülke arasında ticari mal hareketinin 9.5 kata kadar yükselmesi tesadüf değildir. Nitekim iki ülke arasındaki ticaret hacmi söz konusu yıllarda 4 milyar dolardan 38 milyar dolara kadar yükselmiştir. Rusya'nın ise Türkiye'nin dış ticaret hacmine oranı (TÜİK verilerine göre) tüm Sovyet sonrası dönemde zirvesine ulaşmıştır (%11.4). Türkiye'nin Rusya'nın dış ticaret hacmindeki oranı ise %5.7'dir.

Türk-Rus, karşılıklı ve yararlı işbirliğinin verimli olan üçüncü (2004-2007) dönemi, 2008 dünya ekonomik krizi nedeniyle dolaylı olarak kesintiye uğramış ve 2009 yılında, dış ticaret hacmi bir önceki yıla göre %40 düşüş göstermiştir. Yatırımlar, 2 kat kadar azalmış, Rusya Federasyonu Merkezi Bankası verilene göre, 2008 yılında 272 milyon dolara ulaşan, Türkiye'de ki Rus yatırımları, 2009 yılında 106 milyon dolara gerilemiştir.

Sovyet sonrası dönemde Rus-Türk ilişkilerinin dördüncü aşaması: Türbülanslı yıllar

Kronolojik olarak, 2008-2009 yılları arasındaki dönem, Sovyet sonrası Türk-Rus işbirliğinin, dördüncü aşaması olarak değerlendirilebilir. Bu dönem, turizm sektöründe görünen küçük bir düşüş (Давутоглу (Davutoğlu), 2010) gibi kriz belirtileri ile birlikte, özellikle Avrasya'da ve küresel ortamda büyük jeopolitik hareketlerin etkileyici ve belirleyici olduğu dikkat çekmektedir (Tablo 2).

21. yüzyılın başlangıç yılları, hem Rusya'da, hem de Türkiye'de ekonomik potansiyelin yükselme dönemi idi. Kuşkusuz iki ülkenin ilişkilerinin gelişiminde, küresel jeoekonomik ve jeodemografik potansiyelin Avrasya'nın doğusuna, güneyine ve güney-doğusuna kayması etkili olmuştur (Дружинин, 2017b).

Türk ekonomisinin yükselmesi ve dışa yönelik gelişmesi, ülkenin yüzünü Güney Kafkasya'ya, Orta Doğu'ya ve Merkezi Asya'ya doğru çevirmişti. Söz konusu ortam, 2007 yılında Türk siyasetçileri ve bilim adamları arasında, Türkiye'nin bir bölgesel devlete dönüşebilmesi ve dünya siyasetinde etki gösterebilmesi için, güce sahip olması gerektiği gibi düşüncelerin yayılması söz konusuydu (Туран (Turan), 2011).

Diğer taraftan siyasi olarak, Ahmet Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanı olarak atanmasından sonra Türkiye'de Yeni Osmanlılık, temel siyasette geleneksel milliyetçi eksene oturma, ümmetçi yöne doğru kaymalar görülmüştür (Надеин-Раевский В, 2013).

Kendi özel jeoekonomik ve jeopolitik yapılandırmaya geçen Rusya için ise 2007-2008 yıllarında, Batı ile ilişkilerde fikir dönüşümleri yaşanmış, özellikle Rusya'nın Avrupa ailesinin bir üyesi olma fikrinden sarpmalar ve ayrışmalar yaşanmaya başlamıştır (Дружинин, 2016a).

Sovyet sonrası dönemde Rus-Türk ilişkilerinin beşinci aşaması: Yeni dengeler

İki ülkenin sağlam karşılıklı çıkarları, oluşmuş kurumsal ve alt yapının temelinde gelişen, verimli işbirliği ve bundan daha ötesi, Rusya'nın ve Türkiye'nin yakın bir zamanda krizlerden çıkmaları, yeni Avrasya bağlamında, daha önce ortaya çıkan iki ülkenin yakınlaşma eylemine, 2010-2014 yılları arasında yeni bir işbirliğinin beşinci döneminde de destek vermeye devam etmekteydiler.

2009 yılında, Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti arasında, ilişkilerin yeni aşamaya doğru ilerleme deklarasyonu imzalandı. 2010 yılda ise Türkiye-Rusya Üst Düzey İşbirliği Konseyi kuruldu. 2011-2012 yıllarında ise, iki ülke arasında dış ticaret hacmi (enerji kaynakların fiyatların yükselmesi ardından) yeniden pozitif duruma geçmiştir. Bununla birlikte hem ticarete (Druzhinin, 2016b), hem de jeopolitik alanında karşılıklı çelişkiler de artmıştır. 2008 yılında, Türkiye'nin teşebbüsü ile Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi kuruldu, 2009 ise söz konusu devletlerin bulunduğu İşbirliği Konseyi (TKİD) faaliyete geçmiştir.

Tablo 2. Sovyet Sonrası Dönemde Rusya ve Türkiye Arasındaki İlişkilerin Ana aşamaları (Tablo DRUZHININ tarafından hazırlanmış, İBRAHİMOV ve MUTLUER tarafından revize edilmiştir)

Table 2. Main stages of Relations between Russia and Turkey in the Post-Soviet Era (The table was designed by DRUZHININ and revised by İBRAHİMOV and MUTLUER)

Aşamaların Esas özelliği	Yıllar	Aşama Faktörleri			
		Türkiye'nin ve Rusya'nın Ekonomik Konumları	İki devletin Ekonomik İşbirliği	İç Siyasi Bağlam (context)	Jeopolitik ve Jeoideoloji
Sovyet Sonrası Jeopolitik ve Jeoekonomik Gerçekliğinde İlişkilerin Düzenlenmesi	1991	Rusya'nın jeo-ekonomik konumunun zayıflaması- Türkiye'nin güçlendirmesi (ekonomik ritmin kırılma-geçirilmesi)	KOBİ'lerin aktivitesine dayanan «Bavul ticareti»	RF: Boris Yeltsin Dönemi TC: Koalisyon dönemi ve siyasi istikrarsızlık.	Türk Dünyası düşüncelerinin şekillenmesi Türkiye ve Rusya'nın Batı tarafından tasarlanmış «küresel projesi» doğrultusunda hareket etmesi
	1992				
	1993				
	1994				
	1995				
	1996				
	1997				
İşbirliğinin yeni alanları ve biçimleri	1999	Kısa vadeli, dünya temposunu aşna kalınma: Rusya'da 2000'den Türkiye'de ise 2002'den,	İkili işbirliğinin dinamik gelişme (enerji sektörü işbirliği)	RF: Vladimir Putin ve Dmitry Medvedev TC: AKP iktidarı ve Recep Tayyip Erdoğan dönemi	Hem Rusya'nın, hem de Türkiye'nin Batı ile temasta mesafeli dönemin başlanması. Rusya'nın çıkarlarında, «Avrasya vektörünün» dominant dönemin başlanması, Türkiye'nin Orta Doğuya ilgisinin artması
	2000				
	2001				
	2002				
«Küresel Proje» biçimindeki ilişkilerin gelişimi	2003	Ekonomik kriz	Karşılıklı ilişkilerin kısmı düşüşü		
	2004				
	2005				
Türbülans dönemine giriş	2006	Kurtarma dinamiği (Türkiye'de 2011 yılına kadar)	Kriz sonrası ikili ekonomik bağların iyileşmesi ve dengelenmesi		
	2007				
«İlişkilerin gelişiminin ataleti» ve krizlerinin büyümesi	2008	Dünya ekonomisinde pozisyonların kaybı (Rusya'da – keskin)	Aktivitesinin keskin düşüşü		
	2009				
	2010				
Keskin bir jeopolitik alevlenme	2011	Yeni alt yapı projelerin gerçekleşmesi			
	2012				
«İhtilaf sonrası» mesafeli, istikrarsız stratejik ortaklık	2013				
	2014				
	2015				
	2016				
	2017				

Rusya'da geride kalmamış, kendi çıkarlarını hem bölgede, hem de tüm Avrasya'da daha aktif bir şekilde savunmaya başlamıştır. Gümrük Birliğini işlevli hale getirmiş (2010), Avrasya Ekonomik Birliğini kurdu (2014), Orta Doğu'da jeopolitik anlamda söz sahibi olmuştur.

Kuşkusuz, Türkiye-Rusya ilişkilerinde, bazı dönemlerde Suriye yönetimine karşı farklı yaklaşımlar, Kırım konusu vb. gibi gerilemeler de yaşandı. Hatta 2015 yılında, Kasım sonunda, Türkiye-Suriye sınırında Rus askeri uçağın vurulması ve pilotun hayatının kaybetmesi, iki devlet arasında temasları bir noktada bitirmiştir. Fakat Türkiye'nin Batı ve özellikle ABD'nin Rusya'ya karşı uyguladığı ekonomik ve siyasi yaptırımlarına katılmaması, ikili işbirliğini belli bir seviyede tutulmasını desteklemiştir.

Yukarıda belirttiğimiz ve diğer nedenlerden dolayı 2012 yılında itibaren, Türk-Rus dış ticaret hacmi düşmeye başlamıştır. Rusya'ya, Türk ihracatının trendinde 2013 yılında 7 milyar dolar iken bu rakam 2014 yılında 5.9 milyar dolara gerilemiş, 2015 yılında 3.6 milyar dolar, 2016 yılında ise 1.7 milyar dolara düşmüştür (Tablo 3). Kuşkusuz bu düşmenin nedenlerini hem Türkiye'de yaşanan ekonomik kalkınma hızının zayıflamasında, hem de Rusya'daki Türk yatırımcıların ilgisini azaltan piyasa daralmasında aramak gerekmektedir.

Tablo 3: Türkiye Rusya Dış Ticaret Değerleri (Milyon \$)
Table 3: Turkey and Russia Foreign Trade Data (Million \$).

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
1997	2.065.542	2.174.258	4.230.800
1998	1.347.533	2.154.994	3.502.527
1999	586.589	2.371.856	2.958.445
2000	643.903	3.886.583	4.530.486
2001	924.107	3.435.673	4.359.780
2002	1.172.039	3.891.722	5.063.761
2003	1.367.591	5.451.316	6.818.907
2004	1.859.187	9.033.138	10.892.325
2005	2.377.050	12.905.620	15.282.670
2006	3.237.611	17.806.239	21.043.850
2007	4.726.853	23.508.494	28.235.347
2008	6.483.004	31.364.477	37.847.481
2009	3.202.398	19.450.085	22.652.483
2010	4.628.153	21.600.641	26.228.794
2011	5.992.633	23.952.914	29.945.548
2012	6.680.586	26.625.286	33.305.872
2013	6.964.209	25.064.214	32.028.423
2014	5.943.014	25.293.392	31.239.105
2015	3.588.657	20.401.756	23.990.413
2016	1.732.954	15.162.386	16.895.340
2017	2.735.484	19.513.833	22.249.317
2018/11	3.107.302	20.520.688	23.627.989

Kaynak: TÜİK
Source: TURKSTAT

Kriz eğilimleri çerçevesinde Rusya Federasyonunun dış ticaret göstergeleri 1.6 kat azalmış, GSYH ise 1.63 kat düşüş göstermiş, yatırım aktivitelerinde de büyük ölçüde gerileme görülmüştür (2016 yılında Rusya'da yatırım hacmi, 2013 yılına göre %12, düşmüştür).

Sovyet sonrası dönemde Rus-Türk ilişkilerinin altıncı aşaması: Uçak krizi ve sonrası

Kuşkusuz bu yıllarda, yukarıda da belirtildiği gibi iki ülke arasında krizler de yaşanmış ve bunların da etkisiyle şekillenen Sovyet sonrası döneminde Türkiye ve Rusya arasındaki en büyük jeopolitik alevlenme, ilişkilerin altıncı aşamasının asıl özelliğidir. Fakat söz konusu alevlenen jeopolitik süreç uzun sürmemiş ve 2016 yazında da sona ermiştir. Her iki taraf, hem ekonomik, hem de siyasi motifler nedeniyle devletlerarasında ilişkileri düzeltmek için önemli ve etkili adımlar atmışlardır.

Değişen Avrasya bağlamında Rus-Türk ilişkileri

Çağdaş Rusya ve Türkiye ilişkileri, oldukça karmaşıktır ve gelişimi çeşitli belirsizliklerle doludur. 2007-2008 yıllarında yaşanan jeoekonomik ve jeopolitik türbülansın etkisi altında şekillenen söz konusu ihtilaf sonrası ilişkiler, pozitif akımlarla ve beklentilerle birlikte çeşitli sorunlu korkular, mitler, düşman görüntüsü vb. gibi işaretlerle doludur.

Sovyet sonrası dönemin yirmi yılı göz önüne alındığında yeni Rusya-Türk ilişkileri eskiye göre daha çok mesafelidir ve belirsizdir. Temaların jeopolitik anlamı da oldukça dengesiz görülmektedir. Söz gelimi Rusya Federasyonunun 2016 yılında kabul edilen dış siyaset konseptinde Türkiye bakışı hiç yer almamaktadır (www.mid.ru/foreign_policy/news/).

İnsani bağlamlar ise, bir takım ortak evlilikler ve yükselen-düşen turistik akımlar hariç, bu güne kadar tüm çabalara rağmen halen oluşmamıştır. Diğer taraftan Türkiye Rusya'ya karşı, bir nevi, manevra veya çıkar siyaseti uygulamaktadır. Örneğin, Ukrayna konusunda Batının yanında yer alan Türkiye Cumhuriyeti, ekonomik bakımdan, Rusya Federasyonuna karşı hiçbir yaptırıma katılmamaktadır.

Türkiye istikrarlı bir şekilde, Rusya'dan hidrokarbon ve tahıl ithal etmektedir. Türkiye Rusya vatandaşları için sürekli ve öncelikli bir turistik destinasyondur. Ocak-Ekim ayları arasında 2017'de yaklaşık 5.8 milyon Rus turist Türkiye'yi ziyaret etmiştir (www.cumhuriyet.com.tr). Meyve ve sebze ihracatı Türkiye için önem arz etmektedir.

Fakat Rus-Türk strateji işbirliğinin dış ticaret ayağı, yavaş yavaş kayma göstermektedir. Oluşmuş alt yapıya, birikmiş işbirliği ilişkilerine ve şekillenmiş tüketici stereotiplere rağmen, iki ülke birinci dereceli dış ticari partner unvanını yavaş yavaş kaybetmektedir.

Örneğin, 2008 yılında, Rusya'nın Türkiye'ye ihracatı (31.4 milyar dolar, Bkz. Tablo 3) Almanya ve Çin'e göre iki kat fazlaydı. 2015 yılında ise (petrole ve doğal gaz fiyatlarının değişiminden sonra) Rusya, Türk piyasasına mal ihracatında, üçüncü sırada yer almıştır. Rusya Federasyonunun Türkiye'den yaptığı ithalat tutarı geçtiğimiz dönemlerde Almanya, İtalya ve Fransa'dan sonra dördüncü sırada bulunmaktaydı. Oysa günümüze doğru Türkiye'den yapılan ithalat tutarı Rusya'nın ithalat sıralamasında 2017 'de 21. Sırada yer almış, 2018 yılında ise tekrar az bir yükselmeye 13. sıraya yerleşmiş bulunmaktadır.

Söz konusu olumsuz trend, iki yıl önce Türkiye ve Rusya arasında başlanmış olan diyalog süreci de çözememiştir. Örneğin Federal Gümrük Ajansı belgelerine göre 2016 yılın Ocak – Mayıs ayları arasında, Rusya'nın dış ticari hacminde Türkiye'nin payı %3.6 iken, 2017 yılın aynı dönemde ise söz konusu gösterge %3.4'ye gerilemiştir. Ancak, 2018 yılında ilişkilerde yaşanan kısmi iyileşmelere bağlı olarak 2018 yılı Ocak-Haziran döneminde %4.1'e yükselmiştir. Genel olarak günümüzde Rusya'nın dış ticari partnerleri arasında, Çin, Almanya, Belarus, İtalya ve ABD'den sonra Türkiye 6. sırada yer almaktadır.

Petrol fiyatlarının düşüşü ve bunun sonucu olarak, doğal kaynak gelirlerinin azalması Türk-Rus ekonomik ilişkilerini de etkilemiştir. Öte yandan Avrasya'da yaşanan temel bazı gelişmeler Türk-Rus işbirliğinde, merkez-çevre kapsamında mimari açıdan da değişmektedir. 2016 yılında dünya Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla artışının %38'i Çin'in payına düşmüştür ve söz konusu bu rakam AB'deki aynı göstergesinin beş katıdır. Mevcut Avrasya yapısında Hindistan'ın GSYH oranının %18 olduğunu da unutmamak gerekmektedir.

Yukarıda ileri sürdüğümüz yeni gelişen jeoekonomik gerçeklerde, hem Rusya, hem de Türkiye, aşamalı olarak fakat istikrarlı bir şekilde kendi jeostrateji yönelimlerini gözden geçirmektedirler. Örneğin 2010 yılında, Türkiye'nin dış ticaret hacminde, Çin'in payı %6.4 iken, 2016 yılında bu oran %8.1'e ulaşmıştır. Rusya'da ise aynı göstergeler farkı ve daha yüksektir (%9.6 ve %14.1). Kuşkusuz, bu trend devam edecek ve her iki ülke kendi çıkarlarına uygun olarak hareket edecektir.

Bu bağlamda Avrasya'nın esas aktörleri olarak Rusya ve Türkiye, Çin ile rekabet gücüne sahip olmak için, kendi coğrafi konumunu ve ekonomik özelliklerini daha verimli bir şekilde kullanmalıdırlar. Örneğin Mavi Akım projesi kapsamında, 2016 yılında Gazprom şirketi Türk tüketicilerine 27 milyar m³ doğal gaz sevkiyatı gerçekleştirmiş olup bu Türkiye'ye olan Rus ihracatının yaklaşık %30'unu meydana getirmektedir.

Yeni hidrokarbon nakil yollarının inşaatının bitmesinden sonra Rusya, Türkiye'nin aracılığı ile Avrupa'ya yılda 15.75 milyar m³ doğal gaz satma fırsatını yakalayacaktır. Bu tür gelişmeler iki ülkenin jeoekonomik çıkarlarını bir araya getirerek, partnerliğin jeopolitik boyutuna da etki gösterecektir.

Burada temel bir soru akla gelmektedir. Acaba Türkiye ile Rusya arasında enerji konusunda alışılmış «üretici-tüketici» modelli potansiyelin tükenmesi nedeni ile ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından gerçekleştirilen mevcut TANAP projesi gibi alternatif hatlar nedeniyle Rus doğal gazının, Türkiye aracılığı ile Avrupa pazarlarına taşınmasında Türkiye merkezi bir üs konumuna

gelebilir mi? Bununla ilgili olarak, vurgulamak gerekir ki «Türk Akımının» ikinci kolu konusunda var olan anlaşma, bir gösterge olarak değerlendirilebilir.

Ancak, Rusya ile Batı arasındaki ilişkiler bozulmuştur ve halen tünelin sonunda ilişkilerin düzelmesi konusunda bir ışık görülmemektedir. Rus Gazprom şirketinin ihracatının yaklaşık %12'si AB ve NATO üyesi olmayan ülkelere payına aittir. Bu nedenle Türkiye ve Rusya arasında oluşan doğal gaz nakli projesinin ikinci kolunun geliştirilmesinde pek çok riskli durum söz konusudur.

Rusya ile Batı arasındaki birliktelik, kuvvetle muhtemel olarak, jeostratejik bozulmanın derinleşmesi durumunda, Türkiye kendi çıkarlarına ve tutumuna göre ya Rusya'nın ihracat lojistiğine destekçi bir unsur olarak yer alacak ve veya Rus ürünlerinin önünde bir bariyer oluşturacaktır.

Bununla birlikte, hem Rusya için (belki daha az), hem de Türkiye için, Batı ile yakınlaşma veya uzaklaşma konuları, oldukça büyük önem taşımaktadır. Batıya göre pozisyon alma, Türk-Rus çok boyutlu ilişkilerin günümüzdeki durumuna ve geleceğine büyük etki gösterecektir. Belki de jeopolitik bakımdan, 21 yüzyıl en büyük satranç oyunlarından birisidir.

Tüm çelişkilere rağmen Türk –Rus ilişkilerinde büyük bir perspektifi vardır ve Türkiye'nin jeopolitik ve jeoekonomik statüsünün sağlamaştırılması için özel bir önem taşımaktadır. Bu durum ülkenin genel siyasi amaçlarına da hizmet etmektedir (Ибрагимов А. И vd., 2017).

Rusya ise, Türkiye ile ilk defa SSCB'nin çöküşünden sonra, stratejik ilişkilerde oldukça güvenli ve jeopolitik bakımdan güvenli bir ilişki kurmaktadır.

Türk-Rus ilişkilerinde, hem dengeleyici, hem de kendi içeriğinde risk taşıyan faktörlerden birisi, Türkiye tarafından kontrol edilen İstanbul ve Çanakkale boğazlarının, ulaşım kurallarında gizlidir. Rusya'nın dış ticari aktivitesinin güney-batı vektörü tümü ile söz konusu deniz koridorlarına bağlıdır. Çünkü Rusya deniz limanlarının yük sevkiyatının %34'ü (Дружинин, 2017a) Türk boğazlarından geçmektedir.

Karadeniz'in Rusya Federasyonuna ait olan kıyısında “2030 yılına kadar Rusya Federasyonunun Ulaşım Stratejisi” (www.garant.ru) kapsamında, ulaşım lojistik komplekslerinin gelişmesi yukarıdaki konu ile bağlantılı olup özel bir madde ile de kayıt altına alınmış bulunmaktadır.

Diğer taraftan, Karadeniz üzerinden doğal gaz transit sisteminin kapasite artış imkânların gündeme gelmesi, Rostov ili örneğinde olduğu gibi yalnızca Güney Rusya'nın bölgelerini değil, tüm ülkeyi etkilemektedir.

Türk-Rus karşılıklı enerji bağımlılığı ileri aşamalarda diğer sektörlerle de sıçrayabilecek ve durum Türkiye'nin lehine çevrilebilecektir. Bunun oluşması, iki ülke arasında tedrici olarak demografik ve ekonomik hacimlerin farklılığın düzenlemesine bağlıdır. Askeri-stratejik bakımdan bir dengenin yer alması ise Rusya'nın nükleer potansiyeli ve Türkiye'nin NATO üyeliği bağlamında, ülkelerin istikrarlı işbirliğinin bir diğer unsurudur.

Kuşkusuz, ilişkiler bütününde ekonomik karşı durmalar, Avrasya'daki yaşanan jeopolitik ve jeoekonomik gelişmeler, iç siyaset çıkarları vb. gibi bazı ihtilaflar da ortaya çıkabilecektir. Söz konusu sorunları büyütmemek gerekmektedir. Türkiye ve Rusya'nın, dünyanın çeşitli bölgelerinde, farklı jeopolitik bakışları, çoğu zaman diğer güçler tarafından karşılık bulmaktadır ve zaman zaman başarıya da ulaşmaktadır.

Türk-Rus ilişkilerinin, temelini ekonomik işbirliği oluşturmaktadır. Fakat son dört yılda yaşanan Ukrayna ve Suriye krizleri gibi gelişimler iki devleti, çok ciddi jeopolitik ortama sokmaktadır. Söz konusu durumda her iki partner, kendi ulusal çıkarlarını göz önüne alarak, karşılıklı davranışlarında, oldukça dikkatli olmalıdırlar ve kritik çizgileri geçmemelidirler.

SONUÇ

Ülkeler arasındaki ilişkileri çeşitli faktörler belirlemektedir. Hem tarihsel gelişmeler, hem de mevcut durum bu yönde oldukça önemlidir. Bu bakımdan Türk-Rus ilişkileri, özel bir model oluşturabilme şansına sahiptir. Geçmişteki ihtilafli rekabetçiliğin yerine mantıksal jeopolitik ve jeoekonomik çıkarlar üzerinde çalışmak gerekmektedir.

Günümüzden yaklaşık 150 yıl kadar önce ünlü Kırım Tatar düşüneni İsmail Gaspıralı Türk-Rus ilişkilerinden söz ederken, ana eserlerinden birisinde şöyle bir modele vurgu yapmıştı: “tüm ilişkilerimiz, al-sat ile başlar ve biter.....sonra ise birisi sağa gider, diğeri ise sola” (Гаспринский И., 1881, s.54). Söz konusu model gördüğümüz gibi tarihte kalmıştır ve iki devlet bütün olumsuzluklara rağmen, yapısal bir işbirliği içinde ilişkilerine devam etmektedirler.

Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu’nu birbirine yakınlaştıran ortak etno-kültürel bağlar bulunmaktadır. Bu ortak bağlara dayanarak iki devlet, diğer ülkelerden farklı olarak, ortaya çıkan küresel ve bölgesel sorunlara, çoğu zaman ortak bir bakış ve ortak tavır sergilemektedirler.

Bu tür ortam, kuşkusuz sosyo-ekonomik ilişkilerin gelişimine yardım etmekte ve stratejik işbirliğinin daha işlevli olmasını sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Аккая М. Российско-турецкие отношения в 2000-2006 гг. // Власть. 2008. № 11. С. 69-76
- Çeçen, Anıl, Atatürk ve Avrasya, Avrasya Uygarlığın Yeni Yolu, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 125–126
- Давутоглу А. Внешняя политика Турции и России // Россия в глобальной политике. 2010. Т. 8. № 1. С. 60-70
- Дергачёв В.А. Многопартнерская геополитика Турции // Вестник аналитики, 2010, № 3 [Электронное издание] <http://www.dergachev.ru/analit/191010.html> (Дата доступа — 28.09.2015)
- Дружиловский С. Турция: привычка управлять // Россия в глобальной политике. 2005. Т. 3. № 6. С. 48-61
- Дружинин А.Г. Российско-турецкое взаимодействие в пространстве постсоветской Евразии: возможности, проблемы и перспективы для Юга России // Научная мысль Кавказа. 2013. № 1. С. 58-62
- Дружинин А.Г., Ибрагимов А., Башкан А. Взаимодействие России и Турции в постсоветское время: факторы, тенденции, проблемы, перспективы // Известия Русского географического общества. 2013. Т. 145. Вып. 5. С. 78-87
- Дружинин А. Г. Россия в многополюсной Евразии: взгляд географа-обществоведа: монография / А. Г. Дружинин; Южный федеральный университет. – Ростов-на-Дону: Издательство Южного федерального университета, 2016а. 228 с.
- Druzhinin A., 2016b, Russia in modern Eurasia: The Vision of a Russian Geographer // Quaestiones Geographicae, 35(3), 31–39
- Дружинин А. Г. (ред) Трансграничное кластерообразование в приморских зонах Европейской части России: факторы, модели, экономические и экзистические эффекты : монография / Южный федеральный университет;. – Ростов-на-Дону: Издательство Южного федерального университета, 2017а. 421 с.
- Дружинин А.Г., Геоэкономические взаимозависимости и геополитические альянсы в современном евразийском пространстве // Социально-экономическая география. Вестник АРГО, 2017b, № 6, С.24-38
- Егоров В.К. Россия и Турция: конструктивная взаимозависимость // Россия и современный мир. 2004. № 2. С. 132-145.
- Гаспринский И. Русское мусульманство. Мысли, заметки и наблюдения. Симферополь, 1881. 170 с.
- Ибрагимов А. , Йылмаз С., Кромбах С. Основные особенности евразийской геополитики Турции // Сборник работ международная научная конференция : Геополитические процессы в современном евразийском пространстве, Баня- Лука, 31.05-04.06 20, С.124
- Лосев А. Неомеркантилизм, неомодернизм или неоимпериализм? // Россия в глобальной политике. 2017. № 3. С. 75-84.
- Надеин-Раевский В. Внешняя политика Турции: ветры перемен // Мировая экономика и международные отношения. 2013. № 2. С. 84-92.

- Силаев Н., Сущенцов А. Союзники России и геополитический фронт в Евразии // Россия в глобальной политике. 2017. № 3. С. 34-39.
- Стегний П. Вдвоём на хартленде // Россия в глобальной политике. 2015. Т. 13. № 1. С. 109-118.
- Туран И. Турция на подъёме // Россия в глобальной политике. 2011. Т. 9. № 5. С. 124-138.
- Ульченко Н.Ю., Шлыков П. В. Динамика российско-турецких отношений в условиях нарастания глобальной нестабильности. Москва. 2014. 218 с.

ELEKTRONİK REFERANSLAR

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/1156076/Turkiye_ye_10_ayda_gelen_turist_sayisi_aciklandi__ilk_sirada_Rusya_var.html.

Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.В.Путиным 30 ноября 2016 г.) [Электронное издание] http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2542248 (Дата доступа — 30.06.2017)

Мельниченко Татьяна, Болонини Альберто, Заватта Роберто. Российский челночный бизнес. Общая характеристика и взаимосвязь с итальянским рынком. 1997.[Электронное издание] http://nisse.ru/articles/details.php?ELEMENT_ID=129115#2_7 (Дата доступа – 25.07.2017)

«Стратегия экономической безопасности Российской Федерации на период до 2030 года». Указ Президента РФ от 13 мая 2017 г. № 208 [Электронное издание] <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/71572608/> (Дата доступа - 29.06.2017)

Транспортная стратегия Российской Федерации на период до 2030 года (утв. распоряжением Правительства РФ от 22 ноября 2008 г. N 1734-п) ГАРАНТ.РУ [Электронное издание] <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/94460/#ixzz41Mjht0DM> (Дата доступа — 15.07.2017)

RUSYA FEDERASYONUNDA OMBUDSMANLIK KURUMUNUN YAPISI VE İŞLEYİŞİ

Doç. Dr. Ali Asker
Karabük Üniversitesi İİBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi
aliasker@karabuk.edu.tr

Yasin Kaçar
Karabük Üniversitesi İİBF
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Araştırma Görevlisi
yasinkacar@karabuk.edu.tr

ÖZET

İnsan haklarının tarihsel gelişim süreci içinde iktidar ve birey (halk) arasındaki sorunların çözümünde yaşanan birçok engelleri aşmak için değişik kurum ve mekanizmalar geliştirilmiştir. Geliştirilen kurum ve mekanizmaların bazıları, verimli uygulamalar olmalarından dolayı birçok devlet tarafından benimsenmiştir. Bu tür kurumlardan biri de Ombudsmanlık kurumudur. İlk örneği 1809 yılında İsveç'te ortaya çıkan ombudsmanlık kurumu, yaklaşık yüz yıl boyunca bu ülkeye özgü bir yapı olarak kullanıldıktan sonra diğer ülkeler tarafından da oluşturulmaya başlamıştır. Ombudsmanlık, devletlerin siyasi kültür, toplumsal yapı ve demokratik geleneklerinin etkisi altında şekillendiğinden dolayı birçok ülkede verimli şekilde çalışırken bazen de beklenen sonuçları sağlayamamaktadır. Rusya Federasyonunun 1993 Anayasasında yer alan ve 1997 yılında federal anayasal kanunla düzenlenen ombudsmanlık kurumuyla (İnsan Hakları Komiseri) ilgili hukuki ve siyasi düzlemde birçok eleştiri yapılmaktadır. Kurumun yapısı ve işleyişindeki boşlukların giderilmesi amacıyla söz konusu kanuna en sonuncusu 2016 yılı olmak kaydıyla birçok değişiklik ve ilave yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ombudsmanlık, Rusya Federasyonu, İnsan Hakları, İnsan Hakları Komiseri, Federal Anayasa Kanun

ABSTRACT

In the historical development process of human rights, different institutions and mechanisms have been developed in order to overcome many obstacles in solving the problems between the government and the people. Because of their efficiency, some of these institutions and mechanisms have been adopted by many states. One of them is Ombudsman institution. The ombudsman institution which is firstly appeared in Sweden in 1809 started to be established by other countries too after being used in Sweden for nearly a hundred years. Since the ombudsman has been shaped under the influence of the political culture, social structure and democratic traditions of the states it cannot achieve the expected results in some countries though it is working efficiently in many countries. Russian Ombudsman Institution (Commissioner for Human Rights) which is regulated by the 1993 Constitution of the Russian Federation and the 1997 federal constitutional law has been criticised about its political and legal situation. In order to iron out the gaps in the structure and operation of the institution many amendments have been made. The last amendment made for this purpose is in 2016.

Keywords: Ombudsman, Russian Federation, Human Rights, Human Rights Commissioner, Federal Constitutional Law

GİRİŞ

İdare vatandaş karşısında, kamu yararına hareket edecek olmanın sağladığı üstünlüklere sahiptir. Uygulamada devlet birimlerinin bireyler karşısında haksızlıklar yapmasına yol açabilecek bu durumu, denetim altında tutmak için önlemler alınmaktadır. Bu minvalde günümüz

devletlerinin faydalandığı oluşumlardan birisi de ombudsmanlık kurumudur.

Ombudsman; kamu personeli olmakla birlikte, kamu kurumlarını denetleme yetkisine sahiptir. İsveççe kavram olan ve elçi, vekil, ajan anlamına gelen *ombuds* kelimesi ile bireyi, kişiyi ifade eden *man* sözcüğünün birleşmesinden türemiştir. Bu haliyle halkla yönetenler arasındaki ilişkiyi düzenleyip birbirleriyle iletişimi sağlayan kişi demektir.¹

Ombudsmanlık, diğer denetim organlarının görevlerini tam anlamıyla icra edemediklerinde, birey ile devlet arasındaki anlaşmazlığı gidermek için, her iki tarafın da hoşnut kalacağı şekilde arabuluculuk yapma olanağı sağlar.² Ombudsmanlık, devlette şeffaflığı ve demokratik hesap verebilirliği geliştiren bir mekanizma olup iyi yönetim sağlamaya yardımcı olur. Bu mekanizma sayesinde vatandaşların devlet karşısındaki güçsüz durumlarından kaynaklanabilecek hak kayıplarının önüne geçilmeye çalışılır.³

Modern anlamda ilk örneği 1809 yılında İsveç'te ortaya çıkan ombudsmanlık kurumu, yaklaşık yüz yıl boyunca bu ülkeye özgü bir yapı olarak kullanıldıktan sonra diğer ülkeler tarafından da benimsenmeye başlamıştır. Demokratik yönetim ve insan haklarına verilen önemin artmasına binaen, vatandaşın devlet karşısında hakkını savunup idarenin keyfi davranışlarının denetlenmesini sağlayacak bir oluşum olan ombudsmanlık kurumu, dünya genelinde kullanılan bir sistem haline gelmiştir. Diğer bir ifadeyle insan haklarına ve demokrasiye verilen önemin arttığı 20. yüzyılda dünya genelinde yüzden fazla ülkede kurulup yaygınlaştırılmıştır.⁴

Devletlerin siyasi kültür, toplumsal yapı ve demokratik geleneklerinin etkisi altında şekillenebilen ombudsmanlık kurumu, demokrasiye ve insan haklarına verdikleri öneme göre farklı özelliklere sahiptir. Farklı ülkelerde ombudsmanlık kurumu farklı isimlerle anılmaktadır: İngiltere'de 'Yönetim İçin Halk Komiseri', İtalya'da 'Sivil Haklar Savunucusu'⁵, Arjantin'de 'Halkın Avukatı', Danimarka'da 'Parlamento Komiseri'⁶, Türkiye'de 'Kamu Denetçisi' ve Rusya'da 'İnsan Hakları Komiseri' (bundan sonra İHK).

1. Rusya'da Ombudsman Kurumunun (İnsan Hakları Komiserliği) Gelişimi

Rusya 1993 yılında kabul ettiği anayasasına göre, hükümet şekli cumhuriyet olan demokratik federatif hukuk devletidir.⁷ 46 oblast, 22 cumhuriyet, 4 otonom okrug, 9 kray, 3 federal şehir, 1 otonom oblast olmak üzere 85 federe birlikten oluşur.⁸ Rusya Federasyonu Anayasasına göre Duma ve Federasyon Konseyinden müteşekkil ikili Federal Meclise sahiptir. Duma halk tarafından beş yıllığına seçilmiş 450 üyeden oluşur. Federasyon Konseyinin oluşumu, yapısı ve işleyişi federal kanunla belirlenir.⁹

Rusya, vatandaşlarının haklarını korumayı anayasal olarak taahhüt etmiş bir devlettir. Anayasa'nın 2. maddesinde "İnsan ile onun hak ve özgürlükleri yüce değerlerdir. İnsan ile vatandaş hak ve özgürlüklerini tanımak, uymak ve korumak devletin görevidir.". Buna ilaveten Anayasanın ikinci kısmında insan ve vatandaş hakları ve özgürlükleri ile ilgili benimsenen

¹Kemal Özden, *Ombudsman: Yeni Yönetim Anlayışı İçin Bir Model*, (1.Baskı), İstanbul: Tasam Yayınları, 2005: 19, 20.

²ZakirAvşar, *Ombudsman: İyi Yönetilen Türkiye İçin Kamu Hakemi*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti, 2007: 65.

³Linda Reif, *The ombudsman, good governance, and the international human rights system* (79.Cilt), Martinus Nijhoff Publishers. 2004: 2.

⁴Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar, Politikalar*, (9.Baskı). Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2016: 377, 378.

⁵Avşar, age: 65.

⁶Müslüm Akıncı, *Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman*, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş, 1999: 319.

⁷Ali Asker, *Rusya'da Yönetim Geleneğinin Değişemeyen Özelliği: Güçlü Yürütme*, (Editör: Murat Aktaş, Bayram Coşkun), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013: 151.

⁸<https://sites.google.com/site/ruregdatav1/spisok-regionov-rossii-s-kodamy> , 20.06.2019

⁹Конституция Российской Федерации, ст. 94-96. 20.06.2019.

maddeler yer almaktadır.¹⁰ Anayasanın 103. maddesinde ise Duma'nın görevleri arasında "Federal anayasal kanun doğrultusunda faaliyet gösteren İnsan Hakları Yetkilisini göreve atamak ve görevden almak"¹¹ olarak İHK'ye yer verilmiştir. Böylece Rusya insan haklarını koruyacağını ve devleti bu bakımdan denetleyecek bir İHK'nin kurulacağını 1993 yılında anayasal olarak taahhüt etmiştir.

Esasında İHK'nin kurulmasına dair çalışmalar SSCB'nin son yıllarına kadar gitmektedir. 1991 yılında "İnsan ve Vatandaş Hakları ve Özgürlükleri Bildirgesi" olarak Yüksek Sovyet tarafından onaylanan belge, İHK'nin yasal temellerini teşkil ederken buradaki çalışmaların devam edeceği anayasada öngörülmüştür. Ancak kurumun esas ve usulleri ile teşkilatlanması bir müddet sonra gerçekleşmiştir. 1997 yılında "Rusya Federasyonu İnsan Hakları Komiseri hakkında bir Federal Anayasal Kanunu" çıkartılarak kurumun çalışma usul ve esasları saptanmıştır.¹²

Rusya'nın sahip olduğu demokratik, toplumsal ve siyasi kültür kurumun hemen işlerlik kazanmasına engel olmuştur. Bağımsız olarak görevlendirilmesi öngörülen Komiserler, ilk zamanlar siyasilerin baskısı altında kalmıştır. Öyle ki 1994 yılında herhangi bir teşkilatı ve düzenleyici (usul ve esaslarını belirleyen) yasası olmayan İHK'nin başına Sergey Kovalev seçilmiş ancak hükümetin birtakım politikalarını insan hakları bakımından sakıncalı bulup eleştirince 1995 yılında görevden alınmıştır. İHK'yi düzenleyen kanun kabul edilene kadar da yerine kimse seçilmemiştir.¹³ Sonrasında gelen Komiserler de hükümetin politikalarını eleştirmekten kaçınmışlardır.

Bir müddet kimsenin görev yapmadığı Komiserliğe 1998 yılında Oleg Mironov getirilmiştir. Göreve başladığında Komiserlik; teşkilatı, personeli bulunmayan bir kurumdur. Başlangıçta kaynak, personel ve sekreteryaya yetersizliği nedeniyle İHK çalışmalarını üç ay boyunca parlamentoda milletvekili odasından yürütmek zorunda kalmıştır.¹⁴

Üçüncü Komiser olarak ise 2004 yılında Vilamidir Lukin getirilmiştir. Lukin daha kurumsal ancak siyasilerin baskısının yer yer hissedildiği bir teşkilat devralmıştır. Bununla birlikte 2000'li yıllarda modern yargı kurumları meydana getirmek ve hükümetin işlemlerine karşı daha tatmin edici denetimlerin gerçekleştirilebilmesi için olumlu gelişmelerin yaşanmıştır.¹⁵ Bu dönemde halkın İHK'yi tanımasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir.¹⁶ 2014 yılında ise göreve Ella Pamfilova getirilmiş ve 2016 yılına kadar görev yapmıştır. Günümüzde ise kurumun başında 2016 yılında seçilen Tatyana Moskalkova görev yapmaktadır.¹⁷

¹⁰Asker, age: 151.

¹¹Asker, age: 166.

¹²Gabriele Kucsko-Stadlmayer, *European Ombudsman-Institutions: A comparative legal analysis regarding the multifaceted realization of an idea*, Verlag: Springer, 2008: 366.

¹³ Evgeny Finkel, *Defending rights, promoting democracy: the institution of ombudsman in Poland, Russia and Bulgaria*, 2006:26, 28. Gilligan, Emma, "The Human Rights Ombudsman in Russia: The Evolution of Horizontal Accountability", *Human Rights Quarterly*, 32(3), 26. 2010: 578.

¹⁴Mariya Yefremova, "The ombudsman is not superman: Examining the role of the human rights ombudsman in protecting freedom of speech in Russia and Turkey", *Unpublished thesis, Central European University. Google Scholar*, 2013: 48.

¹⁵Peter Solomon, "Assessing the courts in Russia: parameters of progress under Putin", *Demokratizatsiya*, 16(1), 63. 2008: 69.

¹⁶Yefremova, age:51, 52.

¹⁷<http://eng.ombudsmanrf.org/ombudsman/content/history>, 28.04.2019

2. İHK Kurumunun Yapısı ve Sekreteryası

RF İHK'nın yapısı ve işleyişi 1997 yılında çıkartılan ve kanunla düzenlenmektedir.¹⁸ Bu kanuna 16 Ekim 2006, 10 Haziran 2008, 28 Aralık 2010, 12 Mart 2014, 8 Mart, 6 Nisan, 23 Mayıs 2015, 31 Ocak 2016 tarihlerinde değişiklik ve ilaveler yapılmıştır. İnsan Hakları Komiseri, bu kanuna göre federal olarak merkezde ve federe birimlerin kendi bünyelerinde olacak şekilde örgütlenmiş bir kurumdur. Komiserin daimî ikametgâh yeri Moskova olarak belirlenmiştir (md. 42). Faaliyetini sağlaması amacıyla bir çalışma sekreteryası kurulması öngörülmüştür. Komiserlik genel sekreteryası ile birlikte tüzel kişiliğe sahip bir devlet kurumudur (md. 37).

Kurum; Yüksek Komiserin başkanlığında, danışmanlar, yardımcılar ve sekreterlik ile uzmanlıklarına göre ayrılmış sekiz büro ve her birinin bünyesinde oluşturulmuş birimlerden meydana gelmektedir. Ayrıca insan hakları hususunda uzmanlardan kurulu olan ve Komisere teknik konularda destek olmakla görevli "Uzman Konseyi" bulunmaktadır.¹⁹

Komiser; çalışma personel biriminin ve alt birimlerin yapısını onaylar, çalışmalarını doğrudan yönetir ve bununla ilgili emirler verir (md. 39). Komiser'in sekreteryasında çalışanların hak, görev ve sorumlulukları ve onların devlet memuriyetine ilişkin şartları, ise devletin bu amaçla çıkardığı diğer yasalarla düzenlenir (md. 40).

3. İHK Yüksek Komiserinin Göreve Atanması ve Görevden Alınması

Komiser federal düzeyde sorumlu olarak, Devlet Duması tarafından göreve atanır ve görevden alınır (md. 1.2.). Komiserlik görevi için alt yaş sınırı 35'tir. İnsan ve vatandaş hak ve özgürlükleri alanında tecrübe sahibi olan Rusya Federasyonu vatandaşları arasından seçilir (md. 6). Komiserin seçilmesi için insan hak ve özgürlükleri noktasında tecrübenin ön şart olarak yeterli görülmesi ve eğitim şartı gibi başka bir kriterin bulunmaması eleştirilebilmektedir.

Komiserliğe kimlerin aday olabileceğine dair Devlet Başkanı, Federasyon Konseyi, Devlet Dumasının milletvekilleri veya siyasi partiler Komiserin görev süresinin bitimine üç ay kala öneride bulunabilirler (md. 7). Bu önerilenler arasından, Devlet Dumasında yapılacak gizli oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğunu alan aday göreve atanır (md. 8). Seçilen Komiser, Devlet Duma'sındaki yemininden sonra görevine başlamış sayılır (md. 9). En fazla üst üste iki defa göreve getirilebilen Komiser onu seçen Devlet Dumasının görev süresince değil, atanmasına müteakip beş yıl süre için görevlendirilir ve kendisinden sonra gelecek Komiserin yeminine kadar görevini sürdürür (md. 10).

Komiserin göreviyle bağdaşmayan durumlarla alakalı kapsamlı bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeler gereği Komiserliğe aday olarak önerilecek kişinin yabancı bir devlet vatandaşlığına veya oturma iznine sahip olmaması gerekir. Komiser seçilen kimse siyasi faaliyetlerde bulunamaz. Doğal olarak Devlet Dumasının, Federasyon Konseyinin veya federe birimlerin yasama organlarının herhangi birinde milletvekili olamaz ve bilimsel veya akademik çalışmalar hariç ücretli veya ücretsiz başka faaliyetler yürütemeyip devlet memuru olarak da çalışamaz. Eğer böyle bir statü varsa seçilmesine müteakip on dört gün içerisinde son vermelidir (md. 11). Komiser bu tür faaliyetlerde bulunması, hakkında açılan bir davanın kesinleşmesi, sağlık nedeniyle görevini icra edememesi veya görevini uzun süreli (4 ay) terk etmesi durumunda Devlet Dumasında yapılacak gizli oylamada üye sayısının salt çoğunluğu ile görevinden alınır. Bunun

¹⁸ Федеральный конституционный закон от 26 февраля 1997 г. N 1-ФКЗ "Об Уполномоченном по правам человека в Российской Федерации" (с изменениями и дополнениями), <https://constitution.garant.ru/act/right/10200006/>, 20.04.2019.

¹⁹<http://eng.ombudsmanrf.org/ombudsman/apparat,20.04.2019>

yanı sıra Komiser kendi isteği ile dilekçe vererek görevden ayrılabilir (md. 13). Komiserin görevden alınmasına müteakip iki ay içerisinde Devlet Duması tarafından yeni bir Komiser seçilir (md 14).

4. İHK Yüksek Komiserinin Görevleri ve Yetkileri

Rusya Federasyonu Komiseri temel olarak vatandaşların hak ve hukukunu korumakla görevlidir. Rusya Federasyonu Anayasasını, kanunlarını ve mevzuatlarını esas alarak görevini yapan Komiser;

- İhlal edilmiş hakların onarımına,
- Rusya Federasyonu'nun insan ve vatandaş haklarını korumaya ilişkin mevzuatının geliştirilmesine,
- Bu mevzuatın uluslararası hukukun evrensel ilke ve normlarına uygun hale getirilmesine,
- İnsan hakları alanında uluslararası işbirliğinin geliştirilmesine,
- İnsan hak ve özgürlüklerine, onların korunma biçim ve yöntemlerine dair hukuki aydınlanmanın sağlanmasına yardım eder (md. 1(3)).

Komiser, Rusya Federasyonu vatandaşlarının, yabancı ülke vatandaşlarının ve vatansız kişilerin Rusya Federasyonu topraklarındaki şikâyetlerini incelemekle yükümlüdür (md. 15). Ayrıca kanunun 21. maddesi gereği Komisere şikâyete gerek duymaksızın, kendiliğinden de harekete geçebilme yetkisi verilmiştir. Komiser; vatandaşların hak ve özgürlüklerinin toplu veya ağır ihlalleri hakkında bilgi aldığı veya haklarını savunan hukuk kaynaklarını kullanabilme bilincine, yeteneğine sahip olmayan ilgili kişilerin korunması ile ilgili durumlarda, kendi inisiyatifiyle harekete geçebilir (md. 21). Fakat bu durumlarda ombudsman kurumuna nazaran daha yetkili olan yargı mercileri de (Kamu Savcısı Ofisi vb.) devreye girebileceğinden İHK'nin bu yetkisini çok sık kullanmaz.²⁰

Ombudsman kurumuna haksızlığın doğduğu andan itibaren bir yıl içerisinde başvurulabilmektedir (md. 17). Devlet organları, yerel yönetim organları, yetkili kişiler ve devlet memurlarının karar veya eylemlerine (eylemsizlik) karşı şikâyette bulunacak kimsenin öncelikle yargısal veya idari yoldan hakkını aramış ancak istediği yönde bir sonuç alamamış olması gerekir (md. 16.(1)). Nitekim başvuru yargının aldığı kararı da başvurusu dosyasına eklemelidir. Kuruma başvurabilmek için yargı yollarının bitirmiş olma şartı işlemleri yavaşlatıp, prosedürü uzattığı gibi ombudsmana da bir nevi yargı üstü rol verir ki eleştirilerden biride bu yönde gelmektedir. Diğer ülkelerin çoğunda ombudsmanlar ve örnek olarak Avrupa Birliği Ombudsmanı eğer şikâyet yargı mercilerince ele alınıyorsa o konuya müdahil olmaz. Rusya'da ise Komiser yargı mercileri üzerinde bir güç sahibi olmamasına rağmen onların aldığı kararları tekrar inceleyebilme yetkisine sahiptir.²¹ Rusya Federasyonu Federal Meclisi kamaraları ve Rusya Federasyonu federe birimleri yasama organlarının kararları Komiserin yetki alanının dışındadır (md. 16.(2)). Başvuru işlemleri sırasında herhangi bir ücret istenmeyeceği kanunun on sekizinci maddesinde belirtilmiştir. Komiser, başvuruyu aldığı andan itibaren şu haklardan yararlanarak işlemlerini yürütür:

²⁰Olga Gavrilova, "The Russian Commissioner for Human Rights and the European Ombudsman: Comparative Analysis", *Kutafin University Law Review*, 1(1), 117-127: 2014: 124.

²¹Kucsko-Stadlmayer, age: 367.

- Şikâyeti incelemeyi kabul etmek
- Başvurucuya, hak ve özgürlüklerini korumak için kullanabileceği kaynakları açıklamak.
- Şikâyetin çözümünde yetkili olan devlet kurumuna, yerel yönetim kurumuna veya yetkili kişiye şikâyeti iletmek.
- Şikâyeti geri çevirmek (md. 20.(1)).

Bunlardan bir veya birkaçını yaparak işlemlerini yürüten Komiser, alınan kararlar ile ilgili on gün içinde başvurucuyu ve eğer şikâyet değerlendirilmeye başlanmışsa şikâyete konu olan devlet kurumunu, yerel yönetimi veya yetkiliyi de bilgilendirir (md. 20.(2)). Şikâyet eğer geri çevrilmişse, buna ilişkin kararın gerekçesi belirtilmelidir. Bununla birlikte şikâyetin geri çevrilmesine ilişkin kararlar ile ilgili itirazda bulunulamaz (md. 20.(3)). Aynı zamanda araştırmaya başladığı konunun neticesini de şikâyetçiye bildirmek Komiserin görevidir (md. 26. (1)).

Komiserin, şikâyetleri araştırırken sahip olduğu haklar ise kanunun 23. maddesinde sıralanmıştır. Bu düzenleme gereği Komiser, tüm devlet organlarına engelsiz şekilde erişebilir ve konuya ilişkin belge ve dokümanları talep edebilir. Yine araştırdığı şikâyet hususunda hakimler hariç olmak üzere taraflardan açıklama yapılmasını isteyebilir. Kurum olarak veya diğer yetkili organların yardımıyla kişi ve kurumları denetleyebilir. Araştırmaya konu olan şikâyetin açıklığa kavuşturulması için bilirkişi incelemesi ve rapor hazırlanması maksadıyla yetkili organlara talimat verebilir. Eğer inceleme konusu yargı mercilerinde bir hükme bağlanmışsa ilgili sonuç belgelerini inceleme yetkisini haizdir (md. 23. (1)).

Komiser, soruşturma neticesinde eğer hak ihlaline rastlarsa, kanun çerçevesinde tedbirler alabilmektedir (md.26. (2)). Hak ve özgürlükleri ihlal ettiğini düşündüğü devlet organına, yerel yönetimlere veya yetkililere, söz konusu hak ve özgürlüklerin onarılması için tavsiyeler içeren kararını gönderir (md. 27). Görüldüğü gibi Rusya'da ombudsman tavsiye niteliğinde kararlar almaktadır. Komiserin, tavsiye içeren görüşünü alan ilgili kurum bir ay içinde bunları değerlendirmekle ve alınan önlemler konusunda yazılı olarak Komisere bilgi vermekle yükümlüdür (md. 35). Aldığı kararları yayımlama yetkisi (md. 30. (1)) bulunan ombudsman bu şekilde kamuoyunun dikkatini çekerek etkili olmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte şikâyetin değerlendirilmesi sonucunda bir haksızlık tespiti durumunda Komiserin uygulayabileceği birkaç seçenek bulunmaktadır (md. 29. (1)):

- İlgili haksızlığın giderilmesi için mahkemeye idari dava başvurusunda bulunma, ayrıca bizzat veya kendi temsilcisi aracılığıyla kanunla belirlenmiş şekilde yargı sürecine katılma hakkına sahiptir.
- İnsan veya vatandaşın haklarını ihlal ettiği sonucuna vardığı kurum veya yetkili kişiyle ilgili disiplin, idari kovuşturma veya ceza davası açılması için başvuruda bulunabilir.
- Yürürlüğe girmiş her türlü mahkeme kararı, ceza hükmü, ara karar veya hâkim kararının incelenmesi konusunda savcılığa başvuruda bulunabilir.
- İtiraz hakkına sahip yetkili kişiye kendi kanıtlarını sunabilir ve ayrıca davanın temyiz aşamasında bulunabilir.
- Somut davada uygulanmış veya uygulanması öngörülen kanunun anayasal hak ve özgürlükleri ihlal etmesi dolayısıyla Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesine şikâyet başvurusunda bulunabilir.

Rusya Federasyonu Anayasasınca güvence altına alınmış hakların toplu veya ağır bir şekilde ihlali durumunda Komiser; Devlet Duması olağan toplantısında rapor sunabilir, ilgili ihlalin parlamentoda müzakere edilmesini isteyebilir ve ilgili meclis oturumlarına katılabilir veya ilgili ihlalin araştırılması için parlamento komisyonu oluşturulmasını önerebilir. İlâveten bu komisyonun çalışmalarına katılabilir ve isteği doğrultusunda kurulan bir komisyonun hazırladığı raporun mecliste görüşüldüğü oturuma katılabilir (md. 32. (1,2)).

Komiser yaptığı soruşturma ve analizler, incelediği şikayet ve ihlaller neticesinde, insan hak ve özgürlüklerinin korunmasını ülke içerisinde umumileştirmek adına genel nitelikli uyarı ve önerilerde bulunur. Eğer bu araştırmalar neticesinde, insan haklarını koruma adına mevzuat hükümlerinde veya bunların uygulanması sırasında bir eksiklik, boşluk veya yanlışlık tespit ederse bunların giderilmesi ve geliştirilmesi için öneride bulunur (md. 31. (1,2)).

Komiserin bir diğer görevi de rutin olarak oluşturduğu raporlardır. Faaliyet yılı sonunda RF Devlet Başkanına, Federasyon Konseyine ve Devlet Dumasına, RF Anayasa Mahkemesine, Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesine, RF Başsavcısına ve RF Soruşturma Komitesi Başkanına kendi faaliyetiyle ilgili rapor gönderir. Ayrıca Komiserin yıllık raporlarının “Rossiyskaya gazeta”da (Rusya Resmî Gazetesi) yayınlanması zorunludur. Belirli konulardaki özel raporlar da Komiserin kararıyla “Rossiyskaya gazeta”da ve diğer yayınlarda yayınlanabilir (md. 33. (1,3)).

Kanun metninden görüldüğü gibi Komiser geniş bir görev alanına sahip iken yürüttüğü incelemeler sonucunda alacağı kararlar tavsiye niteliğinde olduğu için bağlayıcı yetkisi söz konusu değildir. Komiserin görevi daha çok yetkili mercileri harekete geçirmeye, kamuoyu oluşturmaya yönelik kararlar almaktır.

5. Komiser'in Bağımsızlığı ve Dokunulmazlığı

Dünya genelinde ombudsmanlık kurumunun işlevsel olabilmesi için aranan özelliklerden belki de en önemlisi kurumun bağımsızlığıdır. Ombudsmanın işlerini etkili yürütebilmesi için bazı güvencelere ve bağımsızlığa sahip olması gerekmektedir. Rusya’da Komiserliğin bağımsız oluşu kanunla güvence altına alınmıştır: Komiser kendi yetkilerini kullanırken bağımsızdır ve herhangi bir devlet organı ve yetkili kişi karşısında sorumlu değildir (md. 2. (1)). Komiser kendi görevini sadece Anayasaya, kanunlara, mevzuata, uluslararası hukukun evrensel ilke ve normlarına ve Rusya’nın taraf olduğu antlaşmalara uyararak (md. 2. (2)) yürütmektedir. Ayrıca Komiser görevini icra ettiği süre içerisinde ücret, sosyal güvenlik ve tıbbi güvencesi garanti altındadır (md. 40. (1)). Fakat gerek seçilme sürecine gerekse tarih içerisinde görevden alınış şekillerine baktığımızda genel itibarıyla komiserlerin bağımsızlığının gölgede kaldığını ve siyasilere güdümü altından çıkamadıklarını görebiliriz. Bununla ilgili olarak Komiserin görevden alınma usulü eleştirilmektedir. Yukarıda belirttiğimiz üzere kanunun 11. maddesindeki şartlardan bir veya birkaçı gerçekleştiğinde Devlet Duması gizli oylama ile Komiseri görevden alabilmektedir. Bu durum diğer devletlerdeki uygulamalarla çelişmekte ve aynı zamanda ombudsmanın bağımsızlığını zedelemektedir. Avrupa ve diğer birçok devlette de görebileceğimiz gibi ombudsmanların görevden alınması yargı yoluyla yapılırken, Rusya’da meclisin bu konuda yetkilendirilmiş olması Komiserin bağımsızlığını zedelemektedir. Her ne kadar kanunun 2. maddesi kurumun hiçbir organa bağlı olmadığını, bağımsız olarak sorumluluklarını yerine getirdiğini kabul etse de Dumanın ombudsmanı görev süresi dolmadan önce görevinden alabiliyor oluşu bu hükmün ruhuyla çelişmektedir.²² Bununla birlikte Komiser birtakım yollarla güvence

²²Kucsko-Stadlmayer, age: 366, 367.

altına alınmıştır. Komiserin yargısal yoldan cezai veya idari sorumluluk altına alınabilmesi, tutuklanması veya gözaltında tutulması için Devlet Dumasının izni gerekmektedir. Komiser, suçüstü yakalandığı durumlar haricinde aranmaz ve onun sahip olduğu dokunulmazlıklar konutu, evi, kişisel ve resmi arabası, yazışmaları, kullandığı kişisel iletişim araçları ve kendisine ait belgeleri de kapsar (md. 12. (1)). Komiserin suçüstü yakalanması durumunda gözaltı işlemini gerçekleştiren yetkili kişi Devlet Dumasını bilgilendirmekle yükümlüdür. Duma bu bildirimden ardından işlemin uygulanmasına müsaade ettiğine dair karar alır. Aksi bir durumda, gözaltı kararı 24 saat içinde onaylanmazsa Komiser derhal serbest bırakılır (md. 12-2).

6. Federe İHK Kurumları

Rusya'da 20 yıldan fazla süredir resmi olarak uygulanan ombudsmanlık kurumu ülke genelinde de federe birimler nezdinde de oluşturulmuştur. Ülke çapında tek bir ombudsmanın yeterli olamayacağı düşüncesiyle kanunla federal İHK'nin yanında federe ombudsman kurumlarının da kurulmasına imkân tanımıştır. Bu yerelliğin sağlanmak istenmesindeki asıl amaç; ülkenin farklı bölgelerindeki çeşitliliği göz ardı etmeden, kırtasiyecilik ve merkeziyetçiliğin bir nebze kırılarak insanlara daha hızlı ve etkili bir hizmet götürerek, hiçbir kişinin şikâyetini geri planda bırakmadan incelenmesini sağlamaktır.²³ Kurumun kaynaklarının sınırlılığı ve Rusya'nın geniş topraklara sahip olduğu gerçeği dikkate alındığında ulusal İHK'nin her bölgenin kendine özgü sorunlarına etkili çözümler bulması zor olacağından, federe birimlerde de İHK'ler kurulmuştur.

Rusya İHK'la ilgili kanunu hazırlanırken Federasyon Konseyine sunulan ilk halinde federal İHK'ye federe birimlerde temsilcilik açma yetkisi tanınması reddedilmişti. Bunun yerine yapılan düzenlemenin son şeklinde ise yerel ombudsman kurumu oluşturma, her federe birimin kendi inisiyatifine bırakılacak şekilde düzenlenmiştir.²⁴ Yüksek Komiser, araştırdığı bir başvuruyla ilgili olarak federe birimin insan hakları komiserlerinden bilgi almak amaçlı soru gönderebilir (md. 22). Bununla birlikte federe birimlerde oluşturulmuş İHK'ler federal ombudsmanın emri altında değildir ve kendi bölgelerinde mevzuata uygun olarak bağımsız bir şekilde görevlerini icra ederler. Bu durum federe birimler arasında ombudsman kurumlarının farklı yetkilere sahip olmasına sebebiyet vermektedir. Bir bölgede, İHK yasama girişiminde bulunabilirken başka bölgede buna imkân tanınmamaktadır. Bununla birlikte ombudsmanların ortak görevi devlet ve yerel güçler karşısında bireysel veya toplu şikâyetleri değerlendirip, hak ihlallerini sorgulamaktır. Kendilerine ait personel ve teşkilata sahip olan bu kurumların bir başka ortak noktası mahkemelerle ve savcılık kurumlarıyla işbirliği içerisinde çalışmalarını sürdürmeleri istenmektedir.²⁵

Bir kişi maruz kaldığı hak ihlali ile ilgili hem federe hem de federal İHK'ye başvurabilir. Rusya Federasyonu federe biriminde İHK'ye şikâyet başvurusunun yapılması benzeri şikâyetlerin Rusya Ombudsmanı tarafından kabulü veya reddine gerekçe oluşturmamaktadır (md. 16. (2)). Federe birimlerde oluşturulan İHK'lerin ve diğer federe düzeydeki devlet organlarının insan haklarını korumaya yönelik faaliyetlerin arasındaki etkileşimi Rusya Ombudsmanı tarafından sağlanmaktadır (md. 36.2 (1)). Aynı zamanda Rusya Federasyonu Ombudsmanı; kendi yetkileri çerçevesinde, hukuk, enformasyon ve diğer alanlarda yardımda bulunmak ve federe İHK'lerin temsilcilerinin yer aldığı istişarî nitelikli bir organ oluşturmakla yükümlüdür (md. 36.2 (2)).

²³Report On The Activity Of High Commissioner On Human Rights İn Russian Federation, 2016: 6

²⁴Finkel, age :32.

²⁵Yulia Gradszkova," Regional Ombudsmen, Human Rights and Women – Gender Aspects of the Social and Legal Transformation in North-West Russia (Based on Ombudsman Reports)",*The Soviet and Post-Soviet Review*, 39,84–109, 2012: 85.

Nitekim federe birimdeki komiserler arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak amacıyla “Rusya Komiserleri Koordinasyon Meclisi” teşkil edilmiştir. Bu meclis ulusal ve yerel düzeydeki insan haklarının durumunu izleyecek, komiserler arasında güncel bilgi alışverişini sağlayacak, halkın eğitilmesine yönelik çalışmalar yapacaktır. Bazı üst düzey kamu yöneticilerinin de katıldığı toplantıların, insan haklarının korunması noktasında görüş alışverişine fırsat tanınması amaçlanmaktadır.²⁶

SONUÇ

1950’lerden sonra dünya genelinde yaygınlaşmaya başlayan ombudsmanlık kurumu, SSCB’nin dağılmasıyla birlikte Rusya’da da uygulamaya konulmuştur. İnsan Hakları Komiseri olarak isimlendirilen kurum RF 1993 Anayasasında öngörülmüştür. Ancak ülkenin siyasi, kültürel, toplumsal ve idarî sistemi çerçevesinde şekillenen kurumun işlerlik kazanması çok sonradan gerçekleşebilmiştir. İHK’nın çalışma usul ve esaslarını düzenleyen kanun 1997 yılında çıkartılabilmiş ve bu kurumun olgunlaşması 2000’li yıllara kadar uzanmış, sonuncusu 2016 tarihli olmak kaydıyla bu kanunda birçok değişiklik ve ilaveler yapılmıştır.

Komiserlik; genel sekreteryası ile birlikte tüzel kişiliğe sahip bir devlet kurumudur. Kurum; Yüksek Komiserin başkanlığında, danışmanlar, yardımcıları ve sekreterlik ile uzmanlıklarına göre ayrılmış sekiz adet büro ve her birinin içerisinde oluşturulmuş birimlerden meydana gelmektedir. Devlet Duması tarafından göreve atanan ve görevden alınan Komiser vatandaşların hak ve hukukunu korumakla görevlidir. Kanunla öngörülmüş yetki ve görevlerini bağımsız bir şekilde sürdürüleceği öngörülse de günümüzde İHK’nın siyasi ve kurumsal baskı altında kaldığına dair değişik eleştiriler yapılmaktadır. Son dönemlerde Rusya’da uzmanlaşmış ombudsmanlık kurumlarının yapılandırılmasına ilişkin uygulamalar daha somut hale getirilmektedir. Bu kurumların ne kadar etkin ve bağımsız çalışıp çalışmadığı başka bir araştırmanın konusudur.

KAYNAKÇA

- Ali Asker, *Rusya’da Yönetim Geleneğinin Değişmeyen Özelliği: Güçlü Yürütme*, (editör: Murat Aktaş, Bayram Coşkun), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013.
- Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar, Politikalar*, (9.Baskı). Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2016.
- Evgeny Finkel, *Defending rights, promoting democracy: the institution of ombudsman in Poland, Russia and Bulgaria*, 2006:26, 28. Gilligan, Emma, “The Human Rights Ombudsman in Russia: The Evolution of Horizontal Accountability”, *Human Rights Quarterly*, 32(3), 26. 2010.
- Gabriele Kucsko-Stadlmayer, *European Ombudsman-Institutions: A comparative legal analysis regarding the multifaceted realisation of an idea*, Verlag: Springer, 2008.
- Kemal Özden, *Ombudsman: Yeni Yönetim Anlayışı İçin Bir Model*, (1.Baskı), İstanbul: Tasam Yayınları, 2005.
- Linda Reif, *The ombudsman, good governance, and the international human rights system* (79.Cilt), Martinus Nijhoff Publishers. 2004.
- Mariya Yefremova, “The ombudsman is not superman: Examining the role of the human rights ombudsman in protecting freedom of speech in Russia and Turkey”, *Unpublished thesis, Central European University. Google Scholar*, 2013.
- Müslüm Akıncı, *Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 1999.
- Olga Gavrilova, “The Russian Commissioner for Human Rights and the European Ombudsman: Comparative Analysis”, *Kutafin University Law Review*, 1(1), 117-127: 2014.

²⁶<http://eng.ombudsmanrf.org/russia/ombudsmans>, 25.04.2019.

Peter Solomon, “Assessing the courts in Russia: parameters of progress under Putin”, *Demokratizatsiya*, 16(1), 63. 2008.

Report On The Activity Of High Commissioner On Human Rights İn Russian Federation, 2016, Erişim adresi: http://eng.ombudsmanrf.org/ombudsman/content/annual_reports 28.04.2019

Yulia Gradszkova,” Regional Ombudsmen, Human Rights and Women – Gender Aspects of the Social and Legal Transformation in North-West Russia (Based on Ombudsman Reports)”, *The Soviet and Post-Soviet Review*, 39,84–109, 2012.

ZakirAvşar, *Ombudsman: İyi Yönetilen Türkiye İçin Kamu Hakemi*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti, 2007.

Конституция Российской Федерации. 1993.

<http://eng.ombudsmanrf.org/ombudsman/apparat>, 20.04.2019

<http://eng.ombudsmanrf.org/ombudsman/content/history>, 28.04.2019

<http://eng.ombudsmanrf.org/russia/ombudsmans>, 25.04.2019.

<https://sites.google.com/site/ruregdatav1/spisok-regionov-rossii-s-kodamy> , 20.06.2019.

TÜRK VERGİ HUKUKU PRATIĞİNDE TÜRKİYE İLE RUSYA FEDERASYONU ARASINDAKİ ÇİFTE VERGİLENDİRMENİN ÖNLENMESİ ANLAŞMASI

Doç. Dr. Doğan Gökbel
Anadolu Üniversitesi
dgokbel@anadolu.edu.tr

ÖZET

Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin artması vergilemeye ilişkin de bazı sorunlar da yaratmaktadır. Temel sorun ülke vergilendirme yetkilerinin çakışması sonucu çifte vergilendirmenin ortaya çıkmasıdır. Her iki ülke kaynaklı sermayenin diğer ülkede yatırılması, karşılıklı göç olgusu, çifte vatandaşlık durumları sonrası ortaya çıkan çifte vergilendirme sonucu haksız vergi yükü oluşmaktadır. Bu amaçla ülkelerin kendi iç hukuklarında yaptıkları düzenlemelerin yetersiz kalması ülkelerarası çifte vergilendirmenin önlenmesi anlaşmalarını vergi hukukunun bir kaynağı durumuna getirmiştir. Bu bağlamda Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında da çifte vergilendirmenin önlenmesi anlaşması imzalanmıştır. Tebliğde söz konusu anlaşma esas alınarak Türkiye açısından Rusya Federasyonu ile yapılan anlaşmanın diğer ülkelerle yapılan benzer anlaşmalar ile karşılaştırılması yapılarak değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Anlaşmanın kişiler ve vergiler ve gelir türleri açısından kapsamı, bağlama kuralları ve anlaşma ile belirlenen diğer ilkelerin Türk Vergi Hukuku uygulanmasında ortaya çıkan idari ve yargısal yorumlar ve çifte vergileme sorununa getirilen çözüm ile birlikte sağlanan hakların yeterlilikleri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Vergilendirme Yetkisi Çifte Vergilendirme, Mukim, İşyeri

TURKISH TAX LAW PRACTICE AND THE AGREEMENT ON AVOIDANCE OF DOUBLE TAXATION BETWEEN TURKEY AND RUSSIAN FEDERATION

ABSTRACT

Increasing economic relations between countries also creates some problems with taxation. The main problem is the emergence of double taxation as a result of overlapping of country taxation powers. Unfair tax burden arises as a result of double taxation resulting from the dual taxation of capital originating in both countries, mutual immigration, and dual citizenship. For this purpose, the inadequacy of the regulations of the countries in their internal law has made the agreements on the prevention of double taxation of countries the source of tax law. In this context, the agreement on prevention of double taxation between Russia and Turkey was signed. The communique said the deal for Turkey on the basis of comparison with similar agreements with other countries, the agreement with the Russian Federation is planned to be evaluated by. The scope of the agreement and its scope in terms of persons and taxes and income types, binding rules and other principles determined by the agreement will be evaluated with the administrative and judicial interpretations in the application of Turkish Tax Law and the competencies of the rights provided with the solution to the problem of double taxation

Keywords: Jurisdiction to tax, Double Taxation, Resident, Permanent Establishment

1. GİRİŞ

Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin artması vergilemeye ilişkin bazı sorunlar da yaratmaktadır. Bu bağlamda temel sorun ülke vergilendirme yetkilerinin çakışması sonucu çifte vergilendirmenin ortaya çıkmasıdır. Her iki ülke kaynaklı sermayenin diğer ülkede yatırılması, karşılıklı göç olgusu, çifte vatandaşlık durumları sonrası ortaya çıkan çifte vergilendirme haksız vergi yüküne neden olmaktadır. Çifte vergilendirmeyi önlemek amaçlı olarak ülkelerin kendi iç hukuklarında yaptıkları düzenlemelerin yetersiz kalması ülkelerarası iki taraflı ya da çok taraflı

çifte vergilendirmenin önlenmesi anlaşmalarını vergi hukukunun bir kaynağı durumuna getirmiştir.

Çifte vergilendirme vergi mükellefinin aynı vergi konusu üzerinden benzer vergi ile birden fazla vergilendirilmesidir. Ülkeler arasında ortaya çıkan çifte vergilendirme ise hukuki ve ekonomik anlamda olmak üzere iki farklı sınıfta değerlendirilmektedir. Ülkelerin vergilendirme yetkilerinin aynı vergi mükellefi ve aynı vergi konusu üzerinde çakışmaları hukuki anlamda çifte vergilendirme ortaya çıkmaktadır. Uluslararası alanda hukuki anlamda çifte vergilendirme aynı mükellefin aynı vergi konusu üzerinden aynı verileme döneminde iki veya daha fazla devlet tarafından benzer (karşılaştırılabilir) vergilere tabi tutulması olarak tanımlanabilir.¹ Buna karşılık aynı vergi konusu üzerinde birden çok kişinin yükümlü tutulması ekonomik anlamda çifte vergilendirmeyi oluşturur. Ekonomik anlamda çifte vergilendirme, vergi konularının birden fazla devlet tarafından farklı nitelendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Hukuki anlamda çifte vergilendirmenin önlenmesi vergilendirme yetkilerinin sınırlandırılmasını, ekonomik anlamda çifte vergilendirmenin önlenmesi için ise vergi sistemlerinin uyumlaştırılmasını gerektirmektedir.²

Ülkeler ilk önce kendi iç hukuklarında yapacakları düzenlemelerle yabancı kaynaklı gelirler nedeniyle ortaya çıkan çifte vergilendirmeyi önlemeye çalışmaktadır. Bunu yabancı ülkelerde elde edilen gelirin hiç dikkate alınmaması ya da yabancı ülkede ödenen vergiye ilişkin mahsup olanaklarının tanınması ile gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar.

Çifte vergileme ve bazen de vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınmanın önlenmesi gibi başka amaçlarla da ülkeler arasında iki ya da çok taraflı çifte vergilendirmenin önlenmesi anlaşmaları (ÇVÖA) imzalanmaktadır.³

Vergi anlaşmaları özünde yetki dağıtıcı kuralları düzenleme altına almaktadır. Anlaşmaları diğer özelliklerinin yanı sıra yetki tahsis kuralları olması, gelir türlerine ilişkin sınıflandırmanın iç hukukta yapılan sınıflandırmadan farklı olması ve bir olaydaki gelir türünün anlaşmanın adlandırdığı gelir türüne girmesi sonrası başka maddeler çerçevesinde değerlendirme yapılmasının söz konusu olmaması gibi üç önemli özelliği bulunmaktadır.⁴

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında da ekonomi hacmi dalgalı bir seyir göstermektedir.⁵ Ekonomik ilişkilerin sonucu olarak ortaya çıkan çifte vergilendirme sorunlarını çözmek için Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması 15 Aralık 1997 tarihinde imzalanmış ve 31.12.1999 tarihinde resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiş ve 01.01.2000 tarihinden itibaren de uygulanmaya başlanılmıştır.⁶

ÇVÖA'nın amaçlarından biri sınır ötesi hizmetler, ticaret ve yatırımlara ilişkin vergileme yoluyla ortaya çıkacak engelleri azaltmaktır. ÇVÖA vergilendirme yetkisinin akit devletler arasında tahsisini sağlayarak çifte vergilendirmeyi ortadan kaldırmaktadır. Akit devlet anlaşmayı

¹ OECD Model Tax Convention on Income and on Capital 2017, S, 9, paragraf 1

² Nami Çağan, Vergilendirme Yetkisi, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1982, S. 214.

³ OECD, Birleşmiş Milletler ve son olarak da Amerika Birleşik Devletlerinin hazırlamış olduğu çifte vergilendirmenin önlenmesi anlaşma taslakları bulunmaktadır. OECD Model olarak da anılan taslak daha çok sermaye ihraç eden ülkeler lehine düzenlemeler içermesine karşılık, Birleşmiş Milletler taslağı gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkeleri gözetken düzenlemeler içermektedir. Amerikan taslağı ise ABD çıkarları gözetilerek hazırlanmıştır.

⁴ Billur Yaltı, Türk Bakış Açısı, Türk-Alman Çifte Vergilendirme Anlaşmasında Yorum, Uygulama ve Gelecek Eğilimler, Editör Leyla Ateş, Joachim English, Onikilevha, İstanbul, 2016, S. 90

⁵ 2005 yılında 15 milyar dolar seviyelerinde olan ticaret hacmi 2008 yılında 37 milyar dolar seviyesini aşmıştır. . Sonraki yıllar da ise düşüş göstererek 2017 yılı itibarıyla toplam ticaret hacmi 22.25 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bunun 19.51 milyar doları ithalat, 2.75 milyar doları da ihracat olarak gerçekleşmişti. Türkiye, Rusya Federasyonu'nun ihracatında 4. Ülke iken ithalatında ise 22. Ülke sırasındadır. http://www.tim.org.tr/files/downloads/ihracat/Ulke_Masalari/ulke_bilgi_notu/Rusya%20%C3%9Cİke%20Bilgi%20Notu.pdf, Erişim tarihi 15.03.2019

⁶ Resmi Gazete, 17.12.1999, Sayı, 23909.

imzaladığında bazı vergi konularından vergi almaktan vazgeçtiğini ve bu konuların diğer akit devlet tarafından vergilendirileceğini anlayacaktır.⁷

2. ANLAŞMANIN KAPSAMI

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında imzalanan ÇVÖA Akit Devletlerde mukim olan kişileri kapsayan yalnızca gelir üzerinden alınan vergilerle ilgili olarak akdedilmiş ve gelir unsurları itibarıyla vergilendirme yetkisini kaynak devlet ile ikamet edilen devlet arasında paylaşmıştır. Çifte vergilendirmenin önlenmesi için mahsup yöntemini öngörmüştür. Ayrıca Anlaşma, mukimlik konusu ve anlaşmanın yorumlanması konusunda ortaya çıkan çelişkileri çözmek için karşılıklı anlaşma usulü, ayrımcılık yapılmaması, karşılıklı bilgi değişimine ve diplomatların vergilendirilmesi ile ilgili özel düzenlemeler de içermektedir.

2.1. Vergiler Bakımından

Anlaşmanın vergiler bakımından kapsamına Anlaşma'nın 2. Maddesinde "Kavranan Vergiler" başlığı altında ifade edildiği üzere Akit Devletlerde gelir üzerinden alınan vergiler girmektedir. Menkul ve gayrimenkul malların devrinden kaynaklanan gelirler de dahil olmak üzere gelir kaynaklarının tümü üzerinden alınan vergiler bu kapsamda kabul edilmektedir. Türkiye açısından gelir üzerinden alınan vergiler gelir ve kurumlar vergileridir. Ayrıca anlaşmanın imzalanmasından sonraki zamanlarda hala hazırda uygulanmakta olan vergilere ek olarak ya da onların yerine alınacak var olan vergilerle aynı nitelikleri taşıyan ya da onlara önemli ölçüde benzeyen gelir üzerinden alınan vergilere de anlaşma hükümlerinin uygulanacağı aynı maddenin 4. Bendi ile düzenlenmiştir. Sonradan konulan vergilere ilişkin bilgilerin Akit devletlerce diğer Akit Devlete aktarılacağı düzenlenmiş ancak bunun zorunluluğu ya da yaptırım konusunda bir düzenleme yapılmamıştır.⁸Türkiye'de genel anlamda bir servet vergisi olmadığı için anlaşmalara dahil edilmemektedir. Veraset ve intikal vergisi ile ilgili olarak ortaya çıkan çifte vergilendirme ise yabancı ülkelerde ödenen verginin mahsup edilmesi ile giderilmeye çalışılmaktadır.

Sosyal güvenlik sistemine yapılan katkılar gelir üzerinden alınan vergiler kapsamında değerlendirilmemektedir.⁹ Tahsis kurallarını içeren 6-21 maddelerin arasında da gelir unsurları sayılmıştır.¹⁰ Bunlar gelir vergisi uygulaması bakımından yedi gelir unsuru ile yapılan sınıflandırmaya bağlı olmaksızın belirlenmiş gelir türleridir.

Gelir üzerinden alınan vergilerin hangi otorite tarafından alındığı önemli değildir. Verginin tarh ve tahsil biçimi de önem taşımamaktadır. Beyan üzerinden tahsil edilip alınmış olabileceği gibi, kaynakta vergi tevkifatı yolu ile vergi sorumlularınca beyan edilerek ödenmiş olabilir. Maddede ne şekilde alındığına bakılmaksızın dendiğine göre önceden yapılan tarhiyata ek olarak

⁷ OECD Model: Commentary, Introduction,(2017), para. 15.2

⁸ Gelir ve Kurumlar vergileri üzerinden alınan fon payları da gelir üzerinden alınan vergilere dahil edilmiştir. Ancak 3824 sayılı Kanun ile getirilen fon uygulaması 4842 sayılı Kanun ile 01.01.2004 tarihinden itibaren kaldırıldığı için Anlaşma metninde yer almasına rağmen Türkiye açısından gelir üzerinden alınan vergiler kapsamı dışına çıkmış olmaktadır.

⁹ OECD Model: Commentary on Article 2,(2017), para. 3, Beyanname Düzenleme Kılavuzu 2017, Hesap Uzmanları Derneği Yayını, Cilt 2, S, 536

¹⁰ Gelir türleri arasında gayrimenkul varlıklardan elde edilen gelirler, ticari kazançlar, deniz, hava ve kara taşımacılığında sağlanan kazançlar, muhtemel gelir düzeltmeleri sonrası ortaya çıkan gelirler, temettüleri, faizler, gayrimaddi hak bedelleri, sermaye değer artış kazançları, serbest meslek faaliyetinden elde edilen gelirler, hizmetlerden elde edilen gelirler, müdürlere yapılan ödemeler, sanatçı ve sporcu gelirleri, emekli maaşları, öğrenci, stajyerler, öğretmenler ve araştırmacılara yapılan ödemeler ve diğer gelirlerden oluşmaktadır.

ya da re'sen tarh edilerek alınan vergiler de bu kapsamdadır. Aynı şekilde olağanüstü durumlarda alınan gelir üzerinden alınan vergilerin de bu kapsamda düşülmesi gerekir¹¹.

2.2. Kişiler Bakımından

Anlaşmanın 1. Maddesine göre bu anlaşma vergileme bakımından Akit Devletlerden birinin ya da her ikisinin mukimi olan kişilere uygulanacaktır. 20 yüzyılın ilk yarısında bir çok anlaşma Akit Devlet vatandaşlığını esas alarak akdedilmiş olmasına karşın daha sonraki anlaşmaların tamamına yakını Akit Devletlerden birinde ya da her ikisinde mukim olan kişilere uygulanmaktadır.¹²

Anlaşmadaki terimlerin tanımlarını içeren 3. Maddenin birinci fıkrasının (d) bendinde kişi terimi, bir gerçek kişi, bir şirket ya da kişilerin oluşturduğu topluluklar olarak tanımlanmıştır. Aynı maddenin (e) bendinde şirket terimi ise, herhangi bir kurum ya da vergileme yönünden kurum gibi işlem gören herhangi bir kuruluş olarak düzenlenmiştir.

Mukimlik ÇVÖA'da sorunlu konulardan birisidir. Anlaşmadan yaralanabilmek için mukimlik belgesinin alınması gerekmektedir. Aynı zaman da mukim olunan ülkede mükellefiyetin olması gerekmektedir. Burada somut olarak mükellefiyetin doğması değil kişinin mükellef olma kapasitesinin varlığı gerekir. Dolayısıyla bir gerçek kişi ya da kurum Türkiye'de somut olarak vergi ödemesi de mukimlik belgesi alabilir. Gerçek kişinin tam mükellefiyet koşullarını taşıması yeterli olmaktadır.¹³

Şirket olarak kurulmasalar da kişilerin oluşturdukları tüzel kişi olarak kabul edilenler de kişi kavramı içerisindedir. Türk kurumlar vergisi uygulamasında dernek ve vakıflar tüzel kişiliğe sahip olmalarına rağmen kurumlar vergisi mükellefiyetleri ancak kendilerine bağlı iktisadi işletmeleri varsa söz konusu olmaktadır. Diğer taraftan bazı gelirlerinden dolayı kaynakta vergi tevkifatı yolu ile gelirlerinin vergilendirilmesi söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla vergi anlaşmalarından yaralanabilmek vergi mükellefi olma koşuluna bağlı olduğu için dernek ve vakıfların durumu tartışmalıdır.¹⁴ Anlaşmalar hukuku açısından mukim olarak kabul edilmeleri güçtür.

Ülke iç hukukları ortaklıklar konusunda farklı düzenlemelere sahiptir. Türk hukukunda şahıs şirketleri olan kolektif, adi komandit ve adi şirketler ortaklık olarak gelir vergilemesine tabi değildirler. Ortakların ortaklıktan olan geliri esas alınarak gelir vergilemesi yapılmaktadır. Bu durumda bu ortaklıkların gelirin vergilendirilmesi açısından mükellefiyetleri olmadığı için Anlaşmadan yaralanmaları söz konusu olmayacaktır. Bununla birlikte ortaklar mükellef olarak kabul edilmeyen ortaklığın ortakları Anlaşmadan yaralanabilirler.

Akit Devlette mukim ortaklığın vergilendirilmesinden dolayı diğer Akit Devletin kendi ülkesinde mukim olan ortakların ortaklıktan elde ettikleri gelirleri vergilendirme hakkı ortadan kalkmamaktadır.¹⁵ Ortaklık değil de ortakların gelirlerinin vergilendirildiği Akit Devletle diğer Akit devlet mukimi olan ortak kendi mukimi olduğu ülkede ortaklık olarak gelirinin vergilendirilmesi durumunda gelirin her iki Akit Devlette farklı tahsis edilmesinden dolayı Anlaşmadan faydalanamaz.¹⁶

Yatırım fonları gibi ortak yatırım araçlarının vergi mükellefiyeti varsa Bir Akit Devlette mukim olabilirler ve ortakları da Anlaşmadan yararlanabilirler. Ortak yatırım araçlarının gelirleri

¹¹ OECD Model: Commentary on Article 2,(2017), para. 2 ve 5

¹² OECD Model: Commentary on Article 1,(2017), para. 1

¹³ TÜSİAD Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları Çalıştayı Değerlendirme Raporu, S. 50-52

¹⁴ TÜSİAD Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları Çalıştayı Değerlendirme Raporu, S. 56,

<https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/9018-tusiad-cifte-vergilemeyi-onleme-anlasmalari-calistayi-degerlendirme-raporu>, Erişim tarihi 10.02.2019

¹⁵ OECD Model: Commentary on Article 1,(2014), para. 6.1

¹⁶ OECD Model: Commentary on Article 1,(2014), para. 6.2

vergiden istisna edilse ya da düşük oranlı vergilemeye tabi tutulsa bile vergi mükellefiyetleri olduğu sürece mukim olarak kabul edilebilirler.¹⁷

“Akit Devlet Mukimi” kavramı Anlaşmanın kişiye ilişkin uygulama alanını belirlerken, çifte mukimliği olduğu durumlarda da ortaya çıkacak çifte vergilendirme sorunlarını çözümlerken ve mukim devlet ile gelirin elde edildiği kaynak devlet veya bulunulan devletle ortaya çıkacak çifte vergilendirme sorunlarının çözümünde önemli işleve sahiptir.¹⁸

Mukimliğe ilişkin çifte vergilendirme sorunu her iki Akit Devletinde kişinin kendi mukimi olduğunu iddia etmeleri sonrası kişiyi tam mükellef olarak kabul ederek tüm gelirleri üzerinden vergilendirmeye kalkışmaları durumunda ortaya çıkmaktadır. Türk hukuku gerçek kişiler açısından mukimliği Türkiye’de yerleşmiş olma ya da bir takvim yılı içerisinde devamlı olarak altı aydan fazla kalma koşullarına bağlamamıştır. Kurumlar açısından ise kanuni merkez (tescil edildiği yer) ya da iş merkezinin (etkin yönetim yeri) Türkiye’de olması koşullarından biri aranmaktadır. Bazı devletler geminin kayıtlı olduğu limanın bulunduğu ülkeden hareketle gemide çalışanları da kendi devlet mukimi kabul etmektedirler.¹⁹

Türkiye- Rusya Federasyonu ÇVÖA 4. Maddesi "bir Akit Devletin mukimini" , o Devletin mevzuatı gereğince ev, ikametgâh, yönetim yeri (kayıtlı merkez) veya benzer yapıda diğer herhangi bir ölçüt nedeniyle vergi mükellefi olan kişi olarak düzenlemiştir.

Akit Devletlerden birinde mukimliğe ilişkin ölçütlerden birine sahip olmadığı halde Akit Devlet Mukimi olarak kabul edilerek o devlette elde ettiği gelirlerden dolayı vergi ödeyecek olsa bile Anlaşma anlamında Akit Devlet mukimi sayılmayacaktır. Bu durum diplomatik temsilciler ve konsolosluk memurları bağlamında geçerlidir.²⁰

Akit Devlet, örneğin emeklilik fonları gibi, hayır kuruluşları gibi gerçekte vergi uygulamadığı ama muafiyetten yararlanabilmeleri için sıkı koşullar koyduğu, koşullara uyulmadığında vergi mükellefiyetinin söz konusu olacağı durumlarda bu kuruluşları mukim olarak kabul edebilir. Sıkı koşullara bağlanmadan vergiden muaf oldukları durumlarda ise mukim olarak kabul edilmezler.²¹ Akit Devletlerden her ikisinin de mukimi olmayan fakat mükellef konumunda bulunanlarında anlaşmadan yararlanabilecekleri ileri sürülmektedir.²²

Ortaklığın değil ortakların ortaklıktan altıkları payları üzerinden gelir vergisine tabi tutulduğu durumlarda mukim olarak ortaklar dikkate alınacaktır. Her iki Devlet mukimi olunması durumunda tercih ölçütü denilen kişi ile Akit Devletlerden birisi arasındaki ilişki ile kişi ile diğer Akit Devlet arasındaki ilişki karşılaştırılarak hangisinin tercih edildiğinin saptanması sağlayacak kurallara ihtiyaç olacaktır.

Mukimliğin belirlenmesinde her iki devletinde mukimi olan kişinin mukimliği Anlaşmanın 4. Maddesinin 2. Fıkrasında yer alan “sorun çözme” (tiebreaker rules) kuralları ile önce kişi, yalnızca daimi olarak kalabileceği bir meskenin bulunduğu Devletin mukimi kabul edilecektir. Eğer bu kişinin her iki Devlette de daimi olarak kalabileceği bir meskeni varsa, bu kişi, kişisel ve ekonomik ilişkilerinin daha yakın olduğu Devletin bir mukimi olarak kabul edilecektir (hayati menfaatlerin merkezi). Her iki devlette de daimi olarak kalabileceği bir ev yoksa ve kişinin hayati menfaatlerinin merkezi olan devlet de saptanamamışsa kalmayı adet edindiği evin hangi Akit Devlette olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Kişinin her iki devlette kalmayı adet edindiği ev varsa ya da her iki devlette de yoksa o zaman vatandaşı olduğu Devletin mukimi olduğu kabul

¹⁷ OECD Model: Commentary on Article 1,(2014), para. 6.11, 6.12

¹⁸ OECD Model: Commentary on Article 4,(2017), para. 1

¹⁹ OECD Model: Commentary on Article 4,(2014), para. 3

²⁰ OECD Model: Commentary on Article 4,(2014), para. 8.1

²¹ OECD Model: Commentary on Article 4,(2014), para. 8.6, 8.7

²² Cihat Öner, Türk Bakış Açısı, Türk-Alman Çifte Vergilendirme Anlaşmasında Yorum, Uygulama ve Gelecek Eğilimler, Editör Leyla Ateş, Joachim English, Onikilevha, İstanbul, 2016, S. 40

edilecektir. Her iki Akit Devletin de vatandaşı ya da her iki Akit Devletin vatandaşı değilse hangi Devletin mukimi olduğu sorunu karşılıklı anlaşma ile çözümlenecektir. Anlaşma 4. Maddesinin 3. Fıkrasında, gerçek kişi dışındaki kişilerin her iki Devletin mukimi olması durumunda kanuni merkezinin bulunduğu Devletin mukimi sayılacağı kuralını getirmiştir. Bu düzenlemenin sonucu olarak tüzel kişiliği olup olmamasına bakılmaksızın şirketler ile diğer kişilerin Akit Devletlerin birinde kanuni merkezinin bulunmasından dolayı, diğer Akit Devlette de “etkin yönetim yerinin” bulunmasında dolayı ortaya çıkacak çifte mukimlik sorunu çözümlenmiş olmaktadır. Türkiye açısından sorun kurumlar vergisinde kanuni merkez ya da iş merkezinden birinin Türkiye’de olması tam mükellefiyet için yeterli olmasıdır. Bu durumda kanuni merkezi Rusya Federasyonunda olan bir kuruluşun iş merkezi Türkiye’de olsa bile tam mükellef olarak vergilendirilmesi mümkün olmayacaktır. Bu anlaşma bakımından kanuni merkezin belli olduğu durumlarda etkin yönetim yerinin her bir olay bazında tespitine gerek kalmayacaktır.²³

2.3. İşyeri

Anlaşmanın 5. Maddesinde işyerine ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. İşyeri diğer Akit Devlet teşebbüsüne ait kazançların vergilendirilmesi hakkının belirlenmesinde kullanılmaktadır. Bir Akit Devlet mukimi teşebbüs işyeri aracılığıyla faaliyette bulunmadıkça Akit Devletin kazançlarını vergilendirilmesi mümkün olmaz.²⁴

5. maddenin 2. Bendinde işyerinin öncelikli olarak yönetim yeri, şube, büro, fabrika, atölye, maden ocağı, petrol veya doğal gaz kuyusu, taş ocağı veya doğal kaynakların çıkarıldığı diğer herhangi bir yeri kapsamına aldığı düzenlemesi yer almaktadır.

OECD Model Şerhinde işyeri olabilmesi için işle ilgili bir yerin bulunması, sabit olması, yani belirli bir sürekliliğe sahip olması ve teşebbüsün işe ilişkin faaliyetlerini bu sabit yer vasıtasıyla yürütmesi gerekmektedir. Teşebbüsün işini yürütmek için kullandığı her türlü bina, tesis veya tesisatlar işyeri kapsamındadır. Binanın bulunmadığı işin sürekli yapıldığı bir alan da işyeri olabilir. İşyeri olarak sayılan şeylere malik olunması ya da bunların kiralanmak suretiyle kullanılmasının bir önemi bulunmamaktadır.²⁵ Madencilik gibi faaliyetin sıkça yer değiştirilerek yapıldığı durumlarda “işe ilişkin yerin” tespit edilmesi güç olabilir. Ancak bu durumda da işyerinin varlığı kabul edilir. İşe ilişkin sabit yer ölçütünden dolayı yalnızca işe ilişkin yerin belirli ölçülerde sürekliliği söz konusu ise işyerinin mevcut olduğu kabul edilebilir. Kısa süreli durumlarda genellikle altı aylık süre dikkate alınarak bu değerlendirme yapılmaktadır. Faaliyetlerde geçici kesilmeler işyerinin oluşmasını engellemez. Başlangıçta bir işyeri oluşturmayacak şekilde kısa süre kullanılmak için tasarlanan bir yer uzun süre kullanılmışsa geriye dönük olarak işyerinin var olduğu kabul edilecektir. Vefat ya da başarısızlık gibi özel koşulları nedeniyle çok kısa kullanılan yerler de işyeri olarak kabul edilecektir.²⁶ İşyerini kullanan teşebbüs işini bu işyeri vasıtasıyla yürütmelidir. Verimli olup olmaması önemli değildir. Faaliyetin kesintisiz sürmesi de gerekmemekte ancak işlemler düzenli biçimde gerçekleştirilmelidir.²⁷ Tesisler, sınai, ticari veya bilimsel teçhizat ve binalar gibi maddi duran varlıklar bir Akit Devlet teşebbüsü tarafından diğer Devlette devam edilen işe ilişkin sabit bir yer vasıtasıyla üçüncü tarafa kiraya verildiğinde veya kiralandığında işe ilişkin yer işyerine dönüşecektir. Bir sermaye işe ilişkin sabit yer aracılığıyla kullanıldığı durumlarda da işyeri sayılacaktır.²⁸ Bir teşebbüsün çalışanları vasıtasıyla, onları emir

²³ Türkiye OECD Model anlaşmasında 4. Maddeye çekince koyarak tescilli ofis(kanuni merkez) ölçütünün yanı sıra etkin yönetim yeri (iş merkezi) ölçütünü de kullanmayı saklı tuttuğunu ifade etmiştir. Ancak bu rezerv Model’in 2017 versiyonunda yer almamaktadır. OECD Model: Commentary on Article 4,(2014), para. 30

²⁴ OECD Model: Commentary on Article 5,(2014), para. 1

²⁵ OECD Model: Commentary on Article 5,(2014), para. 2 ve 4

²⁶ OECD Model: Commentary on Article 5,(2014), para. 6 ve 6.3

²⁷ OECD Model: Commentary on Article 5,(2014), para. 7

²⁸ OECD Model: Commentary on Article 5,(2014), para. 8

ve direktifleri ile yönlendirerek işlerin yapılması durumunda da işyerinin var olduğu kabul edilecektir.

Anlaşma'nın 5. Maddesinin üçüncü fıkrasında “*On sekiz ayı aşan bir süre devam eden bir inşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi veya bunlarla ilgili gözetim faaliyetleri bir işyeri oluşturur. Bir şantiye, hazırlık çalışmaları da dahil olmak üzere, müteahhidin inşaatta çalışmalarına başladığı tarihten itibaren oluşur. 18 aylık sürenin hesaplanmasında, bu tür şantiye veya projenin geçici kabul tarihi, inşaat şantiyesi veya projesinin bitim tarihi olarak dikkate alınır. Geçici kabul tarihi ile bitim tarihi arasındaki süre, 18 aylık sürenin hesaplanmasında dikkate alınmayacaktır*” düzenlemesi yer almaktadır. Aynı fıkranın b bendinde de Akit Devletlerden birinin bir başka Devlet ile daha uzun bir süre belirlemesi durumunda bu sürenin uzatılacağı düzenlemesi yer almıştır.

İnşaat şantiyelerine ilişkin OECD Model de inşaat şantiyesinin yapım ve kurma projesinin yalnızca 12 ayı aşan bir süre devam etmesi durumunda işyeri oluşturacağı ifade edilmektedir. İnşaat işi yalnızca binaların değil, yolların, köprülerin, kanalların yapımı, bakımı ve yenilenmesini de kapsamaktadır. Süre testinin her bir proje için ayrı değerlendirilmesi gerekir.

Anlaşma 5. Maddenin 4. Bendi ile işyerine ilişkin istisnalar da getirmiştir.²⁹ Yine aynı maddenin 5. Bendinde bir kişi bir Akit Devlette, diğer Akit Devletin bir teşebbüsü adına hareket ederse ve bu Devlette teşebbüs adına mukavele akdetme yetkisine sahip olup, bu yetkisini devamlı olarak kullanırsa söz konusu faaliyetlerden dolayı ilk Akit Devlette işyerine sahip olduğu varsayılacaktır. Bununla birlikte 6. Bente göre, bir teşebbüs diğer Akit Devletteki işlerini bağımsız kendi hesabına çalışan simsar, genel komisyon acentesi ya da bağımsız başka bir acente ile yürütürse işyerinin varlığı söz konusu olmayacaktır. Dolayısıyla teşebbüsün sabit anlamda bir işyerine sahip olmaması ama o teşebbüsün işlerinin teşebbüs adına hareket eden kimse tarafından görülmesi durumunda işyerinin varlığı kabul edilir. Doğal olarak teşebbüs adına iş görenler bağımsız olmayan acentelerdir. Yalnızca teşebbüs adına sözleşme yapma yetkisi olan kişiler ile sınırlandırılmalıdır ve sözleşme yapma yetkisinin teşebbüse uygun işi temsil eden işlemler ile ilgili sözleşmeleri kapsaması gerekmektedir. Ayrıca bu yetkisini devamlılık taşıyacak biçimde kullanılması gerekmektedir.³⁰ Bununla birlikte bir teşebbüs diğer Akit Devlette diğer Akit Devlet mukimi teşebbüs için hazırlayıcı ve yardımcı nitelikte faaliyet gösteriyorsa işyeri olarak kabul edilmez.³¹

Yine aynı maddenin 7. Bendinde bir Akit Devletin mukimi olan şirketin diğer Akit Devlet mukimi şirketi kontrol eder ya da onun tarafından kontrol edilirse bu şirketlerden herhangi biri diğeri için işyeri oluşturmayacaktır düzenlemesi yer almaktadır. Dolayısıyla, kendi başına bir yavru şirketin varlığı ana şirket için işyerinin var olduğunun kabulünü gerektirmez. Her ikisinin de bağımsız tüzel kişilikleri temsil ettikleri varsayılmaktadır.

²⁹ Söz konusu istisnalar, teşebbüs olanaklarının, yalnızca teşebbüse ait malların veya ticari eşyanın depolanması, teşhiri veya teslimi amacıyla kullanılması; Teşebbüse ait mal veya ticari eşya stoklarının yalnızca depolama, teşhir veya teslim amacıyla elde tutulması; Teşebbüse ait mal veya ticari eşya stoklarının yalnızca bir başka teşebbüse işlettirilmesi amacıyla elde tutulması; İşe ilişkin sabit bir yerin yalnızca teşebbüse mal veya ticari eşya satın alma veya bilgi toplama amacıyla elde tutulması; İşe ilişkin sabit bir yerin teşebbüs için yalnızca hazırlayıcı veya yardımcı karakter taşıyan diğer herhangi bir işin yürütülmesi amacıyla elde tutulması; işe ilişkin sabit bir yerin yalnızca, ilk iki durumda belirtilen faaliyetlerin bir veya birkaçını bir arada icra etmek için elde tutulması; ancak bu faaliyetlerin bir arada icra edilmesi sonucunda kendini gösteren toplu faaliyetin hazırlayıcı veya yardımcı karakterde olması şarttır.

³⁰ OECD Model: Commentary on Article 5,(2014), para. 32,33 ve 33.1

³¹ OECD Model: Commentary on Article 5,(2014), para. 23

Türk idaresi ve yargı işyeri kavramını geniş yorumlama eğilimindedir. Danıştay'ın "geminin Türk limanlarına demir atması nedeniyle sabit bir işyerine sahip olduğu biçimindeki yerel mahkeme kararını onaması örnek gösterilebilir.³²

3. VERGİLENDİRME YETKİSİNİN GELİR TÜRLERİNE GÖRE TAHSİSİ

Anlaşmanın 6 ila 21. Maddeleri arasında gelir türleri itibariyle vergilendirme hakkının hangi Akit Devlete olacağına ilişkin yetki tahsis kuralları düzenlenmiştir. Gayrimenkul varlıklarından kiralananmasından, kullanılmasından (ormancılık ve tarım gelirlerini de dahil ederek) elde edilen gelirleri vergilendirme hakkı kaynak devlet konumunda bulunan Akit Devlete verilmiştir. Gayrimenkul kavramının her bir ülke hukukuna göre belirleneceği belirtildikten sonra gemilerin, vapurların, uçakların ve kara nakil vasıtalarının gayrimenkul varlık sayılmayacağı hükmüne yer verilmiştir. Gelir Vergisi Kanunu'nun 70. Maddesinde gayrimenkul olarak kabul edilen malların bir kısmı gayrimenkul kavramı dışına çıkmıştır (m.6).

Bir Akit Devlette işyeri vasıtasıyla elde edilen ve işyerine atfedilen ticari kazançlar yine kaynak ülke olan işyerinin bulunduğu Akit Devlet tarafından vergilendirilecektir. Bir Akit Devlet teşebbüsünün uluslararası trafikte gemi işletmeciliğinden diğer Akit Devlette elde ettiği kazanç mukimi sayılan Akit Devlet tarafından vergilendirilecektir. Bununla birlikte Diğer Akit devletinde kendi ülkesinde elde edilen kazançları vergileme hakkına sahip olduğu ancak ortaya çıkacak verginin yüzde elli indirilerek alınacağı düzenlenmiştir. Uluslararası trafikte uçak ve kara nakil araçları ile diğer Akit Devlette elde edilen kazançlar ilk Akit Devlet tarafından vergilendirilecektir. Bir Akit Devlet mukimine gemi ve uçakların kiralınması için yapılacak ödemelerden diğer Akit Devlete vergi tevkifatı yapma hakkı tanınmaktadır (m. 8). Transfer fiyatlaması yolu ile gelir aktarımı tespit edilirse Akit Devletler bunu düzeltme yoluna gideceklerdir (M. 9)

Temettüler(kar payları) temettü gelirini elde eden kişiyi mukimi olduğu Akit Devlet tarafından vergilendirilecektir. Ancak temettü sağlayan teşebbüsün mukimi olduğu Akit Devlet de vergileme yapabilir ancak temettüyü alanın gerçek lehtar olması durumunda bu oran yüzde onu aşamaz. Benzer şekilde Akit Devlet işyeri vasıtasıyla kazanç elde edilmesi durumunda kaynaktan yapılan vergileme ile birlikte mukimliğinin olduğu Akit Devlet de yüzde on oranını aşmamak üzere vergileme yapabilir. Temettülerin işyerlerine atfedilebilen kazançlar yoluyla Akit Devlette vergilendirilen gerçek lehtarlara verilmesi durumunda vergileme ticari kazanç ve serbest meslek kazancına ilişkin düzenlemelere göre gerçekleştirilir(M. 10).

Faiz gelirleri diğer Akit Devlette mukim kişiye sağlanırsa geliri sağlayan akit devlet vergilemeyi yapacaktır. Mukim olunan devletin de aynı gelir üzerinde vergileme hakkı olmakla birlikte faiz gelirini elde eden gerçek lehtar olması durumunda vergi tutarı faiz gelirinin gayri safi tutarının yüzde onunu geçemez. Faiz gelirinin bir Akit Devlet mukimi olan gerçek lehtar tarafından diğer Akit Devlette ticari faaliyet sonucu ya da sabit işyerine bağlı serbest meslek faaliyeti sonucu elde edilmesi durumunda işyeri ile faiz geliri arasında sıkı bağ varsa ticari kazançlar ve serbest meslek kazançlarına göre vergileme yapılacaktır (M. 11).

Bir Akit Devlette doğan ve Diğer Akit Devlette mukim olan birisine ödenen "gayri maddi hak bedelleri" diğer Akit Devlette vergilendirilir. Bununla beraber gayri maddi hak bedelleri elde edildiği Akit Devletçe de vergilendirilebilir. Ancak gerçek lehtara ödeme yapılıyorsa vergileme oranının yüzde onu geçmemesi gerekir. Ödemeler gerçek lehtara Diğer Akit devlette ticari faaliyet ya da sabit işyeri aracılığıyla serbest meslek faaliyetinde bulunana ödeniyorsa, sıkı bağın da tespiti durumunda vergileme ticari kazançlar ile serbest meslek kazançlarına göre yapılacaktır(M. 12).

³² 25.10.2010 tarih, K. 2010/ 3276, Aktaran, Joachim English, Alman Bakış Açısı, Türk-Alman Çifte Vergilendirme Anlaşmasında Yorum, Uygulama ve Gelecek Eğilimler, Editör Leyla Ateş, Joachim English, Onikilevha, İstanbul, 2016, S. 9

Gayrimenkul varlıkların elden çıkartılmasından elde edilen sermaye artış kazançları gayrimenkul varlıkların olduğu yer Akit Devletince vergilendirilecektir. Diğer Akit devletteki işyerine ait menkul malların elden çıkartılmasından doğan sermaye kazançları da işyerinin olduğu Akit Devlet tarafından vergilendirilecektir. Bir Akit Devlet mukimince uluslararası trafikte kullanılan gemi, uçak veya kara nakil vasıtalarının elden çıkartılmasından elde edilen kazançlar ise mukim olunan Akit Devlet tarafından vergilendirilecektir. Bir şirketteki hisselerin veya menkul kıymetlerin, tahvillerin, bonoların ve benzeri varlıkların elden çıkarılmasından doğan kazançlar, yalnızca elden çıkarmanın mukim olduğu Akit Devlette vergilendirilecektir. Bununla birlikte, Akit Devlette elde edilen sermaye değer artış kazançları, iktisap ve elden çıkarma arasındaki süre 1 yılı aşmadığı takdirde diğer Devlette vergilendirilebilecektir (m. 13).

Bir Akit Devlet mukiminin Diğer Akit Devletle gerçekleştirdiği serbest meslek faaliyetleri ve bağımsız faaliyetlerden elde edilen kazanç diğer Akit Devlette sabit bir işyerine atfedilemiyorsa mukim olunan Akit Devlet tarafından vergilendirilir (M. 14). Bir Akit Devlet mukimince hizmetlerden elde edilen ücret, maaş ve benzeri gelirler hizmetler diğer Akit Devlette icra edilmediği sürece mukim olunan Akit Devletçe vergilendirilir. Bir Akit Devlet mukiminin diğer Akit Devlette gerçekleştirdiği hizmet sonucu elde ettiği gelir bir takvim yılında 183 gün den az kalınarak elde edilmişse, diğer Akit Devlet mukimi olmayan bir kişi tarafından ödenmişse ve ödeme işverenin sahip olduğu işyerinden veya sabit bir yerden yapılmazsa vergileme yine mukim olunan Akit Devlet tarafından yapılacaktır. Elde edilen ücretin inşaat şantiyesi, yapım, montaj ve kurma projeleri ile ilgili olması ya da gemi, uçak ve kara nakil vasıtalarında yapılan işler ile ilgili ise mukim Devlet tarafından vergilendirme yapılamaz (M. 14).

Müdürlerin Akit Devletin mukimi olan şirketten elde ettikleri gelirler şirketin mukimi olduğu Devletçe vergilendirilir (M. 15). Sanatçı ve sporcuların gelirleri faaliyetleri gerçekleştirdikleri Akit Devlet tarafından vergilendirilir. Diğer Akit Devlet mukimi olan ve orada verdiği hizmetlerden dolayı gelir elde eden kamu görevlileri hizmeti mülki sınırları içerisinde gerçekleştirdikleri Akit Devlet tarafından vergilendirilir (M. 18). Emekli maaşları mukimi olduğu Akit Devlet tarafından vergilendirilir (M. 19). Öğrencilere, öğretmenlere, stajyerlere ve araştırmacılara yapılan ödemeler bu amaçla buldukları diğer Akit Devletin kaynaklarından yapılmadığında öncesinde mukimi olunmayan diğer Akit Devletçe vergilendirilmez (M. 20). 6 ile 20. Maddeler arasında açıklanan gelirler dışında elde edilen başkaca gelirler mukimi olunan Akit Devlet tarafından vergilendirilir (M. 21).

4. ÇİFTE VERGİLENDİRMENİN ÖNLENMESİ YÖNTEMİ

Anlaşmanın 22. Maddesi ile bir Akit Devlet mukimi diğer Akit Devlette elde ettiği gelirinden dolayı vergilendirilirse mukim olduğu Akit Devlette söz konusu geliri vergilendirilebilir gelirin içerisine dâhil edildiğinde hesaplanan vergiden diğer Akit Devlette ödenen vergi mahsup edilir. Ancak mahsup edilecek verginin iç hukuka göre aynı gelire isabet edecek vergi tutarından fazla olmaması gerekmektedir. Türkiye başka ülkelerle uyguladığı birçok anlaşmada mahsup yönteminin yanı sıra istisna yöntemini de uygulamakta olmasına karşılık bu anlaşmada yalnızca mahsup yöntemi esas alınmıştır³³.

5. ÖZEL DÜZENLEMELER

Ayırımcılık yapılmaması, Akit Devlet vatandaşlarının diğer Akit Devlette o Akit Devletin vatandaşlarından vergileme açısından farklı bir muameleye tabi tutulmamasını, bir Akit Devlette işyeri bulunan diğer Akit Devlet mukimi aynı durumda olan kendi mukimi mükelleflerle farklı

³³ Ferhat Berkay, Ramazan Armağan, Vergilemenin Uluslararası Boyutlarında Çifte Vergilendirme Sorunsalının Türk Vergi Sistemine Etkisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi; Y.2011, C.3, S.5. s.88-106, S.94-96

muameleye tabi tutulmamasını sağlamaktadır. Bununla birlikte şahsi ve ailevi durumlara ilişkin vergi kolaylıklarını diğer Akit Devlet mukimlerine uygulama zorunluluğunun olmadığı düzenlemesi de yer almaktadır (M.23).

Bir Akit Devlet mukimi Akit Devlerin birinin ya da her ikisinin yaptığı işlemlerin Anlaşmaya uygun düşmeyen vergileme yaratacağını düşündüğünde Devletlerin iç hukuklarında öngörülen başvuru usullerine bağlı kalmaksızın mukimi olduğu Devletin yetkili makamlarına başvurabilir. Başvurulan yetkililerin tatmin edici bir çözüme ulaşmamaları durumunda diğer Akit Devlet yetkilileri ile karşılıklı anlaşma için çaba gösterir. Yine Akit Devletlerin yetkili makamları, Anlaşmanın yorumundan veya uygulanmasından kaynaklanan her türlü güçlüğü veya tereddütlü karşılıklı anlaşmayla çözmek için gayret göstereceklerdir. Yetkili makamlar aynı zamanda, Anlaşmada ele alınmayan durumlardan kaynaklanan çifte vergilendirmenin ortadan kaldırılması için de birbirlerine danışabilirler(M.24).³⁴

Akit Devletlerin yetkili makamları Anlaşma hükümlerinin uygulanması için gerekli olan bilgileri veya Anlaşma kapsamına giren vergiler ile ilgili iç mevzuat hükümlerinin uygulanması için gerekli olan bilgileri karşılıklı olarak paylaşacaklardır. Bilgilerin gizliliğine uygun davranılması gerekmektedir. Alınan bilgiler amacı dışında kullanılmamalıdır(M. 25).

SONUÇ

Türkiye Rusya Federasyonu arasında akdedilen çifte vergilendirmenin önlenmesi anlaşması yaklaşık 19 yıllık geçişe sahiptir. İki ülke arasındaki sınır ötesi hareketliliğin artması anlaşmanın yorumlanmasını gerektiren sorunların daha fazla ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Vergi anlaşmalarının çifte vergilendirmenin ötesine geçen vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığı gibi sorunları da kapsar hale getirmiştir. Anlaşmaların daha iyi yorumlanmasında OECD Model'e ilişkin yorumların ikincil mevzuat haline getirilmesi yararlı olacaktır. Özellikle matrah aşındırma ve kar paylaşımı konusundaki çalışmalar çifte vergilendirme anlaşmalarının mukim, işyeri ve gelir düzeltilmesine ilişkin hükümlerinin gündeme uygun biçimde anlaşılmasını gerektirecektir. Çifte vergilendirmeyi anlaşma yoluyla önlemeye çalışmada temel amaç sınır ötesi ekonomik ilişkiler üzerinden vergi engellerini kaldırmak olduğu için Akit Devletlerin iç hukuklarında anlaşma hükümlerini uygularken ülke çıkarlarının yanı sıra bunu da göz önünde bulundurmaları gerekecektir. Bu çalışma, konunun Rusya Federasyonu açısından nasıl görüldüğüne ilişkin bir çalışma ile birlikte daha anlamlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Berkay, F, Armağan, R,** *Vergilemenin Uluslararası Boyutlarında Çifte Vergilendirme Sorunsalının Türk Vergi Sistemine Etkisi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi; Y.2011, C.3, S.5. s.88-106, S.94-96
- Beyanname Düzenleme Kılavuzu 2017**, Hesap Uzmanları Derneği Yayını, Cilt 2, S, 536
- Çağan, N,** *Vergilendirme Yetkisi*, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1982, S. 214.
- English, J,** *Alman Bakış Açısı*, Türk-Alman Çifte Vergilendirme Anlaşmasında Yorum, Uygulama ve Gelecek Eğilimler, Editör Leyla Ateş, Joachim English, Onikilevha, İstanbul, 2016, S. 40
- GİB,** Gelir ve Servet Üzerinden Alman Vergilere İlişkin Model Anlaşma, 15.07.2014, http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/Mevzuat_DisIlliskiler/OECD_Model_Yorum_Kitabi_2014.pdf
- OECD** Model Tax Convention on Income and on Capital 2017, <http://www.oecd.org/ctp/treaties/model-tax-convention-on-income-and-on-capital-condensed-version-20745419.htm>
- Öner, C,** Türk Bakış Açısı, Türk-Alman Çifte Vergilendirme Anlaşmasında Yorum, Uygulama ve Gelecek Eğilimler, Editör Leyla Ateş, Joachim English, Onikilevha, İstanbul, 2016, S. 40
- TÜSİAD** Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları Çalıştayı Değerlendirme Raporu, file:///C:/Users/User/Downloads/tusiad-cifte-vergilemeyi-onleme-anlasmalari-calistayi-son%20(4).pdf
- Yaltı, B,** Türk Bakış Açısı, Türk-Alman Çifte Vergilendirme Anlaşmasında Yorum, Uygulama ve Gelecek Eğilimler, Editör Leyla Ateş, Joachim English, Onikilevha, İstanbul, 2016, S. 90

³⁴ Gelir İdaresi Başkanlığı "Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmalarında Yer Alan Karşılıklı Anlaşma Usulüne İlişkin Rehber" Nisan 2018 ayında yayınlamıştır.

GÖÇ, İNSAN TİCARETİ, GÖÇMEN KAÇAKÇILIĞI VE SAYISAL BİR DEĞERLENDİRME

Dr.Öğretim Üyesi Filiz TEPECİK

Anadolu Üniversitesi

ftepecik@anadolu.edu.tr

ÖZET

Ülkemizin de içinde bulunduğu gölge, MS 400'lerdeki göç dönemine benzeyen bir insan hareketliliği ile karşı karşıya. Bazı kaynaklara göre 7 milyon insan, bir kısmı Suriye'nin içinde ama büyük bir kısmı Suriye'nin dışındaki çevre ülkelerde, kendilerine yeniden yuva kurmaya çalışıyor. Doğal olarak, ulaştıkları ülkelerde de bu hareketliliğin oluşturduğu sorunlar ortaya çıkıyor ve politik, ekonomik, yasal, sosyolojik ve demografik gibi farklı bakış açıları ile analiz edilmeye çalışılıyor. Sonuçta, olası sorunlar ve çözümler, diğer bir ifade ile gelecek, tahmin edilmeye çalışılıyor.

Bu çalışmada analiz bakış açısı olarak hukuki değişkenler tercih edilmiştir. Bu nedenle insan hareketliliğine göç, düzensiz göç, göçmen, mülteci, sığınmacı, göçmen kaçakçısı ve insan ticareti gibi kavramların penceresinden bakılacaktır. Ayrıca Dünya'daki ve Türkiye'deki çeşitli kurumlar, göçmenlerin, kaçakçıların, tacirlerin, mağdurların bilgilerini takip etmektedirler. Bu çalışmada, bu sayısal verileri kullanılarak, geniş bir bakış açısı geliştirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Göç, İnsan Ticareti, Göçmen Kaçakçılığı, Türkiye,

MIGRATION, HUMAN TRAFFICKING, MIGRANT SMUGGLING AND A QUANTITATIVE EVALUATION

ABSTRACT

This region, including our country, is faced with human activity similar to the period of migration in the 400s AD. According to some sources, 7 million people, some of whom in Syria but mostly of whom in neighboring countries outside Syria, is trying to re-establish their lives. Naturally, in the countries where they settled, problems emerge from this mobility and are tried to be analyzed from different perspectives such as political, economical, legal, sociological and demographic. As a result, possible problems and solutions in other words the future, are tried to be predicted.

In this study, legal variables were preferred as the point of view for analysis. Therefore, human mobility will be examined from the window of law through concepts such as migration, irregular migration, migrants, refugees, asylum seekers, migrant smugglers and human trafficking. In addition, a variety of institutions in the world and in Turkey are following informations of migrants, smugglers, traffickers, victims. Through this quantitative data, a broad perspective will be tried to be developed in this study.

Keywords: Migration, Human Trafficking, Smuggling of Migrants, Turkey

GİRİŞ

Hemen hemen her gün gazetelerde sınırlardan ülkemize girmeye çalışan ya da Ege'den Yunanistan'a geçmeye çalışan kişilerin haberleri yer alıyor. Geçenler, kalanlar, denizde kaybolanlar, kıyılara vuranlar yanı sıra Yunanistan'a, Bulgaristan'a ya da İstanbul'a görülürken yolda terk edilenler, Afganlılar, Sudanlılar, Iraklılar, Suriyeliler..

Bölgemizde Irak, Suriye krizi sonrası yaşanan yoğun insan hareketliliği, Türkiye'de 4,5 milyonu aşan Suriyeli göçmenin varlığına ve günlük konuşmalara göç, göçmen, göçmen kaçakçısı ve bu kavramla çoğunlukla karıştırılan insan ticareti kavramlarının girmesine yol açmıştır. Suriye'deki çatışmalar, savaşın ülkemize yükü bu kavramlarla birlikte her gün tekrar tekrar tartışılmaktadır. Bu yoğunluk diğer değişkenleri soyutlarken aynı zamanda bulanık büyük bir resim üretmektedir.

Bu nedenle bu çalışma günlük yaşamın kargaşasına uzaktan ve sayılar aracılığıyla bakarak, olan bitenin daha iyi görülebileceği, daha genel bir makro bakış açısı elde etmeyi hedeflemektedir. Sayısal bilgiler, Dünya'daki ve Türkiye'deki pek çok sivil ve kamusal kurumun, hem bölgemizdeki hem de Dünya'daki insan hareketliliğini takip etmesi sonucu elde ettiği toplulaştırılmış bilgilerdir. Dolayısıyla bu çalışmada Birleşmiş Milletler'e bağlı, çok taraflı sözleşmeler aracılığıyla kurulmuş uluslararası kurumların, Türk kurumlarının ve sivil toplum örgütlerinin açık veri tabanlarından elde edilen veriler, göç, göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti hakkında değerlendirme yapmakta kullanılacaktır. İlk kısım göç, ikinci kısım insan kaçakçılığı ve göçmen kaçakçılığı hakkında bilgileri içermektedir.

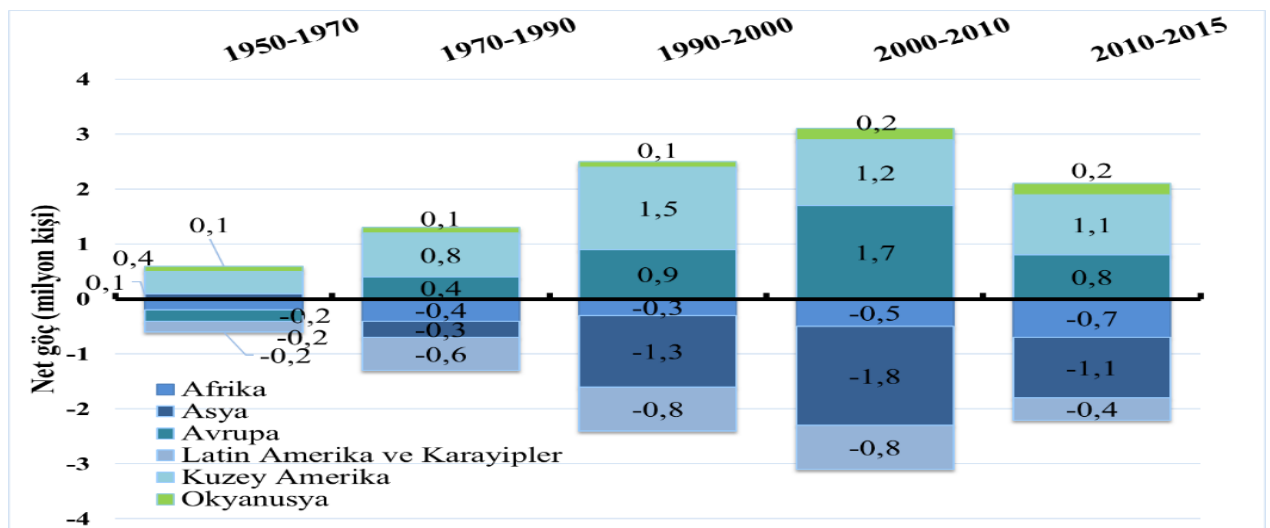
1. GÖÇ

Göç, ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitmesine, bu makale kapsamında düşünüldüğünde bir ülkeden başka bir ülkeye gitmesine verilen isimdir. Ülke sınırlarını aşan yapısı nedeniyle de pek çok yasa ile de düzenlenmiş durumdadır. Günümüzde ziyaret izinleri de uzun süreli kalışlarda pasaport, giriş izni (vize), ikamet ve çalışma izinleri ile düzenlenmiştir. Dolayısıyla bireylerin veya toplulukların, ülkelere hukuka uygun olarak girişleri kayıt altına alınmaktadır ve sayısal verileri bulunabilir.

1.1. Dünya'da Göç

Son yıllarda ulaşım ve iletişim araçlarındaki gelişmeler insanların birbirinin yaşamlarından haberdar olmasına, birbirlerini merak etmesine ve başka bir yaşamı düşünmesine, düşlemesine yol açmaktadır. Bununla birlikte, temel de büyük insan gruplarının topluca yer değiştirmesinin nedeni ya evlerinde silahlı çatışma olması ve/veya eziyet görmeleri ya da daha iyi bir yaşam arayışı içinde olmaları olarak gösterilmektedir (UNHCR, 2019). Dolayısıyla da insan kitlelerinin bir grubu gönüllü bir grubu zorunlu olarak yaşadıkları yerleri terk ediyor gibi görünmektedir. Bütün nedenlerle hareketliliği kapsayan uluslararası göçmen stoku¹ bilgilerine göre de Dünya üzerinde 258 milyon insan eğitim, çalışma, savaş, daha iyi yaşam koşulları arayışı vb. nedenlerle doğduğu ülkeden farklı bir ülkede yaşamaktadır (IOM, 2018a, s. 9).

Şekil 1'de bölgelere göre gelenler/gidenlerden düşüldükten sonra oluşan net göç miktarı görülebilmektedir. Dünya'da göç alan ülkelerin Kuzey Amerika, Avrupa ve Okyanusya'da bulunduğu ve Dünya'nın geri kalanının bu ülkelere doğru hareket ettiği görülmektedir ve ayrıca hareketin oranının 2010 yılına kadar büyüdüğü de gözlenebilmektedir.

Şekil 1: Net Göç (Milyon Kişi)

Kaynak: (UNDESA, 2017a, s. 2).

¹ Uluslararası göçmen stokları, "belirli bir ülkede belirli bir zamanda mevcut olan toplam uluslararası göçmen sayısı"nın tahminleri (UNDESA, 2017b)'dir.

Nedenler:

Bu bölgelerin hedef olmasında ise iletişim araçlarından yansıyan yaşam kalitesinin ve ulaştırma teknolojisindeki gelişmenin etkisi çeken etken olarak; çözümlenmemiş çatışmaların, şiddet dalgalarının ve olağanüstü iklim değişikliklerinin neden olduğu kıtlıklarında iten etken olarak önemli katkısı bulunmaktadır.

Göç hareketlerini izleyen ve kaydeden birimlerden Dahili Yer Değiştirme İzleme Merkezi (The Internal Displacement Monitoring Centre, kısaca IDMC)'nin çalışmalarına göre örneğin Lübnan iç savaşında (1975-1990) yaşadıkları yerleri terk edenler, güvenlik tehditleri (örneğin, uyarılmak/ayrılmak zorunda bırakılmak); şiddet eylemleri (örneğin ayırım gözetmeden bombardıman, bir ailenin/topluluk üyesinin ölümü); zorlu ekonomik durum (iş fırsatı yokluğu) ve temel ihtiyaçların eksikliği (yiyecek veya tıbbi yardıma erişimin olmaması) gibi nedenlerin kendilerini evlerini terk etmeye zorladığını söylemişlerdir (IDMC, 2019).

Suriyeli mülteciler arasında yapılan bir çalışmada da, katılımcılar ekonomik sıkıntı, güvenlik tehditleri ve ailenin yeniden birleşmesi arzusunu, yaşadıkları yerden ayrılma nedeni olarak sıralamışlardır (IDMC, 2019).

Avrupa Komisyonun bir araştırmasına göre bütün gelir düzeylerinde göçmenler hedef ülkeyi tanıdıkları gösteren bir şekilde, iki ülke arasındaki ağların (network) göç kararını vermelerinde pozitif etkisinin olduğu söylemişlerdir (European Commission, 2018). Araştırmada gözlenen diğer önemli etken ise bireylerin gelir düzeyleridir. Orta gelirli ülkelerde bireylerin gelirin artışı, yüksek gelirli ülkelerde ise gelirin düşüşü göçü tetiklemektedir (European Commission, 2018). Farklı şekilde ifade edersek, orta gelirli ülkelerde bireyler gelirlerini artırmak için, yüksek gelirli ülkelerde ise gelirlerini korumak için göç kararı almaktadırlar.

Tanımlamalar:

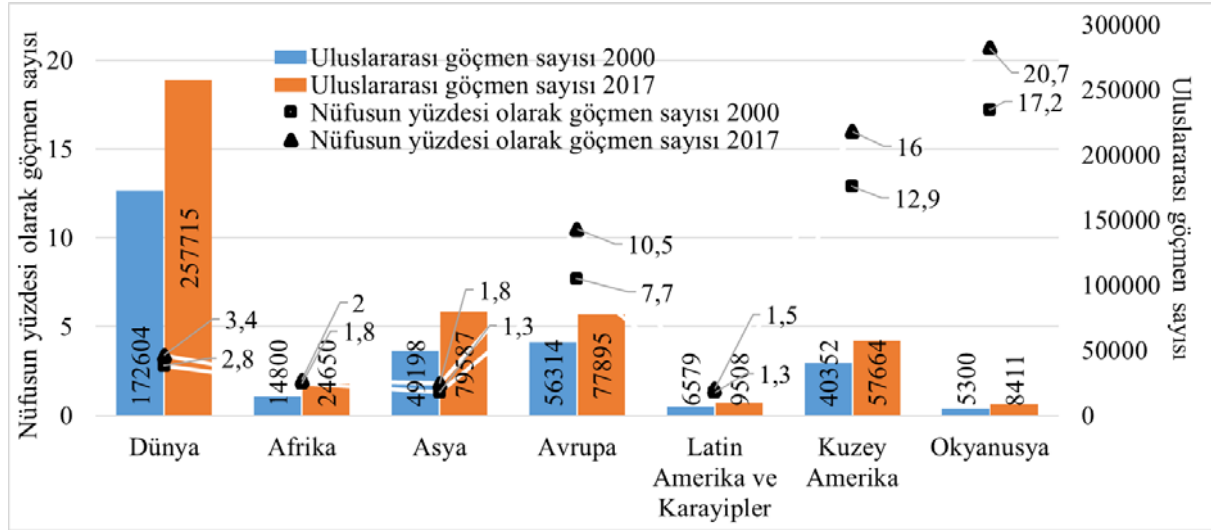
Son yıllarda insan hareketlerinin çok hızlanması ve çeşitlenmesi göç tanımlarını ve isimlendirmeleri de çeşitlendirmiştir. Örneğin “yasadışı göç” ile “gizli göç” ve “belgesiz göç” ile “düzensiz göç”, “karışık göç” gibi terimler arasında nüanslar olabilmekte, ancak terimler geniş ölçüde birbiri yerine de kullanılmaktadır (IOM, ty, s. 5). Hareket eden grupta da “sığınmacı”, “mülteci” gibi farklı isimlerle ve uluslararası hukukun ülkelere yüklediği farklı yasal sorumlulukları ile çeşitlenmektedir. Bu tanımlardan **düzenli göç** “menşe ülkeden çıkışı ve ev sahibi ülkeye seyahati, transit geçişi ve girişi düzenleyen kanun ve yönetmeliklere uygun olarak insanların olağan ikamet yerinden yeni bir ikamet yerine gitmeleri”ni; **düzensiz göç** “gönderen, transit ve kabul eden ülkelerin düzenleyici normlarının dışında gerçekleşen hareketlilikleri” içermektedir (IOM, ty, s. 26). Terim genellikle yasadışı göç veya kaçak göçmen ifadelerinin negatif etkisinden kurtulmak için tercih edilmektedir. **Karışık göç**, aynı güzergâhı ve araçları kullanan ancak farklı nedenlerle seyahat eden bireylerin, genellikle düzensiz göçüne verilen isimdir (UNHCR, 2019).

Mülteci ise, göçmenler içinde köklü bir zulüm korkusu, çatışma, şiddet veya kamu düzenini ciddi bozan diğer nedenler yüzünden ülkesine geri dönemeyen ve ek olarak uluslararası hukuk tarafından korunan kimseyi tanımlamaktadır. Bir ülkeye bütün bu nedenlerle, çoğunluğu düzensiz göçle gelmiş her birey sığınan kişi olabilir ama hepsi mülteci değildir.

Sayılar

Hali hazırda Dünyadaki mültecilerin %50'den fazlası üç ülkeden Sudan (2,4 milyon), Afganistan (2,6 milyon) ve Suriye (6,3 milyon)'den kaynaklanmaktadır ve mültecileri ağırlayan ülkelerde 2017 yılı için Türkiye (3,5 milyon), Uganda (1,4 milyon), Pakistan (1,4 milyon), Lübnan (1 milyon), İran (976 bin) olarak dikkat çekmektedir (UNHCR, 2018). Mültecilerin kaynağı her üç ülkenin de ciddi sorunlar yaşadıkları bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla göç nedenleri ile de bağlantılı olarak, öncelikle bölgenin güvenliğindeki bozulmanın insanları hareketlendirdiği hatta onları göçe zorladığını söyleyebiliriz.

İnsan hareketlerini takip eden en eskil kurumlardan Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (United Nations High Commissioner for Refugees, kısaca UNHCR) 2017 yılı itibari ile Dünya’da 68.5 milyon insanın ülkesi dışında yaşadığını, bu sayının 25,4 milyonunun UNHCR yönetimi altında, 5,4 milyonunun Birleşmiş Milletler Yakınoğu Filistin Mültecilerine Yardım Ajansı (United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East, kısaca UNRWA) yönetimi altında, 40 milyonun kendi ülkelerinde farklı yerlere yerleştirilmiş olarak ve 3,1 milyonunun da farklı ülkelerde sığınmacı olarak bulunduğunu ifade etmektedir (UNHCR, 2018, s. 2).

Şekil 2: Uluslararası Göçmen Sayısı ve Buldukları Kıtalarındaki Nüfusa Göre Yüzdeleri

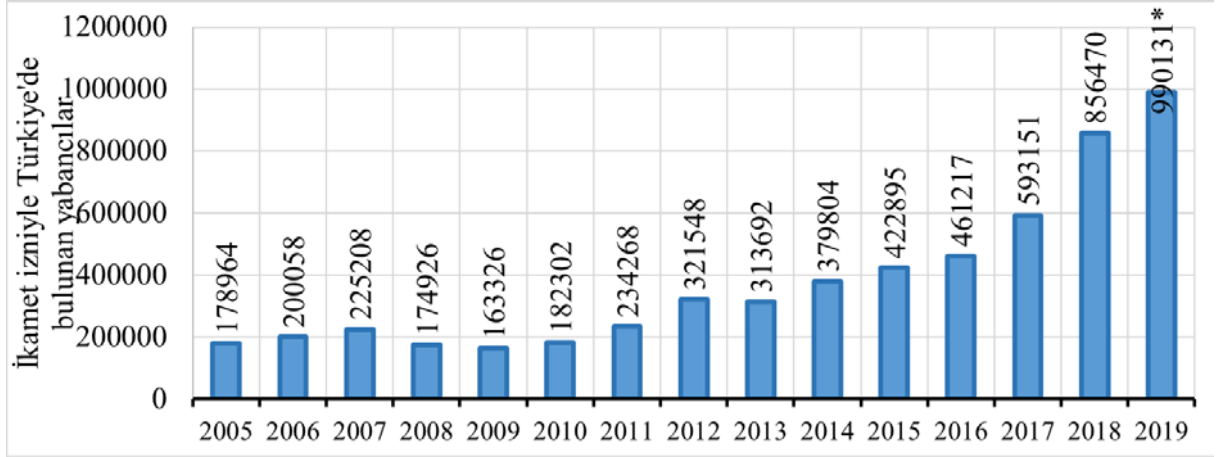
Kaynak: (UNDESA, 2017c); Table 1: International migrant stock at mid-year by sex and by major area, region, country or area, 1990-2017 ve Table 3: International migrant stock as a percentage of the total population by sex and by major area, region, country or area, 1990-2017 ‘den yazarca üretilmiştir.

Ve son olarak bu sayılar, bu kırılgan insan toplulukları Dünya’nın genelinde görünmesine rağmen belli yerlerde yoğunlaştıkları da göstermektedir. Örneğin, bu günlerden daha öncekiler, Filistinliler, kendi ülkelerinde sığınmacı durumunda yaşamaktadırlar ve sorun hale çözülmemiştir. Sonrakiler Afganistan, Somali, Sudan, Etopya (bir isim vermek gerekirse Afrika boynuzu), Irak, Suriye, Myanmar.. Filistin sorununun 40’lara 50’lere, Afganistan sorununun 70’lere giden tarihi nedeniyle denilebilir ki bir bölgede var olan dengeler bozulduğunda, yeniden kurulması insan, zaman vb. çok maliyetli olmaktadır Genel bir bakış açısı vermek için oluşturulan Şekil 2’den de görülebileceği gibi 2017 yılında, nüfusa oranla göçmenler en çok yeni kıtalardan kuzey Amerika ve Avusturalya’da yaşamaktadır. Dünya’daki insanların %3,4’ü doğdukları ülkelerden başka yerlerde yaşamlarını sürdürmektedirler. En çok göç alanlardan Avrupa’da ise aynı oran %10,7’dir. Her üç bölgede de ve Dünya’nın tüm kıtalarında da, farklı oranlarda olmakla birlikte, 2000’den 2017’ye göç oranı artmıştır.

1.2. Türkiye’ye Göç

Türkiye bölgesindeki kargaşa nedeniyle düzenli veya düzensiz göçün hedefi ya da Avrupa’ya geçişte transit ülkesi olarak görülmektedir. Ülkemiz içindeki yabancı sayısına ulaşabilmenin en kolay yolu sınır kapılarından giren ve çıkanları belirlemek olabilir. Türkiye 2005’de 20 milyon kişi girmiş ve 19,7 milyon kişi çıkış yapmıştır. Bu sayının 2005’den 2015’e kadar istikrarlı bir yükseliş gösterdiği, bombalı saldırılardan darbeye pek çok şeyin yaşandığı 2016’daki düşüşten sonra yeniden arttığı ve 2018’de de bir yılda giriş/çıkış yapan insan sayısının yaklaşık 40 milyon kişiye ulaşmaktadır (Göç İdaresi, ty a).

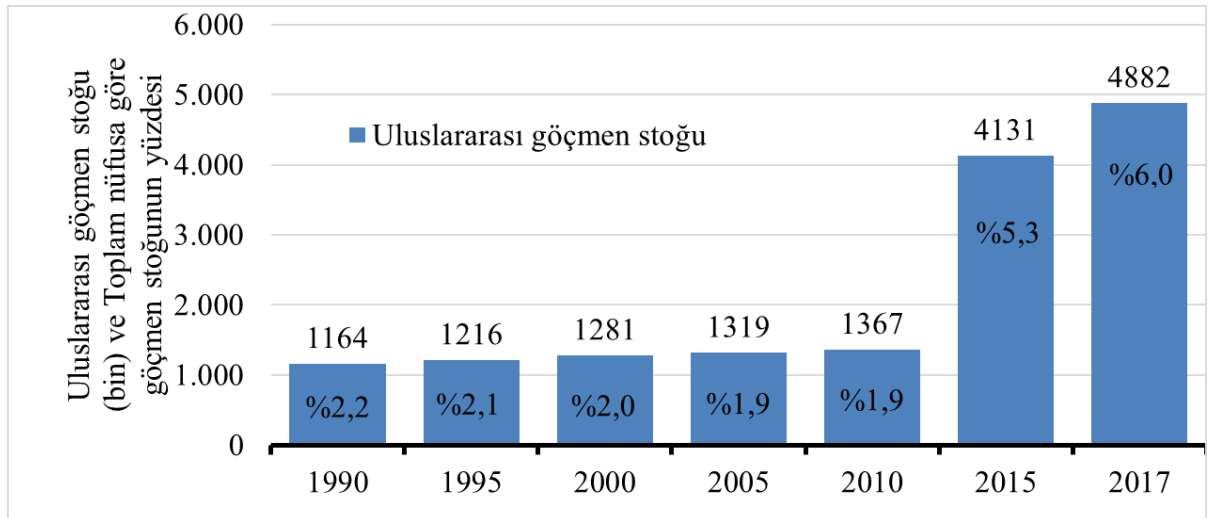
Düzenli göç yabancıların, yasal yollarla Türkiye'ye girişini, Türkiye'de kalışını ve Türkiye'den çıkışını içermektedir. Şekil 3'de de ikamet izni (oturma izni) olarak Türkiye'de kalan yabancılar görülmektedir. İkamet izni yasal olarak bir ülkedeki yabancılara vize süresince veya vize muafiyeti süresinden daha uzun yaşama hakkı verilen bir belgedir ve Türkiye'deki yabancıların 2018'de yaklaşık 850 bin kadari ikamet izniyle bulunmaktadır. 2019 rakamının bunun çok üzerinde olacağı Mayıs 2019 itibariyle bu sayının aşılmasından anlaşılmaktadır.

Şekil 3: İkamet İzniyle Türkiye'de Bulunan Yabancılar (*29.05.2019 tarihi itibari ile)

Kaynak: (Göç İdaresi, ty b)

Şekil 4'de göçmen sayısındaki artış ve Türkiye nüfusu içindeki oranı; Şekil 5'de ise Türkiye'ye hukuki olmayan yollardan girmiş ve yakalanmış göçmenlerin toplam sayısı ve uyrukları görülmektedir. İki grafik birlikte hem hukuki hem de hukuk dışı olarak Türkiye'ye gelen ve gelmeye çalışan insan sayısında ciddi bir artış olduğunu ifade etmektedir.

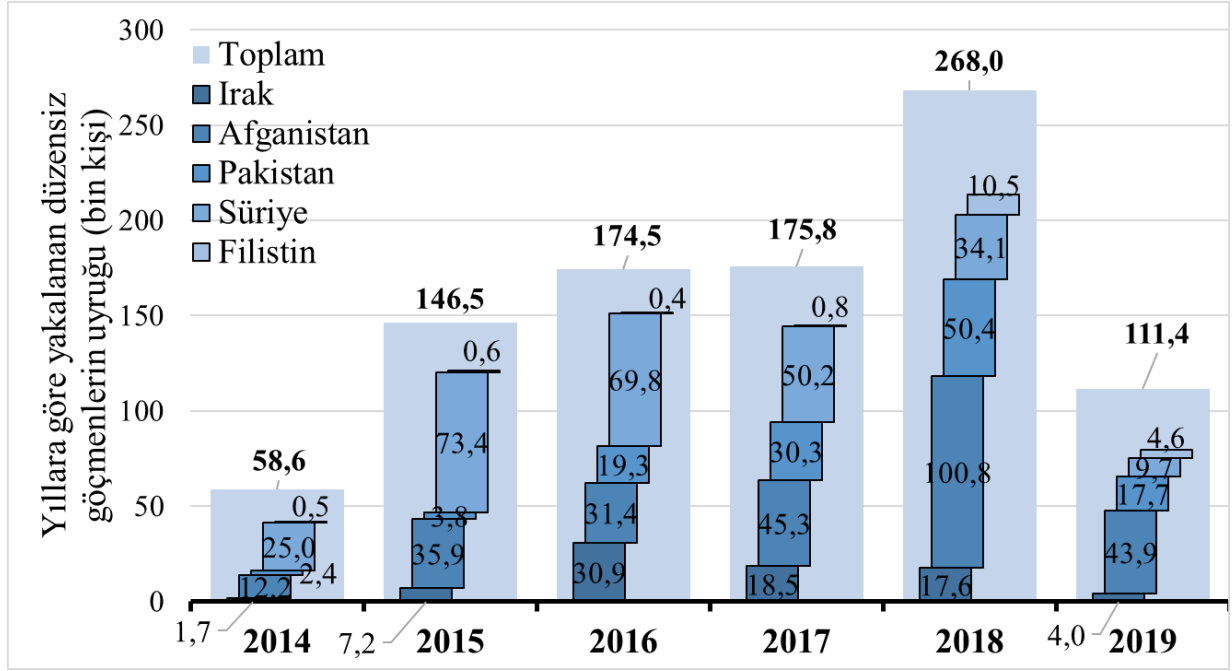
Şekil 4: Türkiye'de Göçmen Miktarı ve Nüfusa Oranı (%)

Kaynak: (UN Population Division)

Türkiye'nin yasal ya da yasal olmayan insan hareketliği için hem hedef hem de transit ülke pozisyonunun, Arap baharı, Irak, Suriye'deki problemler ve hatta Pakistan, Afganistan ve Filistin

gibi uzak sayılabilecek bölgelerdeki sorunlardan etkilendiği söylenebilir. Şekil 5’de düzensiz göçmenlerin uyrukları, bu durumu açıkça belgelemektedir. Bu bölgelerdeki sorunlar devam ettiğinden hem izinli girişlerde hem de kolluğun haberinin olması ile sonuçlanan izinsiz girişlerde bir artış gözlemlendiği her iki grafiğin verilerinden anlaşılmaktadır. Şekil 5’de, 2014’den 2019 Mayıs’ına kadar, hukuka uygun olmadan Türkiye sınırlarından giren ve yakalanan bireylerin sayısı görülmektedir. Şekle göre, 2015’de 2,5 katını geçen artıştan sonra, 2017’ye kadar azalarak artan bir seyir söz konusudur. 2018’de ise yeniden çok yüksek bir artışla düzensiz giriş yapan göçmenlerin kayıt altına alındığını görülmektedir. Grafik aynı zamanda düzensiz göçmenlerin uyrukları hakkında da bilgi vermektedir. 2015, 2016, 2017’de düzensiz göçmelerin büyük kısmı Suriyeli iken, 2018’de Afganistan ve Pakistan göçmenlerinin ağırlıklı hale geldiği görülmektedir. Ek olarak bunun polisin (ya da daha genel ifade ile kolluğun) haberinin olduğu ve kayıt altına aldığı olaylar olduğu da unutulmamalıdır. Karanlık sayılar² kısmı düşünüldüğünde 2015 veya 2018’deki artış göçmen sayısındaki artıştan ve/veya politika değişikliğinden ve/veya kolluk kuvvetlerinin göçmen kaçakçıları hakkında bilgileri arttığı için etkinlerinin artmasından kaynaklanmış olabilir. Ceza adalet sisteminin haberi olmayan büyük bir kısmının olması ihtimali de söz konusu olabilir. Sonuç olarak ister düzensiz göçmen sayısının çok artmasından ister polisin kaçakçılığın doğası hakkında bilgisinin artmasından yani yapıyı, suçu öğrenmesinden kaynaklansın kolluğun kayıt altına aldığı düzensiz göçmen sayısı artmaktadır. 2018’de polis kayıtlarına girenlerin büyük çoğunluğu (268 bin kişinin 100,8 bin ve 50,4 bini) Afganistan ve Pakistan uyrukludur. Nihayetinde denilebilir ki yakın ya da uzak bölgemizdeki problemler bizimde problemimiz haline gelmeye devam etmektedir.

² Suç verisi toplamak için birkaç farklı bakış açısı olduğunu söylemek mümkündür. İlk olası bilgi kaynağı, suçla mücadele için oluşturulmuş resmi kurumların, bu faaliyetleri sırasında, daha çok kendi iş yüklerini kayıt altına alırken oluşturdukları veriler olabilir. Örneğin kolluk kuvvetleri (polis ya da jandarma) araştırma, soruşturma, yakalama vb faaliyetleri kayıt altına alır; mahkemeler yargılama veya infaz kurumları suçluluğun ve cezanın belirlenmesi, sonra uygulaması safhasında benzer şekilde kayıt tutar. Dolayısıyla veri ceza-adalet sisteminin tüm tutulmuş kayıtları suç öğrenildikten sonra başlayacaktır. Öğrenmek önemli bir noktadır çünkü bazı suçlardan kamu makamlarının hiç haberi olmayabilir. Örneğin bir hırsızlık olayında meblağ küçük ise, adli mekanizmanın uzun ve oyalayıcı ya da utandırıcı (aile içi suçlarda genellikle algılandığı gibi) olduğu düşünülüyorsa kolluğa hiç bilgi verilmemiş olabilir. Bazı olaylarda uyuşturucu kullanımı ya da fuhuş gibi mağdur ve fail aynı kişi olduğu zaman da suç ifşa edilememiş olabilir. Sonuç olarak bazı suç olaylarının kaydı ve dolayısıyla verisi olmayabilir. Bu nedenle suç verileri kayıt altına alınan suçların gelişimini gösterecektir Suç verilerinin nelerden etkilendiği konusunda ayrıntılı okuma için (Tutar, 2002). Suçun bilinmeyen kısmı için ise genellikle karanlık alan, karanlık sayılar, gri sayılar ifadeleri kullanılmaktadır. Bu kısmın büyüklüğünü ölçebilmek için fail ve mağdur anketleri yapılmaktadır. Suç verilerinin nelerden etkilendiği konusunda ayrıntılı okuma için (Tutar, 2002).

Şekil 5: Düzensiz Göç: Türkiye’de Yakalanan Yabancılar (*29.05.2019 tarihi itibari ile)

Kaynak: (Göç İdaresi, ty b)

Göçmenler, mülteciler arasında yapılan çalışmalar, istikrarı, bütünlüğü bozulan ülkelerden hareketlenen insanların, ilk adımda geride bıraktıklarını (aileleri, mülkleri, işleri) kontrol edebilecekleri bir mesafede olmayı arzu ettiklerini ve nispeten tanıdıkları ya da destek bulabilecekleri, dinen (hatta mezhep olarak) kendilerine yakın ve iş olanakları olan bir ülkeyi seçtiklerini düşündürmektedir (IDMC, 2019). Dolayısıyla bölgemizden ülkemize akan göç bu nedenlerden besleniyorsa, bu akışı durdurma/azaltma ihtimali bile komşularımızın istikrara kavuşmasını gerektirecektir. Gelenlerin yurtlarına geri dönmeleri ise, evlerini yeniden kuracak mali desteğe ve güvensizlik hissinin azaltılmasına ihtiyaç göstermektedir (IDMC, 2019). Ayrıca daha uzaktan Afganistan, Pakistan ve hatta Myanmar’dan gelenler için Türkiye’nin geri dönmek için seçilmiş olması ihtimali oldukça düşüktür. Göçün ya da toplulukların hareketinin devam etmesinin nedeni ise başlangıç bölgesinde uzun süredir kurulamayan istikrar ortamı ve verilen ekonomik zararın telafisinin mümkün olmamasıdır.

2. GÖÇMEN KAÇAKÇILIĞI VE İNSAN TİCARETİ

Bölgesel sorunlar ve insan hareketliliği, hedef ülkeler açısından ciddi bir sorun olarak düşünülebilir. Yoğun düzenli ya da düzensiz göçle karşı karşıya kalan hedef ülkeler 1990’lardan günümüze vize, ziyaret, pasaport vb. uygulamalarda giderek karmaşıklaşan ve kısıtlayıcı hale gelen hukuki düzenlemelerle bu hareketliliği kontrol altında tutmaya çalışmaktadırlar (IOM, 2018a). Bu sınırlılıklar da göçmen kaçakçılığı ya da insan ticareti için ortamın oluşmasına yardım etmektedir. İster güvenli bir yere erişmeye çalışan göçmen, sığınmacı, mülteci olsunlar; ister kaçakçı, terörist gibi ülkelerin arzu etmediği kişiler olsunlar, bireyler sınırları kontrol edilmeye çalışılan ülkelere girmek için yardım aramaktadırlar. Sonuç olarak izin verilmeyen giriş çıkışların mümkün olmasını sağlayan kişiler/gruplar için bir talep doğmaktadır. Doğal olarak bu talebi para mukabili karşılayacakların bulunabileceğini düşünmek de yanlış olmaz. Türk Ceza Kanunu’nun 79.maddesinde bu yardım yani “göçmen kaçakçılığı” (1) doğrudan doğruya veya dolaylı olarak maddi menfaat elde etmek maksadıyla, yasal olmayan yollardan; a) bir yabancıyı ülkeye sokmak veya ülkede kalmasına imkân sağlamak, b) Türk vatandaşı veya yabancıнын yurt dışına çıkmasına imkân sağlamak olarak tanımlanmaktadır (TCK, 2004).

Konuyu basitçe ifade etmek gerekirse göçmen kaçakçılığında amaç bireyi ya da grubu sınırdan geçirmektir ve hizmeti sunan kişi ya da gruplar, ilgili ülkeye girişini sağladıktan sonra aralarındaki sözleşme sonlanmaktadır. Bu önemli bir ayrımdır çünkü sınır aşmayı da içeren bir

başka suç olan “insan ticareti”nde bireylerin geçişlerine yardım edenlerle ilişkileri sonlanmamaktadır. *Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İnsan Ticaretinin Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol’e* (Resmi Gazete, 2003) (kısaca Palermo protokolüne) uyumlu olarak düzenlenen Türk Ceza Kanunu’ndaki tanımı ile “insan kaçakçılığı”, (1) zorla çalıştırmak, hizmet ettirmek, fuhuş yaptırmak veya esarete tâbi kılmak ya da vücut organlarının verilmesini sağlamak maksadıyla tehdit, baskı, cebir veya şiddet uygulamak, nüfuzu kötüye kullanmak, kandırmak veya kişiler üzerindeki denetim olanaklarından veya çaresizliklerinden yararlanarak rızalarını elde etmek suretiyle kişilerin ülkeye sokulması, ülke dışına çıkarılması, tedarik edilmesi, kaçırılması, bir yerden başka bir yere götürülmesi veya sevk edilmesi ya da barındırılması olarak tanımlanmaktadır (TCK, 2004). Bu suçta amaç sadece sınır aşmaya yardım ederek bir ticari kazanç elde etmek değildir. Aksine insanın kendisi ticareti yapılan unsurdur.

Bu ayrımla göçmen kaçakçılığı ve insan ticaretine ilişkin dünya genelindekinden toplanan bilgileri inceleyelim.

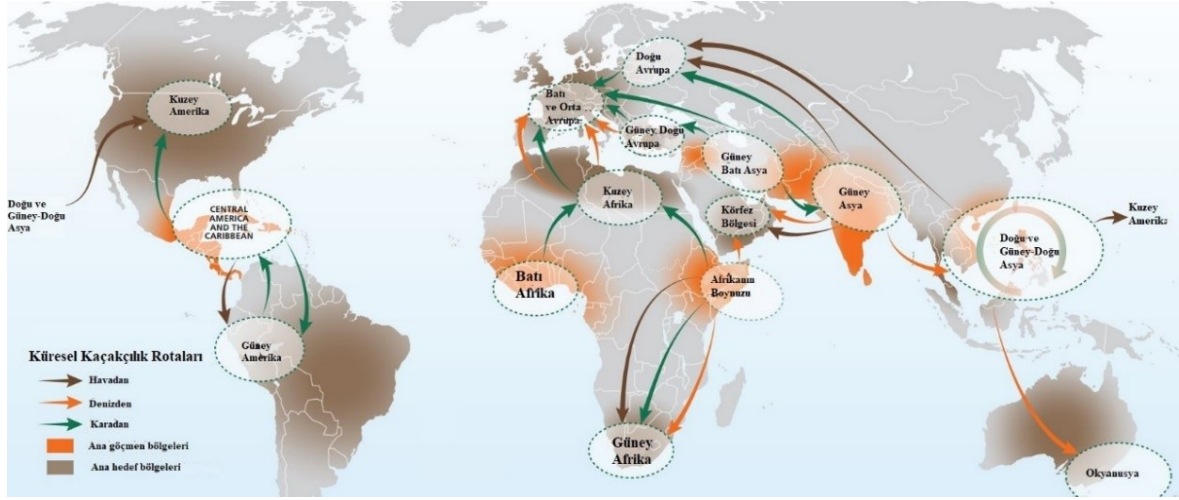
2.1. Göçmen Kaçakçılığı

Göçmen kaçakçılığı talep açısından bakıldığında istikrarı bozulan, savaş ortamı oluşan ülkelerden daha güvenli olduğu düşünülen bölgelere düzensiz göçü mümkün kılan örgütlenmeler olarak düşünülebilir. Göçmenler, ulusal sınır kontrollerinden, göç düzenlemelerinden ve vize şartlarından kaçınmak için, kâr amacı güden kaçakçılarla (suçlularla) bağlantı kurmakta, onların hizmetini talep etmektedirler (UNODC, 2019). Suç, bir ülkeden diğerine, bir sınır ihlalinin içermektedir; dolayısıyla kamu düzenine, devlet otoritesi karşı işlenen bir suçtur.

Birleşmiş Milletler yaptığı bir veri toplama çalışmasının sonuçlarının yer aldığı Şekil 6’dan de görülebileceği gibi göçmen kaçakçılığı Dünya’nın pek çok bölgesinde görülmektedir. Bununla birlikte Amerika kıtasında Latin Amerika ve Karayipler bölgesi; Afrika’da Afrika boynuzu (Somali, Sudan, Etyopya’nın yer aldığı bölge) ve Batı Afrika (Nijerya, Sierra Leone vd.); Asya’da Güney Asya (Hindistan, Afganistan, Pakistan) ve Doğu Asya (Vietnam, Filipinler, Tayvan) yanı sıra Irak ve Suriye daha çok göçmen üreten bölgeler olarak dikkat çekmektedir. Güney ve Kuzey Afrika ülkeleri, Kuzey Amerika ve Avrupa ülkeleri de göçmen çeken ülkeler olarak sayılabilir (UNODC, 2018 b, s. 10). Dolayısıyla hareketin bir yönü olduğu düşünülebilir.

Böyle bir faaliyetin yürütülebilmesi, coğrafi ve yasal sınırların aşılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle çoğunlukla sınırın her iki tarafında iş birliği içinde olan bir gruba, belki işbirliği yapan kamu çalışanlarını, basitçe ifade etmek gerekirse her iki tarafı da iyi tanıyan bir grup insanı gerektirmektedir. BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi (United Nations Office on Drugs and Crime, UNODC)³, göçmen kaçakçılığı organizasyonlarının bir uçta pek çok küçük ve özerk hareket eden birimden bir uçta ise büyük, uluslararası, iyi organize, hiyerarşik bir yapısı olan suç birimlerinden oluştuğunu iddia etmektedir (UNODC, 2018b, s. 8). Küçük ve özerk olanlar, bazen bir sınırın aşılmasında bölgeyi bildikleri için sınır geçişini kolaylaştıran, bazen bir gemi hazırlayan ama organize bir birliğine bağlı olmayan, sadece kâr fırsatını gören bireyleri içermektedir. Büyük olanlar ise, ulus ötesi bağlantılar içeren, belgelerin sahtesini hazırlayabilen, gerekirse güzergâhı ve araçları değiştirebilen organize, çoğu zaman çok uluslu ve belki de başka suçlara da karışan yapılardan oluşmaktadır. Küçük ya da büyük bir göçmen kaçakçılığı organizasyonunun izinsiz sınır geçişi süresince rotanın belirlenmesi, rehberlik, taşıma, koruma, konaklama vb. hizmetleri içermesi beklenen bir durumdur.

³ BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi (Office on Drugs and Crime, UNODC), sınır aşan suçlarla bağlantılı bilgi toplamak ve bu verilerin ışığında politikalar oluşturmak hedefine sahiptir. <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/statistics.html>

Şekil 6: Göçmen Kaçakçılığı Rotaları

Kaynak: (UNODC, 2018b, s. 10).

UNODC'nin verilerine göre, kaçakçılar (ya da geçiş rehberlik edenler), küçük organizasyonlarda genellikle düzensiz göçmenlerle etnik olarak bağlantılı ya da coğrafi olarak bölgeyle bağlantılı bireylerden oluşmaktadır (UNODC, 2018b, s. 7). Büyük organizasyonlarda ise zaten var olan bir başka ağı (organize suç ağını) kullanıyor olmaları büyük ihtimal içermektedir.

Kaçakçılar, diaspora topluluklarına ev sahipliği yapan mahallerde, mülteci kamplarında veya çevrimiçi çeşitli sosyal ağlarda işlerinin reklamlarını yaparak müşterilerini toplamakta; bu nedenle ceza adalet sisteminin yakaladığı kaçakçılardan ve mağdurlarla yapılan anketlerden özellikle aracılardan göçmenlerle benzer vatandaşlığa ve dile sahip oldukları anlaşılmaktadır (UNODC, 2018b, s. 43).

Rotalar ise fiziki ve hukuki sınırlılıklarla ve onların yarattığı maliyetlerle yakından ilişkilidir. Ücretler kaçakçılık rotasının mesafesi, sınır geçişlerinin sayısı, coğrafi koşulları, kullanılacak ulaşım araçları sahte seyahat veya kimlik belgelerinin gerekip gerekmediği, yakalanma riskinin ne olduğu gibi değişkenlere bağlı olarak değerlendirilebilir (UNODC, 2018b, s. 43). Buna rağmen sabit ücret tarifesi olmadığı göçmenin profiline (gelirine) göre değiştirilebildiği de söylenmektedir.

Tablo 1'de bazı rotalar ve göçmelerle yapılan görüşmeler ya da yakalanan kaçakçıların soruşturmaları sırasında belirlenen ücretler kabaca gösterilmektedir. Örneğin Afrika'nın boynuzundaki Eritre'den Libya'ya oradan da İtalya'ya geçmek, Afrika'nın yarısının ve Akdeniz'in kat edilmesini gerektirmesi bir yana bırakılırsa, 4000+2500 (üst sınırdan) Dolara mal olmaktadır. Türkiye kıyı şeridinde ise belki de sunulan hizmetin bot/yat/tekne vb. seçeneklerinden kaynaklanan geniş bir fiyat aralığı (1000-8000 Dolar) gözlenmektedir⁴. Libya-İtalya arasındaki ulaşımın ise en ucuz rotalardan biri olması dikkat çekicidir. Bu rotanın aynı zamanda çok sayıda mültecinin yaşam kaybına yol açan, en ölümcül rotalardan olduğu da unutulmamalıdır (Hürriyet, 2017). Sınır güvenliklerinin ve gelişmiş ülke izolasyonlarının artırılması, kaçakçıların (ya da göçmenlerin) riskini ve kâr olasılığını da artırıyor olabilir.

⁴ Bu konuda ayrıntılı okuma için (İmkander, 2014, s. 22).

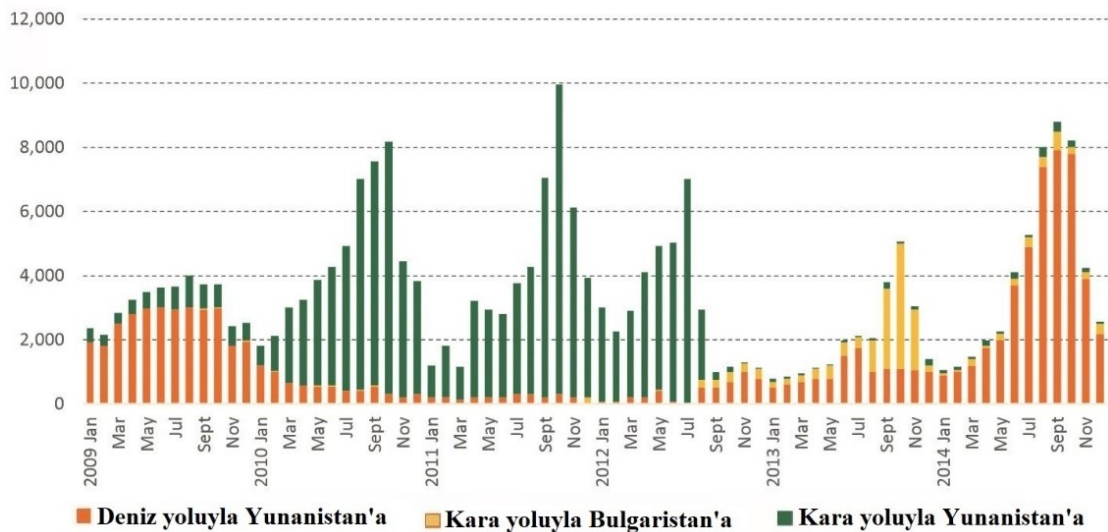
Tablo 1: Göçmen Kaçaklığı için Ücretlendirme

Kaçaklığın Güzergahı..	Kaçaklığın tipi	Rapor edilen ticret
Eritre- Sudan (ya da Etiyopya) - Libya (ya da Mısır)	Kara yoluyla	4000 Dolar civarı
Afrika'nın Boynuzu - Güney Afrika	Çoğunlukla kara yoluyla	3000-3500 Dolar arası
Türkiye kıyı şeridi – Yunan Adaları	Deniz yoluyla	1000-8000 Dolar arası
Libya - İtalya	Deniz yoluyla	500-2500 Dolar arası
Hindistan –Avrupa	Hava yoluyla	15000-30000 Dolar arası
Afganistan –Batı Avrupa	Hava ya da kara yoluyla	10000 Dolar civarı
Orta Amerika - Meksika sınırından Teksas'a (ABD)	Kara yoluyla	4000-15000 Dolar arası

Kaynak: (UNODC, 2018b, s. 47), Tablo 3'den bazı rotalar seçilmiştir.

Dünyadaki rotalar incelendiğinde kara yollarının daha sıklıkla kullanıldığı söylenebilir. Bununla birlikte eğer rota üzerinde yakalanma ihtimali artıyorsa, organizasyonun niteliğine bağlı olarak sahte belgeler, uçak yolculukları ya da deniz rotaları gibi ulaşım çeşitlenebilmektedir (UNODC, 2018b, s. 154). Örneğin Avrupa'ya ulaşma yolları *Kanarya Adalarından İspanya'ya* hava yoluyla (UNODC, 2018b, s. 155) veya *Afrika boynuzundan Libya'ya / Mısır'a* kara yoluyla sonra *İtalya'ya* denizden ya da *Güney Afrika'ya* kara ya da deniz yoluyla sonraki adım hava yoluyla bir Avrupa ülkesi (UNODC, 2018b, s. 84) ya da örneğin *Afganistan'dan Türkiye'ye* karayoluyla *Türkiye'den Ege'den Yunanistan'a* şeklinde birbirinin alternatifi gibi düşünülebilecek rotaları içerebilir. Bu rotaların her biri çok sayıda sınır kontrol noktasından geçişi ve yakalanma riskini taşımaktadır. Tehlike arttığında, bazen söz verilen ülke yerine farklı bir yerde terk edilme ihtimalide -Türkiye'de sıkça rastladığımız gibi (HaberTürk, 2018)- daima olmakla birlikte, göçmen kaçakçılarının deniz/kara/hava rotalarında mümkün olan değişikliği yaptıkları da gözlenmektedir. Ülkelerin artan sınır güçlendirme çabaları, kendilerini neredeyse izole etmeleri, kaçakçıları ve onların kontrolünde göçmenleri, sadece nispeten daha kolay olduğu düşünülen kaçakçılık rotalarına doğru yer değiştirmeye ya da kaçakçılık yöntemlerinde değişmeye neden olmaktadır. Bununla birlikte göçmen sayısının azalmadığı da iddia edilmektedir. (UNODC, 2018b, s. 12).

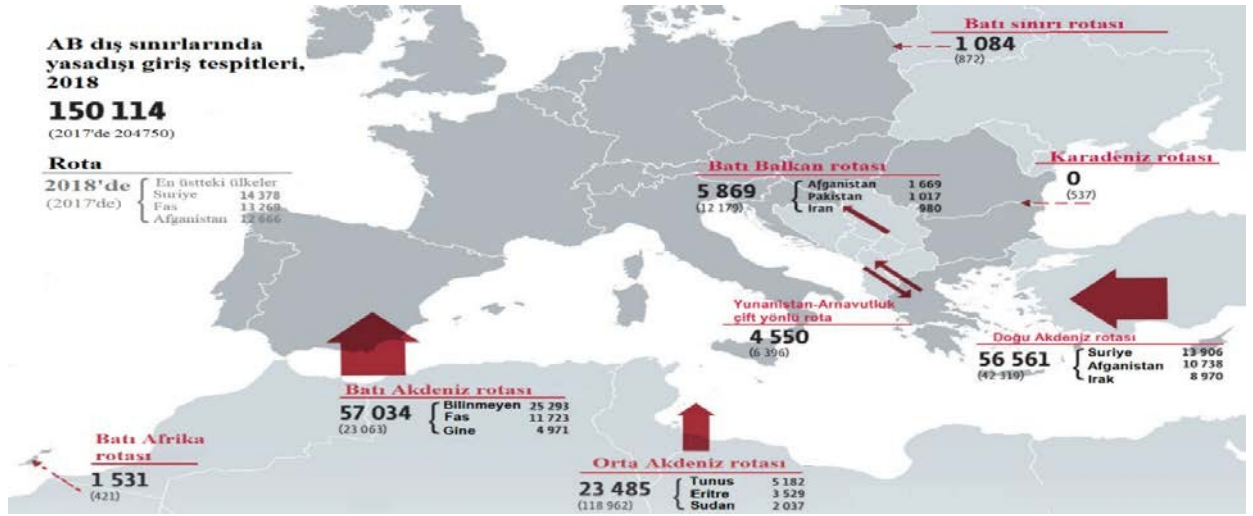
Şekil 7'de Avrupa'ya Türkiye üzerinden ulaşan göçmenlerin rotaları ve miktarları görülmektedir. Aylara göre bir çeşitlenme olmasına rağmen tesbit edilen düzensiz göçmen sayısının çok değişmediği anlaşılmaktadır. Mart 2016'da AB ve Türkiye arasında varılan mutabakattan sonra, ilk birkaç yıl Türkiye üzerinden akışın çok azaldığı, fakat Libya, Mısır gibi ülkelere gelen göçmenlerin sayısında bir artış olduğu; 2017-2018'de ise hem Batı Akdeniz'den İspanya üzerinden hem de Doğu Akdeniz'den düzensiz göçün gözlemlendiği iddia edilmektedir (Frontex, 2019, s. 12).

Şekil 7: Türkiye'den AB'ne Rotaya Göre Düzensiz Sınır Geçişlerinin Sayısı, 2009-2014

Kaynak: (UNODC, 2018b, s. 26)

Şekil 8’de Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı’nın (The European Border and Coast Guard Agency, kısaca Frontex) verilerinden 2018’de ve 2017’de Avrupa’ya düzensiz göçmen olarak girmeye çalışanların sayıları topluca görülmektedir. Harita üzerindeki bilgilerden bu iki yıl arasında karşılaştırma yapılabilir. Frontex’in bilgilerine göre 2017’ye göre göçmen sayısı, Orta Akdeniz ve Balkan güzergâhlardaki göçmen sayısının azalmasından kaynaklanmıştır. Diğer güzergâhlarda az ya da çok artış olmuştur. Bu rotaların içinde en yüksek ölüm oranına sahip olanı orta Akdeniz’dir. Gazete haberleri, ülke bilgileri, sağ kurtulanların verdikleri sayılar vb. çeşitli kaynaklardan toplanan veri üzerinden yapılan bir çalışmada Avrupa’ya doğru yola çıkan her 1000 göçmenden ortalama 30’u aşan bir kısmının öldüğü (2007’de 61, 2009’da 83,4 ve 2017’de 19,4 olmakla birlikte) tahmin edilmektedir (Fargues, 2017, s. 12). Uluslararası Göç Örgütü (International Organization for Migration, IOM)’nün kayıp göçmenlerle ilgili çalışmalarına göre ise kayıp sayısı 2018’de Doğu Akdeniz’de %0,2, Batı Akdeniz’de %1,5 ve Orta Akdeniz’de %5,6’dır (IOM, 2019).

Şekil 8: Avrupa Birliği’ne Farklı Güzergâhlardan Düzensiz Göçmen Girişi (2018)
 Kaynak: (Frontex, 2019)

Araştırmalar, göçmen kaçakçılığında, rotalardan daha çok, kaçakların ilk toplandığı merkezler ya da kaçakçılarla göçmenleri buluşturan piyasalar üzerinden önlem alınması daha engelleyici olabileceği üzerinde durulmaktadır (UNODC, 2018b, s. 12). Veri toplama çalışmaları güzergâhların değişebildiğini ama toplanma merkezlerinin (hupların) ya da mevcut rota için kurulmuş ağların (ya da yapının diyebiliriz) istikrarlı olduğunu, sürekliliğini koruduğunu düşündürmektedir. Farklı kaçakçı profilleri olmakla birlikte örneğin Afrika’da pek çok düzensiz göçmen, Agadez kentiyle bağlantılı görünmektedir; araştırmalara göre organizatörler, sürücüler, işverenler, rüşvet verenler ve göçmenlere konaklama sağlayanlar dahil sektörün tüm tarafları bu şehirde bulunmaktadır (IOM, 2018b, s. 31).

Ek olarak rotanın kaçakçılar için güvenli ve kontrol altında olmasını sağlayan şeylerden birinin, sınır geçişlerinde ya açık kapı politikası izleyen bir devlet ya da rüşvetle vb. yöntemlerle kaçakçılarla çalışan sınır görevlileri olması çok muhtemeldir. İkinci seçenek kaçınılmaz olarak göçmen kaçakçıları ile bağlantılı yerel otoriteler olduğunu iddiasını taşımaktadır. Göçmenlerle yapılan söyleşilerden ya da yakalan kaçakçıların ifadelerinden, birçok kaçakçılık ağında, sistematik yolsuzluk olabileceğine yönelik iddialar ve raporlar bulunmaktadır (UNODC, 2018b, s. 8,12). Bu belgelerde bireysel sınır kontrol noktalarındaki küçük rüşvetlerden daha yüksek hükümet seviyelerindeki büyük yolsuzluklara, hatta konsolosluk ve göçmen makamlarını da içerecek şekilde geniş bir rüşvet ağından söz edilmektedir.

Son olarak coğrafi ve yasal sınırların aşılması, engellerin etkisiz hale getirilmesi, hepsi birden uluslararası ağlar içeren zengin bir sosyal sermayenin varlığına işaret etmektedir. Uyuşturucu, silah kaçakçılığı gibi diğer sınıraşan suçlarla bağlantısı net ortaya konulamamış olması rağmen, hukuk dışı çalışan kurulu bir ağın farklı suçlar için kullanılması ihtimali akla yakındır.

Göçmen kaçakçılığına konu olan bireyler çoğunlukla genç erkeklerdir. Suriyeli kaçaklarda aile olarak hareket de dikkat çekmektedir. Özellikle kadınlar ve refakatçisiz çocuklar da hareket halindedirler ki bireylerin savunmasız, aile ve devlet güvencesinden yoksun bu hareketleri sadece göçmen veya sığınmacı olmadıklarını, aynı zamanda insan ticaretine konu olmaları olasılığını da sunmaktadır. Hem coğrafyanın kendisinden gelen zorluklar, hem de yolculuğu organize edenlerin kendilerinden kaynaklanan problemler göçmen kaçakçılığının kolayca insan ticaretine dönüşebileceğini ima etmektedir. Rapor edilenler arasında kötü koşullarda taşıma, barındırma, aç ya da susuz bırakma yani sıra adam öldürme, şiddet, tecavüz, hırsızlık, adam kaçırmaya, gasp gibi insan ticaretini hissettiren başlıklar bulunmaktadır.

Diğer bir ifade ile göçmen ticareti ile başlayan bir suç insan ticareti unsurları ile tamamlanabilir.

Türkiye’de Göçmen Kaçakçılığı

Türkiye’ye bölgesinden hem hedef hem de transit (geçiş) ülkesi olarak göç alan bir ülkedir. Hem Türki cumhuriyetlerden, hatta Pakistan ve Afganistan’dan Türkiye’de çalışmak, gelir elde etmek ve sonra ülkesine geri dönmek için gelenler söz konusudur hem de Türkiye’ye Avrupa’ya geçebilmek için gelmiş bireyler söz konudur. Örneğin Türkiye’yi seçen Özbekistan, Türkmenistan ve Gürcistan vatandaşı olan kadınlar arasında yapılan bir araştırmada, bireyler, iş olanakları yanı sıra, Türkiye’de tanıdıkları olması, girişin kolay olması, coğrafi olarak yakın olması gibi nedenlerle seçtiklerini, yeterli gelir elde edince ülkelerine döneceklerini söylemişlerdir (İKGV, 2015, s. 17). Suriyeli göçmenler arasında yapılan bir çalışmada da Yunanistan’a geçişin mümkün olduğu ama pahalı olduğunu, gidebilseler gideceklerini söyleyenler olmuştur.

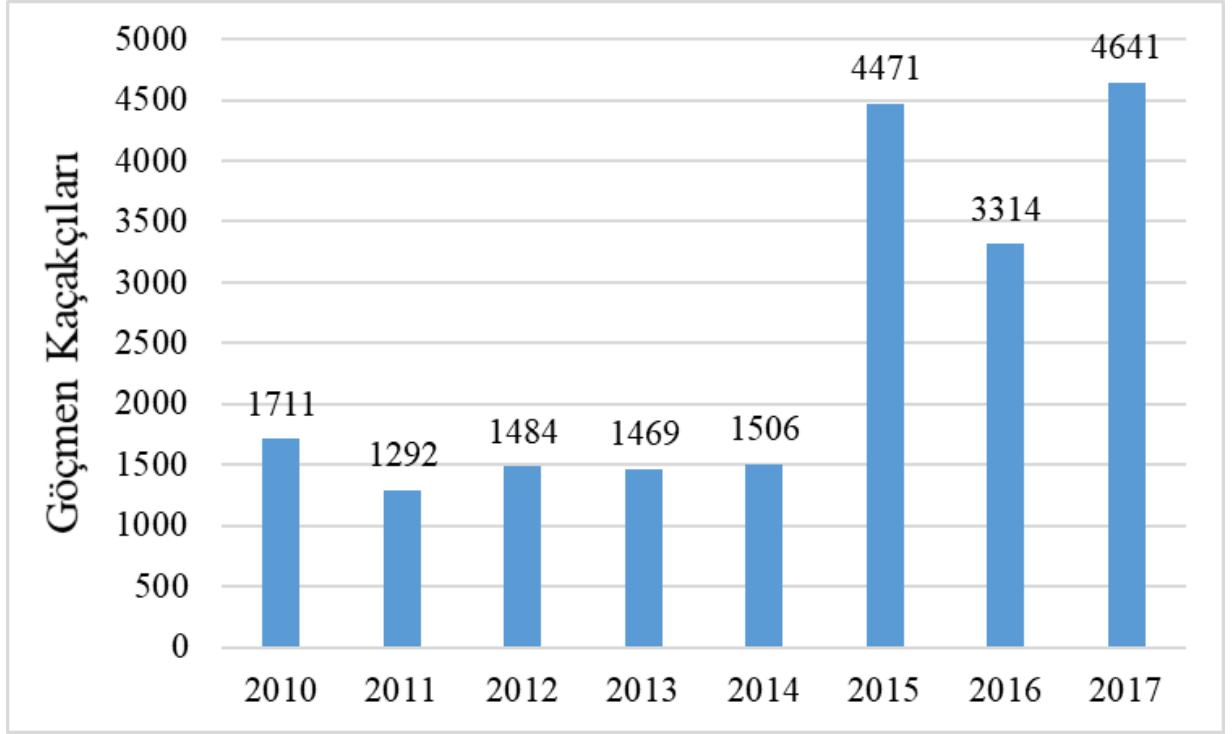

Şekil 9: Türkiye Doğru Rotalar

Kaynak: (UNODC, 2018b)

Şekil 9’da da görülebileceği gibi, UNODC’nin çalışmalarına göre Türkiye’ye düzensiz göç, Afganistan, Pakistan üzerinden İran’a, oradan Türkiye’ye ya da İran’dan Irak’a ve Türkiye’ye güzergâhlarını kullanarak ulaşmaktadır. Daha önce göç bahsinde de belirtildiği gibi son yıllarda düzensiz göçmenlerin içinde Afganistan ve Pakistan uyruklarının arttığı da düşünüldüğünde (Şekil 5’e bakınız), bu hattın etkin çalıştığını söylemek yanlış olmaz. Afganistan ve Pakistan güzergâhları için Türkiye’de Van bir toplanma noktası olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca Suriye ayrı bir giriş güzergâhını görülmektedir.

Göçmen kaçakçıları ise UNODC'nin çalışmalarına göre genellikle bölgeyi iyi tanıyanlardan olmaktadır. Şekil 10'de görülebileceği gibi, polis kayıtlarına yansıyan ve ceza davasına dönüşen olay sayısı 2015'den beri çok artmıştır. Haberlere yansıyan olaylarda da Ege de yerel balıkçıların (İmkander, 2014, s. 20), Irak ve Suriye sınırda ise, bölgesel kaçakçılık ya da terörle bağlantılı örgütlenmelerin sahada göçmen kaçakçısı olarak adı geçmektedir (haberler.com, 2019).

Şekil 10: Türkiye’de Yakalanan Göçmen Kaçakçıları

Kaynak: (Türk Kızılayı Göç ve Mülteci Hizmetleri Müdürlüğü, 2017, s. 13)

Bu araştırmalar aynı zamanda göçmen kaçakçılığı, düzensiz göçmen ile insan ticareti arasındaki farkın çok ince olduğunu da göstermektedir. Araştırmalara katılan kadın göçmenler, ağırlıklı olarak ev işlerinde, erkekler inşaat ya da ağır işlerde haftanın 7 günü, sosyal sigorta olmaksızın çalıştıklarından bahsetmektedirler (İKGV, 2015, s. 18) ki bu ifadeler rahatlıkla *zorla çalıştırma* yani *insan ticareti* olarak değerlendirilebilir.

2.2. İnsan Ticareti

İnsan ticareti daha önce TCK 80.madde de belirtildiği gibi insanın kendisinin (doku, saç, organ, vücut, emek vb) suiistimalini içermektedir. Palermo Protokolü ile uyumlu olan TCK 80.madde de “*Zorla çalıştırmak, hizmet ettirmek, fuhuş yaptırmak veya esarete tâbi kılmak ya da vücut organlarının verilmesini sağlamak maksadıyla, bireyin “temin”, “taşıma” ve “transit”i suç olarak tanımlanmaktadır. Temin* zorlama veya kaçırma, aldatma yoluyla olabilir. Bireyler iyi bir iş, evlenme, yasal göç şansı gibi vaatlerle kandırılabilir ve koşulları “kölelik benzeri” olarak tanımlanabilecek işlere yerleştirilebilir. **Taşıma ve Transit (Sevk)** genellikle mağdurları yardım alabilecekleri yerlerden uzaklaştırmak amacıyla taşımaktadır. Uluslararası olması gerekmez, bununla birlikte kişiyi kendi ülkesi sınırları ötesine taşımak hem pazar anlamında hem de bireyi daha fazla yalnızlaştırma içerdiği için daha büyük bir sömürü ihtimali taşıyacaktır. Göç de bunun için çok uygun bir ortam yaratmaktadır.

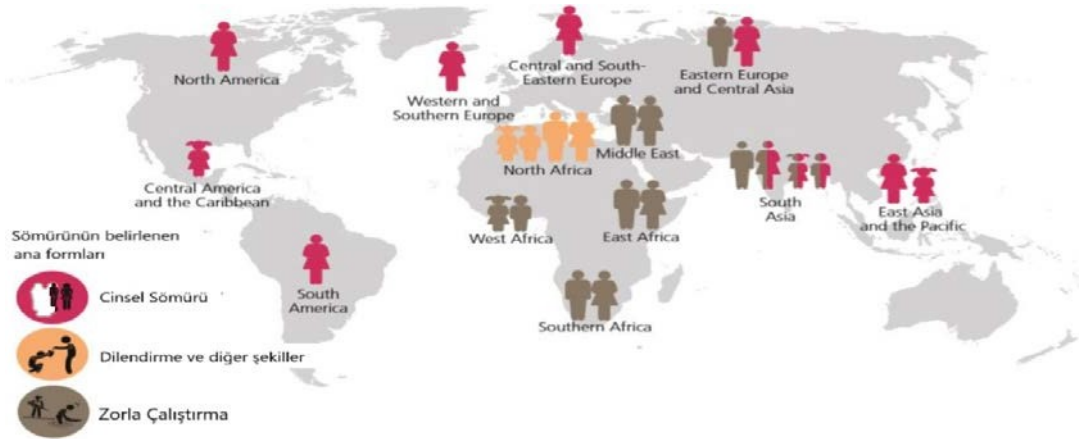
İnsana karşı bir suçtur. Göçmen kaçakçılığı ile arasındaki temel farklardan biri de budur (farklılıkları topluca görmek için Tablo 2’ye bakılabilir). Göçmen kaçakçılığı kamu düzenine karşı işlenen bir suçken, insan ticareti şahsa karşı işlenen bir suçtur. Amaç insanın kendisinin

sömürülmesidir. Suçun asıl şekli **istismar (sömürü)** UNODC'nin bilgilerine göre yaygın olarak üç şekilde görülmektedir. Bunlardan ilk iki türü *dilendirme ve yankesicilik / kapkaççılık / hırsızlık* yaptırma ve diğeri atölyelerde, tarımda ve benzer yerlerde hiç ya da düşük ücretle çalıştırma, savaşıma zorlama ya da zorla veya kandırarak çatışma bölgesine gönderme gibi *zorla çalıştırma* anlamına gelen uygulamalardır. Şekil 11'de Dünya'da Afrika, Asya'da yaygın olarak görüldüğü söylenebilir.

Tablo 2: Göçmen Kaçakçılığı ile İnsan Ticareti Arasındaki Farklar

Göçmen kaçakçılığında..	İnsan ticaretinde..
Amaç.. Ticari kazanç	Amaç.. Kurbanın sömürülmesinden ticari kazanç
Her zaman sınır ihlali var	Şart değil
Kamu düzenine, devlet otoritesi karşı işlenen bir suç	Kişiyeye karşı işlenen bir suç
Tipik olarak gönüllü birey	Bazen gönüllü, bazen yanlış bilgilendirilmiş...
Büyük oranda erkek	Büyük oranda kadın ya da kız çocuğu ..
Güzergâhlar değil ama toplanma merkezleri istikrarlı	Hedef bölgeler.. Sömürü bölgeleri istikrarlı

Sömürünün üçüncü yaygın türü fuhşa zorlama, kız çocukları ya da kadınlar için para karşılığı evlendirme gibi *cinsel kölelik (seks köleliği ya da ticari cinsel sömürü)* anlamı taşıyan uygulamalardır. Dünya'nın genelinde görülmekle birlikte Amerika, Avrupa ve güney doğu Asya'nın bu sorunlarla daha çok yüzleştiği söylemek yanlış olmaz. Dördüncü tür olarak da *vücut organlarının yasadışı bir şekilde alınması ve satılması (kaldırılması)* gibi örneklerden bahsedilebilir.

Şekil 11: İnsan Ticareti En Çok Karşılaşılan Yöntemleri

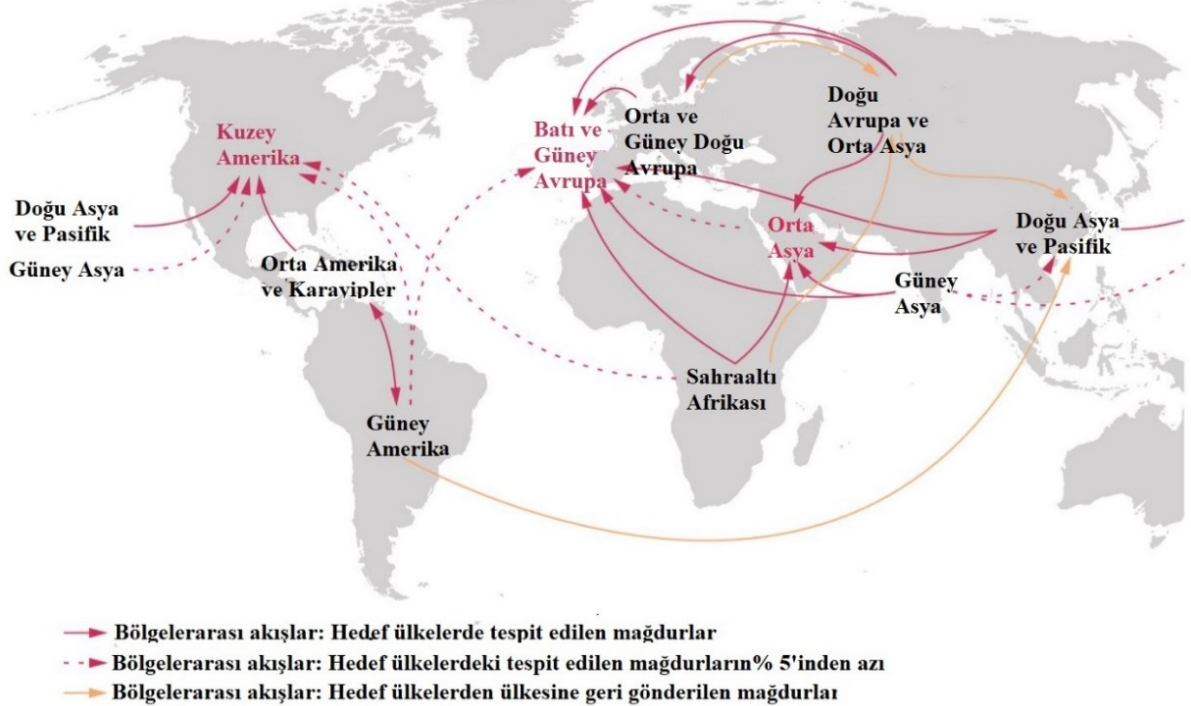
Kaynak: (UNODC, 2018a, s. 11)

İnsan ticareti yöntemlerinin hepsi bir ülke içinde de yapılıyor olabilir. Araştırmalar insan kaçakçılığının büyük ölçüde gelir eşitsizliklerinden ve eşitsiz bölgelerin coğrafi yakınlıklarından kaynaklandığını düşündürmektedir (Wittenberg, 2012). Diğer bir ifade ile bireyler, insan tacirlerinin karşısında ekonomik koşullarının kötülüğü nedeniyle savunmasız kalmaktadırlar ve yakında bir yerlerde emeklerini, vücutlarını sunabilecekleri ya da bunları talep eden zengin bir yerler mevcuttur. Modern kölelik olarak nitelenen bu duruma düşen her 100 bireyden 49'u yetişkin kadınlardan 23'u kız çocuklarından oluşmaktadır. Bu ticareti yapılan bireylerin dörtte üçünün sadece bir cinsiyetten olduğunu vurgulamaktadır (UNODC, 2018a, s. 25).. Erkek ve kadın

sayısının birbirine çok yakın olduğu Sahra altı Afrika ülkeleri hariç dünyanın genelinde kadın cinsiyeti baskın olarak tacirlerin hedefi olmaktadır. Mağdur kadınların %83'unun, kız çocuklarının %72'sinin, erkek çocuklarının %27'sinin ve yetişkin erkeklerin %10'unun cinsel sömürü amacıyla ticaretinin yapıldığı belirlenmiştir (UNODC, 2018a, s. 28). Bu nedenle insan kaçakçılığı ile ticari cinsel sömürü, bir aynanın iki yüzü gibi algılanmaktadır. Bununla birlikte sömürünü diğer çeşitleri de ciddi derecede tehlikelidir. Yetişkin erkekler büyük oranda zorla çalıştırılma biçimleri, zorla askere alma ile sömürü kurbanı olmaktadır (UNODC, 2018a, s. 28).

Ek olarak insan ticareti verileri en zor toplanan veriler arasında düşünülebilir. Bu konudaki bilgiler genellikle polis aracılığıyla mağdurlar yakalandıkları zaman ya da polisten yardım istedikleri zaman açığa çıkmakta, kayıt altına alınmaktadır. Verilerin toplanmasının olası bir kaç zorluğu söz konusudur. Mağdurlar bilerek ya da kandırılarak geldikleri ülkelerde, ailelerinden, yardım alabilecekleri kişilerden uzaktadırlar. Çoğunlukla şiddet, tehdit, nüfus cüzdanı, pasaport gibi belgelere el koyma, yolculuğun maliyetleri, kıyafetleri vb. şeyler bahane edilerek borçlandırılma, tecrit, hapsetme, yetkililere ihbar etme tehdidi, aileye yönelik şiddet veya şiddet tehdidi, madde bağımlılığı vb. aracılığıyla kontrol altında tutulmaktadır. Ayrıca mağdurların yardım için kamu görevlilerine başvurması, kendi kendini ihbar anlamı taşıdığı için, genellikle cezalandırılma, sınır dışı edilme gibi uygulamalara neden olmaktadır. Özellikle düzensiz göç ile hedef ülkeye ulaşılmışsa hükümetler, sorunu insan kaçakçılığı değil, bir yasadışı göç sorunu olarak görmektedir; bu yüzden de çözümü insanların bu yasadışı hareketini engellemek olarak algılamaktadır (Wittenberg, 2012). Son olarak ülkelerin ceza adalet sistemlerinin olaya birbirlerinden farklı bakma olasılığı, örneğin birinin çete olayı olarak değerlendirdiği bir olayın diğerinde organize suç olabileceği unutulmamalıdır. Bütün bu nedenlerle, elde edilen verinin büyük oranda karanlık sayı içermesi beklenmelidir. Her şeye rağmen mevcut kayıtlardan elde edilen bilgi burada paylaşılan haritaların oluşmasını sağlamıştır.

Şekil 12'de polis kayıtlarına yansıyan bilgilerden toplulaştırılmış insan ticareti ana güzergâhları görülmektedir. İnsan ticareti mağdurlarının çoğunluğu, tabiiyetini taşıdıkları ülkede polis kayıtlarına girmektedirler. Fakat Batı ve Güney Avrupa'da, Orta Doğu'da ve Kuzey Amerika'da bu durum farklıdır (UNODC, 2018a, s. 9). Bu bölgelerdeki ülkeler, büyük olasılıkla refah seviyeleri (alım güçleri) nedeniyle insan tacirlerini kendilerine çekmektedirler.

Şekil 12: Belirlenebilmiş İnsan Ticareti Ana Güzergâhları

Kaynak: Global Report on Trafficking in Persons 2018, S.44

Soruşturulmuş / tutuklanmış / yargılanmış / mahkûm olmuş insan tacirlerinin %70 kadarı erkeklerden oluşmaktadır (UNODC, 2018a, s. 35). Bununla birlikte alt bölgelerde örneğin Doğu Avrupa ve Orta Asya’da suçlu bulunanların yaklaşık %60’i kadın tacirlerdir.

Ek olarak insan ticaretine konu soruşturmalar genellikle bu alandaki ticari kârı içermemektedir. Bununla birlikte bazı ülkelerde erotik masaj ya da cinsel ilişki için ödenen fiyatlar veya hukuk içerisinde normal bir çalışanın aldığı asgari ücretler (dolaylı yoldan zorla çalıştırmanın değerini) sektörün büyüklüğünün tahmininde kullanılabilir. Tahminen insan ticaretinde en yüksek kazanç organ ticaretinden elde edilmektedir. Global Finansal Bütünlük (Global Financial Integrity, GFI) strateji kuruluşu, akciğerler, kalp ve karaciğer de dahil olmak üzere tüm organ nakillerinin yüzde 10’unun insan ticareti organları aracılığıyla yapıldığını iddia etmektedir (ACAMSToday, 2018). “*Kanıtlar, organ kaçakçılarının sınır ötesi işlerde usta olduklarını gösteriyor; bazı ülkelerde düşük ekonomik kalkınmadan yararlanıyorlar; diğerlerinde mevcut tıbbi uzmanlıktan.. giderek daha karmaşık şekillerde çalışıyorlar, yozlaşmış çevrelerden yararlanıyorlar ve yoksulluk, mağduriyet ve sıkıntıya maruz kalan insanları sömürüyorlar...*” (UNODC, 2018a, s. 31).

Şekil 12’i oluşturan verilerden biri, ceza adalet sistemi aracılığı ile belirlenen ve ülkelere geri gönderilen mağdurların verileridir ki Doğu Asya ve Pasifik ülkelerindeki bireylerin Güney Amerika’ya ve Doğu Avrupa’ya ve Orta Asya’da da buldukları göstermektedir. Genel olarak söylemek gerekirse, Sahra-altı Afrika ile Doğu Asya ve Pasifiklerde yaşayan bireyler, en savunmasız durumda olanlardır ve Dünya’nın hemen hemen her yerinde insan ticaretinin mağdurları olarak belgelenmektedirler. Bu bölgelerdeki insan tacirlerinin ve sektörün ekonomik gücünün çok yüksek olma ihtimali de vardır. UNODP, bu suça cevap verecek kurumsal kapasitenin yetersizliğinin, suçun cezasız kalmasının çok önemli olduğu iddia etmektedir (UNODC, 2018a, s. 23-24). Bu cezasızlık insan tacirlerini faaliyetlerini artırmak konusunda teşvik ediyor.

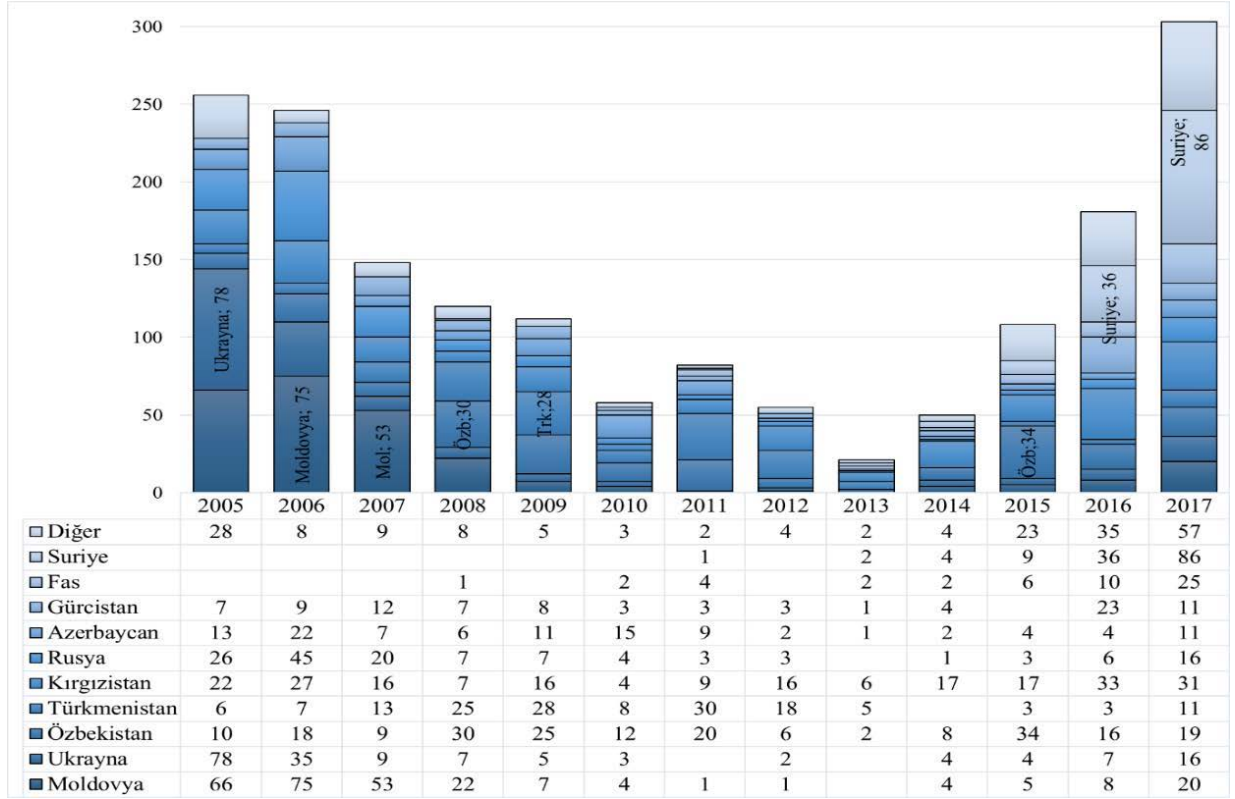
Türkiye’de İnsan Ticareti

Türkiye’de insan ticareti de Dünya geneline benzer bir seyir izlemektedir. Kadınlar ve erkekler, göçmen akışında olduğu gibi, bazen sadece geçiş ülkesi olarak, bazen hedef ülke olarak Türkiye’ye doğru hareket etmektedir.

Şekil 13’de ceza adalet sisteminin ağına takılmış olan bireylerin uyruklarına göre dağılımı yer almaktadır. Şekilden 2005 ve 2006 yıllarından sonra 2013’e kadar mağdur sayısının azaldığı, sonrasında yeniden arttığı görülebilmektedir.

Ayrıca 2005 yılında, insan ticaretine konu olanlar yoğun olarak Moldovya, Ukrayna, Rusya uyruğuna sahipken; 2006 ve 2007’de Moldovya’nın; 2008, 2009 ve 2015’de Özbekistan’ın; 2010’da Azerbaycan’ın, 2011 ve 2012’de Türkmenistan’ın, 2014’de Kırgızistan’ın, 2016 ve 2017’de Suriye’nin payının arttığı görülmektedir. Ayrıca kayıtların sadece yabancı uyrukluları içermesine rağmen, insan ticaretine Türklerin de konu olabileceği unutulmamalıdır. Ek olarak göçmen kaçakçılığının sayısal boyutları düşünüldüğünde, insan kaçakçılığı verilerinin eksik olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Mağdurlarla ilgili bir diğer nokta yaşlarının 18-24 aralığında ve çoğunlukla kadın olduklarıdır (Akgün, 2016, s. 177-178). UNODC verileri ile de birlikte değerlendirildiğinde, mağdurların büyük oranda ticari seks için kontrol altına alınmalarını beklemek yanlış olmaz. Hatta suçun gizli doğası, kaçakçıların organize yapısı, suçun çok az bir kısmının belirlenebilmesine, cezasız kalış nedeniyle kazancın büyümesine yol açıyor da olabilir. “*Ülkemizde gönüllü olarak ya da insan tacirlerinin eline düşerek zorla seks işçisi konumuna getirilen bayanların tamamı kayıt dışı çalışmaktadır*” (Akgün, 2016, s. 177-178). “*Suç gizli, kurbanlar sessiz, suç grupları acımasız*” (Akgün, 2016, s. 179) olduğu için, suçun boyutlarının öğrenilmesi zorlaştırmaktadır.

Şekil 13: İnsan Ticareti Mağdurlarının Uyrukları (2005-2017)

Kaynak: (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2018, s. 65, 70)

İnsan tacirleri açısından ise, yabancıların ve Türk mağdurlarının daha çok olma ihtimalini düşündüren bir diğer bulgu olarak, 2017 yılında adli sicil kayıtlarına göre, insan ticaretine ilişkin suç ve cezayı belirleyen TCK 80.maddeden açılan davalarda sanıkların büyük çoğunluğunun Türkiye Cumhuriyeti uyruğuna sahip olduğu görülmektedir⁵.

Ek olarak, uyuşturucu trafiğinin izlediği güzergâhın ve kullandığı hukuki düzenlemenin insan ticaretine benzer olmasının (Aliefendioğlu, 2014), insan ticaretinin çok organize bir suç olduğunu ima ettiği söylenebilir.

Türkiye’de en azından suç olarak kayıtlarına giren sömürü tarzının ticari seks amaçlı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte “işverenlerin, yasal olarak yapmaları gereken harcamaları işçinin borç hanesine yazdığı ve işçiyi borçla bağladığı, işçilerini kötü koşullarda barındırdığı, çalışma saatlerinin sistematik olarak aşıldığı, ödemelerin eğer yapılırsa keyfi bir şekilde yapıldığı (Birey, 2014)” gibi uygulamalar, genel olarak zorla çalıştırma olarak sınıflanarak sömürü ve insan ticareti sayılabilir ki Türkiye’de Türk işçiler için de yaygındır. Tarım ve inşaat sektörlerinde birincil olarak erkekler sömürülürken, “eğlence” sektöründe seks işçisi ve bakım sektöründe kadınlar öncelikli olarak sömürülmektedir (Birey, 2014).

SONUÇ

Bölgelerin siyasi olarak istikrarsızlaşması kontrol edilemez sorunlar yaratıyor. Çağımızdaki göç problemi de çoğunlukla siyasi, ekonomik düzenin bozulmasından ve yenisinin kurulmasının çok zaman almasından kaynaklanıyor. Çoğunlukla da gelişmiş, istikrarlı bir düzenleri olduğu görünen Avrupa, Okyanusya ve Kuzey Amerika’ya yönelmiş durumda.

Göçmen kaçakçılığı ise yoğunlaşan göç hareketliliğini durdurmaya ya da yavaşlatmaya çalışan ulus devletlerden kaynaklanıyor. Ülkelerini terk eden göçmenler, mülteciler, sığınmacılar

⁵ Bu davalarda 520 erkek ve 62 kadın Türk vatandaşı; 32 erkek ve 21 kadın yabancı uyruklu sanık mahkeme edilmektedir (ASİGM, 2017).

(verilen isim değişebilir), özellikle yasal yollar tıkandığında, suça eğilimli ve kar olasılığı gören bireylerle (kaçakçılarla) işbirliği yapıyorlar. Yasal yolların açık olması göçmen kaçakçıları için en azından fırsatlarını azaltacaktır. Bununla birlikte asıl çözüm siyasi ve ekonomik düzenin hızlı iadesi olacaktır şüphesiz.

İnsan ticareti ise bu ortamda daha rahat hareket eden bir suçlu grubunun faaliyetlerini içeriyor. Kırılgan, savunmasız durumda olan insanlar, çocuklar ya da yaşlılar olabilir, kadınlar ya da erkekler olabilir, korunamadığı sürece de varlığı sürdürecektir. Bu nedenle de bu suçun doğasını anlamak önemli.

KAYNAKÇA

- ACAMSToday. (2018). *Organ Trafficking: The Unseen Form of Human Trafficking*. The Magazine for Career-minded Professionals in the Anti-Money Laundering Field: <https://www.acamstoday.org/organ-trafficking-the-unseen-form-of-human-trafficking/> adresinden alındı
- Akgün, E. (2016). Modern Kölelik İnsan Ticareti ve Rakamlarla Türkiye Gerçeği. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları*, 22, 157-181.
- Aliefendioğlu, H. (2014). Bir Kitap: Lydia Cacho'dan Kölelik AŞ: Uluslararası Seks Ticaretinin Bilinmeyen Hikayesi. <http://www.yeniduzen.com/bir-kitap-lydia-cachodan-kolelik-a-s-uluslararası-seks-ticaretinin-bilinmeyen-hikayes-81673h.htm> adresinden alındı
- ASİGM. (2017). *Ceza Mahkemelerinde TCK Uyarınca Yıl İçinde Açılan Davalardaki Suç ve Sanık Sayıları (2017)*. Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü: <http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/Istatistikler/1996/2017TckAcilanDavaSucVeSanikSayisi.pdf> adresinden alındı
- Birey, T. (2014). *"İnsan Ticareti" Söyleminin Bileşenleri: Yapımlar ve Çarpıtmalar (1)*. Yeniduzen: <http://www.yeniduzen.com/insan-ticareti-soyleminin-bilesenleri-yapimlar-ve-carptimlar-1-81675h.htm> adresinden alındı
- CETS 197. (tarih yok). Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi. <https://www2.tbmm.gov.tr/d26/1/1-0433.pdf> adresinden alındı
- Ersan, M. (2014). İşbirliği ve Ortaklıklar Yoluyla İnsan Ticaretiyle Mücadele. *Yeni Düzen*. 04 09, 2019 tarihinde <http://www.yeniduzen.com/isbirligi-ve-ortakliklar-yoluyla-insan-ticaretiyle-mucadele-81674h.htm> adresinden alındı
- European Commssion. (2018). *International Migration Drivers*. https://ec.europa.eu/knowledge4policy/sites/know4pol/files/migration_drivers_-infographics_1.pdf adresinden alındı
- Fargues, P. (2017). Our Decades of Cross-Mediterranean Undocumented Migration to Europe: A Review of the Evidence (Onlarca yıllık Akdeniz'den Avrupa'ya Belgelememiş Göç: Kanıtın Gözden Geçirilmesi). <https://gmdac.iom.int/four-decades-of-cross-mediterranean-undocumented-migration-to-europe-a-review-of-the-evidence> adresinden alındı
- Frontex. (2019). *Risk Analysis for 2019*. Warsaw: Frontex (European Border and Coast Guard Agenc, Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı) .
- GMDAC. (2017). Migrant deaths and disappearances worldwide: 2016 analysis. IOM'S Global Data Anaylysis Centre. https://publications.iom.int/system/files/pdf/gmdac_data_briefing_series_issue_8.pdf adresinden alındı
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2018). *Türkiye İnsan Ticareti ile Mücadele Yıllık Raporu*. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü.
- Göç İdaresi. (ty a). *Göç İstatistikleri, Giriş Çıkış Bilgileri*. 2019 tarihinde TC. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi: http://www.goc.gov.tr/icerik6/giris-cikis_363_378_4708_icerik adresinden alındı
- Göç İdaresi. (ty b). *İkamet İzinleri*. TC. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi: http://www.goc.gov.tr/icerik6/ikamet-izinleri_363_378_4709_icerik adresinden alındı
- Göç İdaresi. (ty b). *Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı*. 05 2019 tarihinde TC. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi, Göç İstatistikleri,: https://www.goc.gov.tr/icerik6/duzensiz-goc_363_378_4710_icerik adresinden alındı
- haberler.com. (2019). *Avrupa'nın En Büyük Göçmen Kaçakçısı İstanbul'da Yakalandı*. haberler.com: <https://www.haberler.com/genis-haber-avrupa-nin-en-buyuk-gocmen-kacakcisi-12096881-haberi/> adresinden alındı
- HaberTürk. (2018, Şubat 14). Tekirdağ'da 27 kaçak yakalandı. Haziran 2, 2019 tarihinde <https://www.haberturk.com/tekirdag-da-27-kacak-yakalandi-1836942> adresinden alındı
- Hürriyet. (2017, Mayıs). Son dakika: Akdeniz'de facia! Yüzlerce kişi kayıp. Hürriyet. Mayıs 31, 2019 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/son-dakika-akdenizde-facia-yuzlerce-kisi-kayip-40452101> adresinden alındı
- IDMC. (2019). *Internal Displacement Monitoring Centre*. IDPS & Refugees: Two Sides of the Same Coin: <http://www.internal-displacement.org/expert-opinion/idps-refugees-two-sides-of-the-same-coin> adresinden alındı
- İKGv. (2015). *Türkiye'de Belgesiz Göçmenlerin Sorunları*. İstanbul: İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı. http://www.ikgv.org/pdf/Turkiyede_Belgesiz_Gocmenlerin_Sorunlari.pdf adresinden alındı
- İmkander. (2014). *Mülteci Ölümleri Raporu 2014*. <https://www.statewatch.org/news/2015/jan/multeci-olumleri-raporu-report-2014-imbkander.pdf> adresinden alındı

- IOM. (2018a). Global Migration Indicators 2018. IOM (International Organization for Migration, Uluslararası Göç Örgütü): <https://www.iom.int/global-migration-trends> adresinden alındı
- IOM. (2018b). *Nigeria and Altai Consulting, Irregular migration between West Africa, North Africa and the Mediterranean*. IOM.
- IOM. (2019). *Missing Migrants Project*. Kayıp Göçmeler Projesi: https://missingmigrants.iom.int/region/mediterranean?migrant_route%5B%5D=1376&migrant_route%5B%5D=1377&migrant_route%5B%5D=1378 adresinden alındı
- IOM. (ty). *Göç Terimleri Sözlüğü*. (R. Perruchoud, & J. Redpath-Cross, Dü) Uluslararası Göç Örgütü: <http://www.goc.gov.tr/files/files/g%c3%b6%c3%a7%20terimleri%20s%c3%b6z%c3%bc%c4%9f%c3%b9.pdf> adresinden alındı
- Larsen, J. J. (2018). *Unfinished Business: Addressing the Vivictimisation of Women and Girls*. The Global Slavery Index: https://downloads.globalslaveryindex.org/ephemeral/2_Essays-1562665477.pdf adresinden alındı
- Polat, A., & Gül, S. (2010). Kriminoloji çalışmalarında mağdur anketlerinin yeri ve önemi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1290-1310. <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423936703.pdf> adresinden alındı
- Resmi Gazete. (2003). 4804 sayılı Sınırışan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun. 2003 tarih ve 25052 sayılı Resmi Gazete. <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4804.html> adresinden alındı
- Resmi Gazete. (2004). Türk Ceza Kanunu 80.madde. sayı: 25611, 12/10/2004 tarihli . 12/10/2004 tarihli 25611 sayılı kanun. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/10/20041012.htm> adresinden alındı
- TCK. (2004). 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, 12/10/2004 tarih ve 25611 sayılı resmi Gazete. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf> adresinden alındı
- Tutar, E. (2002). *SUÇTA KARANLIK ALAN - SUÇTA SIYAH SAYILAR*. Kriminoloji ve Ceza Hukuku: <https://kriminoloji.com/> adresinden alındı
- Türk Kızılayı Göç ve Mülteci Hizmetleri Müdürlüğü. (2017). *2017 Yılı Göç İstatistik Raporu*. Ankara: Türk Kızılayı.
- UN Population Division. (tarih yok). International migrant stock: The 2017 revision. *Monitoring Global Population Trends*. United Nations, Department of Economic and Social Affairs. <https://www.un.org/en/development/desa/population/index.asp> adresinden alındı
- UNDESA. (2017a). “*Migration and population change - drivers and impacts*”. United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division International Migration,: <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/populationfacts/docs/MigrationPopFacts20178.pdf> adresinden alındı
- UNDESA. (2017b). *Handbook on Measuring International Migration through Population Censuses*. UN Department of Economic and Social Affairs: <https://unstats.un.org/unsd/statcom/48th-session/documents/BG-4a-Migration-Handbook-E.pdf> adresinden alındı
- UNDESA. (2017c). Workbook: UN_MigrantStock_2017.xls. UNDESA. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/data/UN_MigrantStockTotal_2017.xlsx adresinden alındı
- UNHCR. (2018). *2017 in Review Trends at a Glance*. United Nations High Commissioner for Refugees (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği): <https://www.unhcr.org/5b27be547.pdf> adresinden alındı
- UNHCR. (2019). *Asylum and Migration*. UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği): <https://www.unhcr.org/asylum-and-migration.html> adresinden alındı
- UNODC. (2018a). Global Report On Trafficking In Persons 2018. *United Nations Publication, Sales No. E.19.Iv.2*. Vienna. https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2018/GLOTIP_2018_BOOK_web_small.pdf adresinden alındı
- UNODC. (2018b). Global Study on Smuggling of Migrants 2018. United Nations publication, Sales No. E.18.IV.9. https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glosom/GLOSOM_2018_web_small.pdf adresinden alındı
- UNODC. (2019). *UNODC. Migrant Smuggling - A Deadly Business*: <https://www.unodc.org/unodc/en/human-trafficking/smuggling-of-migrants.html?ref=menu> adresinden alındı
- Wittenberg, E. (2012). *Seven Questions to Seo-Young Cho*. The Economics of Human Trafficking: http://www.economics-human-trafficking.org/mediapool/99/998280/data/diw_econ_bull_2012-11-2.pdf adresinden alındı

TÜRKİYE-RUSYA GÜVENLİK İŞBİRLİĞİNDE GÜVEN SORUNU VE TERÖRLE MÜCADELE: ALINAN DERSLER

Dr. Öğr. Üyesi Erhan Canikoğlu
21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü
Rusya ve Slav Araştırmaları Merkezi Başkanı
İstanbul Esenyurt Üniversitesi
erhancanikoglu@esenyurt.edu.tr

ÖZET

Rusya Federasyonu bağımsızlığını ilan ettiğinden itibaren ağırlıklı olarak Batı'dan tehdit algılamaktadır. Moskova, bu tehditleri sırasıyla ülkesinde, “Yakın Çevresi”nde ve “uzak çevre” olarak nitelendirilebilecek Sovyetler Birliği'nin Afrika ve Ortadoğu'daki müttefikleri nezdinde tecrübe etti. Dolayısıyla güvenlik kaygılarında odağını her on yılda daha uzağa yöneltmek zorunda kaldı. Bu süreçte Türkiye-Rusya ilişkileri ise “karşılıklı sınama”, “güven tesisi”, “zıtlasma” sonrasında “yeniden uzlaşma” aşamasına vardı. Yine de her dönemde terörle mücadele iki ülke güvenlik ilişkilerinin merkezinde yer aldı. Türkiye, küresel güçlerin değil kendi ulusal çıkarlarının peşinde gittiği dönemlerde Rusya'dan olumlu tepki aldı. Güvenlik işbirliği düzeyi zaman zaman tutum değişikliklerinden etkilenmekle birlikte ortak güvenlik tehditleri karşısında daha verimli hale gelmektedir. Suriye savaşı, uluslararası terörizm ve ABD'nin tek taraflı politikaları Ankara ve Moskova tarafından aynı hassasiyetle takip edilmektedir. Terörle mücadele konusunda azami verim alınması ortak tehdidin varlığına ve tarafların sözkonusu tehdidi benzer düzeyde algılamalarına bağlıdır.

Anahtar kelimeler: Güvenlik işbirliği, Terörle mücadele, Güven sorunu

ABSTRACT

Since the very beginning of its independence in 1991, Russian Federation has mostly perceived threat from the West. Moscow has come across these threats in its territory, just beyond its border and in the MENA region which hosted former allies of the Soviet Union. In other words, Russia has had to shift its security perspective farther every ten years. Along these years, Turkish-Russian relations have experienced different characters, such as mutual testing, confidence building, confrontation and reconciliation. Yet they kept antiterrorism agenda at the epicenter of their security cooperation. Turkey has received fair support from Moscow when Ankara pursued its own national interests rather than those of the global powers. Although it has been vulnerable to attitude changes, the security cooperation is fruitful against the common threats. Syrian civil war, international terrorism, and the unilateral actions of the U.S. are seriously handled by both capitals. Common threats and similar perceptions by their leadership lead to maximum benefit against terrorism.

Keywords: Security cooperation, Anti-terrorism, Confidence problem

GİRİŞ

Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki güvenlik işbirliği ikili ve çok taraflı platformlarda sürdürülmektedir. Rus ve Türk güvenlik bürokrasisi (savunma, istihbarat ve terörle mücadele alanlarında çalışan) ikili ilişkilerde karşılıklı güvenlik çıkarlarını realize etmeye çalışırken, Federal Güvenlik Servisi'nin 2002 yılından itibaren her yıl ülkenin farklı bir bölgesinde gerçekleştirdiği uluslararası terörle mücadele toplantılarına Türk servisleri de katılmaktadır. Güvenlik işbirliği alanında en önemli gündem maddesini de doğal olarak terörle mücadele oluşturmaktadır.

Terörle mücadelede mesafe alınması ise taraflar arasında karşılıklı güven duygusunun pekişmesiyle sağlanmıştır. Zira iki ülkenin güvenlik işbirliği geçmişte inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Bu durum ise küresel ve bölgesel gelişmelerden, tehdidin değişen niteliğinden, tarafların güvenlik mülahazalarından ve siyaset kurumlarının genel tutumundan kaynaklanmıştır.

Rusya Federasyonu, ABD ile stratejik rekabet, NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, uluslararası terörizm gibi sorunları güvenlik gündeminin öncelikli sıralarına yerleştirmiştir. Bununla birlikte odağını ilk on yılda kendi iç sorunlarına, ikinci on yılda “Yakın Çevre”¹ sine¹, üçüncü on yılda

¹ “Yakın Çevre”, “ближнее зарубежье” (Türkçe okunuşu “bljniye zarubejne”), Sovyetler Birliği'nin dağılmasından

ise “Uzak Çevre”²’sine yönelmiştir. Rusya’nın güvenlik perspektifi giderek merkezden çevreye doğru genişleyen alanlara yönelmiş, küresel hasımlarının teşvik ettiğini düşündüğü sorunlarla baş etmek zorunda kalmıştır.

Türkiye-Rusya güvenlik işbirliği ise Rusya’nın güvenlik mülahazalarının değişim gösterdiği bu dönemlerde dört farklı aşamadan geçti. 1990’lı yıllarda karşılıklı sınama, 2000’li yıllarda güven tesisi, 2010-2016 arasında zıtlasma ve 2016 sonrası ise yeniden uzlaşma dönemleri birbirini izledi.

Bu çalışmada Rusya’nın güvenlik mülahazalarındaki coğrafi odak değişikliği ile Türkiye-Rusya güvenlik ilişkilerinde belirleyici olan dönemsel tutumların ortaya konulması hedeflenmekte, terörle mücadelenin başarısının ortak çıkarların varlığına ve karşılıklı güven duygusunun pekiştirilmesine bağlı olduğu vurgulanmaktadır. Günümüzde Ankara ve Moskova’nın ortak çıkarları ise Suriye’deki gelişmeler, uluslararası terörizm ve ABD’nin küresel stratejileri şeklinde üç ana başlıkta toplanmaktadır.

RUSYA’NIN DEĞİŞEN GÜVENLİK KAYGILARI

Bu dönem Sovyetler Birliği’nin dağılmasını takiben yaklaşık sekiz yıllık bir süreyi içermektedir. Rusya Federasyonu’nun içeride ve dışarıda çok çeşitli sınamalarla karşı karşıya kaldığı, güvenlik mülahazalarını şekillendiren olaylar ve hareket tarzlarıyla dolu geçen bir süreçti.

Rusya Federasyonu, başlangıçta devletin yeni ideolojisi, yönelimi, iç, dış ve güvenlik politikalarının temelini atmaya çalıştı. Devleti yönetenler bu süreçte ülkede öne çıkan “Atlantikçi” ve “Avrasyacı” görüşlerin etkisi altında kaldı.³ Atlantikçiler ülkenin batıya dönük ve batıyla işbirliğine dayalı, batılı değerleri benimseyen bir yönde ilerlemesini savunmaktaydı. Buna karşı Avrasyacılar Rusya’nın coğrafi, toplumsal, tarihi ve kültürel açılarından ne tek başına Avrupalı ne de Asyalı bir güç olduğunu, ikisinin karışımını içeren Avrasya ülkesi olduğunu vurgularken, öncelikli çıkar alanı olarak eski Sovyet Cumhuriyetleri’ni işaret ettiler.

Moskova, 1990’lı yıllarda ABD ile stratejik rekabeti, NATO’nun doğuya doğru genişlemesi, uluslararası terörizm gibi temel tehditleri en başından itibaren güvenlik çıkarlarının merkezine yerleştirdi. Sovyet sonrası coğrafyada ihtilaflar, krizler, çatışmalarda da her zaman taraf oldu. Bunun yanında ilk on yıla damga vuran en öncelikli konular içeride siyasi, ekonomik, toplumsal ve bağımsızlık hareketlerinden kaynaklanmaktaydı. Dolayısıyla Rus yetkililer öncelikle içeride yaşanan kaosa son vererek istikrarı sağlamayı hedeflediler.

İkinci dönem, Rusya’nın içeride güvenlik ve istikrarı sağlarken dikkatlerini ‘Yakın Çevresi’ne yönlendirebildiği 1999 sonrası on yılı içeriyordu. Rusya iç sorunlarını büyük ölçüde çözmeyi başarıp istikrarı sağlarken, petrol ve doğal gaz fiyatlarının yükselmesiyle ekonomik sorunlarını da birer birer ortadan kaldırmayı başladı.

Bu yıllar “yeniden millileştirme”⁴ olarak anılan 1990’ların hoyrat özelleştirmelerin iptal edildiği, değerinden düşük fiyatlarla alınan kamuya ait kuruluş, fabrika, tesislerin yeniden devlete kazandırıldığı dönemi nitelemektedir.

Vladimir Putin, devlet başkanlığına seçilmesiyle birlikte ülkede istikrar ve güvenliği adım adım sağladı. Çeşitli yasal ve idari tedbirlerle Moskova’nın federasyon üzerinde kontrolü ve denetimi artmış, kamu kurum ve kuruluşları arasında eşgüdüm sağlanırken, eski Cumhuriyetlerle başta güvenlik ve savunma olmak üzere çeşitli alanlarda işbirliği geliştirilmiştir.

Bu döneme damgasını vuran ise Özbekistan İslami Hareketi (IMU)’nin 1999’da Kırgızistan’daki darbe girişimiyle başlayan, 2000’de Özbekistan’daki ayaklanmasıyla süren, ardından 2003’de Gürcistan’da Gül/Karanfil Devrimi, 2004’de Ukrayna’da Turuncu Devrim, 2005’de Kırgızistan’da Lale Devrimi adı verilen kitlesel protestolarla iktidar değişikliğini hedefleyen

sonra Rus uzmanlar, bürokratlar, aydınlar ve karar vericiler tarafından Sovyet sonrası coğrafyayı nitelendirmek için kullanılmıştır. Bkz. Dr.Erhan Canikoğlu, Putin Döneminde Rusya Federasyonu’nun ‘Yakın Çevre’ Politikası: 2000-2008, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010, s.17-20.

² “Uzak Çevre” ise Rusya’nın “Yakın Çevre”sinin ötesinde çıkarları bulunan bölgeyi tanımlamak için yazar tarafından kullanılmıştır. Aynı kavram yine Rusya’ya atıfla ancak farklı bölgeleri tanımlamak için daha önce kullanılmıştır. Bkz. Janusz Bugajski, Russia’s Far Abroad, <https://www.wsj.com/articles/SB117451588450044656> (Erişim 18 Mayıs 2019)

³ Alexander A.Sergounin, “Post-Communist Security Thinking in Russia: Changing Paradigms”, Copenhagen Peace Research Institute (Working Papers), <http://www.cionet.org/wps/sea01/> (Erişim 15 Mayıs 2008)

⁴ Richard J. Anderson, A History of President Putin’s Campaign To Re-Nationalize Industry And Implications For Russian Reform And Foreign Policy, <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a493664.pdf> (Erişim 18 Mayıs 2019)

eylemlerdi. Rusya, ‘Yakın Çevre’ olarak tanımladığı Sovyet sonrası coğrafyada uygulamaya geçirilen dış destekli rejim değişikliği müdahalelerine karşı koydu. Moskova, “Renkli Devrim” adı verilerek bölgedeki rejim değişikliklerini uluslararası toplum nezdinde meşrulaştırmayı hedefleyen bir dizi darbe girişimini tehdit algılamasının üst sıralarına yerleştirdi.

Üçüncü on yılda ise benzer tehditleri bu kez ‘Uzak Çevre’inde, Kuzey Afrika ve Ortadoğu’da Washington yanlısı rejimleri yönetime getirmeyi hedefleyen “Arap Baharı” adı verilen ve çoğu silahlı ayaklanmaları tehdit olarak gördü. Moskova, Libya’da Kaddafi’nin iktidarda kalmasını sağlayamasa da Suriye’de dengeleri değiştirebildi.

Büyük Ortadoğu ya da Genişletilmiş Ortadoğu ve Afrika Projesinin bir diğer ayağının uygulamaya konulduğu, Rusya’yı coğrafi olarak kendisinden uzakta bulunan, buna karşın Sovyetler Birliği’den beri ticari, askeri, ekonomik işbirliği yürüttüğü, kimiyle ittifak ilişkileri sürdürdüğü ‘Uzak Çevre’ olarak nitelendirilebilecek alanda başlatılan rejim değişikliği girişimleri güvenlik gündeminin üst sıralarında yer buldu.

Rusya Libya’da yapamadığını Suriye’de başardı. Şam yönetiminin daveti üzerine bizzat askeri müdahalede bulunarak Esat rejiminin iktidarda kalmasını sağladı. Rusya bu süreçte askeri ve istihbari başarı gösterirken, başından beri Esat’ın gitmesini isteyen ve bu yönde çaba gösteren Ankara’yı yanında tutabilecek diplomatik maharet sergiledi.

TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNDE DÖNEMLER

Karşılıklı Sınama” Dönemi (1991-1999)

Sovyetler Birliği’nin dağılmasını izleyen yıllarda taraflar arasında işbirliği imkanları artarken, Kuzey Kafkasya ve PKK konusunda vizyon farklılığı belirli oranda güvensizliğe yol açtı. Moskova, Türkiye’nin Sovyet sonrası coğrafyada, özellikle Orta Asya ve Kafkasya’da bağımsızlıklarını ilan eden Türki Cumhuriyetlerle ilişkileri, Kafkasya ve Balkanlardaki savaşlarda Türk ve Müslüman toplumlara desteği, Çeçenistan’ın bağımsızlık savaşı ve takip eden dönemde savaşçılara lojistik ve/veya barınma desteği sağladığı düşüncesi iki ülke arasında ticari, ekonomik, turizm ve enerji ilişkileri geliştirilmeye çalışılırken, güvensizlik duygularını da sürdürdü. Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı da Moskova’da rahatsızlık yarattı.

Ankara ise Moskova’nın Kafkasya’da izlediği strateji, Dağlık Karabağ Sorunu, Çeçenistan’daki bağımsızlık talebini kuvvet kullanarak bastırmaya çalışması ve PKK konusunda izlediği tutum sebebiyle eleştirmektedir.

İki ülke uluslararası ve bölgesel nitelikli krizlerde, çatışmalarda ve savaşlarda sürekli karşı kamplarda yer aldı. Soğuk Savaş dönemi hukuken sona erse de fiilen kamplaşma davranışıyla birlikte sürdü. Ankara, Irak, Bosna-Hersek, Kosova savaşlarında, Çeçenistan’ın bağımsızlık mücadelesinde daima Moskova’ya karşı politikalar izledi.

Batılı ülkelerin Çeçenistan’ın bağımsızlığını desteklemesi Rusya’nın kaygılarını haklı çıkartmaktaydı. Türkiye, 1990’lı yıllarda Çeçen ayrılıkçılara güvenli bir sığınak haline geldi. Kuzey Kafkasya’da başlangıçta bağımsızlık talebi ile başlayan hareket 1990’ların ortalarından itibaren Vahabi-Selefi ideolojisini benimseyen savaşçıların etkisiyle giderek dinci-cihatçı bir yapıya büründü. Bu da ayrılıkçı hareketin daha çok sufi İslam geleneğini benimsemiş, Ruslarla birlikte yaşamaya alışmış Kafkasya halklarından militan devşirmesini zorlaştırdı.⁵

Putin’in 1999 yılında Başbakanlığa atanmasının ardından Moskova’nın Çeçenistan stratejisi değişmeye başladı. 1996’da yapılan anlaşmada Çeçenistan’a verilen aşamalı bağımsızlık sözünden vazgeçildi. Kremlin, ayrılıkçı hareketi bağımsızlık isteyen halkın talebi değil Rusya’yı daha fazla parçalayarak bölgeyi denetim altına almayı arzulayan Batı’nın stratejisi olarak tanımladı, mücadelesini buna göre yeniden düzenledi. Önde gelen Çeçen aileleri yanına çeken Moskova ilan ettiği aflarla ayrılıkçı hareketin tabanda güç bulmasını önledi. Öte yandan silahlı militanlara yönelik terörle mücadele tedbirleri, uluslararası toplumu ikna edici medya faaliyetleri ve terörle mücadelede uluslararası işbirliğinde ısrarcı olması sonucunda ayrılıkçı hareketi etkisiz hale getirdi.⁶

Kuzey Kafkasya’da ayrılıkçı hareketin zayıflaması ve PKK lideri Abdullah Öcalan’ın yakalanması ardından ikili ilişkilerde normalleşme başladı.

⁵ Bkz. Erhan Canikoğlu, Rusya’nın Ayrılıkçılıkla Mücadelesi ve Uluslararası İşbirliği, 21.Yüzyıl Dergisi, Sayı: 58, Ekim 2013, s.31-39.

⁶ Ibid

Güven Tesisi Dönemi (2000-2010)

Vladimir Putin'in 2000 yılında devlet başkanı seçilmesinden sonra Moskova izlediği stratejiyle hem daha fazla dağılmanın önüne geçti hem de 'Yakın Çevre' sindeki yeni cumhuriyetlerle ilişkilerini pekiştirerek kendisine güvenlik kuşağı oluşturdu.

Türkiye-Rusya ilişkileri Kuzey Kafkasya ve PKK konusundaki engelleri aşınca taraflar arasında güven tesis edilmeye başlandı. Moskova ve Ankara güvenlik alanında, bölücü, ayrılıkçı ve dinci terör konusunda işbirliğini geliştirdi. Bu süreçte ortaya yeni bir sorun olarak Gülen Hareketi çıkmaya başladı. Ankara, Gülen Hareketi'nin yurtdışındaki eğitim ve ticari faaliyetlerini desteklerken, Moskova buna Atlantik ötesi bağlarının farkında olarak temkinle yaklaştı. Zamanla mahkeme kararıyla Gülen Hareketi'nin referans aldığı Said-i Nursi'nin kitaplarının Rusçaya çevrilerek basılıp yayınlanmasını yasakladı.⁷ Buna paralel olarak "Türk Okulları" olarak anılan ancak kimi Gülençi öğretmenler dışında Türkiye ve Türkçe ile ilişkisi bulunmayan okulları sık sık denetlemeye, öğretmenleri pedagojik yetersizlikleri gerekçe göstererek sınır dışı etmeye başladı.⁸

Ankara, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin sona erdiği Ağustos 2007'ye kadar bu konuda özenli bir tavır sergiledi. Hükümet kanadından farklı platformlarda rahatsızlıklar dile getirilse de bürokrasi geleneksel devlet anlayışına ve milli menfaatlere bağlılığını muhafaza etti.

Türkiye'nin Sovyet sonrası coğrafyada yaşayan halklarla tarihi, kültürel ve etnik bağları Rusya-Türkiye ilişkilerinde önyargılı bir alan olarak kaldı. Rusya'nın Türkçe konuşan ülkeler örgütüne gözlemci olarak davet edilmesi Moskova'nın kaygılarını bir nebze giderirken, toplantılarda konuşma dilinin Rusça olması zamanla kaygıdan eser bırakmadı. Zira Sovyet sonrası coğrafyadaki halklar birlikte yaşama sonucunda Rusya ve Rusçaya aşına hale gelmişti. Moskova'nın bundan sonraki endişesi Ankara'dan ziyade Batılı ülkelerin Türkiye üzerinden bölgede hakimiyet sağlama potansiyeline yöneldi.

Zıtlaşma Dönemi (2011-2016)

Bu süreçte kağıt üzerinde Türkiye-Rusya ilişkileri stratejik işbirliği düzeyine çıkarılırken sahada Libya, Irak, İran, Suriye konusunda anlaşmazlıklar su yüzüne çıkmaya başladı. Ankara ve Moskova pek çok sorunda karşı cephelerde yer aldılar. Türkiye, Suriye'de Esat rejiminden muhalefete yönelik askeri harekate son vermesi çağrısında bulundu.⁹ Ankara esasen Esat rejiminin işbaşından uzaklaşmasını ve yerine toplumun tüm kesimlerinin temsil edildiği geniş bir mutabakat hükümetinin getirilmesini istemekteydi.¹⁰ Rusya'yı ilgilendiren ise ise Esat rejiminin iş başında kalmasından ziyade ABD ve müttefiklerinin desteklediği Siyasal İslamcı bir iktidarın önüne geçmekti.¹¹

Türk Hava Kuvvetleri'nin 24 Kasım 2015'de Suriye sınırında bir Rus savaş uçağının düşürmesi bardağı taşıran olay oldu.¹² Serinkanlılığı ile bilinen Rusya Devlet Başkanı Putin son derece sert konuştu. Bu olayı "sırtından hançerlenmek" olarak nitelendirdi. Rusya çeşitli ekonomik yaptırımlarla ve Suriye'de stratejisini değiştirerek Ankara'nın elini kolunu bağladı.

Suriye özelinde gerilen ilişkiler, Mayıs 2016'da Türkiye'de hükümet değişikliğini müteakip

⁷ Russian court bans Islamic cleric Said Nursi's books for extremism, <http://www.hurriyetdailynews.com/russian-court-bans-islamic-cleric-said-nursis-books-for-extremism-40666> (Erişim 18 Mayıs 2019); Sözkonusu risaleler nihai olarak 21 Mayıs 2007'de Moskova'da Koptevski Bölge Mahkemesi'nin kapalı oturumunda temyiz hakkı bulunmaksızın yasaklandı. Bkz. Books of Said Nursi banned in Russia, https://www.islamawareness.net/Europe/Russia/russia_news0004.html (Erişim 18 Mayıs 2019)

⁸ FETO diaspora first collapsed in Russia, <https://www.aa.com.tr/en/education/feto-diaspora-first-collapsed-in-russia-629124> (Erişim 18 Mayıs 2019)

⁹ "Davutoğlu'nun Şam'daki Görüşmesi Altı Saat Sürdü, 9 Ağustos 2011, <https://www.amerikaninsesi.com/a/davutolu-esad-gorusmesi-bitti-127304503/898789.html> (Erişim 8 Mayıs 2019)

¹⁰ "Davutoğlu'nun Şam Ziyaretinin Yankıları" 10 Ağustos 2011, <https://www.dw.com/tr/davuto%C4%9Fflunun-%C5%9Fam-ziyaretinin-yank%C4%B1lar%C4%B1/a-15307197> (Erişim 8 Mayıs 2019)

¹¹ Imran Rahman-Jones, Why does Russia support Syria and President Assad, 11 April 2017, <http://www.bbc.co.uk/newsbeat/article/39554171/why-does-russia-support-syria-and-president-assad> (Erişim 8 Mayıs 2019)

¹² Turkey downing of Russia's jet 'stab in the back' -Putin, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-34913173> (10 Mayıs 2019)

adım adım rayına oturtuldu.¹³ Kremlin, Büyükelçisi Andrey Karlov'un 19 Aralık 2016'da başkent'in göbeğindeki bir sanat galerisinde konuşma yaptığı sırada sırtından vurularak öldürülmesini dahi soğukkanlı bir şekilde ve ihtiyatla karşıladı.¹⁴

Yeniden Uzlaşma Dönemi (2016-2019)

Bu dönemde iki ülke Suriye'de ortak çıkarlarını sağlayabilecek çıkış yolu bulmayı başardı. Türkiye Esat rejiminin değişmesi konusunda sert söylemini yumuşatmaya başladı. Şam yönetimine karşı desteklediği milis gruplara ilişkin daha dikkatli bir tavır sergilemeye başladı. Suriye'de hedefini kuzeyde güvenlik kuşağı oluşturarak, artık giderek kaynakları tüketen Suriyeli misafirlerin en azından bir kısmının geri dönmesine, Suriye'nin kuzeyinde Kürt kuşağı oluşmasının önlenmesi çabalarına yoğunlaştırdı.

Türkiye, Rusya'nın Ukrayna, Kırım, Abhazya-Kuzey Osetya krizlerinde pozisyonunu benimsemese de, taraflar karşılıklı çıkarlarına saygı göstererek ve diplomasi yoluyla birbirlerinden azami fayda elde etmeyi hedeflemekte. Rusya, Türkiye'yi çevresinde Batı nüfuzundan arınmış güvenlik kuşağıyla uyumlu bir ülke olarak görmek istiyor. Türkiye'ye yönelik enerji yatırımlarının büyüklüğü, ekonomi, ticaret, turizm alanındaki işbirliği ve Suriye'de Ankara'nın güvenlik kaygılarını gözetmesiyle güvenilir ortaklığın gereklerini yerine getiriyor.

Ankara ise milli gücü ve kapasitesiyle orantısız şekilde kurgulanan maceracı politikalara son vermiş görünüyor. Dünyanın bir ucundaki mazlumları savunurken ülkesinde yeni mağdurlar yaratan icraatları savunacak kitleleri bulmanın zorluğuna kavriyor. Siyasi liderlik, Suriye'de 2011 yılından itibaren yapılanı hataları Başbakan değişikliğiyle aşmış durumda.¹⁵ Batı'nın öncülüğünü yaptığı demokratik değerler her ne kadar tüm insanlığa ümit verse de, bu değerlerin arkasına gizlenmiş enerji, silah ve ticaret lobilerinin çıkarlarının Rusya ile ilişkileri bir kez daha bozmasına izin vermemesi gerekiyor.

TERÖRLE MÜCADELEDE İKİLİ İŞBİRLİĞİ

Rusya Federasyonu ve Türkiye terörle mücadelede işbirliği konusunda en önemli adımları 2000'li yıllarda attılar. İki ülke güvenlik ve istihbarat servisleri ülkelerini tehdit eden uluslararası ve yerel terör örgütleriyle mücadelede sıkı işbirliğine gittiler. Bu işbirliği Rusya'ya Türkiye topraklarından, Türkiye'ye de Rusya topraklarından herhangi bir terör tehdidi yönlendirilmemesi konusunda garanti oldu.

Moskova, Türkiye'nin güvenlik çıkarlarına gösterdiği saygı çerçevesinde Rusya'da varlığını sürdüren PKK bağlantılı yabancı ve yerli unsurların faaliyetlerini kısıtladı. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün devlet ziyareti sırasında örgüt mensuplarının da yer aldığı bir kesimin protesto gösterisini önledi. Türk makamlarının PKK mensuplarına ilişkin taleplerine yargı kararına dayalı olmak kaydıyla müspet yanıtı taahhüt etti.

Türkiye de ülkesinden başta Kuzey Kafkasya'daki ayrılıkçı harekete destek konusunda olası girişimleri kontrol ve denetim altına aldı. Bu dönemde Türkiye'ye yönelik endişeler topraklarında Çeçen ayrılıkçı savaşında yer almış önde gelen savaşçıların suikaste uğramaları konusunda arttı.¹⁶ Söz konusu cinayetlerin ne kadarının Çeçenistan savaşıyla, ne kadarının Çeçenler arasındaki iç hesaplaşma sonucu meydana geldiği bilinmemektedir. Bununla birlikte Türk makamları 8 Nisan 2016 tarihinde Çeçen cinayetiyle bağlantılı oldukları gerekçesiyle iki Rus vatandaşı yakaladı.¹⁷

¹³ Yeni Hükümet, Türkiye'nin Suriye Politikası'nda Değişim İşareti mi?,

<https://tr.sputniknews.com/columnists/201807101034224631-yeni-hukumet-turkiyenin-suriye-politikasinda-degisim-isareti-mi/> (Erişim 30 Nisan 2019)

¹⁴ Kremlin:Karlov suikasti Türkiye'nin prestijine darbe, <https://t24.com.tr/haber/kremlin-karlovun-suikasti-turkiyenin-prestijine-bir-darbe.378363> (Erişim 30 Nisan 2019)

¹⁵ Türkiye Suriye Politikasını Değiştiriyor, <https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiye-suriye-politikasini-degistiriyor/3416336.html> (Erişim 30 Nisan 2019)

¹⁶ İstanbul'daki Çeçen Suikastleri Guardian'da, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160111_guardian_cecen (Erişim 10 Mayıs 2019)

¹⁷ İki Rus suikastçi kısıvrak yakalandı, <https://www.takvim.com.tr/guncel/2016/04/13/iki-rus-suikastci-kiskivrak-yakalandi> (Erişim 10 Mart 2019) Çeçen cinayetlerinin altından onlar çıktı, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/cecen-cinayetlerinin-altindan-onlar-cikti-40571293> (Erişim 10 Mart 2019); Rus tetikçilerin Türkiye'deki cinayetleri,

TERÖRLE MÜCADELE’NİN KÜRESEL PLATFORMA TAŞINMASI

Federal Güvenlik Servisi (FSB), 2002 yılından itibaren her yıl ülkenin farklı bir bölgesinde terörle mücadele toplantıları düzenlemeye başladı. Toplantılar, 11 Eylül saldırılarının ardından Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi’nin terörle mücadele konusunda aldığı kararlara paralel çalışmaları da içermekteydi. BM Terörle Mücadele Merkezi, NATO, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Terörle Mücadele Merkezi, Ortak Güvenlik Anlaşması Örgütü, Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) Bölgesel Terörle Mücadele Kuruluşu gibi uluslararası örgütlerden temsilcilerin de katıldığı toplantılarda istihbarat ve güvenlik servisleri bir araya gelerek gündem çerçevesinde fikir alışverişlerinde bulunmaktalar. Toplantı kararları doğrultusunda uygulamaya sokulan veri bankası ilgili ülkelerin hedef kişiler hakkında bilgilere erişmesine imkan sağlamakta. Toplantıların amacı esasen yeni ortaya çıkan tehditlere karşı güvenlik, istihbarat ve kanuni yaptırım çabalarını birleştiren bir mekanizma kurulmasına katkı sağlamaktır.¹⁸

İlk toplantı 25 Mart 2002 tarihinde St.Petersburg’da gerçekleşti.¹⁹ Açış konuşmasını yapan FSB Direktörü Nikolay Patruşev, toplantının servisler arası ilişkilerde yeni bir sayfa açtığını, 11 Eylül saldırılarının ardından güvenlik servislerinin kendilerini uluslararası terörizmle savaşta en önde bulduklarını belirtti.²⁰ Bu toplantıdan bir gün sonra aynı kentte Avrupa Konseyi Parlamenterler Konseyi’nin Uluslararası Terörle Mücadele Forumu düzenlendi. Patruşev, burada, Çeçenistan’daki mevcut durumun uluslararası terörizmin yayılmasında önemli sebeplerinden biri olduğunu, bölgede oluşturulan terör gruplarının buradan dünyanın farklı yerlerine gittiklerini dile getirdi.²¹

Ertesi yıl Moskova’da düzenlenen 2. Konferans’ta Putin, BM ile birlikte teröre karşı savaşmak amacıyla uluslararası sistem oluşturulması önerisinde bulundu.²² Kazan’da 2006’de düzenlenen toplantıda enerji altyapılarının terörist saldırılardan korunması konusu ele alındı.²³ Khabarovks’ta 2007’de yapılan toplantıda nükleer terörizme karşı mücadele ve internetin terör amaçlı kullanımı gündemin iki önemli maddesi idi.²⁴ 2008’deki Khanty-Mansisk toplantısında ilk kez ulaştırma güvenliği sorununa değinildi. Terör ve aşırılıkçılığın finansmanı ile mücadelede güvenlik/istihbarat işbirliği ve büyük toplumsal etkinliklerin güvenliğinin sağlanması konuları üzerinde duruldu. Küresel bilgi güvenliği bu toplantının da gündem maddeleri arasındaydı.²⁵ Bu kapsamda internetin yasadışı kullanımından kaynaklanan yeni risk ve tehditler ele alındı.

FSB’nin güvenlik, istihbarat ve kolluk kuvvetleri arasında oluşturduğu çok taraflı işbirliği mekanizması inisiyatifini geniş destek gördü.²⁶ Söz konusu toplantılar ülkelerinde ulusal güvenlik alanında karar sürecinde yer alan üst düzey yetkilileri bir masa etrafında toplarken, tehditlerle mücadelede yeni usul ve yöntemleri ortaya koyacak, ulusal deneyimlerini paylaşacak uzmanları da bir araya getiriyordu.

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38300549> (Erişim 10 Mart 2019)

¹⁸ https://www.un.org/en/sc/ctc/docs/statements/2009_03_05_heads_brief.pdf

¹⁹ Bu toplantılar sırasıyla; St.Petersburg (25-26 Mart 2002), Moskova (Nisan 2003), Sochi (Mayıs 2004), Novosibirsk (Mart 2005), Kazan (15-17 Haziran 2006), Habarovsk (6-7 Eylül 2007), Hanty-Mansisk (27-28 Mart 2008), Irkutsk (23-25 Haziran 2009), Yekaterinburg (3-5 Haziran 2010), St.Petersburg (5-6 Temmuz 2011), Moskova (3-4 Ekim 2012), Kazan (5-6 Haziran 2013) tarihlerinde düzenlendi.

²⁰ Experts from 40 Countries Meet on Terrorism in Russia, 25 March 2002,

<http://worldnewsite.com/News/2002/March/2002-03-25-15-Experts.html>

²¹ Irina Titova, Anti-Terror Meeting Breaks New Ground, St.Petersburg Times, 29 March 2002, Issue 757 (23),

http://sptimes.ru/index.php?action_id=2&story_id=6831

²² <http://www.agentura.ru/english/dossier/fsb/internationalcooperation/>

²³ Presentation Report of the Head of the Working Group of the Heads of Special Services, Security Agencies and Law Enforcement Organizations (February 2007), http://www.un.org/en/sc/ctc/docs/statements/2007_02_22_cwg_brief.pdf

²⁴ Security chiefs hold anti-terrorism pow-wow in Khabarovsk

<http://rt.com/news/security-chiefs-hold-anti-terrorism-pow-wow-in-khabarovsk/>

²⁵ Communique of the 7th Meeting of the Heads of Special Services, Security Agencies, and Law Enforcement Organizations, http://www.un.org/en/sc/ctc/docs/statements/2008_03_27_communique_7thmtg.pdf (13/7/2013)

²⁶ Presentation Report...., http://www.un.org/en/sc/ctc/docs/statements/2007_02_22_cwg_brief.pdf

Uzmanlara göre, toplantılar terörle mücadelede ortak yaklaşım bulunmasında, katılımcıların bilgileri ve mesleki deneyimleri sayesinde yeni gelişmelere derhal karşılık verilmesine, öncelikle ele alınması gereken konuların saptanmasına yardımcı oluyordu.²⁷ Teröristleri finanse eden uluslararası bir suç şebekesini etkisiz hale getirmek üzere FSB'nin yürüttüğü bir operasyona Bulgaristan, Macaristan, Romanya, Sırbistan ve Türkiye servisleri katkı sağlaması²⁸ servisler arasında çok taraflı işbirliğinin operasyonel boyutuna bir örnektir.

RF Terörle Mücadele Komitesi bünyesinde kurulan Uluslararası Terörle Mücadele Veri Bankası Tasnif Dışı Bölümü 2007 yılı sonbaharında faaliyete geçirildi. 16 ülke söz konusu bankaya dahil oldu. Gizli Veri Bölümü'nün faaliyete geçirilmesi ise üye ülkelerin bilgi paylaşımına ilişkin mevzuatları ve diğer düzenleme ihtiyaçları nedeniyle daha sonraya bırakıldı.

29-30 Temmuz 2015'de Yaroslav'da yapılan 15. toplantıda IŞİD (DEAŞ)'tan kaynaklanan tehdide dikkat çekilirken²⁹, 4-5 Ekim 2017'de düzenlenen 16. toplantıda ise çatışma alanlarından dönen teröristlerin sebep olduğu tehdit, veri bankasının etkin kullanımı ve bilgi güvenliği işbirliğinin altyapısının hazırlanması üzerinde duruldu.³⁰

SONUÇ

Türkiye-Rusya güvenlik işbirliği, birbirlerine yönelik tehditlere ilişkin yürütülmekte olup, üçüncü ülkeler aleyhinde herhangi bir hususu içermemektedir.

Güvenlik işbirliği, Moskova ve Ankara'nın birbirlerine karşı genel tutumu değişikliğinden zaman zaman etkilense de özellikle ortak güvenlik tehditlerinin varlığı karşısında daha verimli hale gelmiştir. Günümüzde iki ülkenin ortak güvenlik kaygıları Suriye'deki savaş, uluslararası terörizm ve ABD'nin küresel stratejileri olarak öne çıkmaktadır.

Türkiye ve Rusya'nın işbirliğinin olumsuz yönde etkileme potansiyeli olan sebepler; İki ülke liderliğinin tutum değişikliği, Moskova ve Ankara'nın çıkarlarının ciddi şekilde çatışması ve dışarıdan karışma olarak görülmektedir.

Ulusal güvenlik çıkarları devletlerin münhasıran oluşturdukları değerler olup, güvenlik işbirliği bunu tamamlayıcı nitelik taşımaktadır. Terörle mücadele konusunda azami verim alınması ortak tehdidin varlığına ve tarafların sözkonusu tehdidi benzer düzeyde algılamalarına bağlıdır.

Türkiye, Rusya ile güvenlik işbirliğini ulusal çıkarları gerektirdiği ölçüde, boyutta ve süreyle sürdürmelidir. Zira her iki ülke de Avrasya jeopolitiğinin en önemli iki unsuru olup, küresel güç elde etmek isteyen ülkelere hedef tahtası haline getirilmektedir. Temel yönelimleri ne olursa olsun, Ankara ve Moskova güvenlik ve terörle mücadele konularında birbirlerini tamamlayıcı kapasitelere sahiptirler.

Öte yandan Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile her alana yayılan ve derinleşen işbirliğini ABD ile uzun bir geçmişe dayanan askeri-stratejik ilişkilerinin yerine ikame etmesi gerçekçi değildir. Türkiye, geleneksel dış politika yönelimleri dikkate alarak, ulusal çıkarlarının gerektirdiği ölçüde her ülke ile işbirliği yapmalıdır.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

²⁹ Communique of the XIV-th Meeting of Heads of Special Services, Security Agencies and Law-Enforcement Organizations, 16 September 2015, http://www.mid.ru/en/foreign_policy/international_safety/crime/-/asset_publisher/3F51ZsLVSx4R/content/id/1755855

³⁰ Communique of the XVI-th Meeting of Heads of Special Services, Security Agencies and Law-Enforcement Organizations, 9 September 2016, https://www.un.org/sc/ctc/wp-content/uploads/2017/10/Communique_Eng.pdf

FROM THE PAST TO THE PRESENT, LABOR AND INDUSTRY 4.0 IN INDUSTRIAL TRANSFORMATION

Asst. Prof. Dr. Gülşen Çetin AYDIN

Karamanoğlu Mehmet Bey University; gulsenaydin@kmu.edu.tr

Prof. Dr. Serpil AYTAÇ

Bursa Uludag University; saytac@uludag.edu.tr

ABSTRACT

Via the industrial revolution, the increasing relations between machinery and people necessitated the harmonization of the environment, objects, machinery and all the media units in which human beings were involved. The importance of human factor (labor) has always continued in every period from the first industrial revolution that started with the introduction of steam power (Industry 1.0), to Industry 2.0 which includes the use of electricity as a power in production, and to Industry 3.0, including the emergence of robots in production. Recently, Industry 4.0, which we started to hear frequently in all areas, is a company that affects production management by incorporating intelligent and improved production, quality, fewer errors, less scrap and loss, less inventory, acceleration of innovation processes, less resource utilization and time saving. It aims at renewing environmental factors and all processes. Despite all the positive aspects considered, with the 4th Industrial Revolution, most blue-collar workers will face the danger of being unemployed. In this case, there will be a need to restructure both the enterprises and the training provided. The development of the skills and the abilities related to renewed technologies is inevitable. In terms of work restructuring, human beings will have to work in cooperation with their artificial counterparts and gradually transfer their place in the working environment to robots. The new production paradigm reveals a new human-machine interaction. In digitalized factories, the roles of people are changing, and virtual labor gets into the center.

In this study, the human factor in industrial transformations will be questioned, the industry 4.0 and the scenarios for the future of labor will be discussed. The meaning of the work and the importance of labor in the virtual environment will be discussed.

Keywords: Industry 4.0, Innovation, Labor, Virtual Labor, Unemployment, Work.

1. Introduction

In today's world, where the progress of globalization is in direct proportion with the phenomenon of globalization, change is inevitable. Therefore, this process, in fact, introduces innovations but also necessitates change. However, it is necessary to go beyond the usual stereotypes. For this reason, while the process is considered as positive and acceptable in some respects, it is considered as the beginning of a negative and frightening period in some aspects. One of the areas most affected by the change is industrial relations. This process deeply influences the working conditions and working relations, depending on the these working conditions.

As it is known, throughout history, the production process has undergone many revolutionary changes. The first is the industrial revolution. From the first industrial revolution which is Industry 1.0 that was started with the introduction of steam power, to the Industry 2.0 which consists of introduction of the use of electricity as a power in production, and to the Industry 3.0, which includes the emergence of robots in production, has increased in importance in every period. Finally, the concept of Industry 4.0, which includes the concepts of intelligent production, improved production quality, less scrap, less waste, acceleration of innovation processes and less resource utilization, which we frequently hear

in every field, emerges. Industry 4.0 refers to a process in which the cyber-physical systems are used, in other words, the intelligent factories where robots are produced.

In this study, working relations which are constantly changing and transforming depending on emerging innovations will be discussed in the industrial sense. Particularly, the transformation of manpower into robotic forces by technology is a transformation that makes every section of society think. As mentioned, it will be discussed where the human factor will take place in this study and how it will be affected by the change. However, an assessment will be made of Industry 4.0, which is the 4th stage of the industrial revolution, and the future place of labor. The new position and importance of labor will be discussed with the dimension of working relations depending on cloud computing, internet network, data processing centers, automation robots, and cyber-physical processing.

2. Industrial Transformation and Labor

Throughout the ages, it is possible to say that the changes experienced in the societies sometimes renewed each other and sometimes differed between each other. The transformation process brought with change is a step forward and a more practical process, unlike the change experienced before (Russell, 1979: 17). The notion of industrialization is not just about the need for a community of workers. The aim is to reduce the burden of labor force needed in the production process and to transfer some of the intensive human labor to the machinery. (Russell, 1979: 31).

Industry 4.0 is the 4th phase of the Industrial Revolution, which dates to about 260 years ago. In simple terms, it is also referred to as, the Internet of machines, computers, people and objects. The aim is to increase productivity and reduce costs by bringing the power of machinery and people together. The biggest concern here is the idea that robots will get people out of their jobs and become unemployed. Of course, other expressions that follow this purpose have also been used. It is possible to mention a multidimensional system arising from the integration of the production process with technology while expressing the concept of Industry 4.0 (Özkan et al., 2018: 127-128 and Özsoylu, 2017: 45). Industry 4.0 is supported by multiple new concepts, such as intelligent factories, cloud computing, simulation, cyber systems, 3d printers (Yankin, 2019: 18).

Industry 4.0 has emerged primarily to facilitate daily life and working life. The challenging conditions of competition in the economic area necessitated this change. In this process, the purpose of businesses is to provide quality service cheap. Information and communication factors have been decisive in the developments. In addition, the widespread use of the Internet is the biggest supporter of this process. In fact, these developments necessitated companies to change their existing production patterns. It is possible to say three characteristics that distinguish Industry 4.0 from other revolutions. These are speed, system effect and width, and depth. Therefore, the firms that follow the change will continue to exist while others will be doomed to be pushed out of the system (Özsoylu, 2017: 44,46).

It is inevitable that information technology is a general-purpose technology and will make its impact in every field. In particular, new developments in technology will also affect working conditions. Accordingly, new business models will emerge. As at the beginning of the industrial revolution, labor-intensive production will be replaced by less labor-intensive tasks. Although this situation shows the power of technology, it brings with it a great fear which is the fear of unemployment. While saving labor costs is a positive situation, long-term unemployment will arise due to underemployment. This is expected to be an economic price. Inequality in economic indicators is manifested not only in labor relations but also in other areas that can be associated with the economy. It is possible to say that this effect is felt in higher education and health sector, especially in consumption (Ford, 2018: 16-17). The biggest impact is expected to be felt in the service sector. This is because the service sector is a sector where workers are concentrated. An example is a fact that automatic payment machines are replaced by workers in the payment queue in shopping centers (Ford, 2018: 30).

It should be noted that every change creates a fear effect on people. Because there is a custom order and it is the most important question that the new system will exclude. Industry 4.0 concerns employment very closely. Therefore, the approach to human labor will also differ. The unqualified workforce will create a mass that will be most affected by this change. In particular, it is foreseen that the robots will perform the works classified as the works of the blue collar. Therefore, it is expected that occupations related to information technology will come to the forefront with Industry 4.0. However, this idea is not to be enlarged with a negative thought system that there will be a loss of labor. Because it is possible to say that new business opportunities will occur in the new period as in Industry 3.0. Even the predictions indicate that employment with Industry 4.0 will increase by 6% and that in the long run, the need for serious labor will arise (Özsoylu, 2017: 57). In fact, it is stated that Industry 4.0 will provide more flexibility and durability in employment due to the high-quality standards in production processes (Soylu, 2018: 45).

With the concept of Industry 4.0, some structures have emerged. In fact, rather than the emergence of new structures, it would be more accurate to say that Industry 4.0 can be supported with some structures. Industry 4.0 needs to have an infrastructure related to information systems. The reason is that this system cannot be realized without the IT infrastructure. Indirectly, information systems affect the intelligent production system. On the other hand, a legal infrastructure is needed to create a safe environment due to cyber-attacks. All these foundations will contribute to the development of new business models (Özsoylu, 2017: 47).

3. Digital Labor

The industrial transformation, as in the process of transition from an industrial society to the information society, reveals another change in the historical period. We can say that the phenomenon of globalization accelerated this process and brought technology to another stage. Although it is seen as an economic development at the beginning, it is necessary not to ignore the social and cultural dimension of Industry 4.0. It is possible to see the most important reflection of this situation in the digitalization process. Digitalization means the use of digital technologies in the production process of the existing operating system. In this way, work can be realized faster, more effective and less costly in working life. On the other hand, access to information and saving information will be easier than the previous system (Yankin, 2019: 8,12,14).

The replacement of human labor by robots is a precursor to a digital transformation. Robots connected to the cloud computing system are included in the system by obtaining information from a single center. The jobs expected from the robots are transferred as data over a system and the transaction costs are reduced. Although this new situation is thought to rule out human labor, it is not possible to say that labor has been completely eliminated, but it has been digitalized (Ford, 2018: 40).

On the impact of technology on employment, Ford (2018: 53-72) mentions seven deadly trends in his work called "Rise of Robots". The first is that the wages do not increase. Although the interest in higher education is great, the fact that the graduates do not meet the desired employment conditions clearly reveals this situation. The higher the level of education, the more demanded wages are expected to increase, but this cannot be said in daily life. Secondly, the share of labor is shrinking and the share of companies grow. As it is stated above, it refers to a situation where workers receive fewer wages or unemployed in return for more intensive labor expenditures, while on the other hand, companies obtain a more profitable process with lower labor costs. Thirdly, it is a decrease in participation in the workforce. We talked about the need to reduce the need for the workforce with the inclusion of robots in the system. However, one of the biggest reasons for the withdrawal of the labor force from working life is the high labor effect. Fourth, due to the developments in the

creation of new business areas and unemployment has become a long-term. The fifth is the increasing inequalities. For example, it is mentioned that the rich are richer and the poor become more impoverished. Therefore, the difference between social groups is increasing. The sixth is the decline in salaries of new university graduates and the difficulty of finding jobs. As it is known, we mentioned that the sector, which will be most affected by the developments, is the education sector. Although the interest in education has increased, we see that most graduates of higher education do not work in the jobs they receive. Finally, it is possible to say that the increase in polarization in employment. As it is seen, the innovations brought by industry 4.0 mostly affect employment. Therefore, the problems faced by individuals bring about polarization.

4. Difficulties

The challenges related to Industry 4.0 are associated with some infrastructures needed for the implementation of the system. This transformation based on information systems requires the improvement of network infrastructure. On the other hand, the lack of information infrastructure will make the sustainability of an intelligent production system difficult. Therefore, there is a need for excessive investment in this system. The likelihood of a cybersecurity hazard is indicative of a lack of legal infrastructure. Therefore; There is a need for unity of implementation, and it is compulsory to meet the standards. Essentially, the biggest challenge is based on the education system. It is necessary to create a new education system. Accordingly, the lack of qualified staff arises (Soylu, 2018: 49).

It should be noted that firms do not have enough equipment for Industry 4.0. For this reason, it is doubtful that the concepts mentioned are not sufficiently understood. Therefore, the need for qualifications and qualified staff to come to the forefront is a sign of great resistance to the transition process (Bulut et al., 2017: 59).

5. Positive Expectations

Industry 4.0 will provide convenience to companies in time management. This convenience, of course, will positively affect the efficiency of the enterprises. For example, providing time savings from the work of a person will contribute to the increase of production and therefore general well-being. On the other hand, the difficulties encountered in workforce planning will be managed through the robotic operation process and the mistakes caused by human beings will be reduced and the resulting time loss will be prevented. In addition, in line with specific customer demands, innovative and flexible production modules will contribute to increasing satisfaction. Errors will be noticed immediately, and faults can be eliminated in a short time thanks to interconnected cloud information systems (Tekin et al., 2018: 118-119).

The main objective of Industry 4.0 is to achieve high efficiency at low cost. Therefore, it would be appropriate to say that reducing positive costs and ensuring higher productivity are amongst the positive expectations. The use of a technology-based system will contribute to saving resources and thus creating an environmentally friendly sustainable system (Soylu, 2018: 49).

6. Conclusion and General Evaluation

In the study, a general evaluation was made for the future of labor with Industry 4.0. With the emergence of cloud computing, smart factory applications, automobiles, and smart homes coming with Industry 4.0, the meaning of the study and the place and importance of labor in the virtual environment are emphasized.

On the other hand, it should be noted that the prosperity and comfort we have gained in the modern period is thanks to technology. Therefore, it is possible to say that the most important factor in this process is to cut down human labor and seek efficient methods. However, the reduction of traditional jobs in the future also creates free time for people.

Therefore, it is thought that leisure educated individuals will evaluate for more constructive works. Technology is the creation of new opportunities to use time productively.

Industry 4.0 is based on continuous innovation systems. Public and private sector cooperation is also very important in facilitating the dissemination of innovation. Therefore, collaborative steps should be taken. In particular, national policies should be established and investment for the Industry 4.0 infrastructure and education programs should be updated to include these issues. As a result, the correct use of the advantages of the present and future technology will help reduce the future concern on labor.

REFERENCES

- Bulut E., Akçacı T. (2017). "Industry 4.0 And Within The Scope Of Innovation Indicators Analysis Of Turkey" (Endüstri 4.0 ve İnovasyon Göstergeleri Kapsamında Türkiye Analizi), ASSAM International Refereed Journal, Issue: 7, 50-72.
- Ford M. (2018). Rise of Robots- Technology and The Threat of a Jobless Future, Kronik: 56, 4. Edition, İstanbul.
- Özkan M., Al A., Yavuz S. (2018). "The Effects of Fourth Industrial Revolution with respect to International Political Economy and Turkey", Marmara University Journal of Political Science, Volume: 6, Issue: 2, 126-156.
- Özsoylu A. F. (2017). "Industry 4.0" (Endüstri 4.0), Cukurova University Faculty of Economics and Administrative Sciences, Volume: 21, Issue: 1, 41-64.
- Russell B.&D (1979). The Future of Industrial Society (Endüstri Toplumunun Geleceği), Translated by Melih Ölçer, Bilgi Publications, 1. Edition, İstanbul.
- Soylu A. (2018). "Industry 4.0 and New Approaches in Entrepreneurship" (Endüstri 4.0 ve Girişimcilikte Yeni Yaklaşımlar), Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute, Issue: 32, Denizli, 43-57.
- Tekin Z., Uslu F. (2018). "Time Management In Enterprises: Reset The Dead Time With Industry 4.0" (İşletmelerde Zaman Yönetimi: Endüstri 4.0 ile Ölü Zamanı Sıfırlamak), VI. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı, 29-31 Mart, Ankara, 115-120.
- Yankın F. B. (2019). "Work Life in Digital Transformation Process", (Dijital Dönüşüm Sürecinde Çalışma Yaşamı), Trakya University Faculty of Economics and Administrative Sciences, E-Journal, Volume: 7, Issue: 2, 1-38.

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE İŞBİRLİĞİNE KURUMSAL YAKLAŞIM ÇERÇEVESİNDE RUSYA VE TÜRKİYE ARASINDAKİ EKONOMİK İŞBİRLİĞİNİN EVRİMİ & GELECEKTE İŞBİRLİĞİ YAPILACAK POTANSİYEL YENİ EKONOMİK ALANLAR

Dr. İbrahim Bora ORAN
İstanbul Esenyurt Üniversitesi
boraoaran@esenyurt.edu.tr

ÖZET

Türkiye, uyguladığı doğru ekonomik stratejilerle, uygun yapısal reformlar ve finansal politikalarla sağladığı yüksek büyüme oranları ile ekonomik performansına duyulan güvenin arttığı istikrarlı bir gelişme göstermiştir. Ayrıca küreselleşen uluslararası ticaret çerçevesinde Türkiye, dış politikalarını çevremizdeki uluslarla işbirliği yapılması yönünde şekillendirmeye yönelik yaklaşımlarla bölgemizde inisiyatifler almıştır. Bu süreçte Rusya Federasyonu'yla ilişkilerde işbirliği gelişmeleri için gayret edilmiştir. Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler 1990'lı yıllardan itibaren ortak çıkarların korunmasına yönelik gelişmeye başlamış, 2000'li yıllarda iki ülke liderlerinin diyalogları ile olumlu bir boyuta getirilmiş ve 2010 yılında Üst Düzey İşbirliği Konseyi'nin (ÜDİK) oluşmasıyla işbirliği kurumsallaşmıştır. Bu amaçla Türkiye-Rusya Federasyonu Üst Düzey İşbirliği Konseyi ve Ortak Stratejik Planlama Grubu ile toplantılara katılımlar gerçekleştirilmiştir. Güvenliği sağlamada ve güvenlik artırıcı önlemlerin uygulanmasında bölgedeki ülkeleri gelecekte gerçekleşmesi muhtemel çok taraflı güvenlik antlaşmalarına katılmaları amacıyla kurulan Güvenlik İşbirliği Merkezi'ne (RACVIAC) ortak üyeler olarak katılım sağlanmıştır. Rusya'yla ikili ticaret hacminin ve karşılıklı yatırımların artması ile Rusya'da toplam değeri artan çok sayıda projenin hayata geçirilmesi gerçekleşmiş, aramızdaki işbirliğinin devamı için geleceğe yönelik stratejik bölgesel ve küresel işbirliği kararları alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Rusya Federasyonu İşbirliğinin Amaçları, TR-RF İşbirliğinin Tarihiçesi, TR-RF İşbirliğinin Önemi, TR-RF Bölgesel Ekonomik İşbirliği, TR-RF Küresel Ekonomik İşbirliği, TR-RF İşbirliğinin Gelecekteki Gelişimi.

ABSTRACT

With the fast changes that globalization brings, Turkey has shown a stable development that the confidence felt to its economic performance has increased by means of the right economic strategies it applies, the structural reforms it follows and the high growth rates it has ensured with appropriate financial policies. Besides, within the framework of globalizing international trade, Turkey has taken initiatives for its foreign policies in our regions through shaping approaches to make international cooperation with the nations around us. In this process, it is struggled for cooperation developments in the relations with Russian Federation. The relations between Turkey

²⁸ Dr. İbrahim Bora Oran, Esenyurt Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Uluslararası Lojistik ve Taşımacılık Bölümü Dr. Öğretim Üyesi.

¹ Dr. Oran, İbrahim Bora, Esenyurt University, Faculty of Business Administration and Management Sciences, Department of International Logistics and Transportation. Faculty Member, PhD.

and Russia has made progress from start of 1990's on the basis of common interests, early 2000's gained an apparent momentum and with the formation of the High Level Cooperation Council in 2010, reached to a corporal foundation. In this regard, meetings were participated with the High Level Turkish-Russian Federation Cooperation Council and the Common Strategic Planning Group. Participation was ensured as common members to Center for Security Cooperation (RACVIAC) which was founded with the aim of making preparation to be part that the region countries may draw up in the future of the Measures Increasing Confidence and Security. With the start of the increase of bilateral trade volume with Russia, the rise of bilateral investments, a large number of the projects, the total value of which increase has been put into practice and in order for continuance of the cooperation between us, forward-looking strategic regional and global cooperation decisions are taken.

Keywords: Objectives of Turkey-Russian Federation Cooperation, The History of TR-RF Cooperation, The importance of TR-RF Cooperation, TR-RF Regional Economic Cooperation, TR-RF Global Economic Cooperation, Development in the Future of TR-RF Cooperation.

GİRİŞ

Türkiye, son yıllarda gösterdiği istikrarlı ekonomik büyümenin etkisiyle Avrupa'nın ve dünyanın büyük ekonomileri arasında yer almıştır. Ülkemizin yabancı yatırım çeken ülkeler arasında yüksek oranlara sahip olmasında coğrafi konumunun önemi ve Avrupa, Asya, Afrika ve Orta Doğu'ya açılan bir kapı olma özelliği etkili olmaktadır. Türkiye'de yabancı yatırımcılara yerel yatırımcılarla aynı hakların verildiği yasal düzenlemelerin yapılması yabancı yatırımcılar tarafından duyulan güvenin artmasına ve tercih edilmesine neden olmaktadır. Türkiye bulunduğu coğrafi bölgede uyguladığı dış politikalarla diğer uluslarla işbirliğine yönelik yaklaşımlarla önemli inisiyatifler almıştır. Rusya Federasyonu'yla ilişkilerde ekonomik işbirliğinin evrimine ve gelecekte işbirliği yapılması muhtemel kültürel, siyasi ve ekonomik alanlar oluşturulmasına gayret gösterilmesi nedeniyle Türkiye ve Rusya arasında işbirliği imkân ve perspektifleri ortaya çıkmıştır. Bu iki ülke arasındaki işbirliği aslında yeni değildir ve köklü bir geçmişe dayanmaktadır. Son yıllarda özellikle 1990'lı yıllarda ekonomik işbirliği hızlı bir gelişme göstermeye başlamış, 2000'li yıllarda da ülke liderlerinin görüşmeleriyle bu ilişkiler ilerlemiştir. 2010 yılında kurulan Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK) ile Türkiye ve Rusya arasında kurumsal işbirliği süreci başlatılmıştır. Böylece son dönemde Avrasya coğrafyasında yaşanan ve çok kısa süre içerisinde büyük mesafe kat eden önemli gelişmelerden biri Türkiye – Sovyet Rusya yaklaşması olmuştur.

I- TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNİN TARİHİ SEYRİNDE İŞ BİRLİĞİ ALANLARI

Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerde iş birliği, ittifak, dostluk kavramları pek rastlanırdır. Tarihi işbirliği olarak aşağıdaki örnekler sayılmaktadır (O. Yeşilot ve B. Özdemir, 2016, ss:55-73) ;

- Osmanlı Devleti ve Rusya arasındaki ilk resmi politik ilişki, III. İvan'ın Sultan Bayezid'e 1492'de Moskovalı tüccarların maruz kaldıkları tacizlerden kaynaklı şikâyetlerini içeren talebi üzerine II. Bayezid tarafından Rus tüccarlarına iyi muamele edileceği sözü verilmiştir (Kurat, 1999, s. 117-118).

- Rusya ve Türkiye arasındaki iş birliği örneklerinden biri, 1798 yılında Fransa'nın Mısır'ı işgali üzerine meydana gelmiştir. Mısır'ın işgali, Balkanlar yoluyla Akdeniz'e inmek düşüncesindeki Rusya'yı rahatsız etmiş, böylece Fransa'ya karşı bir Rusya-Osmanlı ittifakına neden olmuştur. Öyle ki, Osmanlı devleti, yardım için gelen Rus donanmasının İstanbul Boğazı'ndan geçerek Büyükdere'de demirlemesine izin vermiştir. İngiltere'nin de katılımıyla güçlenen bu ittifakın neticesinde, Fransa Mısır'ı terk etmek zorunda kalmıştır (Çolak, 2008, s. 143-154).

- Türk - Rus münasebetlerinde bir diğer iş birliği örneği, 1833 Hünkar İskelesi Anlaşması'dır. Bu anlaşmanın gerçekleştirilmesine yol açan hadise, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı olmuştur. Padişah II. Mahmut, bu gelişme üzerine Çar I. Nikolay'dan yardım talep etmiş, bunun üzerine 12.000 kişilik Rus kuvveti yardım için gönderilmiştir. Bu anlaşmanın içeriği, Rusya ile Türkiye arasında askeri bir ittifaktan ibaretti. Anlaşmada yer alan gizli maddeyle, bir harp durumunda Çanakkale Boğazı'nın Rusya dışındaki diğer devletlere kapatılacağı sözü verilmiştir (Kurat, 1999, s. 325-326).
- Türk-Rus ilişkilerinde iş birliği anlamında önemli gelişmelerin yaşandığı dönem, Sovyet dönemi olmuştur. Rusya'daki yeni iktidarın emperyalizm karşıtı siyasetinin, o dönemde Batılı işgalcilerle harp halindeki Türkiye'ye olumlu yaklaşımında belirleyici olduğu muhakkaktır. Türk tarafı da bu süreçte, Rusya'nın uzattığı bu dostluk elini geri çevirmemiştir. Nitekim Atatürk, 26 Nisan 1920'de, Türkiye Hükümeti adına SSCB yönetimine, iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması ve Türkiye'ye yardım isteklerini içeren bir mektup yollamıştır. Böylece 2 Haziran 1920'de iki ülke arasında ilk diplomatik ilişkiler başlamıştır. (Asker ve Aliyeva, 2012, s. 34).
- İki ülkenin karşılıklı çabalarının somut göstergelerinden biri, 1921 Moskova Anlaşması olmuştur. Burada Sovyet tarafı, Misak-ı Milli'yi tanıdığını ve Türkiye'yi ilgilendiren meselelerde Türkiye'nin tanımadığı hiçbir anlaşmayı kabul etmeyeceğini ifade etmiştir. Anlaşma haricinde Sovyet yönetimi, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına katkı amacıyla, belirsiz bir süre için, her yıl 10 milyon altın ruble yardımda bulunacağı sözünü de vermiştir (Gürün, 1991, s. 64-69).
- Rusya ve Türkiye arasındaki dostluk ilişkilerini pekiştiren bir diğer gelişme, Sovyet tarafının teklifiyle hazırlanan 17 Aralık 1925 tarihli Saldırmazlık ve Tarafsızlık Anlaşması olmuştur. Burada her iki ülke, bir diğerine üçüncü bir ülke tarafından saldırıda bulunulduğunda, birbirlerine karşı tarafsızlıklarını koruyacakları sözünü vermiştir (Gürün, 1991, s. 111).
- 1990'lı yılların başlarında iki ülke arasında daha ziyade ekonomik alanda bir iş birliğinden söz edilebilmektedir. Nitekim Rusya devlet başkanı Yeltsin, Türkiye'ye ilk diplomatik ziyaretini, 1992 yılının Haziran ayında Karadeniz Ekonomik İş Birliği (KEİB) teşkilatının kuruluş deklarasyonunu imzalamak için gerçekleştirdi (Büyükkakıncı, 2004, s.17).

Türkiye ve Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerde doğalgaz ticaretinin önemli bir yeri vardır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya Türkiye'nin doğalgaz alımı konusunda en önemli ticaret ortağıdır (Ercan, 2010, s.29). 1997 yılı verilerine göre, Rusya'dan ithal edilen doğalgazın miktarı 6 milyar m³ olmuştur ve bu rakam, Türkiye'nin doğalgaz ithalatının %60'ı kadardır (Büyükkakıncı, 2004, s. 32). 1997'de 'Mavi Akım' anlaşmasının imzalanması bu açıdan önemli bir gelişmedir ve bu proje Rusya'nın Türk ekonomisine yaptığı en büyük yatırımdır (Özbay, 2011, s. 41-42). Karadeniz'in altından geçerek Samsun'dan karaya çıkan Mavi Akım hattı -Batı hattıyla birlikte- Rus doğalgazını Türkiye'ye taşıyan iki önemli hattın biridir. (İsmayıl, 2016, s.11).

1990'lı yılların sonlarında başlayan yakınlaşma süreci, sonraki dönemde de devam etmiştir. Ekim 2000'de Rusya Başbakanı Kasyanov'un Ankara'ya yaptığı resmi ziyarette, iki ülkenin birbirine rakip değil ortak olduklarını açıklaması önemli bir gelişmedir (Özbay, 2011, s. 50). 2001 yılında Rusya Dışişleri Bakanı İgor İvanov'un Türkiye'ye yaptığı ziyaret ve iki ülkenin bu ziyarette varılan mutabakat neticesinde, 16 Kasım 2001'de New York'ta 'Avrasya İş birliği Eylem Planı'nı imzalaması diğer önemli bir gelişmedir (Özbay, 2011, s. 39).

Putin, Rus basınına verdiği röportajda, Türkiye-Rusya ilişkileri hakkında; her iki ülkenin işbirliği amacıyla güçlerini birleştirmesi gerektiğini açıklamaktadır. Türkiye ve Rusya'nın savaşlar ve barışlarla geçen ortak bir tarihi olduğu kadar Karadeniz'de komşu olarak ortak çıkarları bulunduğunu, ilginç bir şekilde her iki ülke arasında daha ziyade işbirliği olduğunu ifade etmektedir (E. Göksedef, 2016).

II- RUSYA - TÜRKİYE ARASINDAKİ İŞBİRLİĞİNİN EVRİMİ

Türkiye-Rusya ilişkileri, iki ülke liderlerinin son yıllarda yaptıkları görüşmelerden ve Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK)' nin kurulmasından sonra 2018 yılından itibaren üst düzey temaslar yoğunlaşmaya başlamıştır. Rusya ile ekonomik ilişkilerimiz açısından özellikle ticaret hacminde artış olduğu görülmektedir. 2017 yılında 22 milyar \$ olan ticaret hacmimiz, 2018' de artarak ilk dokuz ay sonucunda %21 artış göstermiş ve 19 milyar olmuştur. Turizm alanında da gelişmeler başlamıştır. 2017 yılında Türkiye'ye gelen Rus turist sayısı 4,7 milyonken 2018'de %24 oranında artarak 5,1 milyon olmuştur. Ortak yatırımlar konusunda gerçekleşen önemli bir gelişme olarak 3 Nisan 2018 tarihinde Türkiye Varlık Fonu ile Rusya Federasyonu Doğrudan Yatırım Fonu arasında Ortak Yatırım Anlaşması imzalanmıştır. İki ülke arasındaki karşılıklı yatırımlar 10'ar milyar & düzeyindedir. Türk müteahhitleri tarafından Rusya'da toplam değeri 60 milyar & olan yaklaşık 2000 proje hayata geçirilmiştir. Rusya ile enerji işbirliği kapsamında Akkuyu Nükleer Santrali ve Türk Akımı projeleri iki ülke arasındaki en önemli işbirliği daha ileri safhalara taşınmıştır. Aynı gelişme beşeri-kültürel alandaki ilişkilerde de görülmektedir. 19 Şubat 1918 tarihinde Moskova Yunus Emre Türk Kültür Merkezi açılmıştır. 2019 yılının kültür ve turizm yılı olarak kutlanması için karşılıklı hazırlıklar yapılmaktadır. Türkiye-Rusya ilişkilerinin bölgesel ve uluslararası barış ve istikrarın sağlanması bakımından özel bir önemi bulunması nedeniyle bütün bu olumlu gelişmeler ve ülke liderlerinin karşılıklı görüşmelerinin iyi niyet çerçevesinde geliştirilmesi ile bulunduğumuz coğrafyada istikrarlı kalkınma, ekonomik gelişme, huzur ve refah ortamı oluşturulmasına katkı sağlandığı görülmektedir (T.C. Dış İşleri B, 2019, s. 26-27).

Bölgesel ve evrensel işbirliğinin tesisi ve sürdürülmesinde kilit rol oynayan faktörlerin başında gelen *iyi komşuluk ilkesi* yüz yıllardan beri uluslararası ilişkilerin değişmeyen temel prensiplerinden biridir. Taraflar arasında her alanda sürekli iletişim ve karşılıklı güven üzerine dayalı iyi komşuluk ilişkileri sayesinde pek çok kriz konuları daha hafif bir şekilde atlatılabilmekte, ortak ekonomik entegrasyonların kurulması düzeyinde imkanlar sunan bu ilke toplumsal kalkınmanın önemli bir unsuru olmaktadır. Bu konuda beş yüz yılı aşkındır diplomatik ilişkiler yürüten Türkiye ile Rusya arasında 1920'li yıllardan başlayan ve günümüzde en üst noktada devam eden iyi komşuluk ilişkileri bulunduğu görülmektedir (F. Purtaş, 2010, s.71).

Türkiye ile Rusya arasında bölgesel yakınlıktan stratejik işbirliğine ilerleyen ticari ilişkiler sonucunda ticaret hacminin artması ile Rusya Türkiye'nin en büyük ticari ortaklarından biri haline gelmiştir. Taraflar bu alanlardaki işbirliğini devam ettirme konusunda kararlı olduklarını ve iki ülke yetkilileri de ticaret hacmini en üst düzeye çıkaracaklarını ileri sürmektedirler. Turizm konusunda Ruslar birinci sırada yer almışlardır. Ticari işbirliğinin gelişiminin diğer alanlardaki işbirliğini de beraberinde getireceği kabul edilmektedir (İ. Kemalolu, 2010, s. 75).

Türkiye ve Rusya işbirliğinin geleceğinde etkili faktörler açısından 21. yüzyılda Türkiye ve Rusya'nın birbirini tamamlayıcı iki bölgesel güç haline geldiği bilinmektedir. Bu iki gücün bir sinerji alanı yaratabilmesi gereği olarak her iki ülkenin geliştireceği etkin işbirliği sayesinde bazı olumlu sonuçlar elde edileceği düşünülmektedir (S. Erol, 2010, s. 87);

- Bölgedeki güç boşluğunu doldurma ve bu kapsamda bölgesel işbirliğini genişletme açısından yeni bir sürecin önünü açacaktır.
- Enerji faktörü Türkiye ve Rusya'yı diğer ülkeler karşısında güçlü kılacak en etkin araçlardan biridir. Türkiye ve Rusya'nın bu noktada akılcı bir enerji politikası yürütmesi bu iki ülkeyi diğer ülkeler karşısında daha etkin bir konuma sokacaktır.
- Türk Rus işbirliği, çok kutuplu dünya arayışında etkin bir işbirliği modeli olarak etrafında yeni bir çekim alanı yaratabilir ve bölgesel çapta bir entegrasyona zemin yaratabilir.
- Türk Rus işbirliği ve bölgesel çapta yaratılacak bir " bölgesel birlik" Batı ve Çin arasında güçlü bir tampon bölge anlamına da gelmektedir. Bu hem Avrasya bölgesinde küresel çapta istikrarın sağlanması noktasında önemli bir adım olacaktır.

- Yükselen Çin ve dünyada yarattığı tehdit algılaması böyle bir işbirliğini gerekli kılmaktadır.

Türkiye'nin uluslararası güvenliği, toprak bütünlüğünün korunması, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel kimliğinin korunması kapsamında devam etmektedir. Bu hedefe ulaşılmasında, toprak bütünlüğünün dokunulmazlığı ve krizlerin doğru yönetilmesine katkı sağlanması, kitle imha silahlarının kullanılmasının önlenmesi, barışın teşvik edilmesi gibi konular önemlidir. Bunun yanı sıra, istikrara katkı amacıyla uluslararası işbirliğinin küresel ölçekte artırılması ve ortaklığa dayalı güvenlik anlayışı ön plana çıkmaktadır. Uluslararası barışın sağlanması, istikrarın, sürdürülebilir kalkınmanın ve insani gelişim için gerekli olanakların ve güvenliğin sağlanması genel hedefi oluşturmaktadır (T.C. Dış İşleri B., 2019).

Türkiye'nin güvenlik politikası bir yandan coğrafi konumu diğer yandan bölgedeki komşu ülkelerle ilişkiler olmak üzere şekillendirilmiştir. Bu faktörler, Türkiye'yi öncelikle Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinde, ayrıca Avrupa, Asya ve Ortadoğu bölgelerinde güvenlik alanında etkin bir güç haline getirmiştir. Bu açıdan dış ilişkilerde dostluk çerçevesinde ilişkiler kurulması, devam ettirilmesi, bölgesel ve uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi, sorunların barışa yönelik çözümlenmesi, Türk dış politikasının ana amaçlarını oluşturmaktadır. Türkiye, içinde bulunduğu bölgedeki komşu ülkeler arasında işbirliğinin güçlendirilmesine yönelik bir güvenlik politikası sürdürmektedir ve geleceğe yönelik olarak güvenlik alanında işbirliğini teşvik etmektedir (T.C. Dış İşleri B, 2019).

Türkiye uluslararası kalkınma konusunda işbirliği sağlanmasındaki rolünün önem kazanmasıyla dikkat çekmektedir. Küreselleşme dinamikleri ile küresel boyutta kalkınmanın sürdürülebilir olmasına katkı sağlama açısından barış ve istikrarın sağlanması ve korunması hususunda gösterilen sorumluluk imajı uluslararası kalkınma konusunda işbirliği sağlanması çerçevesinde Türkiye'nin önemli bir komşu olmasına neden olmuştur.

Türkiye ve Rusya'nın güvenlik alanındaki girişimleri ve ekonomik işbirliğini desteklemeye katkı sağlamak amacıyla üye oldukları önemli uluslararası kuruluşlar bulunmaktadır (T.C. DİB, 2019).

Rusya Federasyonu'nun üyesi olduğu uluslararası kuruluşlar; Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Dünya Ticaret Örgütü, Avrasya Ekonomik Birliği, Bağımsız Devletler Topluluğu, Şangay İşbirliği Örgütü, Ortak Güvenlik Anlaşması Örgütü, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (T.C. DİB, 2019).

Türkiye'nin ulusal ve uluslararası barışa yönelik ve ayrıca ekonomik yönden gelişimine katkıları olacağı için üyeliği bulunan önemli kuruluşlar arasından bazıları (T.C. DİB);

Birleşmiş Milletler: Türkiye BM sisteminin bütün boyutlarına aktif olarak katılmaya gayret etmektedir ve uluslararası barış ve istikrarın korunması kapsamında yürütülen faaliyetlerde rol oynamaktadır. Bu durum uluslararası politikadaki etkinliğimizin artmasına yardımcı olmaktadır (T.C. DİB).

Avrupa Konseyi: Türkiye, kurulduğundan bu güne Avrupa Konseyi Parlamento Merkezi (AKPM) yer alarak hem Avrupa'nın savaş sonrası yaşanan olumsuz sonuçlardan etkilenmesinin önlenmesi ve yeniden işbirliği sağlanması için çaba göstermiştir (T.C. DİB).

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT): Örgütün amacı, güvenliğin sağlanması, siyasi, askeri, ekonomik ve insani gelişme ilkelerinde yeni formlar yaratmak, üye ülkelerin yükümlülüklerinin uygulanmasını sağlamaktır. Ayrıca üye devletlerin bu ilkelerin korunmasına saygı çabalarına destek olmaktır. AGİT süreci, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde başlamış, soğuk savaşın bitmesi ile güçlenmiştir ve doğu bloğunun isteğiyle 1989 yılında bu işbirliği ortamının önemi artmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra artık çatışma ortamının etkilerinin giderilmesi yerine devletler arasında işbirliği ve ortaklık görüşmeleri başlamıştır. Türkiye, başta sınır güvenliği ve ekonomi konularında olmak üzere zorunlu göçler ve insan ticaretiyle mücadele

alanlarında AGİT faaliyetlerine destek olmaktadır. Türkiye'nin AGİT ile ilişkileri düzenli diyaloglarla olumlu bir gelime eğilimi göstermektedir (T.C. Dış İşleri B., 2019).

Dünya Ticaret Örgütü: “Dünya Ticaret Örgütü, ülkelerin ticaretinin gelişmesi, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı amacıyla, uluslararası piyasada serbestinin sağlanmasını kurallara bağlayan bir kuruluştur” (T.C. Kültür ve Turizm B. 2019). DTÖ Anlaşmaları, uluslararası ticaret alanındaki faaliyetlerde mal, hizmetler ve fikri mülkiyet alanlarını kapsamaktadır. Anlaşmalar üye ülkelerin ticaret koşullarını, gümrük tarifelerini ve küresel ticaret pazarındaki bireysel taahhütlerini de içermektedir (T.C. DİB).

Sangay İşbirliği Örgütü: Rusya üye ülkeler, Türkiye diyalog ortağı ülkeler arasında yer almaktadır. Ülkemiz 6-7 Haziran 2012 tarihlerinde Pekin’de düzenlenen ŞİÖ Devlet Başkanları Zirvesi’nde oybirliğiyle Diyalog Ortaklığı’na kabul edilmiştir. ŞİÖ ile çeşitli konularda işbirliğinin geliştirilmesi öngörülmektedir (TASAM, 2019).

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü: Türkiye'nin Avrasya'daki çok taraflı girişimlerine bir örnek olarak Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü bölgede işbirliği olanaklarının değerlendirildiği tam teşekküllü bir ekonomik kuruluştur. KEİ'nin kuruluşunda aktif rol almış olan Türkiye kuruluşundan beri örgütün faaliyetlerine aktif katılım sağlamaktadır. Bölgede ekonomik işbirliğini kurma amacıyla olan KEİ'nin en önemli özelliklerinden biri, işbirliğine ve dış ilişkilere yönelik yapıcı tavrıdır (E. Oktay, 2006, ss: 149-179).

Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN): Türkiye, ASEAN ile ilişkilerinin başlangıcı olarak Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasına (ASEAN/TAC) 2010’da taraf olmuştur. Türkiye 2023 hedefleri ile belirlenen ticaret gelişiminin sağlanmasında, dış politikalar çerçevesinde ticari ve ekonomik ilişkilerimizin güçlendirilmesinde, ülkemizin bölgedeki etkinliğinin artırılmasında ve gerektiğinde bölgedeki diğer ülkelerle ticaret dengesinin oluşturulmasında yarar sağlanmasına çalışmaktadır (Ş. Denizelli, 2017, T.C. DİB, 2019).

III- TÜRKİYE - RUSYA İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ

Avrasya alanı kendi tarihinin her devrinde zaman zaman rekabet ve çatışma alanı olmuştur ancak 21. yüzyılda bu coğrafya artık Türkiye ve Rusya arasında işbirliği alanına dönüşmüştür. Gelişen tarihi olaylar iki ülkenin yakınlaşması için fırsatlar sunmuştur ve Rusya Federasyonu'nun Karadeniz ve Kafkasya politikasını etkilemiştir. Rusya Federasyonu'nun Karadeniz ve Kafkasya'daki eski müttefiklerinin Avrupa-Atlantik dünyası ile bütünleşmek için gösterdikleri çabalar istikrarlı bir iç ve dış politikaya sahip Türkiye ile söz konusu iki bölgede işbirliğine zemin hazırlamıştır (Atatürk Dil tarih Y.K., 2010, s. 102). Dünya ekonomisinde önümüzdeki yıllarda önemi artacağı düşünülen Avrasya'nın geleceğinde Türkiye – Rusya işbirliğinin coğrafyanın perspektifini belirlemek açısından önemli ve vazgeçilmez bir ağırlığı söz konusudur. Her iki ülkenin liderleri tarafından oluşturulan karşılıklı güvene dayalı diyalog platformu, stratejik işbirliğinin geliştirilmesi yönünde önemli bir avantaj olmuştur. Bu konuda Rus siyaset bilimci A. Dugin, Türkiye ile Rusya'nın Avrasya'dan kaynaklanan ortak kökleri ve tarihi olduğuna işaret ederek bu ortak tarihi kökenlerini yeniden gözden geçirmeleri halinde, geleceğe dönük işbirliğini güçlendirecek pek çok pozitif noktayı yakalayabileceklerini, Avrasya'nın her iki ülkenin de çok kültürlü toplumsal yapıları ve devlet yönetim kültürleri dikkate alındığında, iki ülkeyi birleştiren bir 'ortak vatan' özelliği taşıdığını hatırlatmaktadır. Bu nedenle, Türkiye ile Rusya arasında enerji, teknoloji, savunma, turizm, dış ticaret, ulaştırma, elektronik haberleşme, bilişim, inşaat, finans gibi stratejik öneme sahip sektörlerdeki işbirliğinin, bir tarafta Pakistan ve Hindistan'a, diğer tarafta Çin'e, bir başka tarafta Afrika'ya uzanacak yeni projeleri, yeni fırsatları da gündeme getirebileceğinin göz ardı edilmemesi gerektiği düşünülmektedir. Türkiye, enerji, savunma ve bilişim gibi bir çok sektörlerde Rusya ile işbirliğini derinleştirirse, dış ticaret hacminin kolaylıkla 100 milyar dolara çıkartılabileceği açıklanmaktadır (K. Alkin, 2018).

Türkiye ve Rusya arasındaki işbirliğinin gelecekte daha geliştirilmesi için yapılması gerekenler ile ilgili olarak düzenlenen forumlar sonucunda açıklanan raporda kültür, eğitim,

güvenlik - askeri işbirliği, enerji - ekonomi ve basın olmak üzere beş başlıkta saptamalar yapılmıştır (Ankara YBÜ Forum Sonuç Raporu);

“Kültür: Türkiye – Rusya ilişkilerinin geliştirilmesi adına 2019 Rusya ve Türkiye yılı etkinlikleri önemli bir fırsat olacaktır. Bu kapsamda kültür ve turizm alanında faaliyet planı hazırlanmalı ve STK’ larla işbirliği halinde iki ülkede de tüm ülke genelini kapsayacak biçimde yapılmalıdır.

Eğitim: Türkiye – Rusya arasında daha önceden başlatılan eğitim alt yapısını geliştirmek adına he iki ülkede Türk Rus üniversitesi açılması, karşılıklı öğrenci ve akademisyen değişimi ile ihtiyaç duyulan uzmanların yetiştirilmesi sağlanmalıdır.

Güvenlik – Askeri İşbirliği: Türkiye’nin S-400 hava savunma sistemi alması konusundaki kararlılığı iki ülkenin askeri sanayi konusundaki işbirliğine katkı sunabilir ancak S-400 silah sistemleri tek başına hava savunması için yeterli olmayacağından bunu destekleyen orta menzilli sistemlerin ortak üretimi konusunda ortak şirket kurulumu sağlanabilir. Rusya’da Türkiye’den ATAK helikopter, ALTAY tankı ve İHA’ lar konusunda alım yapmaya dair bir politikalar oluşturmalıdır.

Enerji Ekonomi: Dünya enerji piyasasında değişen yollar ve kaynaklar dikkate alındığında iki ülkenin özellikle LNG konusunda ortak yatırım yapmaya dair planları olmalıdır. Milli paranın kullanımı desteklenmelidir. Rus turistlerin kendi milli paralarıyla harcama yapabilmelerinin önündeki engeller kaldırılmalıdır. Türkiye – Rusya arasındaki işbirliğinin geleceğe taşınması amacıyla vizelerin kaldırılması olmazsa olmazlardandır. İki ülke arasındaki güveni sarsacak bu tür davranışlarda iki ülke kurumlarının da titiz davranması gerekmektedir. Türkiye ve Rusya’da karşılıklı yatırım oluşturmak için serbest ticaret bölgeleri kurulmalıdır. Sadece Türk ve Rus iş adamlarının kullanacağı serbest bölgeler oluşturulmalı, Serbest Ticaret Anlaşması konusunda çalışmalar yapılmalıdır. Türkiye – Rusya ilişkilerinde ekonomik entegrasyon sağlanmalıdır. Bu amaçla komisyonlar oluşturulmalıdır.

Basın: Türkiye Rusya arasındaki basın yayın konusundaki işbirliği güçlendirilmelidir. Türk – Rus basın konseyi kurularak sorunlar ve çözümleri bu kurum üzerinden sağlanmalıdır. Devlet basın kuruluşları arasında yapılacak anlaşma ile karşılıklı film, belgesel ve doküman değişimi sağlanmalı, ayrıca bu anlaşmalarla iki ülke televizyonları birbirlerinin altyapılarını kullanabilmelidir.”

SONUÇ

Rusya – Türkiye ilişkilerinin tarihsel sürecinde önemli işbirlikleri yaşandığı görülmektedir. Uluslararası ilişkiler açısından, Türkiye ve Rusya’nın birbirleri için önemli ülkeler olduğu çünkü bölgesel açıdan gerek komşuluk ilişkileri gerekse askeri ve ekonomik işbirliğinin her iki ülkenin ortak çıkarları için önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye ve Rusya arasında oluşturulan Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK) ile ikili işbirliğinin geliştirilmesi sağlanmıştır ve bu sayede iki ülke arasında artan çok yönlü işbirliğinin bölgesel, bölgelerarası ve küresel dünya düzeninin pekiştirilmesi yolunda yeni olanaklar ortaya çıkmıştır. İki ülke arasındaki işbirliğinin stratejik ortaklığa doğru ilerlediğini öngören uzmanlar tarafından tarafların iyi niyetinin önemine işaret edilirken Rusya – Türkiye arasındaki ilişkilerin çok yönlü gelişme sürecinin olumlu bir işbirliğini hedeflediği kabul edilmektedir.

KAYNAKÇA

- “Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)”, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/guneydogu-asya-ulkeleri-birligi.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 10.03.2019).
- Alkin, Kerem. 2018, “Avrasya’da Türkiye Rusya İlişkilerinin Geleceği”, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/kerem-alkin/>, (Erişim Tarihi: 08.03.2019)
- Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, “Türkiye – Rusya İlişkileri: Geleceği Şekillendirme” Forumu, https://www.aybu.edu.tr/content_detail-256-5061-universitemizde-turkiye-rusya-iliskileri-gelecegi-sekillendirmek-konulu-program-gerceklestirilecek.html, (Erişim Tarihi: 07.03.2019)
- Asker, Ali ve S. Aliyeva (2012), “Rossiysko-Turetskiye Otnoşeniya: Optimizm v Paradoksalnıh Usloviyah”, Problemi i Riski Sovremennoy Rossiyskoy Modernizatsii: Kontseptualnoye Osmısleniye i Praktika Realizatsii, Moskva., 2012, s. 34.
- Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, II. Çalıştay, **Soğuk Savaştan Günümüze Türk Rus İlişkileri**, Hasan Kanbolat, “Günümüz Türk Rus İlişkilerinde Kafkasya, SOĞUK -SAVAŞTAN-GÜNÜMÜZE-TÜRK-RUS-İLİŞKİLERİ/II.ÇALIŞTAY- BİLDİRİLERİ/pdf, St. Petersburg, 28-29 Eylül 2010, s: 102 <http://www.atam.gov.tr/wp-content/>, (Erişim Tarihi: 12.02.2019)
- Büyükkakıncı, Erhan (2004), “Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye-Rusya İlişkileri”, Türk Dış Politikası Analizi, 3. Baskı, İstanbul: Der Yayınları, s. 17
- Ercan, Muzaffer (2010), “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri”, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, S 1, s. 27-42.
- Erol, M. Seyfettin. “Türkiye – Rusya İlişkilerinin Geleceğinde Tarihsel Kodlar ve Soğuk Savaş Faktörü”, Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, II. Çalıştay, s: 87.
- Göksedef, Ece, 2016, “Putin Dönemi Türk - Rus İlişkileri”, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/putin-donemi-turk-rus-iliskileri>. (Erişim Tarihi: 10.03.2019)
- Gürün, Kamuran; Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, ss: 64 – 69.
- İsmayıl, Toğrul (2016), “Türkiye-Rusya İlişkileri: Soğuk Kış’tan Sıcak Bahar’a Dönüşebilecek mi?”, EkoAvrasya, S 33, s. 6-13, s. 11.
- Kemaloğlu, İlyas. “Komşuluktan Stratejik İşbirliği’ne Türk Rus İlişkileri”, Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, II. Çalıştay, s: 75
- Kurat, Akdes Nimet (1999), Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917’ye Kadar, Ankara: TTK Yayınları, ss: 117 - 118
- Kurat, N. 2011, Türkiye ve Rusya: XVIII. YY Sonundan Kurtuluş Savaşı’na Kadar Türk Rus İlişkileri (178 – 1919), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 2011.
- Kurat, Yuluğ Tekin; “1878-1919 Arasında Türk-Rus İlişkilerinin Siyasal Anatomisi”, Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- Oktaç, Emel G., “Türkiye’nin Avrasya’daki Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 3, Sayı 10 (Yaz 2006), s. 149-179.
- Özbay, Fatih (2011), “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010”, Bilge Strateji, C 2, S 4, s. 35- 77, ss: 41-42.
- Purtaş, Fırat. “Türk Rus İlişkilerinin Gelişiminin Anahtarı, İyi Komşuluk”, Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, II. Çalıştay, s: 71
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı, “Türkiye’nin Üye Olduğu Uluslararası Kuruluşlar”, <http://www.mfa.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 17.02.2019)

T.C. Dış İşleri Bakanlığı, **2019 Yılına Girerken Girişimci ve İnsani Dış Politika**, s: 26-27

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019, <http://www.kultur.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 11. 03.2019)

TASAM, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Bilal Yıldırım, Şangay İşbirliği Örgütü ve Türkiye, 2005,
http://www.tasam.org/tr-TR/sangay_isbirligi_orgutu_ve_turkiye, (Erişim Tarihi: 18.02.2019)

Yeşilot, O. ve B. Özdemir, 2016, “ Türk – Rus İlişkilerinin Geleceği: Rekabet mi? İş Birliği mi?”, Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi • Cilt III, Sayı 2 • Sonbahar 2016 • ISSN 2148-6743 • ss. 55-73 DOI: 10. 16985 / MTAD. 2016227942, 2016.

ÜLKEDİŞİ POLİTİKALARDA SİBER GÜVENLİK ALGISI: ABD, RUSYA VE İRAN ÖRNEĞİ

Nazrin ALİZADA

Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, Doktora Öğrencisi,

nezrinalizade@rambler.ru

ÖZET

21. Yüzyılda yüzde yüz güvenli ortamın oluşturulmasının mümkünsüz olduğu bir zamanda siyasal eksende hareketlenmelerin yaşanması üzerine güvenlik anlayışının boyutları genişlemeye başlamış, önceleri var olsa da kendini etkin şekilde göstermeyen siber güvenlik olgusu bu dönemden itibaren işlevselliğini daha da artırmıştır. Durum böyle olunca, hem küresel hem de bölgesel güçler kendi güvenlik doktrinlerinde bu olguya daha çok yer vermeye başlayarak ortaya çıkan yeni siyasal koşullara ayak uydurmaya çalışmış ve buna paralel olarak devletler, siber ortamda yaygınlaşan ve bir saldırı mekanizması gibi kullanılarak devreye sokulması mümkün olan siber saldırılara karşı kendi elini güçlendirme yöntemleri yolunu seçmiş ve bununla ise en az zararla maksimum siyasal kazanç elde etme stratejisi dış politikanın ana arteri konumuna getirilmeye çalışılmıştır.

Bu çerçevede, çalışmada ilk önce genel olarak güvenlik nedir olgusuna değinildikten sonra özel olarak siber güvenlik kavramı ve onun neleri kapsadığına bakılacak, devletlerin dış politika doktrininde uygulamaya çalıştıkları siber güvenlik koruma yöntemleri ele alınacak ve daha sonra ülkedışı politikalarda siber güvenlik stratejisinin oynadığı rolün kapsamlı şekilde araştırılması adına ilk önce bu stratejiden yararlanan ve dünyada küresel güç olmaya çalışan iki rakip devletin- ABD ve Rusya'nın, daha sonra ise bölgesel güç olmaya çalışan İran'ın benimsedikleri stratejide bu olguya ne denli önem verildiği ele alınarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Siber Güvenlik, Siber Saldırı, Strateji, Siyaset, Örnek Ülkeler

ABSTRACT

It's impossible to provide 100 % security in the 21st century. That's why the dimensions of security concept have been expanded to the parallel of nowadays' circumstances. In this axis the cyber-security phenomenon, even though which did not show itself effectively before, has increased its functionality. As such, both global and regional powers have tried to adapt to this phenomenon in its own security doctrine by starting to give more places on these new political conditions. Parallel to this, states have chosen the way of strengthening their own inner policy strategy against the other states' cyber-attacks. Via this mechanism states want to achieve maximum political gain with the least amount of damage. In addition to these goals they try to make cyber security strategy as a main artery of their foreign policy.

Keywords: Cyber Security, Cyber Attack, Strategy, Policy, Model States

GİRİŞ

Günümüz uluslararası ilişkilerinde güvenliği bu denli önemli kılan koşullar göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmada esas olarak ülkedışı politikalarda siber güvenlik olgusunun yeri ve önemini belirlemek ve bununla da önceden önlem alınması zor olan siber saldırılara karşı devletlerin hangi koruma stratejisini uyguladığını öğrenmek amaçlanmıştır.

Bu çerçevede, çalışmada ilk önce genel olarak güvenlik nedir olgusuna değindikten sonra özel olarak siber güvenlik kavramı ve onun neleri kapsadığına bakılmış, devletlerin dış politika doktrininde uygulamaya çalıştıkları siber güvenlik koruma yöntemleri ele alınmış ve daha sonra ülkedışı politikalarda siber güvenlik stratejisinin oynadığı rolün kapsamlı şekilde araştırılması adına ilk önce bu stratejiden yararlanan ve dünyada küresel güç olmaya çalışan iki rakip devletin-

ABD ve Rusya dış politika stratejisinde bu olguya ne denli yer verildiğine bakıldıktan sonra günümüz uluslararası ilişkilerinde İslamı esas alarak bir cumhuriyet oluşturan ve hibrid bir siyasi sisteme sahip olan İran'ın timsalinde konu detaylı şekilde incelenmiştir.

1. Güvenlik Ekseninde Siber Güvenlik Anlayışı

1.1. Güvenlik ve Siber Güvenlik Nedir?

Güvenlik uluslararası ilişkiler sisteminde farklı zaman kesimlerinde kendini farklı şekilde gösteren bir kavram gibi daima karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bu kavram eskilerden bu yana hem bölgesel hem de küresel aktörlerin iç politik gereksinimlerinin itici bir unsuru gibi devletlerin dış politika stratejisinin belirlenmesinde çok önemli bir rol üstlenmiştir. Bu nedenle böyle öneme haiz olan bir kavramın esasen iki konseptual teori açıdan ele alınması gerekmektedir.

Bunlardan ilki, realist teoridir ki, onlara göre mevcut olan dünya düzeninde devletler daima bir rekabet içindedir ve böyle dünya düzeninin sözsüz ki, güvenlik üzerinde doğrudan etkisi vardır. Şöyle ki, hiçbir devlet diğer devletin genişlenme isteğinin olup olmamasından tam emin olmadığı için daima kendi güçlerini en üst düzeye çıkarmaya çalışmaktadır. Bununla da devletler kendi aralarında bir rekabet sistemi oluşturuyorlar ki, bu devletleri günümüzde rekabete doğru iten birçok unsur vardır ve bu unsurlar yalnızca güvenlikle sınırlı kalmayıp aynı zamanda ekonomik ve çevresel sorunları da kapsamaktadır. Bu nedenle realistlere göre rekabet unsurunun olduğu bir sistemde tam güvenli ortamdan bahs edilmesi absürttür.

İdealistlere göre ise, güvenliğin insanlar tarafından sağlanması her daim mümkündür. Çünkü insan doğası gereği tüm sorunları çözme kapasitesine sahiptir ve bu nedenle uluslararası ilişkilerde güvenli ortamın oluşturulması yalnızca insan unsurunun siyasal sistemde köklü değişiklikler yapması yolu ile mümkündür. Ama günümüzün siyasal gerçeklikleri ekseninde bu tezin ne kadar devletler tarafından uygulandığı da ayrı bir tartışma konusudur. Çünkü devletler özellikle de, terörizmin bu denli dünyanın her tarafında yaygınlaşması, ekonomik sorunlar ve küresel güçlerin tek süper güç olma yolundaki verdikleri mücadeleden sonra bir silahlanma dilemması karşısında kalmıştır. Bu yüzden farklı tanımlarla nitelendirilen ve tartışmalı bir kavram olan güvenlik kavramında bazı analizçiler temel değerlerin üstün tutulmasından yana tavır sergilerken bazıları ise bu kavramın hem bireysel hem ulusal hem de uluslararası bir kavram olduğunu ileri sürmektedirler. Durum böyle olunca, tartışmaya açık kavram olan güvenliğin hangi alanları kapsadığına bakılacak olursa, onlar arasında enerji, çevre, ekonomik, gıda güvenliği gibi birçok alternifin sıralanması mümkündür. Ama bu alternatiflerden son zamanlarda adından sıkça bahs ettiren ve güncelliğini uluslararası ilişkilerdeki yaşanan yeniliklere orantılı olarak koruyan siber güvenliğin özellikle vurgulanması gerekmektedir. Çünkü bu güvenlik türü 21. Yüzyılda birçok devlet tarafından dış güvenlik stratejisinin önemli bir aracı gibi kullanılan politik bir yöntem haline gelmiştir. Bu nedenle siber güvenlik olgusunun detaylı incelenmesi gerekmektedir.

Siber güvenlik internetin yaygınlaşmasıyla kendini bariz şekilde devletlerin dış politika stratejisinde gösteren araçlardan biridir. İnternetle bu kadar bağlı olması zaten onu günümüzde yaşanan tehditlerin esas kaynağı gibi nitelendirilmesine neden olmuştur. Çünkü, internet her geçen gün insan hayatına daha fazla müdahale edebilir nitelik kazanmıştır. Bunun sonucundan isesiyasi kararalıcılar bile etkilenmektedir. Şöyle ki, internet vasıtasıyla insanların daha hızlı iletişim içinde olmasının yanı sıra aynı zamanda herhangi bir olayla ilgili siyasi kararalıcıların kararalma mekanizmasını etkileyebilir nitelikte olan veri ve bilgi akışı sağlanmakta ve hatta devletlerarası siyasi nitelikteki belgeler kolayca elde edilebilmektedir. Tüm bunlara internet fiyatlarının ucuzlaşmasının yanı sıra onun hızının artması ve bunun sayesinde sanal ortamı paylaşan insanların sayısında artışın yaşanması neden olmuştur. (Erol, 2012, s. 20) Hatta buna somut örnek gösterilmesi zamanı çok basit bir olay üzerinden hareket edilmesi mümkündür. Örneğin, yukarıda söylenenlerin ıspata dökülmesi gerekirse, ilk akıllara gelen soru bu olacaktır. Günümüzde ne kadar insanın internet erişimi vardır? Bu sorunun cevaplanması için de başvurulacak yöntem arama motorları vasıtasıyla en güncel verilerin elde edilmesi olacaktır. Anlaşıldığı üzere ihtiyaç duyulan istatistiksel verilere erişilmesinde başvuru olan yöntem yine internettir. Şöyle ki, 2019 yılının

verilerine göre dünyada internet kullanan insan sayısı 4,346,561,853'tür (<http://www.internetworldstats.com/stats.htm>). Rakamlardan da anlaşılacağı üzere, kısa zaman içinde internetten yararlanan insanların sayısında bu kadar fazla artımın yaşanması internete bağlı olarak ortaya çıkan siber tehdit olgularının ve risklerinin de artmasına neden olmaktadır ki, bu da siber güvenlik anlayışı ile doğrudan bağlantılıdır. Peki nedir siber saldırı ve bu saldırılardan etkilenen siber güvenlik hangi ortamda oluşmaktadır?

1.2. Siber Ortam ve Siber Saldırı

Siber güvenlik siber ortamda yaygınlaşan bir kavramdır. Siber ortam ise bilişim sistemlerine, bilgi ve verilere erişebilmek ve aynı zamanda da yapılan saldırılar için anonimlik ve inkaredilebilirlik gibi fırsatların sunulduğu ağları birleştiren bir ortamdır. Böyle bir ortamda gün geçtikçe yapılan saldırıların organizatörünü bulmak veya da finans kaynağını tespit etmek daha da zorlaştığından ortaya yeni siber güvenlik riski ve tehditleri çıkmaya başlamıştır ki, bununla birlikte siber güvenliğin mutlak şekilde sağlanmasının mümkün olmamasının yanı sıra aynı zamanda artık siber risk ve tehditlerin yönetilebilir ve kabuledilebilir nitelikte tutulması esas odak noktası gibi belirlenmiştir. (T.C. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı 2016-2019 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi, 2017, s.5)

Oluşan tehdit olgularıyla birlikte siber ortamda siber saldırılar gerçekleşmektedir ki, bu saldırılar ise tek başına hareket eden hackerler, çoğu zaman korku yaratmakla belirli bir ideolojinin veya da siyasi bakış açısının profilini yükseltme odaklı olan aktivistler, çeşitli mekanizmalar yolu ile maddi kazanç odaklı olan organize suç şebekeleri, jeoplotik konumunu veya da ticari çıkarlarını geliştirme odaklı olan hükümetlerin yabancı istihbarat birimleri vasıtasıyla düzenlenmekte (Cyber Security Strategy, 2009, s.5), belirli kişisel, ulusal ve ya da uluslararası çıkarlara hizmet etmektedir. Bu yüzden genel olarak bu saldırılar kişisel ve devlet destekli olmakla iki yere ayrılmaktadır. Kişisel saldırılar daha çok internet mafyasını oluşturan kişiler tarafından düzenlenmektedir. Bunun aksine devlet destekli siber saldırılar ise inkar edilebilir nitelikte olmasının yanı sıra birsıra amaca hizmet etmektedir: (Kara, 2013, s.5)

- Diğer ülkelerin siber ortamına müdahale etmekle sahip olduğu siber kapasiteyi öğrenmek.
- Ekonomik açıdan hedef alınan ülkeyi zarara uğratmak.
- İstihbari nitelikte olan bilgiler elde etmek.

Böyle düşünülmüş şekilde uygulanan siber saldırıların önceden belirlenmesi için her bir devlet güçlü istihbarat birimlerine sahip olmalı ve dış güvenlik politikasının ana ekseninde yer alan güvenlik olgusunun herkes tarafından benimsenilen bir kavram olduğuna emin olmalıdır. Çünkü planlı şekilde hazırlanan siber saldırılar yedi önemli aşamadan geçerek başarı elde etmeye odaklanmaktadır ki (<http://resources.infosecinstitute.com/the-seven-steps-of-a-successful-cyber-attack/#gref>) bu aşamalara aşağıdakiler dahildir ve onların devletler tarafından iyice kavranılması ve ona göre önlem alınması gerekmektedir.

- Saldırıya geçmeden önce en hassas hedefin belirlenmesi ve ona etki etmenin en iyi yolunu bulmayı içeren *keşif*;
- Esas hedefin belirlenmesinden sonra hackerlerin erişim sağlamasına olanak sağlayacak karşı tarafın zayıf noktalarının belirlenmesini içeren *tarama*;
- Zayıf noktaların belirlenmesinden sonra onlara kolayca *erişim sağlanarak ilerlenmesi*;
- Ağ üzerinde serbest dolaşıma erişdikten sonra saldırıya maruz kalan kuruluşun veya da birimin en hassas verilerine sahip olan *sistemlere erişilmesi*;
- Ağ üzerinde sınırsız erişime sahip olduktan sonra onların orada uzun zaman kimsenin şüphelenemesine olanak tanımadan kalmalarının sağlanması için kendi amaçlarına hizmet eden *programların devreye sokulması*;
- Saldırıya maruz kalanın sahip olduğu donanımının işlevselliğini değiştirebilen veya da tamamen devre dışı bırakan *saldırı*;

- Hackerler tarafından saldırı düzenledikten sonra eğer herhangi bir politik mesaj verilmesini içeren durum mevcut değilse gerçekleştirdikleri *saldırıyı gizlemeye çalışma* aşaması.

Buradan da anlaşıldığı üzere siber saldırılar önceden önlem alınması çok zor olan tehdit eylemi içermektedir ve böyle saldırıların mevcut olduğu ortamda siber güvenlik kavramına bir tanım verilmesi de oldukça zordur. Ama tüm bu söylenenleri göz önünde bulundurarak siber güvenlik böyle tanımlanabilir:

Gizlilik, bütünlük ve erişilebilirlik gibi unsurları barındıran, siber uzayı oluşturan bilişim teknolojilerinin saldırılardan korunması, siber güvenlik olaylarının tespit olunması ve onların önlenmesi mekanizmasının devreye sokulmasını içeren siber güvenlik kavramı, bilgi ve iletişim teknolojileri vasıtasıyla her türlü hizmet, bilgi, verilerin sunumunda yer alan donanım ve yazılım sistemlerinin güvenliğinin sağlanmasını içermektedir. (T.C. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı 2016-2019 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi, 2017, s.8) Aynı zamanda ortaya çıkan siber tehdit ve risklerden kurum, kuruluş ve kullanıcıların varlıklarını korumak amacıyla kullanılan politikalar, güvenlik kavramları, risk yönetimi yaklaşımları da siber güvenliği oluşturmaktadır.

1.3. Siber Güvenlik Korunma Yöntemleri

Siber güvenlik alanında oluşturulan yeni stratejilerde ekonominin, toplumun ve hükümetlerin birçok işlevi yerine getirmesi için ilk başvurduğu yöntem gibi karşımıza çıkan internet vasıtasıyla siber tehditlerin hızla arttığı ve daha geniş alana yayıldığı gözükmektedir. Bu nedenle devletler tarafından desteklenen çoğu stratejide hükümetin koordinasyonun politik ve operasyonel düzeyde artırılması, yeni sorumluluklar üstlenilmesi ve kamu-özel sektör arasında işbirliklerinin güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu yüzden yeni nesil siber güvenlik stratejileri hükümetlerin ulusal güvenlik politikasında temel bir gelişmeyi ortaya koymaya hizmet etmektedir ki, bu zaman da güvenlik stratejilerinin verimli şekilde uygulanması için bazı prensiplerin uygulanması gerekmektedir. Onlara aşağıdakiler dahildir: (Cyber Security Monitoring and Logging Guide, 2015, s.8)

- Siber güvenlik günlük izlenim planının geliştirilmesi;
- Siber güvenlik günlük izlenim planının uygulanması için gerekli olan ön koşulların yerine getirilmesi;
- Siber güvenlik için mevcut olan potansiyel uzlaşmacı göstergelerin kaynaklarının belirlenmesi;
- Siber güvenlik günlük izlenim planı için herkesce kabul edilen bir taslağın tasarlanması;
- Uygun siber güvenlik kayıt ve izlenim hizmetlerinin oluşturulması;
- Siber güvenlik çerçevesinin bütünleştirilmesi;
- Siber güvenlik izlenim ve günlük kaydetme becerilerinin daha da geliştirilerek korunmasının sağlanması.

Ama birçok devlet bu prensipleri uygulanmaya çalışsa da siber güvenlik stratejilerinde istenilen başarının elde edilmesi günümüzde halen mümkün olmamıştır. Bunda ise bazı etkenlerin rolü büyüktür ki, bu etkenler de günümüzde herkesce bilinen beş siber güvenlik hatası gibi nitelendirilmektedir ve onlara dahildir: (Cyber Security: It's not just about Technology, 2014, ss.5-7)

- Güvenliğin yüzde yüz sağlanması veya da onun sağlanmasının hedef olarak belirlenmesi mümkün olmadığı herkesce bilinse de yapılan yaygın hataların başını yüzde yüz güvenli ortam oluşturmamız hedefi çekmektedir.
- Gerçekte, etkili siber güvenlik stratejisi sandığımızdan daha az teknolojiye bağımlı olsa da devletler tarafından en iyi teknik araçlara yatırım yapılması ile daha fazla güvenin sağlanacağı gibi vaatler verilmektedir.

- Güvenlik politikası hackerlerin uyguladığı stratejiye göre değil, devletin kendi hedeflerine göre belirlenmesi gerekirken devletler silahlara daha fazla yatırım yapmaktadır.
- Siber güvenlik stratejisinde öğrenme becerisi izleme ve kayıt becerisi kadar önemli olsa da, uygulamada daha çok etkin izlenime önem verilmektedir.
- Kendimizi siber saldırılardan korumak için en iyi profesyonelleri seçmeye çalışsak da yapılan en yaygın hatalardan en sonuncusu ise siber güvenliğin dış güvenlik politikasında bir tutum gibi algılanmamasıdır.

Yedi prensipin izlendiği ve beş yanlış algılanan hataların dizginlendiği siber güvenlik stratejisinin uygulanarak siber tehditlerin ve saldırıların önlenmesi için siber risk yönetimi ve gözetimi, istihbarat ve işbirliği, siber güvenlik kontrolleri, dışa bağımlılık yönetimi, siber olay yönetimi ve esneklik gibi faktörlerin gözönünde bulundurulması gerekmektedir ki, (Cybersecurity Assessment Tool , 2015, s.5) bu faktörlerin de kendine özgü değerlendirme ölçütleri vardır.

Bunlardan ilk olarak, siber risk yönetimi ve gözetim faktörü ele alınabilir. Siber risk yönetiminde entegre bir yaklaşımın oluşturulması için siber riskler gözönüne alınarak ilk önce siber güvenlik departmanı oluşturuluyor, daha sonra mevzuata uygun olarak örgütsel biçimde bu departmanlara siber risk yönetim ekibi atanıyor ki, bu ekip tüm departmanlar arasında bir organizasyon çapında siber risk yönetim planı ve dahili iletişim stratejisi geliştirmektedir. Benimsenen ve geliştirilen bu strateji gerekli olan ihtiyaçların karşılanmasına ve risklerin en aza indirgenmesine hizmet etmektedir. (Clinton, 2001, s.17)

İkncisi istihbarat ve işbirliği faktörüdür ki, bu faktör tehdit algısı içeren kötü amaçlı bilgileri birçok kaynaktan toplayarak planlanan eylem için kullanılan- siber tehditleri inceleme, siber tehditlere yönelik özel gösterim modelleri belirleme, siber tehdit faaliyetlerini yönetme, siber tehditleri önleme ve tespit etme, siber tehdit sonucunda ortaya çıkan olayla ilgili bilgileri paylaşma gibi geniş kullanım öğeleri vasıtasıyla yapılandırılmış siber tehdit bilgilerini ele alan ortak mekanizmanın geliştirilmesine katkıda bulunan değerlerden ibarettir. (Kaeo, 2014, ss.25-26)

Siber güvenlik kontrolleri olarak nitelendirilen üçüncü faktör ise önleyici, düzenleyici ve düzeltici gibi sınıflandırılan üç kontrol sisteminden oluşmaktadır.

Yukarıda söylenenlerden de anlaşıldığı gibi günümüzde siber güvenliğin sağlanması çok zor aynı zamanda da ihtiyaç duyulan bir gereksinimdir. Bu nedenle gerekli olan prensiplerin yerine getirilmesi ve onların uygulamaya konulmasıyla siber güvenliği tehdit eden siber saldırılardan veya da siber terörizmden tam olarak kurtulması mümkün olmasa dahi onların en düşük düzeye indirilmesi mümkün olabilir ki, bu da siber ortamda faaliyet gösteren siber ordular vasıtasıyla gerçekleştirilebilmektedir. Peki siber ordu nedir sorgulanacak olsa, o zaman onun böyle tanımlanması mümkündür:

Ülkeyi, kurumu siber dünyadan gelebilecek tehlikelere karşı koruyacak ve gerektiğinde siber saldırılar gerçekleştirebilecek yetenekteki bilgi güvenliği uzmanlarının oluşturduğu ordu, siber ordudur ve bu siber orduyu oluşturan tüm askerler hem saldırı hem de koruma yöntemlerini en iyi şekilde uygulama yeteneğine sahip olmalıdırlar.

Günümüzde ilk siber orduya sahip olan devlet gibi ABD karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra Rusya, AB gibi devletler topluluğu da bu yöntemden dış güvenlik politikasının bir aracı gibi yararlandığından onların detaylı şekilde incelenmesinde fayda olacaktır.

2.Ülkedışı Politikalarda Siber Güvenlik Stratejisi

2.1.ABD'nin Dış Politikasında Siber Güvenlik Stratejisi

XX. Yüzyılın sonundan itibaren uluslararası düzeyde yaşanan gelişmeler devletleri yeni dış güvenlik politikası doktrini belirlemeye itmiştir ki, bununla birlikte güvenlik kavramının da mecrası daha çok genişlemiştir. Böylece, güvenlik kavramında ülkelerin toprak bütünlüğü ve bekasının sağlanmasını kapsayan askeri boyutun yanı sıra siyasi, ekonomik, sosyal ve teknolojik boyutlar da önem kazanmaya başlamıştır. (Özgün, 2001, s.53) Bununla birlikte devletler kendi

dış güvenlik politikası doktrinini yeniden şekillendirmeye başlamış, yaşanan yeniliklere paralel olarak siber güvenlik stratejisi de bu ekseninde kendini daha fazla göstermiştir. Birçok devlet bu stratejiye başvurarak kendi ulusal güvenlik doktrinini geliştirmeye çalışmaktadır ki, onlardan biri de küresel liderlik uğrunda devletlerle karşı karşıya gelen ABD'dir.

Bugün dijital dünya sınırları anında aşmaya, devletlerarası ekonomik ve ticari ilişkiler dahi birçok alanı ekilemeye gücü yetebilen bir bağlantı sistemi oluşturmuştur ve bunun sayesinde kendi kendini yönetebilen sivil bir toplumun oluşması, insanlarla devletin birlikte demokratik şekilde yaşamasını sağlayan ve onları işbirliği içine iten hem ulusal hem de uluslararası çevrenin ortaya çıkması mümkün olmuştur. Tüm bunların hepsi internetin sağladığı olanaklar sayesinde gerçekleşmiştir ki, bugün küresel liderlikte tekkutumlu bir dünya düzeni oluşturmaya çalışan ABD, özellikle Stuxnet virüsünün keşfinden, ulus devletlerin benzeri görülmemiş düzeyde siber saldırılara karıştığına tanık olduktan sonra hayati ehemiyetli bir ulusal güvenlik sorunu gibi nitelendirdiği siber güvenlik stratejisini geliştirerek dış güvenlik politikasının bir ana eksenine haline getirmeye çalışmıştır. ABD bu stratejiyi geliştirmekle bazı zorluklarla karşı karşıya kalacağını bilse de ABD'nin temel özgürlüklerine, gizliliğe ve kesintisiz bilgi akışının sağlanmasını içine alan hem siber alanın hem de temel ilkelerin en iyi şekilde korunmasına hizmet eden bir siber güvenlik stratejisi benimsenmesi gerektiği Obama tarafından 2009 yılında vurgulanmıştır. Bunun ardınca o, ABD'nin siber güvenlik politikasını kapsamlı şekilde gözden geçirmesi gerektiği gibi çağrıda bulunmuştur. Bunun üzerine 3 Mayıs 2011 tarihinde Beyaz Saray tarafından, federal ağların siber güvenliği, kritik altyapı, ulusal güvenlik ve savunmayla ilgili siber güvenlik belgelerinden oluşan Uluslararası Siber Güvenlik Stratejisi belgesi yayınlanmıştır. (Newmeyer , 2012) Bu stratejinin esas amacı;

Uluslararası ticareti destekleyen, uluslararası güvenliği güçlendiren, özgür ifade ve yeniliği destekleyen, güvenilir bilgi ve iletişim altyapısı oluşturan, uluslararası düzeyde çalışan siber güvenlik stratejisi ile devletlerin siber tehditlere karşı ortak eylemler gerçekleştirmesini sağlamak, siber alanda da hukukun üstünlüğü ilkesini koruyan ve başını kendisinin çektiği bir siber güvenlik ortamı oluşturmaktır. (International Strategy for Cyberspace, Prosperity, Security and Openness in a Networked World, 2011,s.8)

Bu ekseninde ABD siber güvenlikle ilgili bazı sorumlulukları üstlenen birçok departman oluşturmuştur. Onlardan, Başkana düzenli kolay erişimi sağlayan Ulusal Siber Güvenlik Koordinatörü (National Cybersecurity Coordinator), ulusal güvenlik politikasını kordine eden Ulusal Güvenlik Konseyi (National Security Council), ABD ağ şebekesindeki siber güvenlikten sorumlu olan Savunma Bakanlığı, siber suçların yargılanmasından sorumlu olan Federal Soruşturma Bürosu (FBI), siber güvenlikle ilgili en gelişmiş becerilere ve donanıma sahip olan, hem Savunma Sekreterine (Secretary of Defense) hem de Ulusal İstihbarat Müdürüne (Director of National Intelligence) rapor veren Ulusal Güvenlik Ajansı (NSA) örnek olarak gösterilebilir ki, bu kuruluşlar isteğe bağlı olarak diğer devlet dairelerine ve acentelere teknik destek sağlayarak Birleşik Devletler dışında gerçekleştirilen potansiyel ve fiili siber saldırılarla ilgili istihbari nitelikte bilgi elde edilmesine hizmet etmektedir. (Wells , Tsuchiya ve Repko, s.4) Bunlardan özellikle, Savunma Bakanlığının vurgulanması gerekiyor ki, bu kurum ABD tarafından benimsenilen siber güvenlik stratejisinin üç esas misyonunun yerine getirilmesi için faaliyet göstermektedir. Bu ekseninde, ABD siber güvenlik stratejisinin misyonu böyle sıralanabilir: (The Department of Defense Cyber Strategy, 2015, ss.4-5)

- Savunma Bakanlığı yetersiz güvenlik önemleri sonucunda siber saldırıya maruz kalırsa kendi ağ sistemlerini oluşturabilecek siber saldırılara karşı kendini emniyet altına alabilecek ve koruyabilecek bir sisteme sahip olmalı ve bunun için başarılı ağ savunma operasyonları yürütmelidir.
- Aynı zamanda siber saldırılar zamanı ABD ulusal çıkarlarının korunması için daima alternatif siber savunma planı olmalıdır.
- Askeri operasyonların ve acil durum planlarının desteklenmesi için entegre siber güvenlik stratejisi bağlamında hareket edilmesi kolaylaştırılmalıdır.

Buna ek olarak, iç ve dış tehditlere karşın Savunma Bakanlığının yürüttüğü bu operasyonel faaliyetlere 2015 stratejisinde beş stratejik girişim önerilmiştir: (Denise, <https://csis.org/publication/2015-dod-cyber-strategy>)

- Siber güvenlik operasyonlarının yürütülmesi için yeni kuvvetlerin oluşturulması;
- Savunma Bakanlığı bilgi ve iletişim ağının korunması, verilerinin güvence altına alınması ve oluşabilecek risk faktörlerinin belirlenmesi;
- ABD'nin hayati önemli ulusal çıkarlarının yıkıcı veya da tahripedici siber saldırılardan korunmasının sağlanması;
- Ortaya çıkan saldırıların daha da tırmanmasını önlemek veya da saldırının negatif sonucunun en üst düzeye çıkmasına engel olmak için gerekli olan siber saldırı tekniklerinin zamanında kullanılması;
- Ortak tehditleri caydırmak ve uluslararası güvenlik ve istikrarı artırmak için güçlü uluslararası ittifaklar ve ortaklıklar kurulması ve sürdürülmesi.

Bu ekseninde, ABD siber güvenlik stratejisinin misyon ve vizyonunu genişletmek ve onları gerçeğe dökmek için bazı yöntemlere baş vurmaktadır. (International Strategy For Cyberspace, Prosperity, Security and Openness in a Networked World , 2011, ss.11-15) Şöyle ki,

- Diplomatik alanda stratejik işbirliklerini genişletmeye çalışmaktadır. Buraya, ikitaraflı ve çoktarafli ortaklıklar, uluslararası ve çokuluslu şirketlerle yapılan işbirlikleri, özel sektörle yapılan işbirliği dahildir.
- Savunma alanında vazgeçirme ve caydırıcılık stratejisini uygulamaya çalışmaktadır. Vazgeçirme stratejisine ulusal ve ülkedışı dayanıklılık gücünün artırılması dahildir.
- Kalkınma alanında ise teknik ve siber güvenlik kapasitesi oluşturmakla, politik ilişkileri geliştirmekle ilerleme kayd etmeğe çalışmaktadır.

Yukarıda vurgulananlar bir daha göstermektedir ki, ABD dış güvenlik politikasında siber güvenlik stratejisine ne kadar çok değer vermektedir. Bunu hem ABD tarafından yürütülen operasyonel çalışmalardan hem faaliyet gösteren siber güvenlik kurumlarından hem de kabul edilen belgelerden görmek mümkündür. Bu ekseninde, ABD'nin günümüzde uyguladığı siber güvenlik stratejisinin üç esas belgeye dayandığı söylenebilir. Bunlar, Şubat 2016 yılında yayınlanan Siber Güvenlik Ulusal Eylem Planı, 26 Temmuz 2016 yılında kabul edilen ABD Siber Olay Koordinasyonu Başkanlık Politikası Drektili-41(<https://fas.org/irp/offdocs/ppd/ppd-41.html>), Ulusal Siber Olay Müdahale Planı'dır. (<https://www.dhs.gov/blog/2016/09/30/national-cyber-incident-response-plan-now-available-public-comment>)

2.2.Rusya'nın Dış Politikasında Siber Güvenlik Stratejisi

Rusya'nın uygulamaya çalıştığı siber güvenlik stratejisi onun konvansiyonel potansiyeli ve bölgeye yönelik tehditleri gözönünde bulundurulduğunda uysal gibi gözükse de, gerçekte bunun tam tersi olduğu söylenebilir. Hatta bu ABD tarafından da aynı şekilde algılanmaktadır. Şöyle ki, ABD yetkilileri Rusya'nı siber alanda lider güçlerden biri gibi sınıflandırmıştır ki, bu da ABD'nin ulusal çıkarlarına bir tehdit gibi kabuledilmektedir. Bu yüzden onlar devletlararası siber silahlanmanın gün geçtikçe daha fazla artırılmasından yana tavır sergilemektedir.

Peki Rusya'nın uyguladığı bu siber güvenlik stratejisini şekillendiren faktörler nelerdir diye sorulacak olursa o zaman bunun saldırgan-defansif teori açısından incelenmesi gerekmektedir. Bu teoriye göre de iki önemli unsur öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki savunma ve saldırının farklılaştırılması, ikincisi ise savunma ve saldırı arasında dengenin sağlanması. (Jervis , 1978, ss.186-187) Aynı zamanda Rusya'nın siber güvenlik stratejisi Batı'nın uyguladığı siber güvenlik stratejisinden farklılık arz etmektedir. Bu farklılıklar sıralanacak olursa; (Giles, 2012, s.2)

- Rusya, siber alanda hangi devletin yer alıp almayacağı yönünde devletçilik konseptine sahiptir.
- Batı'da bilim ve teknolojinin gelişmesinde serbestlik ilkesine önem verilirken, buna karşın Rusya ulusal sınır ilkesini daima savunmaktadır.
- Rus siber teknolojisi Batı tarafından kabul görülmesi de gerçekleştirilen birçok savaş Rusya'ya siber alanda donanımını arttırmaya ve yenilikler getirmeye olanak yaratmaktadır.

Genel olarak, Rusya'nın siber güvenlik stratejisinden bahsedildiği zaman bu stratejinin hibrid savaş doktrini çerçevesinde yürütülen politikaya hizmet ettiğinin altının çizilmesi gerekmektedir. Bu, kendini daha net şekilde ilk defa 2007 yılında Estonya'ya daha sonra 2008 yılında Rusya'nın Gürcistan'a, 2013 yılında ise Ukrayna'ya müdahalesi zamanı göstermiştir.

Şöyle ki, Nisan ve Mayıs 2006 tarihinde Estonya'ya karşı yapılan siber saldırılar Rusyan'ın komşu devlete karşı gerçekleştirdiği ilk geniş çaplı siber saldırı niteliği taşımaktadır. Bu saldırılar sonucunda yaklaşık bir ay boyunca Estonya'nın internet sitelerinin uluslararası bağlantısı kesilmiş veya da kesilmek zorunda bırakılmıştır ki, bu da ağların tıkanmasına neden olmuştur. (Ottis, 2008, ss.163-168) Bu siber saldırı boyunca DoS ve DDoS saldırı programlarından yararlanılmış, özellikle DDoS vasıtasıyla yapılan saldırıların asıl hedefi medya ve finansal kuruluşlar olmuştur ki (Tikk, Kaska ve Vihul, 2010, s.20), finansal hizmetlerin kesintiye uğramasıyla birlikte Estonya dünya'nın geri kalan kısmından stratejik izolasyona maruz kalmıştır. Bu saldırının esas amacı;

- Estonya internet altyapısından sorumlu kurumlarını;
- Hükümetin siyasi hedeflerini;
- Özel sektör tarafından sağlanan hizmetleri;
- Kişisel hedefleri yoketmek veya gelişimini engellemek olmuştur.

Siber saldırıların ikinci hedefi ise 2008 yılında Gürcistan olmuştur. İki ülke arasındaki ilişkiler M. Saakaşvili'nin yönetiminde olan Gürcistan'ın batı yönümlü siyasi stratejiye üstünlük vermesinden dolayı kötüleşse de ilişkilerde kırılma noktası Güney Osetya ve Abhazya sorunun gündeme gelmesiyle yaşanmıştır. Ağustos 2008 tarihinde Gürcistan'ın Güney Osetya'ya müdahale etmesinin ardından Rusya eşi benzeri olmayan bir askeri kampanya ile (Hollis, 2011,s.2) Gürcistan'a havadan, karadan ve denizden geniş çaplı askeri operasyon düzenlemiş, bunun ardınca DDoS saldırıları vasıtasıyla Gürcü bankaları, telekominikasyon sağlayıcıları çöktürülmüş ve hükümetin web sitelerine yapılan siber saldırılar ile hükümet haberleşme kaynağını kaybetmiştir.(http://www.nytimes.com/2008/08/13/technology/13cyber.html?_r=0) Aynı zamanda Rus hackerler Rusya tarafından hava saldırısı düzenlenmeden önce Doğu Gürcistan'daki Gori şehrinde hükümetin iletişim ağına saldırmış ve askeri hamlelerin yayılması bununla önlenmiştir. (Connel ve Vogler, 2017, s.18)

Rusya tarafından yapılan siber saldırılara son örnek olay gibiyse siber kinetik etkiler oluşturulması için yaşanan Ukrayna krizi gösterilebilir. Ukrayna Rusya için kırmızı çizgi oluşturan bir bölgedir. 2013 yılında başlayan bu krizde Rusya tarafından hibrid savaş stratejisi çerçevesinde operasyonel ve taktiksel esneklik sergilenen düşük, orta ve yüksek teknolojik gelişmişlik düzeyinde siber saldırılar gerçekleştirilmiştir. Bu kriz esnasında CyberBerkut hacker grubunun düzenlediği siber saldırılar sonucunda NATO web sitelerine yönelik DDoS saldırıları, Ukrayna hükümetinin web sitelerine yapılan saldırılar sonucunda iletişim ağları çöktürülmüştür. (Medvedev, 2015, s.26) Ama, bu kriz esnasında gerçekleştirilen siber operasyonların Rus hibrid savaş stratejisine olumlu etkileri olmuş ve sonuç olarak Rusya'nın Ukrayna'da uygulamak istediği strateji bundan olumlu etkilenmiştir.

Yaşanan bu krizden sonra Rus siber güvenlik stratejisinde Putin'in isteği üzerine yeni girişimler yapılmaya başlanmış ve Ocak 2013 tarihinde bilgisayar saldırılarının etkilerini saptamak, uyararak ve onların ortadan kaldırılması için bir devlet sistemi oluşturması görevi Federal Güvenlik Servisi'ne verilmiştir. "GosSOPKA" olarak bilinen bu devlet sisteminin esas

amacı, tüm devlet bilgi kaynaklarını tek bir sistemin çatısı altında toplayarak sürekli izlenen ve takip edilen çevrenin oluşturulmasıdır. Bu sistemin oluşturulması için FSB tarafından 2 yıl boyunca farklı plan ve stratejiler geliştirilmiş ve 2015 yılında bu sistemin bir bölümünü oluşturan plan açıklanmıştır. (<http://www.the-village.ru/village/city/situation/227271-gossopka>) Bunun yanı sıra Putin siber güvenlik stratejisinin daha da geliştirilmesi için devletlerarası işbirliğini güçlendirerek hedeflerine ulaşmak istemektedir. Bu nedenle Putin Çin’le bir siber güvenlik anlaşması imzalamış, bununla da Çin’in Great Firewall sisteminin esasını oluşturan internet filtreleme ve kontrol sistemi gibi unsurları Rusya’nın Red Web sistemine dahil etmeğe çalışmakla hem bölgesel hem de küresel anlamda siber güvenlik stratejisinde ulaşmak istediği düzey için tüm olanakları kullanmaktadır.

İran’ın Hibrid Savaş Politikasının Esas Aracı: Siber Güvenlik ve Siber Savaş

Hibrid savaş kavramını araştıranlar, özellikle askeri analizçiler ve uluslararası ilişkiler teorisyenleri 21. Yüzyılın hibrid savaşların daha çok genişleneceği bir dönem olacağına işaret ederek hibrid savaşı tanımlamaya çalışmış ve bu yeni kavramın küreselleşmiş ve gittikçe daha çok entegre olunmuş dünya için tehdit olgusu yaratacağı kanatına varmıştır. (Glenn, 2008, s.73) Bu analizçilere göre, hibrid savaş karşı tarafın hedeflerini yok etmek için aslında basit gibi görünen fakat birarada kullandıkta karşı taraf için önemli olan tüm değerleri altüst etmek kapasitesine sahip olan bir savaş stratejisidir ki, bu stratejide hem konvansiyonel hem konvansiyonel olmayan gücü hem devlet hem devletdışı aktörler veya da gruplaşmalar aynı zamanda eşgüdümlü olarak kullanıyorlar. (Josan ve Voicu, 2015, s.50) Bu yüzden Gerasimov hibrid savaşı çok gelişmiş devleti bile parçalama gücüne sahip çok mürekkep bir savaş olarak nitelendirmiştir.

İran açısından bu konuyu ele aldığımızda onun hibrid savaş stratejisini kullanma yöntemlerinde ve araçlarında farklılıkların ortaya çıktığını söylenebilir. Çünkü İran’ın politik sisteminin bile karma olduğunu söylersek yanılmış olmayız. Otoriter sistemin birçok özelliğini ihtiva eden bu sistemde sınırlı da olsa bazı demokratik unsurlar da yer almaktadır ve bu da mevcut sistemi karma politik sisteme dönüştürmüştür. Böyle hibrid politik sistemin mevcut olduğu ülkenin dış güvenlik politikasında ise farklı şekilde uygulanan hibrid savaş stratejisi mevcuttur. Hibrid savaşta kullanılan birçok unsur mevcut olsa da, İran’ın hibrid savaş kapsamında kullandığı esas yöntem *Siber savaş yöntemidir*. Günümüzde devletler tarafından etkin şekilde siber savaş yöntemi gibi siber terörizm de kullanılmaktadır. Kısaca tanımlayacak olursak, Siber terörizm, belirli bir politik ve sosyal amaca ulaşabilmek için bilgisayar veya bilgisayar sistemlerinin bireylere ve mallara karşı bir hükümeti veya toplumu yıldırma, baskı altında tutma eylemidir. İnternet ortamında propogandalar yapılması, bilgi toplanması ve sanal saldırılar gerçekleştirilmesine odaklanan siber terörizmi internet üzerinden gerçekleştirilen terör gibi de nitelendirmek olar. Siber terör eylemlerini devletler istihbarat ve sabotaj amaçlı, siyasi teşkilatlar yeni sosyal yapı ve düzen oluşturmak için, devletdışı aktörler ise para ve güç kazanmak için gerçekleştiriyorlar.

ABD, Çin, Rusya, Birleşik Krallık, İsrail ve Batılı birçok devletin etkin şekilde kullandığı siber terör stratejisinden İran da kendi ulusal ve dış güvenliğinin sağlanması için yararlanmaktadır. Uranyum ve Plütonyum zenginleştirilmesi yönünde İran’a sınırlamalar getirildiğinden kendi dış güvenliğine dışarıdan gelecek tehdit risklerini ortadan kaldırmak için İran böyle bir strateji yolunu tutmuş, siber terör stratejisini kısa zamanda, hızlı şekilde rakiplerine karşı yürüttüğü vekalet savaşları çerçevesinde uygulamak için geliştirme kararı almış ve günümüzde siber güç kulübünün altıncı üyesi olma yolunda ilerlemektedir. (<https://www.ft.com/content/15e1acf0-0a47-11e6-b0f1-61f222853ff3>) Bu eksende İran’ın kendine özgü bir siber güvenlik stratejisi mevcuttur ve bu da iki varsayıma dayanmaktadır: (Siboni ve Kronenfeld, 2012, s.79)

- Operasyonel becerilerin geliştirilmesinin yanı sıra düşman ülkelerden ve kuruluşlardan gelen saldırılara karşı savunma sisteminin geliştirilmesi;
- Amerika’nın üstünlüğü ve onun küresel internet ağı ve altyapısı üzerinde mevcut olan kontrolünden dolayı İran’da oluşan kaygı.

İran yukarıda vurgulanan stratejini maruz kaldığı siber saldırılar sonucunda oluşturma kararı almıştır. İran'ın maruz kaldığı siber saldırılar ise Stuxnet, Flame, Gauss ve Duqu virüsleri vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. *Stuxnet'in*- 2007 yılında ABD ve İsrail tarafından Olimpiyat Oyunlarının bir parçası olarak İran'ın Nükleer Programına sızma amaçlı yaratıldığı idda edilmektedir.(<http://www.thetower.org/article/iran-has-built-an-army-of-cyber-proxies/>) Kasım 2010 tarihinde İran'ın yüksek düzeyde korunan nükleer yakıt tesisinde tespit edilen virüs çok sayıda santrefüjün arızalanmasına sebep olmuş ve İran'ın uranyum zenginleştirme programına vurduğu darbe ile asıl hedefini de ortaya koymuştur. *Flame*- çok daha karmaşık bir yapıya sahip olan bir virüstür ve Orta Doğu'nu hedef alarak bilgi sızdırmak için oluşturulmuştur. Virüsün çok küçük boyutta olması ve daha önce yalnızca Stuxnet tarafından kullanılan tekniklerden yararlanarak bilgisayarlara sızdırılması onun gizli kalmasının ve devletler tarafından keşf edilmemesinin esas nedenidir.(<https://www.kaspersky.com/flame>) Bu virüsten etkilenen ülkeler içinde İran ilk sırada gelmektedir. Stuxnet ve Flame'den sonra Kaspersky Laboratuvarı tarafından keşf olunan *Gauss* virüsünün de esas hedefi İran ve Orta Doğu bölgesi olmuştur. Bu virüs 32 bitlik sürümlü Windows sistemlerine kolayca ulaşabilmesinin yanı sıra 64 bitlik sürümlerden de bilgi sızdırabiliyor.(http://www.pcworld.com/article/260735/gauss_malware_what_you_need_to_know.html) Bu virüsün diğerlerinden farkı ise onun hedefinin banka bilgilerini kolayca ele geçirmek istemesidir. Son zamanların en sofistike virüsü *Duqu*'dur. Güvenlik araştırmacıları tarafından bu virus en tehlikeli virus olarak nitelendirilmiştir ki, o güvenlik açıklarını kolayca yakalayarak bilgi edinme konusunda büyük öneme sahiptir. Duqu'nun esas hedefi İran'ın nükleer programı olmasının yanı sıra o, Orta Asya ve Batı'da faaliyet gösteren birçok şirketi de hedef almıştır.(<http://resources.infosecinstitute.com/duqu-2-0-the-most-sophisticated-malware-ever-seen/>) Bu virüsün İran nükleer güvenlik sistemine sızdırıldığı İran tarafından da dile getirilmiş ve Gholamreza Jalali böyle açıklama yapmıştır: (<http://www.reuters.com/article/us-iran-computer-duqu-idUSTRE7AC0YP20111113>) “*Biz Duqu virüsü ile mücadele etmenin daha ilk aşamasındayız ve bu virüsün yarattığı risklerin ortadan kaldırılması için yeni yazılım geliştirmeye çalışıyoruz.*”

Böyle saldırılara maruz kaldıktan sonra İran Siber Güvenlik Stratejisini geliştirmeyi karşısına hedef olarak koymuş ve bu eksende diğer devletlerde olduğu gibi İran'da da güvenlik stratejisinin uygulanması için ilk adımlar ülke içinde atılmaya başlanmıştır. Böyle ki, dini lider Ayetullah Hamenei'nin onayı ile geliştirilmiş siber stratejinin oluşturulması için 2012 yılında Yüksek Siber- Uzay Konseyi oluşturulmuş (<http://farsi.khamenei.ir/message-content?id=19225>) ve ulusal mail servisi, bağımsız eylem sistemi, arama motoru ve yeni ağlar için gerekli olan araçlar geliştirilmeye başlanmıştır. Bunun yanı sıra İran'da Siber-uzay Savunma Komutanlığı, MAHER adıyla bilinen Güvenlik Bilgi Merkezi, Yetkisiz Websiteleri Tanımlayan Komite, 2011 yılında İran polisi tarafından siber dolandırıcılık ve suçlara karşı mücadele edilmesi için oluşturulan FETA siber saldırıların önlenmesi alanında etkili şekilde faaliyet göstermektedir.

Kurumsal anlamda yapılanmalar gerçekleştirildikten sonra İran ona karşı siber saldırı yapan devletlere aynı yolla karşılık verme stratejisini tutmuştur. Çünkü, yukarıda sıraladığımız virüslerden gelen saldırılar sonucunda İran zarara uğramış ve özellikle, Stuxnet virüsünün İran nükleer programına sızmasından sonra NSA'nın da vurguladığı gibi İran siberizasyonu nasıl kullanacağını iyice derketmiştir. Böylelikle, 2011 yılında karşı saldırılara geçen İran ilk önce Amerikan Comodo Şirketini hedef almıştır. Gerçekleşen saldırı sonucunda olayla ilgili bunlar ortaya çıkmıştır: (Siboni ve Kronenfeld, 2012, ss.88-89)

- Saldırganlar organize edilmişti ve ne istediklerini iyi biliyorlardı;
- IP adresinden teyit edildiği üzere esas organizatör İran idi;
- Çalınmış bilgilerin bulunduğu websiteler İran'da yerleşmekteydi.

15 ağustos 2012 tarihinde ise Saudi Aramco'nun bilgisayar ağı, 30.000 Windows tabanlı makine kendi kendini kopyalayan bir virüs tarafından vurulmuştur.(Bronk ve Tikk-Ringas, 2013, ss.81-83) Suudi Arabistan'ın ulusal Petrol ve Gaz Şirketi olan Aramco'ya Shamoon virüsü fiziksel

bir hasar vermese de dünya çapında önemli altyapı riski oluşturmuş ve vurduğu zararın ortadan kaldırılması iki hafta almıştı. Bazı analizçilere göre bu saldırının da arkasında İran'ın olduğu söylenmektedir. Çünkü İran enerji alanında ona karşı yapılan yaptırımlardan dolayı Suudi Arabistan'a saldırı yapmak için doğru zamanı bekliyordu, diğer arguman ise İran tarafından desteklenen Hizbullah örgütünün bu saldırının arkasında olması idi.

İran'ın Hizbullah'a verdiği siber destek sonucu 2012 yılında İsrail işletmelerine karşı da siber saldırılar gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra esas misyonu Esad rejimine karşı çıkan Batılı medya kurumlarına siber saldırılar düzenlemek olan ve İran tarafından desteklenen Suriye Elektronik Ordusu'nun siber saldırılarından *The Washington Post*, *the Chicago Tribune*, *the Financial Times*, *Forbes* gibi kurumlar da nasibini almıştır.

İran'ın siber çalışmaları günümüzde de devam etmektedir. Özellikle, 2015 yılında Orta Doğu'da ortaya çıkan ve İran tarafından desteklenen Yemen Siber Ordusu Suudi Arabistan hükümetine karşı gerçekleştirdiği saldırı eylemleri ile son zamanlarda adından söz ettirmiştir. 20 Mayıs 2015 tarihinde Yemenli hackerlerin yaptığı siber saldırı sonucunda Er-Riyad Dışişleri, İçişleri ve Savunma Bakanlıklarındaki 3000 bilgisayar tam kontrol altına alındıktan sonra çalınan dosyalar online olarak yayımlanmıştır. Yemen Siber Ordusu'nun iddalarına göre onların ele geçirdikleri belgeler yalnızca bakanlık üyelerinin, diplomatların bilgilerini kapsamamaktadır bunun yanı sıra 1980'li yıllardan bu yana Er-Riyad'ın diğer devletlerle yaptığı bazı sözleşmeler de buraya dahildir. (<https://www.rt.com/news/261073-yemen-cyber-hack-saudi/>) Böyle büyükçaplı saldırılar gerçekleştiren bir ordunun İran'ın siber savaş stratejisinde esas cephesi olduğuna inanan analizçiler, İran'ın bu stratejinin başarılı şekilde uygulanması için elinden gelenin en iyisini yapacağı kanaatine varmış durumdadır.

Doğrudur, İran'da siber savaş stratejisi hibrid savaş yöntemi olarak son zamanlarda etkin şekilde kullanılmaya başlanmıştır fakat onun geliştirilmesi için milyarlarca dolar siber teknoloji elde edilmesine harcanmış ve 100 binden fazla uzman eğitilmiştir. İran'ın siber savaş stratejisine bu kadar fazla önem vermesinin nedenini şöyle özetleyebiliriz: Siber savaş öyle savaş türüdür ki, fiziksel olarak bu savaşta hiçkimsenin burnu kanamıyor ama sonucunda ise elde edilen bilgiler veya da vurulan zarar oranı geleneksel savaşlarda kazanılan başarıdan defalarca çok oluyor. (<http://nahad.ir/index.jsp?siteid=51&pageid=2836&newsview=118018>) Bu yüzden Siber savaş ve güvenlik konusunda kendini her geçen gün geliştirmeye çalışan İran hakta İan Bremmer şöyle söylemiştir: "İran'ın siber alandaki başarıları gelecekte onun nükleer programından daha tehlikeli olacaktır." (<http://www.thetower.org/article/iran-has-built-an-army-of-cyber-proxies/>)

SONUÇ

Güvenlik devletlerin dış politika stratejisinin belirlenmesinde vazgeçilmeyen bir faktör haline geldiğinden itibaren devletler bu ekseninde kendi çıkarlarını ön plana çıkaran ve daha fazla avantaj elde etmeye çalışan bir güvenlik stratejisi belirleme yoluna gitmiştir. Bu ekseninde özellikle son zamanlarda yaşanan ve küreselleşme ile birlikte yaygınlaşan teknolojik gelişimlere paralel olarak mecrası genişleyerek çok büyük boyulara ulaşan, demografik, ekonomik, siyasal, enerji, çevre, gıda ve bunun gibi birçok alanı kapsayan güvenlik kavramında en büyük tehdit eylemlerini içeren ve genel olarak internet ortamından kaynaklanarak neredeyse sızılması çok zor olan alanlara kolaylıkla erişerek kendi ağını kurup gerekli bilgileri elde etme yeteneğine sahip olan siber saldırılardan korunma yöntemlerini içeren siber güvenlik devletler tarafından en çok geliştirmeye ve onun tüm özelliklerini derinlemesine öğrenerek bu alanda bir strateji oluşturmaya ihtiyaç duydukları alan haline gelmiştir. Çünkü günümüzde, keşif, tarama, erişim sağlanarak ilerlenmesi, sistemlere erişilmesi, programların devreye sokulması, saldırı ve saldırıyı gizlemeye çalışma eylemi gibi yedi aşama olarak düzenlenen siber saldırılardan korunmak için devletler herne kadar gerekli önemlemleri almaya çalışsalar da, devletler halen yanlış olarak algılanan siber güvenlik hatalarına düşmektedirler ki, bu hatalar devletlerin biz yüzde yüz güvenli ortam oluşturabiliriz gibi

iddialarda bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, devletlerin herbiri kendine özgü bir siber güvenlik koruma stratejisi geliştirerek entegre olunan dünyada sanal alemden gelen saldırılardan kendilerini muhafaza etmeye çalışmaktadırlar. Bu, ABD'nin güvenlik stratejisinde kendini başını ABD'nin çektiği bir siber güvenlik ortamının oluşturulması, siber güvenlik stratejisinin misyon ve vizyonun genişletilmesi ve bunun realize edilmesi için diplomatik, savunma ve kalkınma alanında yeni yöntemler benimsemeye çalışmasında göstermektedir. Rusya'nın güvenlik stratejisinde bu kendini savunmaya karşı saldırı hamlesinin gerçekleştirilmesi ile saldırgan defansif eksende göstermektedir ki, bu zaman Rusya siber güvenlik alanında elinin Batı'ya oranla daha da güçlü olduğunu Estonya, Gürcistan, Ukrayna örneklerinde olduğu gibi siber saldırılara geçerek göstermiştir. Özel örnek olarak ise adete yürüttüğü dış politika stratejisinde bir sır küpü olarak nitelendirilen İran örnek olarak gösterilebilir ki, o, siber güvenlik stratejisini daha çok geliştirmeye çalışmasını aslında kendi dış güveline dışarıdan gelecek tehditlerden korunması için ihtiyaç duyulmasına bağlamış ve siber saldırılara maruz kaldıktan sonra siber güvenlik stratejisini geliştirme kararı alarak ilk önce bunun kurumsal yapılanması yolunda faaliyete başlamış ve daha sonra karşı saldırıya geçmiştir.

Bu nedenle söylenebilir ki, siber savaşlar aslında devletlerin askeri birikimlerini kullanarak çıkar çatışmalarına girdikleri savaşlardan daha fazla zarar verme etkisine sahiptir. Bu yüzden, gelecekte onun yaratabileceği negatif etkileri en aza indirmek için devletler birikime ve donanım açısından çok güçlü olan istihbarat birimlerine sahip olmalıdırlar.

KAYNAKÇA

Kitap, Dergi, Makale, Tez

- BRONK C., TIKK E. 2013. "The Cyber Attack on Saudi Aramco", Survival: Global Politics and Strategy, Cilt:55, Sayı: 2.
- Clinton L. 2001. "Cyber-Risk Oversight", Director's Handbook Series.
- CONNEL M., VOGLER S. 2017. "Russia's Approach to Cyber Warfare", CNA's Occasional Paper. "Cyber Security Strategy", 2009. Australian Government.
- "Cyber Security: It's not just about Technology", 2014. KPMG.
- "Cyber Security Monitoring and Logging Guide", 2015. CREST , Version 1. "Cybersecurity Assessment Tool", 2015. Paperwork Reduction Act of FFIEC. EROL M. S. 2012. Sıcak Barışın Soğuk Örgütü: Yeni Nato, Ankara: Barış Kitapevi.
- "External Dependencies Management", 2016. CRR Supplemental Resource Guide, Cilt: 8
- GILES K. 2012. "Russian Cyber Security: Concepts and Current Activity", REP Roundtable Summary.
- GLENN R.W. 2008. "All Glory is Fleeting: Insights from the Second Lebanon War", Santa Monica, CA: RAND. HOLLIS D. 2011. "Cyberwar Case Study: Georgia 2008," Small Wars Journal.
- JERVIS R. 1978. "Cooperation Under the Security Dilemma", World Politics, Cilt:30, Sayı:2.
- JOSAN A., VOICU C. 2015. "Hybrid Wars in the Age of Asymmetric Conflicts", Review of the Air Force Academy, Cilt: 28, Sayı:1, Romania.
- Kao M. 2014. "Collaboration Across The Threat Intelligence Landscape", RSA Conference , San-Francisco.
- KARA M. 2013. "Siber Saldırıları - Siber Savaşlar ve Etkileri", İstanbul Bilgi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- MEDVEDEV S. A. 2015. "Offense-Defense Theory Analysis of Russian Cyber Capability", Thesis of Naval Postgraduate School, California.
- Newmeyer K. P. "Who Should Lead U.S. Cyber Security Efforts?", PRISM.
- "International Strategy for Cyberspace, Prosperity, Security and Openness in a Networked

World”, May 2011.

Ottis, R. 2008. “Analysis of the 2007 Cyber Attacks against Estonia from the Information Warfare Perspective”, Proceedings of the 7th European Conference on Information Warfare and Security, Plymouth.

ÖZGÜN F. 2001. “Küresel Terör”, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları.

SIBONI G., KRONENFELD S. 2012. “Iran and Cyberspace Warfare”, Military and Strategic Affairs Journal, Cilt:4, Sayı:3.

TIKK E., KASKA K., VIHUL L. 2010. International Cyber Incidents: Legal Considerations, CCDCOE, Tallin. “The Department of Defense Cyber Strategy”, 2015. Washington.

WELLS II L. , TSUCHIYA M., REPKO R., “Improving Cybersecurity Cooperation between the Governments of the United States and Japan”, SASAKAWA Peace Foundation USA.

İnternet Kaynakları

“Cyber Warfare: Iran Opens a New Front”, <https://www.ft.com/content/15e1acf0-0a47-11e6-b0f1-61f222853ff3>, (e.t.08.12.2016)

“Iran Has Built an Army of Cyber Proxies”, <http://www.thetower.org/article/iran-has-built-an-army-of-cyber-proxies/>, (e.t. 08.12.2016)

“What is Flame Malware?” <https://www.kaspersky.com/flame>, (e.t. 08.12.2016)

“Gauss Malware: What You Need to Know”, http://www.pcworld.com/article/260735/gauss_malware_what_you_need_to_know.html, (e.t.08.12.2016)

“Duqu 2.0: The Most Sophisticated Malware Ever Seen”, <http://resources.infosecinstitute.com/duqu-2-0-the-most-sophisticated-malware-ever-seen/>, (e.t. 08.12.2016)

“Iran Says Has Detected Duqu Computer Virus”, <http://www.reuters.com/article/us-iran-computer-duqu-idUSTRE7AC0YP20111113>, (e.t. 08.12.2016)

“Internet Usage Statistics”, <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>, (e.t. 04.04.2019)

“İran Ne Kader Siber Güçe Sahip?” <http://nahad.ir/index.jsp?siteid=51&pageid=2836&newsview=118018>, (e.t.08.12.2016)

“İran Has Built an Army of Cyber Proxies”, <http://www.thetower.org/article/iran-has-built-an-army-of-cyber-proxies/>, (e.t. 08.12.2016)

“Khamenei’s Statement Announcing the Establishment of the Council on His Official Website”, <http://farsi.khamenei.ir/message-content?id=19225>, (e.t. 08.12.2016)

“Yemeni Group Hacks 3,000 Saudi Government Computers to reveal Top Secret Docs – Report”, <https://www.rt.com/news/261073-yemen-cyber-hack-saudi/>, (e.t. 08.12.2016)

“T.C. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı 2016-2019 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi”, s. 5., <http://www.udhb.gov.tr/doc/siberg/2016-2019guvenlik.pdf>, (e.t. 11.11.

2017)

“The Seven Steps of a Successful Cyber Attack”, <http://resources.infosecinstitute.com/the-seven-steps-of-a-successful-cyber-attack/#gref>, (e.t. 11.11.2017)

“Presidential Policy Directive”, <https://fas.org/irp/offdocs/ppd/ppd-41.html>, (e.t. 15.11.2017)

“National Cyber Incident Response Plan Now Available for Public Comment”,

<https://www.dhs.gov/blog/2016/09/30/national-cyber-incident-response-plan-now-available-public-comment>, (e.t.15.11.2017)

“Before the Gunfire, Cyberattacks”,

http://www.nytimes.com/2008/08/13/technology/13cyber.html?_r=0, (e.t.15.11.2017)

“В России появится система защиты от хакеров
ГосСОПКА”, <http://www.the-village.ru/village/city/situation/227271-gossopka>, (e.t.15.11.2017)

Zheng, Denise, “2015 DOD Cyber Strategy”, Center for Strategic & International Studies, <https://csis.org/publication/2015-dod-cyber-strategy>, (e.t. 15.11.2017)

Örgütsel Erdemliliğin Örgütsel Özdeşleşmeye Etkisinde Personel Güçlendirmenin Aracı Rolü²

Özer TAPAN³¹

Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi
o.tapan@outlook.com

Doç. Dr. Serdar BOZKURT
Yıldız Teknik Üniversitesi
serdarbozkurt34@gmail.com

ÖZET

Araştırmanın temel amacı, örgütsel erdemliliğin örgütsel özdeşleşmeye etkisi ve personel güçlendirmenin bu ilişkideki aracı rolünü ele almaktır. Farklı sektörlerde çalışan (gıda, bankacılık, bilişim, tekstil gibi) bireylerden anket yoluyla veriler toplanmıştır (n=118). Araştırmada aracılık rolünün tespiti amacıyla regresyon analizinden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda; örgütsel erdemliliğin hem örgütsel özdeşleşmeyi hem de personel güçlendirmeyi, personel güçlendirmenin de örgütsel özdeşleşmeyi olumlu ve anlamlı şekilde etkilediği görülmüştür. Ayrıca, personel güçlendirmenin örgütsel erdemlilik ve örgütsel özdeşleşme ilişkisinde aracı rol oynadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Erdemlilik, Personel Güçlendirme, Örgütsel Özdeşleşme

The Mediator Role of Empowerment on the Effect of Organizational Virtuousness on Organizational Identification

ABSTRACT

The main aim of the study is to examine the effect of organizational virtuousness on organizational identification and the mediating role of empowerment in this relationship. Data were collected through questionnaires from individuals working in different (food, banking, IT, textile etc.) sectors (n=118). In the study, regression analysis was used to determine the mediating role. As a result of the research, it was seen that organizational virtuousness affected both organizational identification and empowerment positively and significant, also empowerment affected organizational identification same way. In addition, it was found that empowerment played an mediator role in the relationship between organizational virtuousness and organizational identification.

Keywords: Organizational Virtuousness, Empowerment, Organizational Identification

1.GİRİŞ

Günümüzün değişen işletmecilik ortamı ve zaman, hem amaçlarda hem de bu amaçlara ulaşmak için kullanılan araçlarda yeniliklerin yapılmasına öncü olmuştur. İşletmelerin amaçları bakımından sadece kâr elde ederek hayatını sürdürme noktasından itibar kazanma noktasına gelinmiştir. Bu bağlamda işletmeler, artık var olan sorunu yaşadıkdan sonra çözmek yerine yaşanmadan önlem alma yoluna gitmektedirler. Bunun yapılabilmesi için çalışanlarını güçlendirme faaliyetlerine de günden güne önem vermektedirler. Personel güçlendirme konusu temel olarak davranışsal (resmî yollarla üstten asta yöneltilen yetki ve sorumlulukları içeren yaklaşım) ve bilişsel (çalışanların yetki devrinden anladıklarını kapsayan algısal yaklaşım) yönlerden incelenmektedir. Tüm bu davranışsal ve bilişsel süreçlerin süzgeçten geçirilmesiyle birlikte, çalışanın güçsüzlük nedenlerinin tespit edilip ortadan kaldırılmasına yönelik bir metodoloji uygulamalarda esas alınmıştır (Erdem, Gökmen ve Türen, 2015).

³¹ Bu çalışma, Özer TAPAN'ın Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doç. Dr. Serdar BOZKURT danışmanlığında devam etmekte olan yüksek lisans tezi kapsamında hazırlanmıştır.

Araştırmanın diğer bir kavramı olan örgütsel erdemlilik, gün geçtikçe popülerliği artan pozitif örgütsel psikolojinin bir alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Örgütsel erdemlilik onu oluşturan unsurların bütünlüğü ve devamlılığı sayesinde olumsuzdan olumluya giden bir süreçtir.

En iyiye ulaşma çabası ve bunun yayılmasıyla birlikte hastalıktan esenliğe, etkisizlikten üstünlüğe, zarardan çabaya ve sonuç olarak ahlaki yönden uzak olmaktan erdemliliğe bir yolculuk gerçekleşmektedir. (Sadler-Smith 2013)

Sosyal bir varlık olan insanın bireysel olduğu kadar grup içi konumu da şüphesiz önemlidir. Benlik kavramıyla örgütsel kimlik arasında kurulan bağlantı sayesinde örgüt birey kimliğine ait bir parça hâline gelmektedir. Örgütünü benimseyen çalışan, bunun aşırılığa kaçmaması durumunda sürekli bir fayda getirecektir. Araştırmanın temel amacı, örgütsel erdemliliğin örgütsel özdeşleşmeye etkisinde personel güçlendirmenin aracı bir rolü var olup olmadığı sorusuna yanıt aramaktır.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Örgütsel Erdemlilik

Erdem kavramı üzerinde eski çağlardan beri durulmaktadır. Ahlak tarafından övülen iyi olma, alçakgönüllü davranma, yiğitlik ve doğruluk (tdk.gov.tr) şeklindeki özellikler anlamında kullanılan erdem, Sokrates ve Freud'un gözünde bilgiyle eşdeğerdir. Yalnız bu bilgi, kendini tanıma bilgisidir. Kendini gerçek anlamda tanıyan ve dış çevrenin görüşlerini de hesaba katarak objektif biçimde değerlendirebilen insanlar, ahlâk dışılıktan uzaklaşma konusunda büyük mesafe kat edecektir.

Görünüşte benzer organizasyonel ve bireysel düzeydeki erdemlilik kavramlarına ilişkin olgular arasında farklı ayrımlar yapılabilir. Örneğin; örgütsel erdemlilik bireysel seviyedeki erdemliliği kolaylaştırabilir, etkinleştirebilir ve hatta buna dahil edebilir. Bu durum, ortak faaliyetler, kültürel özellikler veya bir örgütte erdemliliğin sürekli olmasını ve yayılmasını sağlayan süreçleri içerebilmektedir. Örgütsel erdemlilik, bireysel düzeydeki erdemlilik faaliyetlerinin ötesindeki faktörlerle gerçekleştirilir (Luthans ve Youssef, 2007). Bu da söz konusu örgütte hem sistem işleyişinin düzgünlüğünü ve örgüt içi değerlere sahipliği hem de sosyal ve fizyolojik bakımdan gelişmişliği göstermektedir. Örgütsel erdemliliğin günümüzdeki yansımalarından söz edecek olursak Peterson (2003) örgütsel erdemliliğin birbirini tamamlayan şu üç ögesini vurgulamıştır:

- İnsani Etki*: Örgütün nötr olan doğası çalışanlar tarafından erdemlilik veya erdemsizlik lehine bozulur ve çalışanlar arasındaki kurumsal ilişkiler buna göre şekillenir.
- Manevi İyilik*: Burada bilgisel üstünlük, aşk ve kendini gerçekleştirme kavramları ön plana alınırken kâr ve güç hırsı bir kenara itilir.
- Toplumsal Gelişmişlik*: Hiçbir karşılık beklenmeden sergilenen erdemli davranışlar giderek yayılır ve bu noktadan sonra gösteriş için yapılan iyi hareketler erdemlilik kategorisine girmemektedir.

Cameron vd. (2004), erdemliliği beş boyutta irdemiştir. Bu boyutlar iyimserlik (her türlü zorluğa rağmen başarıya duyulan inanç), güven (kuruma ve kurumdaki çalışma arkadaşlarına duyulan itimat), merhamet (karşılıklı olarak sergilenen vefalı davranışlar), dürüstlük (doğruluk ve haysiyetten hiçbir sebeple ayrılmamak) ve bağışlayıcılıktır (telafi edilebilecek hataları büyütmeyp bilâkis fayda yönüne çevirmek). Erkmen ve Esen (2012) ise çalışmalarında verilen yanıtların örtüşmesinden hareketle Türk kültüründe bu boyutların üç (dürüstlük ve bağışlayıcılık, güven ve nezaket, iyimserlik) olduğunu belirtmişlerdir.

2.2. Personel Güçlendirme

1970'li yıllardaki iş zenginleştirme ve kaliteli iş yaşamı anlayışı çerçevesinde örgüt içi grupların iş bölümü, karşılıklı kontrol ve lider seçimi fırsatı yakalamasıyla birlikte güçlendirme kavramı işletmecilik alanında daha sık ifade edilmeye başlamıştır. Burada Toplam Kalite Yönetimi anlayışının önemini vurgulamak önem arz etmektedir. Çünkü TKY'nin ilkeleri arasında katılımcı yönetim bulunmaktadır ve bu da personel güçlendirmenin önemli bir unsurudur. Nitekim Ugboro

ve Obeng'in (2000) çalışmasında; personel güçlendirmeye ve iş tatminine ulaşmada etkili olan stratejilerin TKY ortamında üst düzey yöneticilerin liderlik rolleriyle birlikte tanımlanması olduğu sonucuna varılmıştır. Günümüzde ise yenilenerek gelişen bilgi teknolojisinin hiyerarşik kademeleri azaltması, sürekli yeni girişimlerle artan rekabette öne çıkmanın zorlaşması ve bilgi ve uzmanlığın belirleyiciliğini arttırması gibi olaylar personel güçlendirmeyi ortaya çıkaran nedenler olarak tarihsel yazındaki yerini almıştır.

Kısa ve net bir tanım yapmak gerekirse personel güçlendirme; çalışana çeşitli konularda yardımcı olma, ona bir takım üyesi olduğunu hissettirme ve gelişim olanağı tanıma yollarıyla gayri resmî fakat her yerde hem onun hem de çalıştığı kurumun işine yarayacak bir nitelik sunma etkinliğidir. Güçlendirmenin açıklanmasında üç yaklaşımdan hareket edilmiştir. Bu yaklaşımlar şu şekilde ifade edilebilir: (Menon, 2001)

- Yapısal yaklaşımda gücün karar verme yetkisi devriyle alt tabakalara dağıtılması söz konusudur. Bu yaklaşım, geleneksel olarak da değerlendirilmektedir.
- Davranışsal yaklaşımda liderin ne şekilde hareket ettiği çok önemlidir. Yöneticinin burada beş seçeneği bulunmaktadır. Bunlar; yazılı veya yazısız kurallara dayanılarak kullanılan yasal güç, temelini üstün bilgi ve deneyimden alan uzmanlık gücü, motivasyon arttırıcı nitelik taşıyan ödüllendirme gücü, ceza ve yaptırım gibi yapısal yönden olumsuz bileşenlerin kökenini oluşturduğu zorlayıcı güç ve çalışanlara ilham veren karizmatik güç.
- Bilişsel (motivasyonel de denmektedir) bakış açısında ise Conger ve Kanungo (1988), güçlendirmeyi engelleyen şartların kaldırılarak öz yeterliliğin aşılması tarifini getirmiştir. Thomas ve Velthouse'nin (1990) motivasyonu ön plana çıkaran tanımından hareket eden Spreitzer (1995) ise güçlendirmeyi anlam (çalışanın işine verdiği değer), yetkinlik (iş yapabilme konusundaki kapasite algısı), özerklik (çalışanın işiyle ilgili olarak algıladığı karar verebilme düzeyi) ve etki (işyerindeki olaylar üzerinde sonuç tayin edebilme algısı) olmak üzere dört boyutta incelemiştir.

2.3. Örgütsel Özdeşleşme

Kişiliğe katkıda bulunan özellikler sadece ailedeki veya okuldaki eğitimden gelmemektedir. Daha doğrusu kişiliğin belirli bir yaşta tam olarak şekillendiği söylenememektedir. Öğrenme nasıl yaşam boyu devam ediyorsa, öğrenilen iyi şeylerin özümsemiş soyut kimliğin yenilenmesi de yaşam boyu devam etmektedir ve özdeşleşme de bu gerçeklikten doğmuş bir kavramdır. 1990'lı yıllarda Tajfel ve Turner'in (2004) sosyal kimlik kuramı, özdeşleşmenin açıklanmasında bir rehber rolü oynamıştır. Kurama göre sosyal kimlik, bireylerin bağlı oldukları gruplarda kendilerini anlamlandırmaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişiler gruba katıldığında aslında kim olduğu sorusuna yanıtını bulmaya başlar. Bireysel kimlik, yerini sosyal kimliğe bırakır ve kişiyle grup arasındaki duygu ve düşünce uyumu belirginleşir. Bireysel kimliğin yerini alan sosyal kimlik; bir gruptaki ortak hedefler ve normlar ile prototip olarak belirlenen davranışlar ve özellikler tarafından şekillendirilir. Araştırmacılarına açıklamasına göre üç aşamadan oluşan sosyal kimlikte önce kişi karşındakileri anlamak için bir kategorizasyon yapar. Sonra hem kendini hem de diğerlerini kategorilere yerleştirir. Zamanla bunu kanıksayan kişi kendi grubunu ön planda tutar, diğer grupları öteki gibi görür (Tajfel ve Turner, 2004).

Her kavramda olduğu gibi örgütsel özdeşleşmeyi ele alma konusunda da fikir ayrılıkları söz konusu olmuştur. Ashforth ve Mael (1989), kişinin çalıştığı örgütle özdeşleşmesinin duygu ve davranışlarla bir ilgisi olmadığını öne sürerken; Van Dick (2001), özdeşleşmede bir amacın mutlaka hâkim olduğunu belirterek dört tane unsur açıklamıştır.

- Duygusal Unsur*: Kişisel çıkarların bir kenara bırakılması, hattâ bazılarında vazgeçilmesi yoluyla örgüte karşı gösterilen hizmet etme çabasıdır.
- Bilişsel Unsur*: Birey; örgüt üyeliğini bilmesinin getirdiği farkındalıkla onaylanan şeyleri benimser, onaylanmayan şeylerden ise uzak durur.

- Değerlendirici Unsur*: Kişinin bulunduğu örgütte güzel bulduğu şeylerin dış çevre tarafından da doğrulanmasıyla birlikte o örgütten ayrılma isteğinde azalma meydana gelir.
- Davranışsal Unsur*: Örgütle özdeşleşme eyleminden ortaya çıkan davranış biçimlerini gösterir.

Kreiner ve Ashforth (2004) ise, kişinin özdeşleşme seviyesinin %100 olmaması durumunda neler olacağı sorusundan hareketle yaptığı çalışmada üç duruma vurgu yapmaktadırlar. Bunlar; örgütün hiçbir özelliğini benimsememe (zararı olduğu gibi ihbarcılık davranışı gibi yararı da vardır) kaynaklı özdeşleşememe, aynı durumun veya olgunun olumlu yönlerini desteklerken olumsuz yönlerini reddetme kaynaklı kararsız özdeşleşme, tamamen bilişsel nitelik taşıyan ve bağlılık zayıflığı nedeniyle özdeşleşemeden de sakıncalı görülen yansız özdeşleşme şeklindedir. Ülkemizde ise Tokgöz ve Seymen (2013), özdeşleşmeyi grup içinde ve tüm örgütle olmak üzere iki boyutta incelemiştir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Örneklem

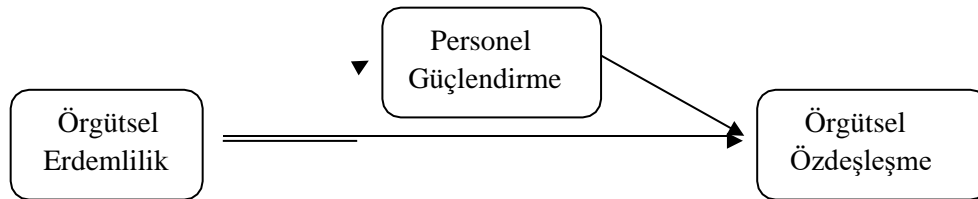
Araştırmanın örneklemini; kamu hizmeti, gıda, perakende, finans, tekstil, sağlık, bilişim, otomotiv, beyaz eşya, akaryakıt, havacılık, sigortacılık, elektrik-elektronik, turizm, kimya, lojistik ve inşaat sektörlerinde faaliyet gösteren çeşitli kuruluşlardaki 118 çalışandır. 118 çalışanın 59'u (%50) kadınlardan, 59'u (%50) erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların 19'u (%16) 18 ile 25 yaş arasında, 56'sı (%48) 26 ile 40 yaş arasında, 41'i (%35) 41 ile 55 yaş arasında, 2'si de (%1) 56 yaş ve üzeridir. 74 kişi (%63) evli, 44 kişi (%37) bekârdır. 17 kişinin (%14) öğrenim seviyesi ilköğretim, 25 kişinin (%21) lise, 15 kişinin (%13) ön lisans, 42 kişinin (%36) lisans, 14 kişinin (%12) yüksek lisans, 5 kişinin (%1) doktora'dır. 9 kişi (%1) 1 yıldan kısa süredir, 48 kişi (%41) 1-5 yıldır, 16 kişi (%14) 6-10 yıldır, 45 kişi ise (%39) 10 yıldan uzun süredir bulunduğu kurumda çalışmaktadır.

3.2. Araştırma Ölçekleri

Araştırmada üç ölçekten yararlanılmıştır. Bunlardan ilki örgütsel erdemlilik ölçeğidir. Bu ölçek Cameron, Bright ve Caza (2004) tarafından geliştirilmiş ve Erkmen ve Esen (2012) tarafından Türkçe geçerlilik-güvenilirlik çalışması yapılmıştır. İlgili ölçek 15 ifadeden ve 3 boyuttan oluşmaktadır. Personel güçlendirme ölçeği ise Spreitzer'in (1995) güçlendirmedeki amaçtan yola çıkarak oluşturduğu 4 boyut ve 12 ifadeden oluşmaktadır. Bu ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını Gümüşlüoğlu ve Karakitapoğlu-Aygün (2009) yapmıştır. Son ölçek ise örgütsel özdeşleşme ölçeğidir. Bu ölçek Van Dick vd. (2004) tarafından geliştirilmiştir. İlgili ölçek 7 ifadeden oluşmakta, 4. ve 5. maddeler ters kodlu olarak puanlanmaktadır. Ölçeklerin tümü 5'li Likert şeklinde değerlendirilmiştir.

3.3. Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

Araştırmanın teorik altyapısı çerçevesinden oluşturulan modelin kavramsal çerçevesi Şekil 1'de görülmektedir.

Şekil 1: Araştırmanın Kavramsal Modeli

Araştırmanın sorunsalı doğrultusunda oluşturulan hipotez ise şu şekildedir.

H₁: Örgütsel erdemliliğin, örgütsel özdeşleşmeye etkisinde personel güçlendirmenin aracı rolü vardır.

3.4. Analiz ve Bulgular

Araştırma kapsamında güvenilirlik ölçümü için Cronbach-Alfa analizi, kavramlar arasındaki etkiyi belirleyebilmek için regresyon ve korelasyon analizlerinden yararlanılmıştır. Güvenirlik analizi sonucu, ölçeklerin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı örgütsel erdemlilik özelinde 0,942 çıkmıştır. Bu ölçeğin boyutları incelendiğinde ise iyimserlik 0,801; güven ve nezaket 0,845; dürüstlük ve bağışlayıcılık ise 0,921 olarak tespit edilmiştir. Personel güçlendirme ölçeğinin Cronbach-Alfa katsayısı ise 0,899'dur. Boyutlar düzeyinde anlamlılık 0,807; yetkinlik 0,837; özerklik 0,742; etki ise 0,895 olarak hesaplanmıştır. Örgütsel özdeşleşme ise tek boyutludur ve Cronbach-Alfa katsayısı 0,788'dir. Her üç ölçeğin güvenilirlik katsayılarının sosyal bilimler açısından oldukça yüksek güvenilirliğe sahip olduğu söylenebilir (Kayış, 2005).

Araştırmada öncelikle değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu amaçla Pearson korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Bu analiz sonucunda örgütsel erdemlilik, personel güçlendirme ve örgütsel özdeşleşme arasından pozitif yönde yüksek düzeyde ilişkiler tespit edilmiştir ($p < .01$).

Tablo 1: Örgütsel Erdemlilik, Personel Güçlendirme ve Örgütsel Özdeşleşme Arasındaki İlişkinin Boyutlarla Birlikte İncelenmesi

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Erdem (1)	1									
İyimserlik (2)	,817**	1								
	,000									
Güven (3)	,863**	,717**	1							
	,000	,000								
Dürüstlük (4)	,962**	,672**	,729*	1						
	,000	,000	,000							
Güçlendirme (5)	,630**	,475**	,526*	,627**	1					
	,000	,000	,000	,000						
Anlamlılık (6)	,500**	,397**	,432*	,483**	,783**	1				
	,000	,000	,000	,000	,000					
Yetkinlik (7)	,373**	,327**	,309*	,356**	,761**	,695*	1			
	,000	,000	,001	,000	,000	,000				
Özerklik (8)	,529**	,345**	,416*	,555**	,830**	,473*	,453**	1		
	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000			
Etki (9)	,594**	,448**	,507*	,585**	,843**	,463*	,448**	,680**	1	
	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000		
Özdeşleşme (10)	,571**	,366**	,448*	,598**	,569**	,486*	,411**	,461**	,465*	1
	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	

* $p < .01$

Araştırma modelindeki aracılık rolünün tespiti için Baron ve Kenny (1986) tarafından ortaya konan metot benimsenmiştir. Bu yöntemdeki ilk aşama bağımsız değişkenin aracı değişken üzerindeki etkisini tespit etmeye yöneliktir. Buna göre, örgütsel erdemlilik personel güçlendirme üzerinde etkilidir ($p=0.000<.01$, $F=74,531$). Tablo 2'ye bakıldığında, örgütsel erdemliliğin personel güçlendirmedeki %39'luk değişimi açıkladığı anlaşılmaktadır.

Tablo 2: Örgütsel Erdemliliğin Personel Güçlendirmeye Etkisiyle İlgili Model Özeti

Model	r	r ²	Düzeltilmiş r ²	Tahminin Standart Hatası
1	,630 ^a	,397	,392	,49372

Tablo 3: Örgütsel Erdemliliğin Personel Güçlendirmeye Etkisi-Regresyon Analizi Sonuçları

ANOVA ^b						
Model		Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	p
1	Regresyon	18,168	1	18,168	74,531	,000 ^a
	Fark	27,545	113	,244		
	Toplam	45,713	114			
a. Açıklayıcılar: (Sabit), örgütsel erdem						
b. Bağımlı Değişken: personel güçlendirme						

İkinci aşamada ise personel güçlendirmenin örgütsel özdeşleşmeye etkisi araştırılmıştır. Buna göre; personel güçlendirme, örgütsel özdeşleşme üzerinde etkilidir ($p=0.000<.01$, $F=52,659$). Tablo 5'e dayanarak personel güçlendirmenin örgütsel özdeşleşmedeki %32'lik değişimi açıkladığı söylenebilir.

Tablo 4: Personel Güçlendirmenin Örgütsel Özdeşleşmeye Etkisiyle İlgili Model Özeti

Model	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahminin Standart Hatası
1	,569 ^a	,324	,318	,68463

Tablo 5: Personel Güçlendirmenin Örgütsel Özdeşleşmeye Etkisi- Regresyon Analizi Sonuçları

ANOVA ^b						
Model		Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	p
1	Regresyon	24,682	1	24,682	52,659	,000 ^a
	Fark	51,558	110	,469		
	Toplam	76,240	111			
a. Açıklayıcılar: (sabitt), personel güçlendirme						
b. Bağımlı değişken: örgütsel özdeşleşme						

Üçüncü aşamada ise örgütsel erdemliliğin, örgütsel özdeşleşmeye etkisi incelenmiştir. Buna göre; örgütsel erdemlilik, örgütsel özdeşleşme üzerinde etkilidir ($p=0.000<.01$, $F=53,325$). Tablo 7'ye dayanarak personel güçlendirmenin örgütsel özdeşleşmedeki %32'lik değişimi açıkladığı söylenebilir.

Tablo 6: Örgütsel Erdemliliğin Örgütsel Özdeşleşmeye Etkisiyle İlgili Model Özeti

Model	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahminin Standart Hatası
1	,571 ^a	,326	,320	,68323

Tablo 7: Örgütsel Erdemliliğin Örgütsel Özdeşleşmeye Etkisi-Regresyon Analizi Sonuçları

ANOVA ^b						
Model		Kareler toplamı	df	Ort. kare	F	p.
1	Regresyon	24,892	1	24,892	53,325	,000 ^a
	Fark	51,348	110	,467		
	Toplam	76,240	111			
a. Açıklayıcılar: (sabit), örgütsel erdem						
b. Bağımlı değişken: örgütsel özdeşleşme						

Son aşamada ise örgütsel erdemliliğin ve personel güçlendirme modele birlikte dahil edilmiş ve örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkiler incelenmiştir. Buna göre; örgütsel erdemlilik, örgütsel özdeşleşme üzerinde etkilidir ($p=0.000<.01$, $F=36,483$). Tablo 9'dan görüleceği üzere ödede hem erdemlilik hem de örgütsel güçlendirmenin örgütsel özdeşleşme üzerinde etkisi vardır. Personel güçlendirme tek başına örgütsel özdeşleşmeyi etkileyen aracı değişken olamamaktadır. Ancak kısmi de olsa bir aracılık etkisinden söz edebilmek mümkündür. Bu nedenle H₁ hipotezi kısmi olarak kabul edilmiştir.

Tablo 8: Örgütsel Erdemliliğin Örgütsel Özdeşleşmeye Etkisinde Personel Güçlendirmenin Aracı Rolüne Ait Regresyon Analizi Sonuçları

ANOVA ^b						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regresyon	30,572	2	15,286	36,483	,000 ^a
	Fark	45,669	109	,419		
	Toplam	76,240	111			
a. Açıklayıcılar: (sabit), personel güçlendirme, örgütsel erdem						
b. Bağımlı Değişken: örgütsel özdeşleşme						

Tablo 9. Katsayılar Tablosu^a

Model		Std. edilmemiş katsayılar		Standardize edilmiş katsayılar	t	p.
		B	Std. Hata	Beta		
1	(sabit)	,671	,430		1,562	,121
	Örgütsel erdem	,332	,088	,355	3,749	,000
	Personel güçlendirme	,463	,126	,348	3,682	,000

a. Bağımlı değişken: örgütsel özdeşleşme

SONUÇ VE ÖNERİLER

Rekabetin her geçen gün artması, kurumlara çalışanlarını daha da geliştirme ve örgüte sadakat konusunda daha duyarlı yapma görevi yüklemiştir. Buna pozitif psikolojinin ve pozitif psikolojik sermayenin giderek yaygınlaşması da eklenince daha iyiye ulaşma ihtiyacı körüklenmiştir. Yöneticilerin gösterdiği erdemli davranışın çalışanlara daha rahat çalışma ortamı sağlayacağı ve özgür düşünme yoluyla yaratıcılığı arttıracığı, güçlendiğini hisseden çalışanların da örgütün amaçlarını kendi amaçlarıyla bütünleştirerek örgüte daha fazla destek vereceği varsayılmıştır. Bu çalışmada da örgütsel erdemliliğin örgütsel özdeşleşmeye yönelik etkisinde personel güçlendirmenin aracı rolü incelenmiştir.

Araştırma sonucunda, örgütsel erdemliliğin özdeşleşmeye etkisinde personel güçlendirmenin kısmi aracılık etkisi gözlemlenmiştir. Bu nedenle özdeşleşmeyi sağlayabilecek personel güçlendirme uygulamalarının, kurumlarca ve de özellikle insan kaynakları faaliyetleri bağlamında artırılmasının önemi vurgulanmalıdır. Çalışmadaki zaman kısıtı nedeniyle 118 kişiden oluşan bir örnekleme çalışılabilmektedir. Bu nedenle sonraki araştırmalarda örneklem sayısının artırılması önemlidir. Öte yandan erdem kavramının algılanan ütöpikliği, en iyiye ulaşmanın kolay kolay mümkün olmadığını göstermektedir. Erdem konusunu çalışmasına dâhil edecek araştırmacıların bunu hesaba katarak “Daha iyiye nasıl ulaşılır?” sorusuna odaklanması gerektiği düşünülebilir. Örgütsel erdemlilik hakkındaki çalışmaların personel güçlendirme ve örgütsel özdeşleşme hakkındakilere oranla az olması nedeniyle de örgütsel erdemlilik konusunda daha fazla araştırma yapılmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Son olarak, personel güçlendirme gibi kökleri eskiye dayanan kavramların modern sonrası örgütsel kavramlarla (dinçlik, yabancılaşma, dışlanma, dayanıklılık vb.) ilişkileri de inceleme konusu yapılabilir ve bu yolla literatüre daha fazla katkı yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akbolat, M. Durmuş, A. ve Ünal, Ö. (2012). Örgütsel Erdemliliğin Personel Güçlendirmeye Etkisi ve Otantik Liderliğin Aracı Rolü. *İşletme Bilimi Dergisi*, 5 (2), 71-87.
- Ashforth, B. E. & Mael F. (1989). Social Identity Theory and the Organization. *Academy of Management Review*, 14(1), 20-39.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of personality and social psychology*, 51(6), 1173.
- Cameron, K. Bright, D. ve Caza A. (2004). Exploring the Relationships Between Organizational Virtuousness and Performance. *American Behavioral Scientist*, 47, 766-790.
- Conger, J. A. & Kanungo, R. N. (1988). The Empowerment Process: Integrating Theory and Practice. *Academy of Management Review*, 13(3), 471-482.
- Erdem, H., Gökmen, Y. ve Türen, U. (2016). Psikolojik Güçlendirme Boyutlarının İş Performansı Üzerine Etkisinde Örgütsel Bağlılığın Aracı Rolü: Görgül Bir Araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17(2), 161-176.
- Erkmen, T. ve Esen, E. (2012). Örgütsel Erdemlilik Ölçeğinin Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Business and Economics Research Journal*, 3 (4), 107-122.

- Gümüşlüoğlu L. ve Karakitapoğlu-Aygün, Z. (2009). Bilgi İşçilerinin Örgüte, Lidere ve İşe Bağlılıklarını Etkileyen Faktörler, *17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi*, 21-23 Mayıs, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir
- Kayış, A. (2005) "Güvenilirlik Analizi", içerisinde Şeref Kalaycı (Ed.) *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, ss.403-419
- Kreiner, G. E. & Ashforth B. E. (2004). Evidence Toward an Expanded Model of Organizational Identification. *Journal of Organizational Behavior*, 25, 1-27.
- Luthans, F. & Youssef, C. M. (2007). Emerging Positive Organizational Behavior. *Journal of Management*, 33, 321-349
- Menon, S. T. (2001). Employee Empowerment: An Integrative Psychological Approach, *Applied Psychology: An International Review*, 50 (1), 153-180.
- Peterson, C. (2003) "Classification of positive traits in youth." In Lerner, R.M., Jacobs, F., and Wertlieb, D. (Eds.) *Promoting Positive Child, Adolescent, and Family Development*. (4:227-255). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Polat, M. Meydan, C. H. ve Tokmak, İ. (2010). Personel Güçlendirme, Örgütsel Özdeşleşme ve Örgütsel Sinizm İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *KHO Bilim Dergisi*, 20 (2), 1-22.
- Sadler-Smith, E. (2013). Towards Organizational Environmental Virtuousness, *Journal of Applied Behavioral Science*, 49 (1), 123-148.
- Spreitzer, G. M. (1995). Psychological Empowerment in the Workplace: Dimensions, Measurement and Validation. *Academy of Management Review*, 38(5), 1442-1465.
- Tajfel, H. & Turner, J. C. (2004). The Social Identity Theory of Intergroup Behavior. In J. T. Jost & J. Sidanius (Eds.), *Key readings in social psychology. Political psychology: Key readings* (pp. 276-293). New York, NY, US: Psychology Press.
- Thomas, K. W. & Velthouse, B. A. (1990). Cognitive Elements of Empowerment: An 'Interpretive' Model of Intrinsic Task Motivation. *Academy of Management Review*, 15(4), 666-681.
- Tokgöz, E. ve Aytemiz Seymen, O. (2013, Ocak). Örgütsel Güven, Örgütsel Özdeşleşme ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki: Bir Devlet Hastanesinde Araştırma, *Öneri Dergisi*, 10 (39), 61-76.
- Ugboro, I. O. & Obeng, K. (2000). Top Management Leadership, Employee Empowerment, Job Satisfaction and Customer Satisfaction in TQM Organizations: An Empirical Study. *Journal of Quality Management*, 5, 247-272.
- Van Dick, R. (2001). Identification in organizational contexts: Linking theory and research from social and organizational psychology. *International Journal of Management Reviews*, 3(4), 265-283.
- Van Dick, R., Wagner, U., Stellmacher, J. ve Christ, O.(2004), "The Utility Of A Broader Conceptualization of Organizational Identification: Which Aspects Really Matter?", *Journal Of Occupational And Organizational Psychology*, 77, 171-191.
- <http://www.tdk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 21.05.2019

THE PLACE OF STATES IN SCIENCE DIPLOMACY

Sabri AYDIN *

ABSTRACT

In today's technology era, one type of cooperation –as long as we believe there is any– between international actors is scientific and technological cooperation. It can be said that such type of cooperation has two general functions: advancing scientific knowledge and capability, and enhancing national interest. The most well-known concept in definition of this cooperation is science diplomacy. There is also a widely used taxonomy for the concept which divides the science diplomacy into three: science in diplomacy, diplomacy for science and science for diplomacy. While science in diplomacy is referring to the use of scientific advice for the maintenance of foreign policy, diplomacy for science refers to the use of diplomacy for international scientific cooperation, and science for diplomacy means the use of scientific cooperation to improve international relations. As long as we believe that states are still the most important international actors in international affairs and in both the definition and the pursuance of the national interest, the place of states in science diplomacy is needed to be clearly investigated. Thus, this study is going to examine the place of states in science diplomacy in terms of exercising soft power, protecting national security and promoting economic relations.

Keywords: States, Science Diplomacy, Scientific and Technological Cooperation

INTRODUCTION

Scientific and technological developments have growing effects on international affairs and international relations (IR) in recent decades. It is also expected to be much more effective in coming years. For instance; scientific developments in weapons science (both conventional and unconventional type), developments in information and communication technology are amongst the numerous types of scientific innovations that have strict impacts on IR studies. Despite of such a severe connection between technological developments and IR, there is a very limited academic literature on this relationship. This does not mean that the literature on the effects of technological and scientific developments on IR is bounded to remain limited. It is obvious that the world is going to continue to experience new technological improvements that will sooner or later affect IR, and such developments necessarily are going to cause to form an academic literature. For instance according to Weiss (2005), science and technology affect IR in four different terms: in terms of operational processes, substance, architecture; and information, ideas and perception on which IR is based. Development of such a literature is essential, because firstly this makes it easier for students and practitioners of IR to comprehend the interaction between science, technology and international affairs. By such a comprehension, they can better anticipate the implications of new technological developments on numerous issues like politics, economics, culture, global affairs, IR and so on. Having said that, this study firstly aims to review the short literature on the interaction between science, technology and IR; and then will try to speculate on the possible research agendas of this particular topic in IR literature.

In today's technology world, it is impossible to deny the fact that there are no area not affected from the developments in technology and science. Inevitably, international relations is not an exception. It is accepted that this interaction is not a one way interaction. Science, technology and international affairs affect one another. Besides, due to this interaction and de-nationalization of scientific research, economic globalization and international competition, international relations'

playing field has extended. The importance of science and technology in the competition for market shares, power and influence has increased widely (Skolnikoff, 1993; Wagner, 2002). This has also made national policy makers not to ignore the scientific and technological developments and activities abroad in either allies or rivaling countries (Flink and Schreiterer, 2010: 665). For sure scientific and technological developments are not only important for the competitive nature of international relations but also collaborative issues. There are many global problems that it is impossible for states to overcome on its own. For instance to tackle with the issues like climate change, spread of infectious diseases, famines, migration, nuclear non-proliferation, terrorism and so on, states have to make scientific and technological collaboration and cooperation. Such collaborations or bargains are the subject of science diplomacy which is a term gaining importance in recent years.

In today's technology era, one type of cooperation –as long as we believe there is any– between international actors is scientific and technological cooperation. It can be said that such type of cooperation has two general functions: advancing scientific knowledge and capability, and enhancing national interest. The most well-known concept in definition of this cooperation is science diplomacy. There is also a widely used taxonomy for the concept which divides the science diplomacy into three: science in diplomacy, diplomacy for science and science for diplomacy. While science in diplomacy is referring to the use of scientific advice for the maintenance of foreign policy, diplomacy for science refers to the use of diplomacy for international scientific cooperation, and science for diplomacy means the use of scientific cooperation to improve international relations. As long as we believe that states are still the most important international actors in international affairs and in both the definition and the pursuance of the national interest, the place of states in science diplomacy is needed to be clearly investigated. Thus, this study is going to examine the place of states in science diplomacy in terms of exercising soft power, protecting national security and promoting economic relations.

SCIENCE DIPLOMACY

If we believe or not, there are somehow some types of cooperation in international affairs. States cooperate in many ways. They sometimes cooperate in political issues, sometimes in economics, sometimes in military and so on. In today's technology era, one type of cooperation between international actors is scientific and technological cooperation.

“In addition, with cultural and political tensions mounting all over the world, conventional diplomacy, military power, and political or economic coercion have lost their former grip in IR. Today, attraction, credibility and performance count more for a country's international standing than its mere power, or at least so it seems: ‘smart power’ is on the rise, and so is the demand for science diplomacy” (Flink and Schreiterer, 2010: 665).

There are many instances of scientific and technological cooperation. For instance the collaborations among academia in terms of international affairs, or multinational research related collaborations and agreements, cooperations within international megascience projects, even the academic exchange programs between universities or other education institutions. All these can be categorized as scientific and technological cooperation and gets into the area of interest of science diplomacy (Fahnrich, 2017: 689).

There are many functions of these scientific and technological cooperation. First of all, as all types of cooperative actions includes, cooperations are established in order to overcome major difficulties and to manage conflicts in any era that a single party's capabilities are not sufficient to solve. For states these cooperation areas can be military, economy, pollution, etc. The second function is about advancing states' own scientific knowledge and capacity. By cooperating, states

also aim to strengthen their scientific knowledge and innovative base. The third function is about global concern. Scientific and technological cooperations help improve global understanding and lay grounds for mutual respect. All these three functions are related to enhancing national interest. As a fourth function, scientific and technological cooperations also serve to contribute to capacity-building in deprived world regions (Gluckman et al, 2017).

The most well-known concept in definition of this cooperation is science diplomacy. Science diplomacy is a widely practiced area of international affairs, but academic research is rare (Fahnrich, 2017: 688). Strangely, science and diplomacy have two very different orientations. Science naturally has to be value and bias free; on the other hand diplomacy is about compromise and advancing ones own values and interests (Gluckman, 2015). A meeting sponsored by the Royal Society and the American Association for the Advancement of Science (AAAS) has been arranged in 2009 at Wilton House, United Kingdom. In this meeting, the concept of science diplomacy has been given contemporary emphasis (Gluckman et al, 2017). The most influential outcome of that meeting was the development of a taxonomy for science diplomacy that has come to be widely used. According to this taxonomy science diplomacy is divided into three: These are science in diplomacy, diplomacy for science and science for diplomacy. Science in diplomacy is referring to the use of scientific advice for the maintenance of foreign policy. In order to make scientific cooperation, states have to scientifically verify each other. For instance, to maintain disarmament and arms control treaties, states have to verify each other about their own arms development, production and purchase level. Diplomacy for science on the other hand, refers to the use of diplomacy for international scientific cooperation. For instance big science infrastructures like international space stations that a single state is unable to develop on its own require the share of information and technology between parties and this type of cooperation requires diplomacy. Lastly, science for diplomacy means the use of scientific cooperation to improve international relations. The example of science for diplomacy is states' use of scientific knowledge for soft power projection.

Although there is such a taxonomy and division in science diplomacy, it does not mean that all these divisions namely science in diplomacy, diplomacy for science and science for diplomacy mutually exclusive. For most of scientific and technological cooperations, all these dimensions of science diplomacy are needed. For instance in the issue of international action on climate change, diplomacy for science is needed to establish and sustain the process associated with the Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). In order to gather international actors for the solution of a common problem, diplomacy is needed. Science for diplomacy which is defined as the use of scientific cooperation to improve international relations is needed to advance our understandings of the global climate system and facilitate international agreements. In addition, scientific measurement has to be used to monitor progress in climate change in accordance with agreements. This is science in diplomacy.

CONCLUSION

To conclude, it definitely should be said that science diplomacy has an increasing importance in today's foreign affairs. Although the objectives and dynamics of science, technology and international relations are different, science and technology have gained ground in foreign affairs. Many nations have developed new programs and initiatives to adopt this science diplomatic foreign affairs. USA, UK, Switzerland, Japan and New Zealand are the forerunners of the countries that try to adopt quickly to this transformation. They are developing staff programs towards dealing with scientific and technological collaborative issues. On the other hand, increasing internationalization of research and development entails both a growing competition and collaboration between nations and their administrations.

References:

- Fahnrich, B. (2017). Science diplomacy: investigating the perspective of scholars on politics-science collaboration in international affairs. *Public Understanding of Science*, 26 (6), 688-703.
- Flink, T. and Schreiterer, U. (2010). Science diplomacy at the intersection of S&T policies and foreign affairs: toward a typology of national approaches. *Science and Public Policy*, 37 (9), 665-677.
- Gluckman, P. (2015). *Science diplomacy: opportunities and challenges for small countries*. Sir Peter Gluckman's address for the Paolo Budinich Lecture.
- Gluckman, P. D., Turekian, V. C., Grimes, R. W., and Kishi, T. (2017). Science diplomacy: a pragmatic perspective from the inside, *Science & Diplomacy*, 6 (4), retrieved from <http://www.sciencediplomacy.org/article/2018/pragmatic-perspective>
- Skolnikoff, E. B. (1993). *The elusive transformation: science, technology, and the evolution of international politics*. Princeton, NJ: University Press.
- Wagner, C. S. (2002). The elusive partnership: science and foreign policy. *Science and Public Policy*, 29 (6), 409-417.
- Weiss, C. (2005). Science, technology and international relations. *Technology in Society*, 27, 295-313.

FOTOĞRAF GALERİSİ

Türk-Rus ilişkileri artık bir güvenlik ilişkisi olmaktan başta ekonomi olmak üzere yeni ve daha zengin bir kapsam kazanmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye ve Rusya arasındaki daha çok tarihten beri süregelen sorunların tamamen bittiğini ve karşılıklı güvenin sağlandığını söylemek için henüz erkendir. İşte hem bu tür güvenlik endişelerine akılcı çözümler bulmak, iki ülke ilişkilerini daha da ileri seviyeye taşıyacak projeksiyonlar geliştirmek için özellikle akademik seviyede bilim adamlarımızın gayretleri elzemdir.

Bu sempozyumun amacı da Türk-Rus ilişkilerinde birbirimizi daha iyi anlamamızı ve işbirliğini artırmak için gerekli kurumsal ilişkilere katkıda bulunmaktadır. Türkiye ve Rusya Federasyonu'nun kurumsal olarak bilim, teknoloji ve ekonomi alanında ilişkilerini derinleştirilmesi iki ülke kadar Orta Asya coğrafyası ve Batı ile ilişkilerine de önemli katkılar sağlayacaktır. Gidilecek uzun bir yol vardır ve eğer başarılı olursak, koca Asya kıtasındaki bu güvenlik ve işbirliği ortamından bütün ülkeler kazanacaktır.

Bu sempozyum ile Esenyurt Üniversitesi iki ülke ilişkilerinin derinleşmesi yönünde önemli bir adım atmakta, üniversiteler arasında öncü rol oynamaktadır. Bu sempozyumu gelecek yıllarda yenileri izleyecek ve kurumsal ilişkilere üniversite yanında iş dünyası ve diğer sektörler de eklenecektir. Sempozyum sonunda yayınladığımız bu bildiri kitabı ile bu alana önemli bir referans kazandıracağımızı düşünüyoruz. Ayrıca üniversiteler bünyesinde Türk-Rus Araştırma Enstitüleri kurulması da en büyük dileğimizdir.